

Lane
Nationaløkonomisk Tidsskrift,

Maanedsskrift

for

Samfundsspørgsmaal, Økonomi og Handel.

Udgivet af

V. Falbe Hansen og Will. Scharling.

Tiende Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1877.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Indhold.

	Side
Stuart Mill og den repræsentative Forfatning. Af Dr. Claudius Wilkens	1.
Det tyske Socialdemokratis seneste Udvikling. Socialpolitisk Studie. II—IV. Af George V. Mahnus	41, 114, 211.
Socialistiske Vildfarelser, sociale Sandheder	73.
Et Par Manchesternotitser	81.
Breve fra en Dansk i Udlandet. I. Fra Schweiz	85.
Nationalekonomiens Fremtid. Af W. Stanley Jevons	97.
Angreb paa Arveretten. Efter Baron	141
Statistik over Benyttelsen af den private Forslagsret i Rigsdagen 1866—77	162.
Bidrag til Spørgsmaalet om Skatter paa faste Ejendomme. Af M. Rubin	177, 257.
Fra Tyskland. Et Par Rejseoptegnelser. I. Dr. Dühring og hans Remotion. Af Aleksis Petersen	237.
De Liberale og Arbejderne	287.
Herbert Spencers Sociologi. I.	300.
Fra Tyskland. Et Par Rejseoptegnelser. II. (Berlins Udvikling). Af Aleksis Petersen	319.
Vore Bankforhold. Fragmentariske Bemærkninger. Af Will. Scharling	337.
Den ny tyske Patentlov. Af Aleksis Petersen	372.
Industrispørgsmaal. I. Ved Samme	409.
Nationalbankens Seddelemmission. Supplerende Bemærkninger. Af Will. Scharling	433.
Den amerikanske «Social Science Association». I. (Korrespondance fra Saratoga.)	454.
Det tyske Socialdemokrati: Dets Historie og dets Lærdomme. (Franz Mehring.)	467.
Ny udenlandsk Literatur (Wallace: Russia; Gessner: Kriegführende und neutrale Mächte)	166.

574848

Ny udenlandsk Literatur (To socialistiske videnskabelige Tidsskrifter)	333.
— (Walras: Elements d'économie politique pure)	405.
Smaa Meddelelser (Schweiz's Jærnbaner; det tyske Socialdemokratis Tiltagen; nyt tysk Arbejderparti; Kirken og det sociale Spørgsmaal)	91.
— (Nationalekonomien som Undervisningsfag; det nordamerikanske Kvindearbejde)	251.
— (Prisopgave om Kjøbenhavns Udviklingshistorie).	478.
Nationalekonomisk Forening (Diskussion om Nationalbankens Seddelemmission og de private Bankers Virkemidler).	401.
Bibliografi	96, 406, 480.

Stuart Mill og «den repræsentative Forfatning».

Af Dr. Claudius Wilkens.

John Stuart Mill (født 1806, død 1873) hører til Aarhundredets mærkeligste Mænd. Ikke blot i England, men ogsaa paa Kontinentet, er hans Indflydelse større end nogen anden Socialpolitikers, og hans Ord ere en Magt, der mere skyldes den alsidig begrundede end den geniale Tanke. At han i den engelske Økonomis Historie indtager en lignende Stilling som de store Grundlæggere, Adam Smith, Malthus og Ricardo; at han er nævnt som Nutidens største Økonom, er vel forstaaeligt, naar man ser hen til den ved Forgængerne betingede omfattende, systematiske Behandling, han i sin «Principles of political Economy» har givet baade Videnskabens theoretiske og praktiske Del, og den Alsidighed og det Blik for den økonomiske Videnskabs Begrænsning, hvormed han har set Økonomien som et Led i Socialvidenskabens større og dybere Hele. Han har derved gjort Økonomien den Tjeneste, den fremfor Alt trængte til: at blive en social Magt og at blive hørt med Velvilje, selv af dem, der ellers, naar den fremtraadte i den Form, der blev den givet af Bastiat, — en Mand, der, som Cairnes har belyst det, mere er Advokat for en given Tilstand

end Videnskabsmand, — maatte betragte den som en Fjende: Socialister og sociale Reformatorer og de Mænd, der mere se paa Livets og Samfundets Maal end paa det endelige Middel, mere paa Mennesket end paa Rigdommen. Det har maaske været hans Hensigt at ville omspænde hele den sociale Videnskab — hans Skrifter «Om Friheden» og «Om den repræsentative Forfatning» ere fortræffelige Led af det Hele — og var det lykkedes ham, vilde «Principstriden» i den politiske Økonomi, Striden mellem den engelsk-franske og den tyske Skole, mellem de orthodoxe Økonomer og de saakaldte Kathedersocialister, have haft et forsonende Led paa engelsk Grund, og Striden, hvis den overhovedet havde existeret, — og et «hvis» er her berettiget, thi der er i Sandhed ikke Tale om uensartede Principer — have været mindre skarp. Hvad Mill her har gjort, er stort og betydningsfuldt, og dog forundrer det, at se en Mand, der efter hele sit aandelige Præg fra Naturens Haand mere synes at være en jævn begavet end original Mand, som Stormand i Videnskaben. Ny og ejendommelig original er han ikke, og han betragter sig ikke saaledes; «det har» — siger han i sit «Levned», «været hans Hverv at være originale Tænkeres Tolk og mægle mellem dem og Publikum». Det er ikke blot Beskedenhed, men væsenlig Selverkjendelse. Og dog Stormand? Hvorledes? Ved sin brændende Sandhedstrang, sin beundringsværdige Fordomsfrihed, sin mærkelige Ligevægt i at søge Grunde og sin Stræben efter at søge dem. Og Grundene hertil er et dobbelt: hans Opdragelse og hans Blik for Videnskabens Methode. Hans «Levned» viser os hans exceptionelle Opdragelse: han er opdraget i at se bort fra alle positive Sætninger og kun søge Grunde, opdraget i at forkaste enhver Dom,

der ikke var grundet paa Selvdømmen, 3: uden alle Fordomme, som Barn praktisk opdraget i et «de omnibus dubitandum». Han fik ikke Lov til at læse Noget, der kunde begeistre ved en ny og ejendommelig Tanke, uden at hans Fader (Forfatteren af «Indiens Historie», Økonomen James Mill) stillede ham paa sin Post imod enhver mulig Ensidighed. Han opdroges endvidere uden alle positivt religiøse Forudsætninger, uden Udvikling af Følelsen og Fantasien, som en Tankemaskine, et farligt Experiment, der ikke frembringer et lykkeligt Menneske, men enten Intet eller en Tænker. Og dette Blik for Grundene gav ham tidlig Blik for Begrundelsens, for Videnskabens Methode. Hans første store Værk var hans «induktive Logik», en Bog, lige anset i Filosofien og i Fagvidenskaben, en Bog, om hvilken en Mand som Liebig erkjender, at den har været af den største Betydning for ham som Videnskabsmand. Og Undersøgeren af Induktionens Methode er ikke, som hans store Forgænger, Baco, en udmærket Theoretiker og daarlig Praktiker, men hvad han behandler, bliver methodisk behandlet, gennemtænkt, udtømt. (Dog synes hans Skrift: «Om Kvindernes Underkuelse» at mangle de nødvendige Forudsætninger for Forstaaelsen af visse Sider af det kvindelige Væsen). Hans omfattende og alsidige Viden gjør, at han samler alle Tilfældene, klassificerer og ordner dem, og uddrager saa Tilfældenes, Erfaringens, Logik, og den er hans. Han møder uden Fordomme. Og hvad Erfaringen har lært ham, begrunder han theoretisk og praktisk, og et samlet System er bygget. Alt gennemført methodisk, og Methoden er Videnskabens Sjæl. Selve Tænkningen har ført ham bort fra den Ensidighed kun at være en Tankemaskine: han er dog et varmblodigt Menneske med

ideal Sans for, hvad der er Menneskets Maal: den sande Udfoldelse af dets Evner og Kræfter, og det væsenlige Middel for dette Maal: at Mennesket har Frihed til at bruge sine Evner. Forfatteren af «Om Friheden» hævder indtrængende Individualitetens frie og farverige Udvikling, og hans Bog er med Rette kaldt det nittende Aarhundredes Evangelium. Det er da ogsaa, mere end det Ny og Ejendommelige, den udtømmende Behandling af den stillede Opgave i Forbindelse med dette Blik for Menneskets sande Udviklingsmaal og Betingelsen, Friheden, der karakteriserer Mills Skrift om den repræsentative Forfatning*), et Skrift, der burde studeres af Alle, der deltage eller ville deltage i det moderne politiske Liv. At Regeringen ikke er Maal, men Middel; at en Regering væsenlig bestemmes ved Samfundet, ikke omvendt, saaledes som det troes af sociale Reformatorer, der ville løse sociale Problemer ved Ændring af politiske Institutioner, ved almindelig og direkte Valgret o. s. v. (Lassalle); at den, der vil virke paa Regeringen, maa virke paa Samfundet, om end Regeringens Indflydelse omvendt høre til de virksomste Samfundskræfter; at Samfundslivet ikke er kinesisk Ensartethed og Ro, som et udpræget Bureaukrati, der imidlertid altid bliver et «Pedantokrati», kan føre det til, men uendelig Bevægelse ved Individernes Forskjel og farverige Brydning; at det Bedste og Dybeste i Samfundet er Individualiteten og Friheden, saa at enhver Regering, der vil kvæle denne, hvis den da ikke som det absolute Despoti er et nødvendigt Gjennemgangspunkt til et højere, maa ende med et stagneret, dødt Folk; at al sand

*) J. S. Mill: Den repræsentative Regering. Paa Dansk. Kbhvn. 1876. A. F. Høst & Søn.

Udvikling er Selvudvikling, al sand Energi Selvenergi, Menneskets aktive Evner væsenligere end dets passive, og Friheden den afgjørende Betingelse for Udviklingen af hine; at «ethvert Menneskes Rettigheder og Interesser kun ere sikre paa ikke at blive tilsidesatte, naar Vedkommende selv ere i Stand til at forsvare dem», og «at det almindelige Velvære naar en desto større Højde og bliver desto videre udbredt, jo flere og jo mere forskelligartede de personlige Kræfter ere, der bestræbe sig paa at fremme dem»; at den repræsentative Regeringsform afgiver de bedste Betingelser for denne Udvikling af Menneskets farverige Væsen; — alt dette er her udviklet med en Klarhed, en Kraft og en Sandhedens Ligevægt, der vækker Interesse og Beundring og overbeviser. Og vi lære tillige Mill her dybere at kjende. Thi en væsentlig Side ved Mennesket er dets Ønsker, og han kæmper her mere for, hvad han ønsker skal vinde Indgang i den sociale Aand, end for umiddelbart praktiske Resultater. Vi se ikke blot hans stærke Hævdelse af Individualiteten og Ønsket om original og ejendommelig Levemaade (mod Samfundets Tyranni, der har Tendens til at paatrykke Alle et ensartet Præg), men vi opdage tillige, at der hos den demokratiske Mill er stærke aristokratiske, aandsaristokratiske Træk. Han er Ideal-Demokrat. Det er saaledes dobbelt lærerigt at følge hans Analyse af den repræsentative Forfatning.

Socialpolitikeren er en praktisk Tænkere: han vil bearbejde Aanderne for at ændre og forbedre Institutionerne, de store Organer for Menneskehedens Udvikling. Men er der her et Omraade for den frie Debat og det frie

Valg? Ere Statsinstitutionerne Resultat af en nødvendig social-organisk Proces eller af frit Valg? Nogle se dem som Gjenstand for den menneskelige Vilkaarlighed; de mene, at Spørgsmaalet drejer sig om at udtænke den bedste Regeringsform, fremstille dens Fordele og saa indføre den; de se paa Regeringsformen med samme Blik som paa en Tærskemaskine eller Damppløve (den mekaniske Theori — Forudsætningen for de ensidige Fremskridtsmænd). Andre lægge Vægten ensidig paa de politiske Institutioners social-organiske nødvendige Fremvæxt; de mene, at Institutionerne ikke formes, men udvikle sig af sig selv med organisk Nødvendighed af Folkets Natur og Liv, og de betragte dem med Naturhistoriens Øje (den dynamiske Theori — Forudsætningen for de ensidige Konservative). I deres Ensidighed ere disse Theorier lige meningsløse, men der er en Sandhedskjerne i dem begge. De politiske Institutioner ere Menneskenes Værk, tilraaber Mill os med Vico; al Fornøyelse er Resultatet af et eller flere Individuers Bestræbelser ud over og i relativ Strid med det Givne; men paa den anden Side fordre de visse samfunds nødvendige Betingelser: 1) Folket maa være villigt til at modtage Regeringsformen; 2) det maa være villigt og i Stand til at gjøre, hvad der er nødvendig for dens Bevarelse; 3) det maa være villigt og i Stand til at opfylde de Pligter og besørge de Virksomheder, som den fordrer af det. En Stamme Indianere vil ikke underkaste sig en civiliseret Regerings Kontrol; et Folk foretrækker maaske en fri Regering, men mangler Betingelserne; det er f. Ex. mageligt, fejgt, skjodesløst og savner Intelligens og Almenaand. Eller det vil ikke opfylde de Pligter, en civiliseret Regeringsform paalægger; det er f. Ex. for lidenskabeligt

og voldsomt til at ville overlade den personlige Hævn til Loven, og kun en despotisk Regeringsform kan da opdrage det til Lydighed mod Loven. Men indenfor Grænsen af disse Betingelser, der saaledes hævde den historiske Kontinuitet, er Institutionerne Gjenstand for Folkets Valg; og relativt kunne Betingelserne ogsaa fremavles ved Institutionerne selv, som den repræsentative Regeringsform, naar den mere fremskredne Civilisation har givet de almindelige Betingelser for dens Mulighed, selv bedst vil frembringe de fyldigere Betingelser for dens Virkeliggjørelse og Hævdelse. Kampen for ny og bedre Institutioner, en Kamp, der paavirker Folkets Sind, er selv en af de virksomste Betingelser for at fremkalde Modtageligheden for Institutionerne og Betingelserne for dem. Det er det berettigede Haab under Fremskridtsmændenes Kamp, og de intellektuelle Undersøgelser om den bedste Regeringsform ere ikke upraktiske, men af største Betydning: den menneskelige Tænkning kunde ikke gaa i nogen frugtbare Retning. Det er sandt: Institutionerne ere et Udtryk for Samfundet og den sociale Magtstilling; men Samfundet er ogsaa væsenlig Indbegrebet af de menneskelige Viljer og Intelligenser og Magter, og selve Meningen er en af de virksomste Samfundskræfter. Den stærke og kraftigt hævdede ny Mening virker paa Samfundet og derigjennem paa Institutionerne. Sæt dit Liv ind paa en Mening, og Du virker som en uhyre Energi i Samfundet: én Mand med en stærk udpræget Mening er en stærkere Magt end Tusinde Mænd uden Mening. Livet giver Mill Ret.

Det er da ikke noget ørkesløst Spørgsmaal at undersøge Kjendetegnene paa en god Regering. Som Grundbetingelse har man nævnt, at den skulde give de bedste

Garantier for Orden og Fremskridt. Men Orden hører mere til Betingelserne for en god Regering end til dens Formaal, og den indtrængende Analyse, som Mill giver, viser, at denne Definition, forførerisk ved sin Klarhed i Adskillelsen af to tilsyneladende distinkte Elementer, ikke er saa synderlig videnskabelig, idet Orden og Fremskridt, væsenlig forstaaede, ere indbefattede i hinanden, og at Betingelserne for den ene ogsaa er Betingelserne for den anden. Regeringsformen maa væsenlig bedømmes efter dens sociale Virkning, dens Indflydelse paa Folkeopdragelsen o. s. v.; den afhænger selv af visse Egenskaber hos de menneskelige Væsener, som udgjøre Samfundet: hensynsløs Selvinteresse, manglende Intelligens, Mangel paa en ærlig og oplyst offentlig Mening, umuliggjør en god Regering. Og er en god Regering saaledes væsenlig afhængig af Dyden og Intelligensen i Samfundet, er de vigtigste Kjendetegn paa den 1) netop dens Evne til at fremme disse, Dyden, Intelligensen, Aanden og den praktiske Drift i Samfundet og 2) dens organiserende Evne til at bruge disse, dens Evne til at organisere de alt tilstedeværende moralske, intellektuelle og aktive Egenskaber, saaledes, at de kunne virke med den største Kraft paa de offentlige Anliggender. En Regering maa bedømmes efter, hvad den gjør af Borgerne og hvad den gjør med dem, en fuldstændig aristotelisk Tanke. Kun den repræsentative Regeringsform virker bedst i begge disse Retninger. En absolut Regeringsform kan meget vel organisere de givne gode Elementer, men den vil ikke afgive Garantier for at føre Folket over til et højere Standpunkt ved at virke paa Fremmelsen af dets aktive, intellektuelle og moralske Egenskaber. Det er ikke nok, at en Regeringsform er fortræffelig i sig selv som Or-

ganisation (det viser Kina os); den maa lade Døren aaben for Fremskridt gennem socialt Fremskridt, og her har den repræsentative Regeringsform sine store Fortrin. Den er ikke skikket for ethvert Civilisationsstandpunkt — der maa være Regering, før der kan blive god Regering — og Enhver indrømmer, at det absolute Despoti har været en nødvendig Gjennemgangsform for at føre Samfundet til det første Civilisationselement — Lydighed mod Loven —, men naar Betingelserne ere givne, vil Intet som den virke i begge de Retninger, der ere Kjendetegnet paa en god Regering.

Den repræsentative Regeringsform er da efter Mill den idealt bedste. Man har set sig om efter en god Despot som Idealet; men en god Despot maatte være en alvidende (og alvirksom) og, bortset fra denne lille Vanskelighed, staa lige overfor et passivt styret Folk, et Folk uden Indflydelse paa sin egen Skjæbne og uden virksom Interesse i denne Skjæbne. Alt for, Intet ved Folket. Hvilke menneskelige Væsener kunde der udvikles under et saadant System? Hvorledes skulde der uddannes Mænd, der havde Interesse og Blik for de offentlige Anliggender? Spekulation uden Ytring og Handling blev her Alt. Lad et Menneske ikke have Noget at udrette for sit Land, og han vil ikke bryde sig om det, efter det gamle Ord, at under Despotiet findes der i det Højeste kun én Patriot, Despoten selv. Man vilde faa et Folk, der maaske sørgede for sine egne Anliggender, men ikke havde Interesse for det Almene, et passivt Folk, uden Selvenergiens bevægende Kraft, der lydigt og opgivende sin Kraft hengav sig til Forsynets (Despotens) Styrelse. Jo velvilligere Despoten var, desto mere slavisk vilde Folket blive, desto mere vilde det opgive sin Selvenergi: Det var Augustus's

Despoti, der forberedte Tibers. Den bedste Despot vilde være den, der tildels opgav sin Magt og gav Friheden et vist Spillerum: Tale- og Pressefrihed f. Ex.; men dette Despoti vilde være i urolig Ligevægt og enten tvinges til at kue alle ubehagelige Bevægelser eller opløse sig selv. Som oftest er det ideale Mænd, der ville Folkets Vel og harmes over dets Uvidenhed og Uvilje, der sukke efter en stærk Haand til at tvinge Folket til at blive bedre regeret. Men de glemme, — ikke at tale om, at de selv vilde komme til at lide dybest under Despotiet, — at Betingelsen for en god Regering er Folkets Forbedring, og at denne er sikrest i Frihedens Haand. «En af Frihedens Fordele er, at under den kan Herskeren ikke lade Folkets Aand uberørt; han kan ikke forbedre dets Anliggender for det uden at forbedre det selv.» En Despot kan opdrage Folket (hvis han vil det), «men enhver Opdragelse, der gaar ud paa at gjøre menneskelige Væsener til noget mere end til Maskiner, vil til syvende og sidst faa dem til at kræve selv at føre Kontrollen med deres egne Handlinger». Er Spørgsmaalet om Regeringens Godhed, maa der ses paa to Ting: «hvorvidt fremmer Regeringsformen den gode Styrelse af Samfundets Anliggender ved Hjælp af de forskjellige Samfundsmedlemmers moralske, intellektuelle og aktive Evner, og, for det andet, hvad Virkning har Regeringsformen paa disse Evners Udvikling eller Tilbagegang?» I begge Tilfælde er den repræsentative Regeringsform, naar dens Betingelser ere givne, den bedste. Selvstyrelsen sikrer ikke blot den bedste Styrelse af de nuværende Anliggender (ifølge den Lov, at et Menneskes Rettigheder og Interesser kun ere sikre paa ikke at blive tilsidesatte, naar han er i Stand til og vænnet til at forsvare dem) men afgiver ogsaa de bedste

Betingelser for socialt Fremskridt ved dens opdragende Indflydelse og ifølge den Lov, at det almindelige Velvære naar en desto større Højde og bliver desto videre udbredt, jo flere og jo mere forskelligartede de personlige Kræfter ere, der bestræbe sig for at fremme det. At et Menneske selv er den bedste Forsvarer af sine Rettigheder, er en Klogskabsregel, Enhver i Almindelighed følger, men som ofte misbilliges som politisk Lære. Men er den ikke sand, vil Kommunismen ikke blot være gennemførlig, men den eneste sande Regeringsform, og dog afskyes Kommunismen netop mest af dem, der misbillige denne Regel. Den staar vel altsaa dog fast. De Udelukkedes Interesser vil altid staa Fare for at blive oversete: det skader dem og det skader Samfundet, fordi det skader Sandheden. Deres Røst maa høres. Historien taler sit klare Sprog og viser os, at hvor Friheden var, var det største materielle Velvære og den største aandelige Udvikling: «sammenlign Verdens frie Stater — saalænge deres Frihed varede — med de Stater, der samtidig vare underkastede et monarkisk eller oligarkisk Despoti; sammenlign de græske Stater med de persiske Satrapier; de italienske Republiker og Flanderns og Tysklands frie Byer med Europas fevdale Monarkier; Schweiz, Holland og England med Østrig eller Frankrig før Revolutionen». Friheden vil altid være den største Betingelse for det nærværende Velvære. Men endnu klarere viser den folkelige Regering sin Overlegenhed, naar Talen er om Regeringsformens Indflydelse paa Folkets Karakter. Af de to Karaktertyper, den aktive, der mandig kæmper med Lidelserne, og den passive, der finder sig deri, er den første den væsentlige: Grundbetingelsen for sand menneskelig Udvikling og Fremskridt, hvor elsket end den

anden kan være af visse Morallærere og behagelig for Omgivelserne. Den passive Hindu er ikke Føreren for Fremskridtet. «Den Karakter, der forbedrer det menneskelige Liv, er den, der kæmper med Naturen og dens Tendenser, ikke den, der giver efter for dem». Amerikanernes og Englændernes go a head Karakter kan misbilliges paa Grund af de endelige Formaal, paa hvilke denne fortræffelige Energi ofte kaster sig, men den viser os de kjærnefulde Karakterer, der have udviklet Menneskeheden og ere dens Haab. Naar Franskmændene under Modstanden sige «il faut de la patience», siger Englænderen «what a shame». Al menneskelig Udvikling skyldes menneskelig Energi, og Intet hindrer Fremskridtet mere end den passive Type. Despotiet fremavler den passive Type (avler en Underdanighed, der er uforenelig med Selvhjælp og Selvregering), den repræsentative Regering den aktive Type. Baade den intellektuelle og den moralske Energi faa her sine højeste Impulser. At kaldes til, blot indenfor Kommunen, at deltage i Styrelsen, giver Individets Følelse en ny Retning og en vis Størhed, hæver ham over de endelige og individuelle Interesser, udvikler Almenaanden, den sande Samfundsaaend, Grundbetingelsen for al Dannelselse og for Samfundets Væxt. «Af disse samlede Betragtninger fremgaar, at den eneste Regeringsform, som fuldt kan tilfredsstille alle Samfundsmedlemmers Krav, er den, i hvilken hele Folket er delagtig; at enhver Delagtighed, selv i den mindste offentlig Virksomhed, er nyttig; at Delagtigheden overalt maa være saa stor, som Samfundets almindelige Udvikling tillader, og at sluttelig Intet er ønskeligere, end at der indrømmes Alle Delagtighed i Statens suveræne Magt. Men da de ikke Alle i et Samfund, der er mere end en enkelt lille By, per-

sonlig kan tage Del i mere end meget smaa Dele af de offentlige Sager, er det en Følge, at den fuldkomne Regerings ideelle Type er den repræsentative Regeringsform. Derimod følger det af sig selv, at den i Samfundet fordrer visse Betingelser, ikke blot de tre angivne Naturbetingelser for en Regeringsforms Antagelse, men en vis Udvikling i Selvkontrol og Intelligens, Almeninteresse og en vis offentlig Mening. Paa visse Udviklingstrin er den umulig. Naar Folket ikke kjender eller forstaar Lydighed, eller hvis det omvendt er slavisk og passivt, eller indgroet i rodfæstet Bygdeaand, er det absolute Despoti og Monarki en nødvendig Gjennemgangsform til et højere Standpunkt. Monarken vil ofte selv (som Frankrigs Historie viser os) have Interesse af at hæve Folket imod et med Monarken rivaliserende Despoti (Aristokrati), og hvis Monarken da tillige har en Forsamling af Folkets højeste Klasse om sig (som Kontrol, men som underordnet), kan, som Englands Historie viser, en repræsentativ Regering fremgaa deraf. Der kan ogsaa hos et Folk findes andre Karakterejendommeligheder, som forhindre, at den fulde Nytte kan drages af repræsentative Institutioner. Det gjør en væsentlig Forskjel, om Ønsket om at have Magt over Andre eller Afsky for, at Andre have Magt over En, er den herskende sociale Tilbøjelighed. Hin Tilbøjelighed kan medføre en Tendens til at opgive sin personlige Uafhængighed blot for at faa en Skygge af Magt over Andre: den skaber et Folk af Embedsjægere, et Folk, hvor den politiske Retning navnlig bestemmes af Embedsjagt, og hvor der sættes Pris paa Lighed, men ikke paa Frihed. En vis Tilbøjelighed i denne Retning har ofte sat den franske Frihed i Fare. Det engelske Folk har den modsatte Tilbøjelighed; det er derfor beredt

til at lade Regeringen være i Hænderne paa dem, hvem den tilfalder ifølge deres Samfundsstilling, uden at søge den; medens omvendt intet Folk er saa beredt til at værge sig imod ethvert Overgreb fra Myndighedernes Side, værne om Friheden og lade Herskeren mindes, at det vil regeres paa den Maade, det synes bedst om.

Er saaledes den repræsentative Forfatning set som den idealt fuldkomne, er det næste at undersøge den repræsentative Forsamlings Funktioner. Kontrollen maa være hos Folkets valgte Repræsentanter; «men der er en Grundforskjel mellem at kontrollere Regeringsforretningerne og selv at udføre dem». Det er en vigtig Grundsætning: en repræsentativ Forsamling skal ikke forvalte; den kan ikke gjøre det godt, og derfor skal den ikke gjøre det. Forsamlingen bevilger saaledes Penge paa Regeringens Forslag, og Ansvar for Planerne og Beregningerne tilfalder den udøvende Regering. Enhver Art af Forvaltning fordrer sin egen Erfaring, har sine særlige Principer og traditionelle Regler, der ikke kan kjendes af dem, som ikke have udøvet Forretningerne. Og Forretningerne udføres bedst under et vist Ansvar, som en stor Forsamling ikke føler. Saaledes ogsaa med Embedsudnævnelser: den kan kun udføres godt under en stærk Følelse af personligt Ansvar. Man har end aldrig anset det for ønskeligt, at Forsamlingen skulde udnævne Kabinettets Medlemmer, men i det Højeste (som i England) udpege den ønskede Førsteminister. En fuldstændig Kontrol er Forsamlingens Opgave: til at forvalte egner den sig ikke. Men det er lige saa sandt, at «en talrig Forsamling lige saa lidt egner sig for den umiddelbare Lovgivningsvirksomhed» (hvor Talen ikke er om politiske Spørgsmaal), «som for Forvaltningen». Affattelsen

af Love fordrer i en særlig Grad ikke alene erfarne og øvede, men ved lange og anstrængte Studier dertil særlig oplærte Mænd. Loven maa være et organisk Hele: enhver Bestemmelse maa affattes med den nøjagtigste og mest vidtskuende Erkjendelse af den Virkning, den vil øve paa de andre Bestemmelser, og den burde staa i organisk Sammenhæng med Samfundets øvrige Love. Men disse Fordringer kan ikke opfyldes af en blandet Forsamling, der vedtager Loven paragrafvis, og hvor de mange endelige Hensyn, selv til et enkelt Medlems Luner lige overfor en enkelt Paragraf, kan være nødvendig for at faa Loven til at gaa igjennem. Loven kan være fortrinlig affattet af Myndighederne eller en dertil valgt Kommission: Underhuset vil dog ikke give Afkald paa at flikke paa den med sine kluntede Hænder, og Værket vil blive gjort slet. Mill beriger her de politiske Institutioner med et nyt og interessant Organ, der forevrigt alt fandtes i det atheniensiske Demokrati. «En for et højt Civilisationsstandpunkt passende Regering vilde blandt sine fundamentale Elementer have en lille Forsamling, hvori der ikke maa være flere (paa en begrænset Tid valgte) Medlemmer end i et Ministerium, og som skulde virke som en Lovgivningskommission, idet det skulde være dens særlige Opgave at forfatte Love». Den skulde ikke vedtage Lovene, men legemliggjøre Forstandselementet i Lovenes Affattelse, medens Parlamentet ved sin Stadfæstelse skulde repræsentere Viljeselementet. Forsamlingen skulde naturligvis have Ret til ikke blot at forkaste Loven, men ogsaa til at sende den tilbage til fornyet Overvejelse og Forbedring, ligesom ogsaa til at bruge sit Initiativ til nye Loves Affattelse ved Kommissionen, og dens Anvisning skulde gjælde som en Befaling. «Men

naar Lovforslaget først var foreslaaet, skulde Parlamentet ikke have Ret til at ændre det, men kun til at vedtage eller forkaste det, eller, hvis det kun tildels misbilligede det, til at sende det tilbage til Kommissionen til fornyet Overvejelse». I alle Spørgsmaal, der ikke indeholdt politiske Grundsætninger og Interesser, vilde Lovene blive affattede af Lovgivningskommissionen, og et Lands Love opnaa at blive, ikke et uordnet Kaos, men et organisk Hele. Denne Tanke om en Lovgivningskommission er interessant og berører en væsentlig Mangel ved den repræsentative Forfatning. Mod den Indvending, at en saadan Kommission maaske vilde arbejde noget langsomt, vilde Mill kunne svare, at det ikke gaar hurtigere i den repræsentative Forsamling. Mod den Indvending, at Lovene fremfor Alt saa vidt muligt skulde være et Udtryk for de sociale Ønsker og Instinkter (Retten en Organisation af den sociale Retssans) vilde han kunne hævde, at Forsamlingens Initiativ og Randbemærkninger til Lovene, naar de sendtes tilbage til fornyet Overvejelse, vilde kunne vejlede Kommissionen. Mod den Indvending, at Kommissionen maaske mere i Kampen for Idealet vilde stræbe imod og tale om det Fuldendte end fuldende noget Lovforslag i en rimelig Tid, vilde han hævde Talens Betydning. Thi her bringer Mill os, der maaske af og til have været noget utaalmodige over den megen Talen og den liden Handling i de repræsentative Forsamlinger, en virkelig Trøst. Den repræsentative Forsamling skal værne om Folkets Frihed ved at have den øverste Kontrol over alle Regeringshandling, kaste Offenhedens Lys over dem og aftvinge de Regerende og Udøvende en fuldstændig Forklaring og Retfærdiggjørelse. Men den har tillige den store og maaske større Opgave at være Oplysningens

Sæde og udsprede Interesse for og Oplysning om det Almene, at være et storartet, afklaret Udtryk for alle de almene, ikke rent individuelle Tanker og Interesser i Samfundet, den Forsamling, hvor Folkets Besværinger virksomt udtales og et Mødested for alle Meninger, at være «den Arena, hvor ikke alene Folkets almene Mening, men hvert enkelt Partis og saa vidt muligt hver enkelt fremragende Persons Mening kan træde frem i sit fulde Lys og kræve Forhandling» — kort sagt den sociale Organismes Hjerne, af samme Betydning for denne som Hjernevirksomheden for Individets Liv. Man forhaaner de repræsentative Forsamlinger for deres megen Snakken. Sjælden har der været en uretfærdigere Spot. Hvorledes, spørger Mill, skulde en repræsentativ Forsamling mere nyttig kunne bruge sin Tid end til at tale, naar Gjenstanden for Talen er Landets store Interesser, og enhver Sætning i den udtrykker enten en eller anden vigtig Samfundsklasses Mening eller en Persons Mening, til hvem en saadan Samfundsklasse har fæstet Lid.

Faren for og ved den repræsentative Forfatning ligger ikke i den megen Talen, men paa andre Steder: i Forsamlingens Uvidenhed eller Mangel paa tilstrækkelige aandelige Evner og i Privatinteressernes, navnlig Klasseinteressernes Overvægt. Men ere Betingelserne for en repræsentativ Regering tilstede, vil det første negative Element, Mangel paa aandelig Evne, ikke være der i højere Grad end i det absolute Monarki eller Aristokrati. De eneste ikke-repræsentative Regeringsformer, der have vist stor politisk Dygtighed og Færdighed, have været bureaukratiske, hvad enten Formen har været monarkisk eller aristokratisk. Men Bureaukrati bliver Pedantokrati, gaar tilgrunde ved Grundsætningernes Ubevægelighed,

ved Slendrian og Vane, ved at Sjælen gaar tilgrunde. Der maa en Folkeregering til, for at originale Aander kunne sætte deres nye og levendegjørende Synspunkter igjennem og virke for Forbedring. Bureaukrati bliver Kineseri. Den fri Regering er den bedste Betingelse for Fremskridtet, og det Gode ved Bureaukratiet, at Forretningerne udføres af dygtige, dertil oplærte Folk, og det Gode ved den repræsentative Regering, den almindelige Kontrol ved en det hele Folk repræsenterende Forsamling, kan forenes, naar Forsamlingen kontrollerer og ikke forvalter. En virkelig Fare er imidlertid Klasseinteresser og Klasselovgivning. Monarkiets og Aristokratiets Interesser ere væsentlig Klasseinteresser. Den repræsentative Regeringsform gaar ikke fri for disse Indflydelser. Flertallet kan være Hvide og Mindretallet Negere, eller Flertallet Besiddelsesløse og Mindretallet Besiddende, og Anskuelse, der ville kaste Byrderne over paa det svagere Parti, ville gjøre sig virksomt gjældende. Selve de personlige Interesser avles og fremmes ved Besiddelsen af Magten, og det Samme, der gjælder det enkelte Menneske, gjælder Demos, Folket. Der kan vel gøres Regning paa nogen Almenaand i et Samfund, der er nogenlunde modent for repræsentative Institutioner, men at vente, at Klasseinteresserne med deres ofte meget slaaende Sofismer helt vilde forstumme, vilde være for meget forlangt. En Uvidenhedens øjeblikkelige Klasselovgivning gennem simpel Flertalsmagt er imidlertid ingenlunde det, Mill vil, og det bliver da et Hovedspørgsmaal, hvorledes disse Onder kan afhjælpes, naar Idealet, Demokratiets rene Ide, dog er Folkets Regering relativt ved det hele ligeligt repræsenterede Folk.

Demokratiet, som det i Almindelighed opfattes, for-

staas imidlertid ikke saaledes, efter dets Ide, men som det hele Folks Regering ved et udelukkende repræsenteret Flertal af Folket. Dette er et falsk Demokrati, en Forrettighedernes Regering, et Flertalsherredømme, i hvilket Mindretallene ere udelukkede, ofte en Repræsentation af Flertallets Flertal (tidt et Mindretal). Den almindelige Stemmeret vil saaledes medføre en virkelig Fare for Klasselovgivning. Man har betragtet denne Mangel som en nødvendig Betaling for en repræsentativ Regering, men med Urette. Tilsidesættelsen af Mindretallet er ikke en nødvendig eller naturlig Følge af Friheden, men staar endog i Strid med Demokratiets første Grundsætning: en i Forhold til Tallet staaende Repræsentation. Mill, der ser denne Repræsentation af Mindretallet ikke blot som retfærdig, men som en nødvendig Betingelse for at undgaa uundgaaelige Farer ved den repræsentative Regering, finder denne Mangel afhjulpen ved «den personlige Repræsentations System», Hares Plan, Forholdstalsvalgmaaden, en «Plan, der har det næsten enestaaende Fortrin at gennemføre en stor Regeringsgrundsætning paa en næsten ideal fuldkommen Maade». Det Ejendommelige ved denne Plan er kjendt af danske Læsere fra Landstingsvalgene og Rigsdagens Forretningsorden, og behøver blot at bringes i Erindring. Den blev her politisk Grundsætning ved Andræ (Valgloven af 2den Oktober 1855) og afgiver et Vidnesbyrd om, hvorledes betydelige Opdagelser ligesom ligge i Luften og gribes næsten samtidig af flere overlegne Aander. Hvorledes den nu nærmere organiseres, enten almindelig, saaledes at Enhver har Lov til at stemme paa enhver Kandidat, hvor han saa stiller sig, og da enten paa en eller paa flere, saaledes at Nr. 2 paa Listen faar den

Stemme, Nr. 1, naar han er valgt ved de ved Forholdstallet bestemte Stemmer, ikke mere behøver o. s. v., eller mere lokaliseret, — vil der vindes en virkelig Repræsentation af Mindretallene, og det vil opnaaes, at disse ofte værdifulde og indsigtsfulde Stemmer ikke gaa tabt, tabende sig i Flertallets Malstrøm. Saaledes vilde ethvert virkelig Mindretal blive repræsenteret: der vilde blive en langt større og farverigere, selve Tankeudvexlingen fremmende Forskjel i betydningsfulde Meninger i Tinget, og Ingen vilde blive valgt, uden at Vælgerne virkelig havde stemt paa ham, og Medlemmet vilde repræsentere ikke en By eller et Distrikt, men virkelige Personer, uden at de lokale Interesser vilde blive udelukkede. Mænd af virkelig aandelig Dygtighed og Talent vilde blive valgte, — en genial Mand f. Ex., med temmelig enestaaende og dog maaske højest vigtige, Fremtiden anticiperende, Meninger, der ikke vilde kunde sættes igjennem i en enkelt Kreds, vilde nu kunne blive valgt af dem, der beundrede ham eller delte hans Mening — og der vilde ikke kunne gives nogen særlig betydningsfuld Anskuelse i Landet, uden at den deltog i Landets store Debat og gjorde sig gjældende. Virkelig betydningsfulde Mænd vilde stille sig i en hidtil ukjendt Mængde, og dette vilde tvinge Flertallet til at søge Medlemmer af en meget højere Karakter. En aandelig Hævelse af Repræsentationen vilde finde Sted, medens nu den repræsentative Regeringsform (som Forholdene i Amerika slaaende viser det) stræbe hen mod Middelmaadighed, og en af den folkelige Regeringsforms største Onder og Farer vilde undgaas. «De dygtige Repræsentanter for alle Minoriteter vilde mødes Bryst mod Bryst, og i Landets Paasyn vilde det komme til en ærlig Sammenligning mellem deres aandelige Styrke». Selve

Partiaanden vilde blive mindre, og Landets fremragende Mænd udøve en virkelig Indflydelse. I en saadan Regering vilde det ikke mangle paa spændig Modsætning: den antagonistiske Magt vilde ikke savnes. I enhver Regering er der en Magt, som har Tilbøjelighed til at blive eneste Magt, fordi den er den stærkeste. Sejrer den totalt, er Fremskridt umuligt. «Aldrig er noget Samfund i lang Tid vedblevet at være fremskridende, undtagen naar der bestod en Strid mellem den stærkeste Magt i Samfundet og en eller anden rivaliserende Magt». Det oplyste Mindretal vilde være denne Magt. Stuart Mill betragter maaske dette Andræ-Hare'ske Valgsystem i et noget begejstret Lys; han har ikke fattet alle Vanskelighederne ved Hares System, og der kan være Tvivl om, at det virkelig vilde være et saadant magisk Middel mod Partiaanden. Men i ethvert Tilfælde medfører Planen store Fordele, og den vil staa paa Europas politiske Dagsorden, indtil den er omfattende prøvet eller om muligt bedre Metoder udfundne.

«Men selv under en saadan Regeringsform (hvor Mindretallene virkelig vare repræsenterede efter den Andræ-Hare'ske Plan og Alles Regering ved Alle virkelig var given) vilde det numeriske Flertal være i Besiddelse af uindskrænket Magt, hvis det ønskede at udøve den, og dette numeriske Flertal vilde bestaa af en enkelt Klasse, der mildest talt ikke vilde være den mest dannede. Faren for Klasselovgivning er der altsaa endnu. Mill kommer derved til det vigtigste Spørgsmaal om Stemmerettens Omfang. Ligeftrem at begrænse Stemmerettens Omfang og tvangsmæssig udelukke en eller anden Borgerklasse vilde ophæve en af den repræsentative Regeringsforms allerstørste Fordele: at virke i høj Grad fremmende

paa Folkeopdragelsen og hæve den individuelle Aand til højere Synspunkter, en Indflydelse, hvis Betydning den Kjendsgjerning, at enhver Amerikaner i en vis Forstand er Patriot og et Menneske med en uddannet Aand (de fortrinlige Skolers Indflydelse maa dog ikke glemmes), slaaende viser. Er det en Borgers Pligt at adlyde Lovene, betale Skatter og kæmpe for sit Lands Institutioner, maa han ogsaa være delagtig i Hævdelsen og Forbedringen af disse Institutioner, og Udelukkelse staar for Mill som for Taine som en Uretfærdighed og et Onde. Det er ved den politiske Debat, siger Mill, der tillægger den politiske Opdragelse en uhyre Betydning, og ved den forenede politiske Handling, at den, hvis daglige Virksomhed samler hans Interesser i en snæver Kreds om ham, lærer at føle for og med sine Medborgere og bliver et bevidst Medlem af et stort Samfund. Det Dybeste i den individuelle Bevidsthed, deri har Mill Ret, er Almenbevidsthed, og selv om man imod Mill vilde fremhæve den religiøse og sædelige Opdragelses Betydning for Uddannelsen af denne, skal det ikke nægtes, at Deltagelse i det offentlige Liv er et virksomt Middel til at virkeliggjøre den. Men den politiske Debat vedrører ikke Den, der ingen Stemmeret har, og han vil lige saa lidt bryde sig om sit Lands politiske Interesser, som en Kvinde i Almindelighed nu gjør det. Og i Længden vil følgelig ingen Ordning af Stemmeretten være tilfredsstillende, ved hvilken nogen Klasse eller Person bestemt udelukkes, naar Valgretten altsaa ikke staar aaben for alle myndige Personer, der ønske at opnaa den. Men der er en Indskrænkning, der af positive Grunde kan og vil være midlertidig nødvendig: en Person, der ikke kan læse og skrive og regne nogenlunde godt, bør ikke have Valgret. Det er Statens og

Kommunens Pligt ved Skoler o. s. v. at gjøre det muligt for Statsborgerne at tilvejebringe disse Betingelser: almindelig Oplysning maa gaa forud for almindelig Frihed, (og det var uden Tvivl en Hovedfejl, at man ikke ved Indførelsen af den relativt almindelige Stemmeret lagde Alt an paa Skolevæsenet for at tilvejebringe de nødvendige Betingelser for Frihedens rette Brug); men det er da den Enkeltes Skyld, naar han ikke kan opfylde dem, og hans politiske Mening kan da ikke have nogen Betydning og ikke gjøre Krav paa den. Mill er tilbøjelig til at gjøre større Fordringer, hvis ikke praktiske Vanskeligheder stode i Vejen. Derimod vilde «det være let at forlange af Enhver, der melder sig ved Valglisterne, at han i Sekretærens Paasyn afskriver en Sætning af en engelsk Bog og regner et Reguladetrykke». Det kan ikke nægtes, at det at give almindelig Valgret til et Folk som f. Ex. det italienske, hvor over Halvdelen (paa Sicilien indtil 86 pCt.) ikke kan læse eller skrive, er en virkelig og alvorlig Fare; og Fordringen selv vilde maaske virke fremmende paa Folkeoplysningen og saaledes selv avle Betingelserne for en sand repræsentativ Forfatning. Endvidere bør Stemmeret ikke gives til den, der ikke betaler Skat (de indirekte Skatter maatte da forøvrigt hellere i alt Fald i større Stil forandres til direkte); den, der ikke udreder nogle af Statens eller Kommunens Midler, har ingen Ret til at raade over dem; ligesom ogsaa Modtagelsen af Fattigunderstøttelse og Lignende maa medføre Tabet af Valgretten. Og dog er Mill og med Rette endnu ikke ganske rolig for et Lavmaal af politisk Forstand og for Klasseovgivning. Han indfører derfor Fordringen paa en almindelig, men gradueret Valgret: i Virkeligheden ere ikke alle Stemmer lige værdifulde, og

om end Alle burde have Stemme, er Kravet paa en lige vægtig Stemme for Alle dog noget helt Andet og væsenlig unaturlig. Mill hævder denne Tanke med samme Styrke som den Hare'ske Plan; men mere Indsigtsfulde tilkommer der en vægtigere Stemme (to eller flere Stemmer), og «kun en Taabe, og det en Taabe af en ganske ejendommelig Slags, føler sig saaret ved den Indrømmelse, at der er Andre, hvis Meninger, ja endog hvis Ønsker fortjener en højere Grad af Hensyntagen end hans». «Det er ikke nyttigt, men skadeligt, at Landets Forfatning erklærer, at Uvidenhed er berettiget til lige saa megen Magt som Kundskab». Det er imidlertid ikke Ejendommen, men den individuelle og aandelige Overlegenhed, hvem den vægtigere Stemme tilkommer, og han indskærper os som en af de vigtigste Egenskaber hos Vælgerne: Ærbødighed for aandelig Overlegenhed. Det er Aandsaristokratismen hos Mill. Som Plato vil have Filosofernes Regering, vil Mill, at de Visere skal have den større Stemme. De, der f. Ex. i tre Aar have haft en højere Virksomhed (Arbejdsgivere; Formænd; Bankiers; Grosserere; Kandidater; særdeles: Lærde, Doctores, Videnskabsmænd o. s. v.) tilkommer der en vægtigere Stemme. Hvad der fordres er en vis klar Gradation i Antallet af de Stemmer, der tilkommer den Enkelte, dog ikke saa vidt, at den medfører de Oplystes Klasselovgivning, og naturligvis med Tilladelse til for Enhver ved at aflægge en vis Prøve at indtræde i den højere Klasse. Som Enhver sikkert vil indrømme, at der er en rigtig Grundtanke i dette Mills Forslag, som han indtrængende hævder, er det ganske vist rimeligt, at man vil skrækkes tilbage ved Tanken om de praktiske Vanskeligheder og ved det Præg af kinesisk Mandarinvæsen, som dette Vælger-Hierarki

let vilde faa. Men Aandsaristokraten, Demokraten Mill taler her som Idealist, og det er sandsynligt, at en videre Udvidelse af Stemmeretten maa mødes med dette ideale Korrektiv, hvis Alt ikke skal opløses i det slette Demokratis, det usminkede Flertalherredømmes Kaos, og at Tanken saaledes ikke blot er idealistisk, men praktisk.

Det Samme maa siges om den Tanke, som naturlig maa findes hævdet med klare og veltalende Ord hos Forfatteren til «Om Kvindernes Underkuelse», Tanken om Udvidelsen af Stemmeretten til Kvinderne. Medens Familien i det oprindelige Samfund var det sociale Atom, er hele den nyere Udvikling gaaet i Retning af Individualismens Udvikling, og kunde den Indvirkning, som den politiske Frihed har paa Uddannelsen af Mandens Almeninteresse og aandelige Hævelse, komme Kvinden til Gode, er det utvivlsomt, at Menneskeheden vilde vinde. Det vil vanskelig kunne indses, hvorfor Kvinden ikke skulde være en lige saa fuldberegtiget Celle i den sociale Organisme som Manden. Alle menneskelige Væsener have dog, som Mill siger, samme Interesse af at have en god Regering, og Alle behøve de i samme Grad at have Indflydelse paa den for at sikre sig deres Andel af dens Fordele, Kvinden som den svagere endogsaa mere end Manden. Hele den nyere Tids Opfattelse af Kvinden fordrer hendes politiske Ligeberettigelse som en simpel Konsekvens. Og Mill siger med Rette: «Enten har hele Retningen i Nutidens sociale Forbedring været urigtig, eller ogsaa maa den forfølges videre, indtil man fuldstændig har afskaffet alle Indskrænkninger og Hindringer, hvorved en hæderlig Virksomhed lukkes for et menneskeligt Væsen». Det kvindelige Væsen vilde hæves derved, hun vilde faa større Retfærdighedssans, fordi hun bedre

forstod Retfærdighedens almene Principer, medens hun nu væsenlig trods hendes ideale Sans gaar op i Privat-interesser, og selve Mandens Moral vilde muligvis hæves, idet han ofte vilde blive nødt til at finde hæderligere Grunde for sin Afstemning. Det i Sandhed naturligt Kvindelige (som Mill forøvrigt næppe forstaar) vil heller ikke ophæves: Naturen forandres ikke ved Politik, og det i Sandhed Menneskelige og Aandelige vilde udvikles hos Kvinden: hun vilde blive en værdigere Ledsager i Livet, om end i en anden og højere, dog ikke mindre skøn Form (hvor lidet tiltalende Overgangsformer der end vilde avles), og nærværende Fortolker af Mills Ideer ser ikke rettere, end at, hvis der derved rimeligvis vilde vindes, at Kvinden mindre gik op i den Skinnets Verden, der avler en forfærdelig, Samfundet demoraliserende, uhyre Værdier fortærende Luxus, vilde Menneskeheden have vundet betydeligt, ikke blot økonomisk, men socialt og fuldt menneskeligt, som der kun kan vindes ved, at Dyrelivets Principer forsvinde fra det menneskelige Samfund. Der er uden Tvivl ingen Fare for, at en for hurtig og vid Virkeliggjørelse af disse Ideer skulde ud-sætte den repræsentative Forfatning for Farer; paa dette Omraade har Historiens Gang altid været langsom, og der vil blive Tid for Kvinderne til den Forvandling i Tankesæt og Liv, der er Betingelsen for virksom Nytte af den almindelige Stemmerets Udvidelse til dem.

Til Spørgsmaalet om Stemmeretten følger Mill nogle Reflexioner om Valgmaaden. At den indirekte Valgmaade i Almindelighed ikke er til nogen egenlig Nytte, idet sand Interesse for at vælge de rette Valgmænd dog vel maa forudsætte sand Interesse for det endelige Resultat, medens Partiinteresserne herved ligesaa lidt ville

undgaas, er temmelig klart; ligesom det er vist, at det direkte Valg alene medfører Frihedens store Fordele med Hensyn til at opdrage og udvikle Vælgerne i Almenaand og politisk og menneskelig Dannelse. At Afstemningsmaaden ikke bør være hemmelig, men offentlig, Noget, Mill har udviklet udførligt i sit politiske Flyveskrift: «Tanker om den parlamentariske Reform», følger af hele hans Anskuelse og er vel slaaet fast af ham. Det politiske Fremskridt gjør den hemmelige Afstemnings eneste gode Side: at sikre mod Pression, mindre og mindre betydningsfuld. Magten til at tvinge Vælgerne er i det moderne Evropeas fremskredne Stater taget af og tager mere og mere af. Og det Væsenlige er: Handlinger, som ere rettede paa det offentlige Gode og Grundbetingelsen for dette, er ikke blot en Ret (hvem vilde da bebrejde Nogen, at han solgte sin Stemme), men en Pligt, et offentligt Tillidshverv, som ikke maa unddrages den offentlige Menings Indflydelse. Kun naar Samfundet ser og fordrer Afstemningen som en Pligt, vil den blive opfattet saaledes, og dette fordrer offentlig Afstemning. At stille Noget mellem en Mand og Konsekvenserne af hans Handling er at enervere hans Karakter: det adler en Mands Tro og Handling, at han skal give Grunde for den; at skulle gjøre Regnskab for sine Handlinger er en mægtig Opfordring til at handle saaledes, at der kan gjøres et eller andet anstændigt Regnskab for dem. Hvad der gjælder Vælgerne ved Stemmegivningen: Frihed og Offenlighed, maa ogsaa gjælde lige over for Repræsentanten. Om der bør afkræves Parlamentsmedlemmerne bindende Erklæringer, undersøger Mill omhyggeligt. Det følger af hans Sans for Offenlighed og Frihed, at han, medens han holder paa Nyttens af en levende Vexelvirkning

mellem Parlamentsmedlemmerne og Vælgerne, ikke kan ønske hine slavisk bundne. Jo mere Vælgerne virkelig ville opfylde deres Pligt og vælge dygtige Repræsentanter, Mænd med aandelig Overlegenhed, desto mindre maa de binde ham: «Overlegne Aandsevner og dybtgaaende Studier ere til ingen Nytte, hvis de ikke undertiden føre en Person til andre Slutninger end dem, der dannes af Folk i Almindelighed», og er Formaalet at drage Nytte heraf ved Repræsentationen, da maa bindende Erklæringer undgaas: det vilde medføre en almindelig Nedgang i Repræsentationen (som i Amerika); Indskrænkninger i Friheden vilde her ikke blot være nedværdigende for Repræsentanten, men højst skadelig for Vælgerne og Landet. Paa den anden Side følger det af sig selv, at Vælgerne ikke skulle og ville opgive deres væsenlige Meninger, men ved Valget dømme de jo ogsaa mellem de Mænd, med hvem de mene bedst at stemme overens.

Den sidste Del af Mills Bog indeholder en Række politiske Betragtninger, som Alt omhyggeligt undersøgte og af betydeligt Værd, men som her kun skulle antydes. Spørgsmaalet om Tokammerssystemet tillægger Mill ikke stor Betydning. Om det end har sin Betydning ved at begrænse det Uheldige, der ligger i, naar en Forsamling eller enkelt Person føler sig som eneste Magthaver, og ved at uddanne politisk Forsonlighed og Beredvillighed til at gaa paa Akkord, en uundværlig Egenskab for Benyttelsen af frie Institutioner, mener han dog ikke, at et Førstekammer, naar det ikke støttes ved stor social Indflydelse, i Længden vil kunne emancipere sig fra det mere demokratiske Kammers Kontrol. Der bør ganske vist i enhver Forfatning være et Modstandscentrum mod Domokratiet, men han vil søge dette som et moralsk

Modstandscentrum i det efter Forholdstalsvalgmaaden repræsenterede oplyste Mindretal. Den bedste Form for et Overhus vilde, hvis det maatte søges, være at søge i Formen af det romerske Senat, repræsenterende «den personlige Fortjeneste, prøvet og sikret ved virkelig offentlige Tjenester og styrket ved praktisk Erfaring, et Raad, bestaaende fremfor Alt af alle offentlige Mænd, der havde beklædt vigtige politiske Poster». — Ved Spørgsmaalet om den udøvende Magt under en repræsentativ Regering indskærper Mill atter, at Forsamlingen ikke maa forvalte eller administrere. Enhver udøvende Virksomhed bør paahvile en eller anden bestemt Person som Pligt. Kun saaledes kan der blive sandt Ansvar, og kun saaledes kan en repræsentativ Forsamlings højeste Funktion — den frie Kritikisme — gjøre sin Nytte. Ved vigtige Funktioner kunde der stilles et Raad (nødvendig f. Ex. ved Marine- og Krigsministeriet) ved Siden af den Udøvende, men den virksomme Magt og det fulde Ansvar for hver særskilt Hovedbestyrelsesgren bør findes hos én Person (Ministeren), og de underordnede Forretninger udføres af dygtige, dertil oplærte Folk. Et Flertals Handlinger sker i Virkeligheden uden Følelse af Ansvar: Kollegier ere Skjærmbrædter, har Bentham sagt. Udnævnelsen af de udøvende Embedsmænd selv er en vigtig og ansvarsfuld Opgave, og det er derfor en vigtig Regeringsgrundsætning, at ingen saadan udnævnes ved Folkevalg, hverken ved Folkets eller ved dets Repræsentanters Valg. Det er heldigt, at Førsteministeren, selv om han de facto anvises af Repræsentationen, udnævnes af Kronen. (Behandlingen af Kamrenes Opløselighed, Retsbetjentes Uafsættelighed, om Ansættelse ved Prøver o. s. v. indeholder intet væsenligt Nyt). — I et Afsnit om Lokalrepræsentationer gennemfører Mill,

efter at sondre mellem, hvad der nødvendig maa høre Landets Centralbestyrelse til, og hvad der helst maa udføres af de stedlige og kommunale Øvrigheder, væsenlig de samme Principer som for den repræsentative Forfatning overhovedet. Han indskærper Decentralisationens Betydning: de frie Institutioners Betydning i at bidrage til at fremme Borgernes offentlige Opdragelse, udvikle deres intellektuelle, moralske og aktive Evner kan her særlig nyttes; her vælge Borgerne jo ikke blot, men blive selv valgte, og da de lokale Virksomheder i Almindelighed ikke søges af de højere Klasser, føres den vigtige politiske Opdragelse, de ere i Stand til at give, ned til en meget lavere Samfundsklasse, og Nyttelsen af Friheden i det Smaa tjener Friheden i det Store. Det er naturligt, at de, der have fælles Interesser, som de ikke dele med Nationen i det Hele, selv maa styre disse, men det er ogsaa naturligt, at Staten, foruden det, der hører ind under dens Omraade (Rets-, Politi- og Fængselsvæsen), er interesseret i, hvorledes disse centraliserede Forretninger (som Fattigvæsen, Sundhedsvæsen, kommunal Beskatning o. s. v.) i Almindelighed udføres. Men Forholdet afgjøres let: den Myndighed, der bedst forstaar sig paa Principerne, bør fastsætte Principerne; den Myndighed, der bedst forstaar sig paa de praktiske Enkelt-heder, bør træffe Bestemmelse om Enkelt-hederne. Mills Interesse for, at der tilvejebringes Betingelser for, at fremragende Mænd faar Sæde i Forsamlingen, hans Interesse for Mindretallenes Repræsentation, skjønt her maaske mindre nødvendig, og Adskillelse mellem den kontrollerende og forvaltende Virksomhed, træder ogsaa her klart og indtrængende frem. I Modsætning til den Lighedsstræben, der f. Ex. i Frankrig villig finder sig i

Centralisationens Onde, er det her atter dette Blik for Friheden, den angelsachsiske Races Storhed, der her som overalt karakteriserer Mill: den sande Friheds Aand er den bevægende Magt i hans Bog.

Det maa under Udviklingen af Mills Ideer om den repræsentative Regeringsform som den idealt bedste erindres, at Virkeligheden ikke er Idealet, men en Stræben mod Idealet; at selve Friheden ikke er en Menneskeheds Naturgave, til hvilken den umiddelbart var moden, men Resultatet af en historisk Proces, i hvilken vi leve. De Principer for Statens Organisation og Administration, som Mill udvikler, ere saadanne, som maaske intet Folk paa Jorden ere modne for, men tillige af den Art og begrundede paa en saadan Maade, at deres Virkeliggjørelse er sandsynlig som Resultatet af selve den historiske Proces, en Proces, der altid fornyende sig fra Menneske-aandens almene Dybder igjennem sine mangfoldige Brydninger langsomt men sikkert skaber det dybere Indhold, der muliggjør nyere og sandere Former. Det er Ideer, som paa en dunkelt og forvirret Maade, mest under det falske Demokratis Form, o: som det utilslørede Flertalsherredømme, gjære i Masserne; Ideer, som utvivlsomt vil synes Mange fornuftige, men uigjennemførlige, Mange som Fremtidshaab, og som endelig en Gang ville blive Gjenstand for det idealt lutrede Folks folkelige Vilje. Det repræsentative Element i det konstitutionelle Monarki er væsenlig som dette selv et Kompromis, men vel at mærke et historisk Kompromis (mellem det monarkiske, aristokratiske og demokratiske Element), der i Kongens og Overhusets Modvægt mod Demokratiets mulige Udskejelser

har et Korrektiv. Hos Mill som Søn af England, hvor Parlamentarismen er socialt betinget, træder dette ikke meget frem; han har søgt Korrektivet ved at føre det falske Demokrati (Flertalsherredømmet) tilbage til Demokratiets rene Ide, der, fordrende Folkets Regering ved Alle for Alle, kræver Mindretallene virksomt repræsenterede: en Ide, der alene fuldt svarer til det Frihedens og Personlighedens Princip, hvis historiske Udvikling — «Historien er Frihedens Proces», siger Hegel — er Demokratiets Indtræden i Verdenshistorien og under alle dets Udskejelser dets evige ideale Kjerne. Der gaar igjennem hele hans Værk en lærerig og interessant politisk Tankebrydning: Paa den ene Side Nødvendigheden af Alles Repræsentation som Idealet, paa den anden Side Frygten for Uvidenhed og Klasselovgivning, Flertalsherredømme. Mill har maaske her en temmelig ensidig Tro paa den politiske Opdragelses Betydning, men det skal indrømmes, at det Væsenligste i den individuelle Bevidsthed rent menneskeligt er den sociale Side, og denne udvikles og plejes ved det politiske Liv, naar det da ikke gaar op i rent endelige Partiinteresser. Det Største og mest Afgjørende, der fra Samfundets Side kan gøres til Fornyelse af Samfundet baade i økonomisk, social, intellektuel og moralsk Henseende ligger dog i Undervisningen og Opdragelsen. Grundbetingelsen for den frie Forfatning er et oplyst Folk, og det var sikkert den største Fejl, der social-politisk er begaaet, at man ikke samtidig med Frihedens Indførelse hos Kontinentets Folk lagde al Eftertryk paa at tilvejebringe Frihedens nødvendige Betingelse. Herbert Spencer spørger os vel med en vis Ironi, hvad Forbindelse der egenlig skal tænkes mellem den mekaniske Færdighed, at et Menneske kan

læse, skrive og regne et Reguladetri-Stykke og dets Handlemaade, og det er ganske vist denne, hvorpaa Alt kommer an. Men den intellektuelle Oplysning er det vigtigste Middel til at fremme den rige intellektuelle sociale Vexelvirkning, der er en Hovedbetingelse for Udviklingen af den sociale Viljen besjælende Aand. Selve den politiske Opdragelse bliver kun mulig ved den. Det synes, som om Mændene fra 1848 have haft den samme ideale Tro som Mill paa den politiske Opdragelses Magt. Men det skal indrømmes, at Brugen af Friheden, avlende en vis Almenaand, sikkert ogsaa vil avle Kravet paa Betingelserne, Oplysning. I stor Stil viser Amerika os dette. Og Et er evigt sandt: kun ved Brugen af Friheden avles Frihed. Intet har Mill klarere udviklet end Frihedens Indflydelse paa Individets intellektuelle, moralske og aktive Egenskaber, Intet skyldes i den Grad de angelsachsiske Stammers Overlegenhed. Det er dette, der sikrer Friheds- og Personligheds-Principet som politisk Princip. Og er Friheden den sande Betingelse for Udviklingen af de menneskelige Evner og Kræfter, og er Mennesket efter sin aandsbestemte Natur et socialt Væsen — og er det ikke dette, da er Alt, hvad der hedder Stat og Samfund, et Bedrag — da vil selve Friheden ogsaa medføre den Udvikling af den sociale Aand, der fra dens Dybder henter Kræfter — sociale Idealer — op, der som organiserende Magter ville føre Enkeltviljerne ind under sand Almenvilje og Almenaand, og vel at mærke ind under en Almenvilje, der er noget Mere end en Resultant af stridige, selvsyge Enkeltviljer. Det Maal, som Historien under sine stærke Brydninger og Svingninger mellem det Almene og det Individuelle, absolut Monarki og Demokrati, Centralisation og Decentralisation, Orden og Frihed, stiler

hen imod: den sande og levende Enhed af det Individuelle (Individernes levende og farverige Udvikling) og det Almene (Enkeltviljernes og Enkeltaandernes Grundenhed i en Samfundet besjælende Almenvilje og Almenaand), den kan og vil kun naas ved en Hævdelse af Friheden, der ogsaa værdsætter Friheden som politisk Princip.

Og dog er der i den almindelige Stemmeret en virkelig Fare: Enkeltviljen er oprindelig ikke en lovbeaandet, men selvsyg og egoistisk Enkeltvilje: det Godes Fremkomst er kritisk. Skal Udviklingen i de monarkiske Stater gaa i den Retning, at det demokratiske Element vinder mere og mere Overhaand, maa den repræsentative Regeringsform omformes saaledes, at disse Farer undgaas. Demokratiet maa da omformes til sin Ide: utilsløret Flertalsherredømme er ikke Frihed, men Ufrihed og aldrig godkjendt af Historiens Aand. Her kæmper Idealdemokraten Mill en mandig Kamp. At give Stemmeret til Den, der ikke kan læse og skrive, er farlig Nonsens: en Mand af den Art staar udenfor de sociale Bevægelser og fortjener ikke nogen Dom. Menneskeheden skal hæves, og den frie Forfatning er hertil et mægtigt Middel, men man hæver ikke Folket ved i et Lands Forfatning at udtale, at den totale Uvidenhed har samme Ret som Indsigten. Og fremfor Alt: der maa i Forfatningen gives Garantier for Mindretallenes Repræsentation. Det fordres af Demokratiets Ide. Kun saaledes kan Folkeforsamlingen blive, hvad den skal være: et tro relativt idealt Billede af det hele Folk. Kun saaledes fik man i Forsamlingen en virkelig Leddeling, en levende Mangfoldighed af vigtige Anskuelser, og Partistandpunkter, hvem den til Partiet sværgende Middelmaadighed er kjærere end selvstændige, prøvende Mænd, vilde og maatte

tabe i Betydning. Der gives f. Ex. unægtelig her til Lands Mænd, maaske tildels yngre Mænd, men Mænd af virkelig Begavelse og Betydning, der hverken høre til Højre eller til Venstre, og som nu ikke ville blive valgte, eller kun valgte ved at opgive deres Persons bedste Kjærne: den selvstændige Mening og den prøvende Tanke; der gives endvidere i ethvert Land fremragende Mænd med temmelig enestaaende Anskuelser. Ved Forholdstalsvalgmaaden vilde de opnaa at blive repræsenterede eller valgte og kunde hævde sig uden at tvinges over i Partierne. Det er en politisk Opinion, at en sand Politiker maa være Partimand; det skulde nok egentlig hedde en Mand af Principer, og det er vel ogsaa det, man mener, idet man har en Fornemmelse af, at det er Principer, der gjære i Partierne, og at Den, der endelig staar og vrøvler mellem dem, ingen sand Nytte gjør. Men der er Forskjel paa endeligt Vrøvl og sande, fra Livets Dybder grebne, Livets Forhold bestemmende Principer. Tilvejebring Betingelser for, at alle et Lands udmærkede Mænd komme til at deltage i Landets Regering, og de store Principer ville komme frem, og en Del af Partikævlet forstumme: Partierne selv komme i et dybere Forhold til Sandheden. Samfundet er «Individet med store Bogstaver». Er det den farverige Brydning af de forskellige Anskuelser, der giver Individet sin Udvikling, da er det Samme Tilfældet med Samfundet. Og ved denne Anskuelsernes Brydning og Leddeling vil det politiske Liv virkelig faa den opdragende Betydning, som Mill venter, og som det umuligt kan faa ved at gaa op i en Partikamp, hvor hvert Parti ensidigt søger at hævde sin Mening, arbejdende sig bort fra Sandheden, og hvor man end ogsaa bruger det Middel: at advare mod Modpartiets Blade, et Forræderi mod

Sandheden — uden at det derved skal paastaas, at Sandheden staar i Modpartiets Blade. Saaledes bliver det politiske Liv en principiel Forfalskning og en stadig, af Forfalskningen baaren, Agitation. Mindretallenes Repræsentation ved Forholdstalsvalgmaaden, Mangfoldigheden og Dybden af de derved givne Anskuelser og de fremragende Mænd, der ville hævde dem, vil forhindre dette. Føler Folket, at der ikke staar to, men tre, ja mangfoldige Anskuelser lige overfor hinanden, da maa Meningerne gære ud, Kampen maa blive dybere, og en politisk Selvopdragelse blive mulig. Forsamlingen vil hæves, og virkelige Principer høres, hvor nu kun endelige Hensyn tale og forvirre. Det er Danmark, der gennem en vidtskuende Statsmand, Andræ, har Æren af at have indført og brugt Forholdstalsvalgmaaden (Valgloven af 2den Oktober 1855), om det end ikke har Æren af principielt at have hævdet den. Det gjør et besynderligt Indtryk at se Frihedens og den demokratiske Tankes idebeaandede Forkæmpere, Lehmann og Ploug, her misforstaa Frihedens, Personlighedens, Demokratiets Ide og i Virkeligheden, ved at modarbejde Andræs Forslag, kæmpe for det falske Demokrati (hin er bange for, at de store Folkestrømninger da ikke ret skal kunne gjøre sig gjældende, denne finder Andræs Forslag kuriøst; ogsaa Bille hævder Flertallets Ret), medens Tscherning og J. A. Hansen hævde det Andræ'ske Forslags Betydning*). Nu ville Anskuelserne om Andræs, Hares og Mills Standpunkt maaske stille sig noget anderledes. — Og i Sandhed, skal Farerne ved en videre Udvikling af Demokratiet undgaas,

---

*) Se A. C. Larsen: •Om det politiske Sognebaands Løsning• i Tidsskriftet •Det nittende Aarhundrede•. 1876.

da nytter det sikkert ikke med Taine*), der ogsaa med sit dybe Blik for Personlighedens og Frihedens Fordringer hævder den almindelige Stemmeret, at gribe til indirekte Valg: de ere slaade til Jorden af Mill, og kun Demokratiets Tilnærmelse til dets Ide kan frelse dets Kjærne.

Det Store og Sande hos Mill, som det kan ventes af Forfatteren til «Om Friheden», er den Maade, hvorpaa han hævder Individualiteten og Personligheden. Det er dens, det er Menneskets Udvikling, der skal tilstræbes ved de politiske Institutioner, og kun derved kan de politiske Institutioner, der foregribe en bedre Tid, selv avle Betingelserne for deres Udvikling. Det er den dybeste Kjærne i Mills Bog. Og deraf følger da ogsaa, at han med sit Blik for de politiske Institutioners Betydning ikke overvurderer dem: det Sociale er ham Hovedsagen. Som Samfundet er, saaledes er dets Institutioner, og Institutionerne maa bedømmes efter deres Indflydelse paa Samfundet. Socialisterne vente med Lassalle i Spidsen Alt af Staten, ved direkte og almindelig Valgret o. s. v.; Mill venter det Bedste af Samfundet. Man har i høj Grad overvurderet de politiske Institutioner: en historisk-sociologisk Analyse vil vise, at det ikke er Spørgsmaalet om Monarki eller Republik og Sligt, der vil være afgørende for Menneskehedens Skjæbne. Det Væsenlige er Samfundet. Og ved denne Vægt paa Samfundet har Mill tildels ophævet en iøjnefaldende Mangel ved sin Bog: han har ikke klart bestemt Forholdet mellem Stat og Individ; ikke hævdet den relative Selvgylldighed, der maa tilkomme Staten som det Almenes Udtryk: Staten træder hos ham mere frem som et Udtryk for Individernes Sum

---

*) «Du suffrage universelle et de la manière de voter».

og Almenviljen som Enkeltviljernes endelige Resultant. Historiens Maal er den dybe Grundenhed af det Almene og det Individuelle, og det Almenes relative Selvgylldighed kan ikke overses uden Fare for Udviklingen. Men Statens Selvgylldighed maa staa som det objektive Udtryk for Samfundets Selvgylldighed: hvad der væsenlig skal og maa bære Menneskeheden ligger ud over Formerne for det politiske Liv; det ligger i de Rettens, Retfærdighedens, Kjærlighedens, Godhedens og Billighedens Idealer, der skal kæmpe sig frem under de sociale Brydninger ved Individernes sande Udvikling som grundet i deres oprindelige og evige, almengylldige Væsen. Kan man ikke stole paa, at disse Ideer saaledes ere Menneskets inderste Væsen, at den sande Udvikling af Personligheden, hvis Grundbetingelse Friheden er, vil uddybe, klare og rense dem og gjøre dem til de tavse, almengylldige Magter, der væsenlig beherske Enkeltviljerne, i alt Fald træde frem som Grænser og Inddæmninger af de individuelle Luner, og i højeste Forstand vise sig som de ordnende Magter i Individernes Kaos, — da var Samfundet og dermed Staten og Historien fortabt; og der kunde da ikke gives nogen politisk Form, det være nu konstitutionelt Monarki eller Republik, der var i Stand til at bære Menneskeheden. Er det den sidste Sandhed, hvad Machiavelli indskærper os som politisk Regel, at alle Mennesker ere slette, da vil Menneskeheden i politisk Henseende som i alle vedblive at tumle omkring mellem forskellige Former, i en evig Cirkel, som Machiavelli beskriver os, uden Maal og Ende. Da vilde al sand Kamp høre op, fordi ingen gode Mænd kunde være med i denne haab- og endeløse og løgnagtige Strid. Er der intet væsenligt Indhold i det Hele, intet Maal, da maa Kampen for Midlerne, for Formerne

høre op som et Bedrag, og kun hensynsløs Svælgen i Livets endelige Nydelser eller Hinduens grænseløse Apathi gav menneskelig Mening. At spekulere over den idealt bedste Regeringsform, ved hvilken Alle fik Lod og Del i en Regering, der fremfor Alt skulde tjene til at opdrage det Bedste i dem, var da en ørkesløs Gjerning, og ingen Idealdemokrat vilde kunne besvare Th. Carlyles bitre Spørgsmaal, om vi fortrøste os til at løfte og fremme en Nations politiske Liv ved at optage saadanne Dynger af Sygdomsstof, som Demokratiet fører med sig, deri. De politiske Institutioner ere Midler for et Maal, der ikke er det blot endelige, at «Enhver om Søndagen har en Høne i Gryden», men et uendeligt, af Ideerne baaret Maal: den politiske Kamp er en Kamp om Retten. De, der hævde Individet og Friheden, hævde den for den sande Udviklings, for Retfærdighedens Skyld; de, der hævde Staten imod den individuelle Ensidedighed, hævde den, for at Retten skal herske: der kæmpes dog væsenlig ikke om Magten, det er Endelighedens Døgnpolitik, men om Retten. Og i Retstanken er der noget Evigt og Almengyldigt, som den historisk-socialt Proces mere og mere udklarer og renser, og kun dette bærer Staten og Samfundet. «Det, som virkelig bevarer og opretholder den sociale og politiske Orden», siger den mandige Nord-amerikaner, Walt Whitmann*), «er ikke saa meget Lovgivning, Politi, Overenskomst og Frygt for Straf, som en vis skjult Evigheds-Fornemmelse i Menneskeheden, en vis Sans for Ærlighed, Manddom, Sømmelighed». Uden denne Tro gives der ingen Tro paa demokratiske Institutioner, men heller ingen Tro paa Institutioners

---

*) Demokratiske Fremtidsblik. Oversat af Rudolph Schmidt. 1874.

Betydning overhovedet. De, der kæmpe for Friheden, maa kæmpe for den som Grundbetingelsen for sand menneskelig Udvikling, men de kunne kun kæmpe for den, for sand væsensgrundet, almenbeaandet, lovbestemt Frihed, naar de stole paa, at den menneskelige Udvikling bæres af Noget, der udrinder fra et evigt Væld. Kun ved denne Tro hæver Selvet i Partierne sig over Partierne, er ikke Slave, men fri Mand, og skimter gennem de endelige Brydninger det uendelige Maal: Menneskets Udvikling til fri, selvsat, sand Personlighed. Denne Tro var væsensgrundet i Stuart Mills selvsatte, mandige Personlighed, og gennem hans tilsyneladende kolde, tørre, metodebestemte Udviklinger er denne Tro Aanden, som svæver over Vandene.

Det tyske Socialdemokratis seneste Udvikling.

Socialpolitisk Studie.

Af George V. Manicus.

II.

(Socialistisk Taktik. Opildning af Klassehadet. Aktstykker til Bevis herfor. Begrebsforvirringer om Ejendomsretten systematisk tilvejebragte. Den nuværende Samfundsorden som Aarsag til al Nød, Sygdom og Forbrydelse. Den nationale Dekomposition fremmet ved Socialdemokratiets Presse. Revolutionen ad voldsom Vej. Folkestatens Organisation og Verdensfrelsen.)

Er der i det Foregaaende nærmest bleven fremsat Hovedtrækkene af det tysk-socialistiske Arbejderpartis nyeste historiske Udvikling, af de officielle Former, under hvilke, og af det Apparat med hvilket det virker, vil der i efterfølgende Afsnit særlig blive fremført en Række Enkeltheder, der turde egne sig til at give et tydeligt Begreb om, paa hvilken Maade Partiet virker, og hvad det i Virkeligheden — klart bevidst for Førerne, halvt bevidst eller uforstaaeligt for Mængden af Tilhængerne — fører i sit Skjold og tilsigter.

Naar man vilde tillægge det socialdemokratiske Partis officielle Kundgjørelser eller det i Gotha i Aaret 1875 vedtagne Fusionsprogram nogen særlig eller for For-

staaelsen af hele Bevægelsen afgjørende Betydning, begik man utvivlsomt et stort Misgreb. Programmet er ikkun det Gevandt, i hvilket der fortiden fremtrædes; det kan hurtig skiftes, lægges i andre Folder eller antage en anden Farve. Nogen særlig Agitation for den lange Række af Fordringer, det omfatter, har hverken i Pressen eller fra Talerstolen fundet Sted i de sidste Aar, naar der undtages den Virksomhed, der er udfoldet for Tilvebringelsen af en 8 Timers Normalarbejdsdag (for hvilken særlig en af Partiets mest fremragende Publicister, E. Geib, har virket dels i Pressen, dels i særegne Skrifter), for en Afskaffelse af de Arbejderklassen formentlig haardt trykkende indirekte Skatter samt for den fri, obligatoriske Undervisning. I den allerseneste Tid er hertil kommen en heftig Agitation, der nærmest er rettet mod den katolske Kirke og som tildels gaar ud paa en Fordring om Konfiskationen af det Gods, der i Tidernes Løb er doteret samme («das Pfarrdotalgut»). Den socialdemokratiske Presse henholder sig ved denne Agitation til forskellige Skridt, der i Aaret 1848 under den almindelige revolutionære Bevægelse foretoges af de Forsamlinger, der den Gang havde Magten, og involverer, at en revolutionær Regerings Beslutninger give en sand og virkelig Rets-titel. Den omtalte Fordring, der selvfølgelig tænkes gjort gjældende til Fordel for den 4de Stand, er ikke optaget paa Fusionsprogrammet, men synes at være falden i det danske socialistiske Partis Smag, paa hvis Program af Aaret 1876 et lignende, for den lutheranske Kirkes Embedsjorders Vedkommende gjældende, Forlangende figurerer.

Naar denne Agitation i Forening med Valgagitationen fraregnes, giver et nærmere Bekjendskab med den social-

istiske Presses Fremstillinger et væsenligt andet Billede end det, der tegnes af Programmet, og det turde vise sig, at Tysklands socialistiske Arbejderparti styrer løs mod et Maal, der i alt Væsenligt er det samme som det, den internationale Arbejderassociation har sat sig, at dets Førere, tiltrods for tidligere Forsikringer i modsat Retning, ingensunde hengive sig til det Haab, at der kan udrettes noget Klækkeligt ad Lovgivningens og den fredelige Vej eller under den nuværende Samfundsorden, samt at de med fuld Selvbevidsthed søge at kuldkaste alle de Støtter, samme hviler og gennem Aartusinders Kulturarbejde er bygget op paa.

(Til de Skrifter og Journaler, der i saa Henseende give Oplysninger og som væsenlig ere blevne benyttede ved Udarbejdelsen af dette Afsnit samt af det foregaaende, maa nævnes:

Jäger: «Der moderne Socialismus», Berlin 1876.

Schuster: «Die Socialdemocratie», 2te Ausgabe. Stuttgart 1876.

Bebel: «Unsre Ziele», Leipzig 1877.

Liebknecht: «Zur Grund und Bodenfrage». Leipzig 1876.

Wilmans: «Die goldene Internationale». Berlin 1876.

Geib: «Der Normalarbeitstag». Leipzig 1875;
samt en længere Række af Artikler, der i Anledning af den socialdemokratiske Bevægelse ere fremkomne i de sidste tre Aar i «Hamburger Correspondent», Kathedersocialisternes mest fremragende Organ i den tyske Presse, «Nationalzeitung», det nationalliberale Partis bedst redigerede Blad, «Germania», Ultramontanismens talentfuldeste Forkæmper, og «Augsburger Allgemeine Zeitung», den objektivt videnskabelige

Fremstillings første politiske Organ i Tyskland. Den Række af Brochurer, Skrifter og Artikler, der nærmest ere lagte til Grund for de i 3dje og 4de Afsnit fremsatte Aktstykker og Citater, ville findes anførte i Forløbet af Afhandlingen.)

Den Taktik, der til Opnaaelsen af dette Øjemed følges, bestaar dels i at vække Misundelse og et glødende Had hos Arbejderne mod de gunstigere stillede Klasser af Samfundet, at beskyldte Bourgeoisiet for at nære Ringagt og Foragt mod den 4de Stand, at skyde Skylden for al Nød, al økonomisk Ulighed, ja endog for alle umoralske Tilstande og Forbrydelser over paa den eksisterende Samfundsorden, dels i at nedbryde alle gængse Forestillinger og alt traditionelt Helligt og Ukrænkeligt i mange af de Former og Forhold, hvori de hidtil ere fremtraadte med Hensyn til Familien, Ægteskabet, Ejendomsretten, Nationalitetsfølelsen, Patriotismen, Staten og Religionen. For at vinde Arbejderne og for at fanatisere dem vises da, som Modsætning til de nuværende Tilstande, i mere eller mindre ubestemte Omrids, malet med glimrende Farver, Forholdene i Fremtidens socialistiske Folkestat, der skal betegne den frembrydende Menneskehedens Guldalder.

I denne Retning er der særlig af den socialdemokratiske Presse ydet Meget med Opbydelsen af ikke ringe Intelligens og med en Udholdenhed, der var en bedre Sag værdig. En af de Artikler, der i sin Tid, som karakteristisk for Stilen hos de mere fremragende Publicister og for det Greb, de have paa at hidse Arbejderne mod de mere bemedlede Klasser af Samfundet, har gjort Ronden i mange udenlandske politiske Journaler, blev offentliggjort i «Der neue Socialdemokrat» og bærer Overskriften: «Rakket». Samme lyder in extenso:

«Hvem ere de Mænd, der med jærnhaarde Muskler og dog med afmagrede Ansigter, i de lange Timer staa ved Smelteovnens glødende Hede og forme Jærnet? Hvem ere de Mænd, der i dunstopfyldte Fabrikers Støv og Larm lede de brusende og støjende Maskiner og som med deres Hænder frembringe Kunstflidens vidunderligste Produkter? Hvem ere de Mænd, der i Hede og Kulde, i Regn og Solskin bygge Paladserne, selv staaende under fri Himmel? Hvem ere de Mænd, der møjsommelig føre Ploven over Jordsmonnet og slide for at fravriste Jorden dens Gaver? Spørg den omdrivende Dandy, spørg den hovmodige Junker, spørg den Penge sammenskrabende Aagerkarl, spørg alle dem, der bo i Paladser, holde luxuriøse Maaltider og ødsle med Udbyttet af Andres Arbejde. De ville sige Eder det.

De ville raabe: «Det er Rakket!»

Hvem er hin Kvinde, der i Hytten hensygnen, fortæres af Sorg og udstøder hjerteskjærende Klager ved Siden af sin Ægtefælles Lig, som man har baaret ind i Huset til hende, kvæstet og knust i Kapitalmagtens Tjeneste? Hvem ere de Børn, der sultne og lidende af Kulde allerede tidlig om Morgenens maa vandre hen til Tvangsborgen med de høje, rygende Skorstene? Hvem ere de Piger, der fortvivlede og hjemløse, med et Barn ved Brystet, udstødte af det menneskelige Samfund, vanke om, eller hvem ere de, der alt have bortkastet al Skamfølelse og klædt i Silke og Fløj, men med tomt Hjerte og sygt Legeme, hidsede af Politiet, vanke om i Byernes Gader? Spørg Kvindernes og Børnenes Udsugere, spørg Forførerne; de ville ikke nægte Eder Svaret.

De ville sige: «Det er Rakket».

Foragtelig og i den Mening, at være denne Verdens

Guder vende sig hine moderne Phariserer bort fra det Folk, der skaber Alt ved sit Arbejde. Med fordoblet Haan og med Ideen om, at de selv ere Retfærdigheds-mønstre, se de hen til dem, der bukke under i den ulige Kamp for Tilværelsen og som tabe det Sidste — Æren. I deres Øjne er Alt, hvad der staar under dem, kun en sløv Masse, der kun duer til at arbejde, at anstrænge sig for Andre og saaledes at spille en evig, sørgelig Rolle.

For denne Masse have de kun et Ord: «Rakket!»

Selv, naar med sødladent Smil den lade Ødeland og den nervøse Blaastrømpe ville pryde sig med Humanitet og Kristendom, naar de yde til deres lidende «Medbrødre» og deres «Medsøstre» en tarvelig Almisser eller en tynd Vandsuppe «af Barmhjertighed» eller «for at løse det sociale Spørgsmaal», selv da rynke de Panden og bæve tilbage for det pjaltede Pak;

Thi de tænke: «Det er Rakket!»

Ja Folket er Rakket, saa længe Bourgeoissamfundet existerer. Lassalle mente engang med sin bidende Ironi, at den liberale Presse, naar den fik Befaling til i Spidsen for hvert Nummer med fingerlange Bogstaver at aftrykke denne Sætning, i dens Fejghed ikke vilde undlade at adlyde. Det er Skade, det er bitter Skade, at Tvangen ikke er tilstede. Dag for Dag burde Folket læse, at det, saa længe det ikke selv lægger Haand paa Værket for at bryde Vej for det nye socialistiske Samfund, ikke er Andet under Trykket af den jærnhaarde Lønlov, og ikke kan være Andet end det nødlidende, foragtelige «Rak».

Folk! forstaa din usle Tilstand; Folk, tænk paa, at det er din Ladhed, at det ene er din Vægelsindethed,

som bærer Skylden for, at Du ikke opper Dig, at Du ikke i Statslivet bringer Menneskerettighederne til at gjælde. Hvor Du gaar og hvor Du staar lyder Raabet: «Rak» efter Dig. Vil Du forbedre din nedværdigede Stilling, fordrer Du Menneskerettighedernes Gjennemførelse, saa bliver Du stedse betegnet som den raa Pøbelsværm, der kun tænker paa Voldsgjerninger, Plyndring og Tilfredsstillelse af alle Lyster og Begjærligheder. Det samme Haanraab, som Versaille-Bourgeoisiet rettede mod Pariserkommunens Stridsmænd, lyder i Tyskland til de sammesteds fredelig virkende Socialister. I Kampen for Oplysningen, ligesom under Kampen paa Barrikaden, hviner altid Arbejderklassens Forkæmpere Raabet om Ørene: «Det er Rakket!». Velan, vi acceptere Forhaanelsen, I Storborgere, ligesom en Gang de nederlandske Frihedshelte, «Geuserne», valgte Ukvemsordet: «Tiggerfolk» til deres Kampraab. Kalder os kun «Rakket»; Ordet skal en Gang bringes Eder paa en bitter Maade i Erindring.

Naar først hele Folket, begejstret ved Socialismen, i Fællesskab med os udbryder: «Vi ere Rakket, vi ville ikke være det mere, det maa komme til Ende med al denne Forkuelse og Usselhed», da ville alle lade Ødelande med Forfærdelse mindes, hvorledes de en Gang haanede Folket med Raabet: «Det er Rakket».

Med endnu større Vehemence søges Klassehadet opildnet ved at bibringe Arbejderne den Mening, at den Proces, der udføres ved deres Arbejde, udelukkende betinger Arbejdsudbyttet og dets Værdi, medens disse i Virkeligheden ere Resultatet af en hel Række af Processer, saasom: Indsigt i og Erkjendelse af Markedschancerne, Valg af Stof og Form, Tilvejebringelsen af

det hensigtsmæssigste Materiale, Ledelsen af hele Produktionen og en passende Arbejdsdeling, Kjendskab til de nyeste Opfindelser og Forbedringer, Dispositionen over den nødvendige Kapital til Raastofferne, Arbejdslønnen, Fabriksindretningen, Driftsmateriellet samt Kapitalrisikoen. Den sidste, af Arbejderne udførte Proces, skildres som den, der egentligt berettiger dem til selv at være Ejere af Arbejdsproduktet, der kun under den nuværende Samfundsorden forholdes dem. Saaledes hedder det i en af »Der neue Socialdemocrat«'s Ledeartikler, der fører Overskriften: »Proletarer, ville I evig vedblive at være Proletarer?

»Arbejdets Mænd! Kornmarken bølgér og blinker i Solskinnet; Straaet bøjer sig under Axenes Vægt; Naturen yder rigelig sine Gaver til Menneskeheden, thi de ere velerhvervede ved Arbejde, Slid og Sorger. Det er Eders Sved, Arbejdets Mænd; I have ført Ploven, I have med kraftig Arm bearbejdet Brakmarken; I have udstroet Sæden med Omhu og med Umage; I svinge Leen ufortrødent, om ogsaa den brændende Solhede trætter og udmatter Eder; I bringe den gyldne Høst sammen og dyngte den op i Laderne, saa at hvert Hjerter jubler ved Synet af Naturens kostelige Gaver, ved Arbejdets ærlig erhvervede Frugter. Ja det er Eders Arbejdes Frugt, Frugten af Eders Sved, af Eders opofrede Livskraft. Men tilhører den Eder? Sig mig, I Arbejdets Mænd, for hvem have I slidt, for hvem have I pløjet, harvet, saaat, tærsket; hvis Lader ere blevne fyldte? Godsejerens Lader!

Godsejerens! ja, hans er Landet, hans er Sæden, hans er Alt, hvorhen I ogsaa vende Eders Blik. Ogsaa Eders Kraft, Eders Hustruers, Sønners og Døtres Kraft

ere hans, thi I sælge ham den for Lønnen. Gjører I det ikke, nu, saa maa I sulte ihjel, thi foruden denne Kraft eje I Intet. Der sidde I i den fattige Hytte med det tørre Brød og se misundelige hen til den prægtige Herregaard. Værer varsomme, for at eders Herre ikke mærker, at hans Tjenestekarl ikke vil være Tjenestekarl; thi ogsaa Hytten er hans, og der behøves kun et Fingerpeg, og med Hustru og Børn staa I sultne, gysende af Kulde og hjemløse paa Landevejen!

Maskinen suser, Væverstolen klapper; Tusinde af Tene dreje sig summende, den ene Traad afvikler sig ved Siden af den anden. Under Eders Hænder, Arbejdets Mænd, fremgaa prægtige Tæpper, glimrende Klædningsstykker. Fra den tidligste Morgen til sent om Aftenen vedvarer uden Hvile Maskinens Gang, vedvarer hvileløs Eders Arbejde. I trættes imidlertid ikke, I Vævere og Spindere, og eders Kunstflid, eders Omhu og eders Umage bærer Frugt; utallige, fortræffelige, varme og klædelige Stoffer vidne derom. Men tilhøre de Eder, som have frembragt dem? O nej, I gaa i Pjalter med Hustru og Børn, I Flittige, Behændige; fra eders med Kjælderluft opfyldte Bolig holder eders Hænders Værk sig fjærnt. Det prægtige Tæppe, som eders Haand har skabt, pryder Frabrikherrens Hus; i Silke og Fløjel fejer den naadige Frue eller Maitressen omkring i dets Sale. Og fordriste I Eder at gjøre Bemærkninger herover, saa aabner den sortladne Fabriks Dør sig for Eder, og den frie Natur, men ikke mindre Sulten, venter Eder, I Arbejdsløse.

Fra Vuggen indtil Graven, hvileløs skaber Du, Arbejderfolk; Du opdynger Næringsmidler, Du opdynger Kapitaler og omdanner Verden til en stor Bikube. Hvor sørger Du dog flittig for din Herre og hvor slet for Dig

selv! Folkets Mænd, holde I Eder ikke selv for at være værdige til at nyde udelt Eders Arbejdes Udbytte? Ere I af den Mening at handle som gode Kristne, naar I selv gaa til Grunde i Usselhedens Dynd med Kone og Børn, naar I fremmane Pest og Sult, Uvidenhed og Forbrydelse over Eder selv som over eders Efterkommere? Ville I lig Slavesjæle kaste Eder sønderknuste i Støvet under Modgangens Overmaal, i Stedet for med oprejst Pande at staa imod?

Arbejdets Mænd, i Højovnens Glød, i Smediens Ildhav forme I Jærnet, smedde I Sværd og Lænker. Eders Hænders Værk ere de Millioner af Geværer, de Tusinder af Kanoner, der overalt stirre os imøde i Verdenen. Og hvem er det, der bukker under for Sværdhuggene, hvem er det, som Kuglen slaar ned, som Granaten sønderriver, naar Krigsfurien slippes løs i Evropa. Sandelig, naar Folkene sønderrive sig selv paa Valpladsene, begaa de det vanvittigste Selvmord.

Saaledes arbejde I, saaledes ere I fulde af Bekymring, og hvad er eders Lod? Have I Velstand, Glæde, Fred? Have I Husly, Næring, Klæder? Eller hvilke ere de Herligheder, som I erhverve Eder under Angst og Sorg? Sæden, som I udstrø — en Anden høster den! Værdierne, som I skabe — en Anden indsamler dem! Klædningsstofferne, som I væve — en Anden bærer dem! Vaabnene, som I smedde — I støde dem selv ind i det egne Bryst! Men naar I sprede Sæden — saa spis selv Eders Brød; naar I skabe Værdier — saa gør det for det egne Hjem! naar I væve Stofferne — saa lad ikke de Dovne smykke sig med dem; naar I smedde Jærnet, saa lad det ikke blive mættet med Broderblod!

Proletarer, ville I evig vedblive at være Proletarer?

Arbejdets Mænd, ville I stedse vedblive at staa i Frastand, naar I selv have dækket Bordet? Fremtidens Morgenrødme breder sig allerede; der gives en Vej, der fører ud af Fattigdommen; der eksisterer en Vej, der fører bort fra Jammerens og Forbrydelsens sammenfiltrede Gebet, og denne Vej er Socialismens. Socialismen kjender ingen Herre og ingen Tjener; den kjender kun Arbejdere og Brødre. Socialismen skaber ikke Fattigdom og Forbrydelser, den vil kun Menneskeheden Lykke og Sædelighedens Triumf. Derfor I Proletarer, Arveløsgjorte og Forsultne, ser i den eders Frelse; den betyder Brød for Eder; den betyder Frihed; den betyder Frelse fra den mørke Aandens Nat. Følger efter dens Fane; Socialismen vil frelse Menneskeheden og forene den i Kjærlighed.»

Den nuværende Samfundsorden er imidlertid ikke alene, som det fremgaar af ovenstaaende tvende Artikler, Skyld i Proletariets Tilværelse og i den Kjendsgjerning, at den langt overvejende Del af Menneskeheden ikke kan naa op til en menneskeværdig Tilværelse, men Skylden for umoralske Tilstande, for Forbrydelser, ja endog for de ødelæggende Epidemiers Fremstaaen, der fra Tid til anden hæрге Evropa, tillægges den.

Socialdemokratiets officielle Berliner Organ (1874, Nr. 21) udtaler sig saaledes om Aarsagerne til Forbrydelserne: «Forbrydelsesvæsenet har sin Oprindelse i den sociale Uorden, der har bestaaet i lang Tid og endnu bestaar den Dag i Dag. Vi opretholde denne Sætning tiltrods for alle Paastande i modsat Retning, der fortrinsvis tro at finde Aarsagen til Forbrydelsen i Menneskenes individuelle Anlæg. Vi finde saa meget mere Foranledning til at gjøre dette, som de Kjendsgjerninger, der uafbrudt dukke op fra det borgerlige Liv, stadfæste vor

Mening. De Herrer Statsadvokater ere af den Mening, at man maa forbedre de enkelte Individer ved at straffe dem, for derigjennem at forbedre Samfundet. Vi mene, i Modsætning dertil, at det enkelte Individ bliver forbedret i samme Grad som Samfundsforholdene forbedres.»

Socialdemokratiets officielle Leipziger Organ (1875, Nr. 14) udvikler en lignende Opfattelse, naar det siger: «Fattigdom, Forbrydelser, Uvidenhed, Sygdom ere, og dette have vi ofte fremhævet, de nødvendige Frugter af den herskende Samfundsorden; de ere ikke nødvendige i og for sig selv, men nødvendige og uundgaelige saa længe som denne Samfundsorden vedvarer. Formuens og Arbejdsprodukternes ulige Fordeling ere Kilden til dette Onde; de ere den Pandorabøsse, ud af hvilken denne Usselhedens Fireenighed flyver.»

At Koleraepidemiens truende Fremskriden eller dens Optræden exploiteres som Bevismiddel for hine Paastande, kan ikke vække Forundring. Koleraen kommer», siger «Der neue Socialdemokrat» (1873, Nr. 81). «Et Angstskrig lyder fra Ølhallerne og løber gjennem Aviserne. Det skræmmer Storborgeren op af den behagelige Ro, i hvilken han nyder Andres Arbejdsudbytte. Saa længe som den sociale Nød er indskrænket til Arbejderens Klasse, saa længe lukker den besiddende Klasse Øjnene og vil ikke se den; saalænge er det samme ligegyldig, om Arbejderne ere sammenstuede i usunde Boliger, hvilke man mere rigtig burde kalde Pesthuler; saa længe bryder den sig ikke om, naar der bliver budt Arbejderfolket utilstrækkelig, halvfordærvet Føde. Da kommer paa en Gang Hævnengelen tilsyne; den sætter sig fast i Armodens Hytter, hvad enten den hedder Kopper, Hungertyfus eller Kolera; den fuldbyrder den jærnhaarde Lønlovs forfærdelige

Konsekvenser. Men dermed er ikke Ødelæggelsens Værk endt. Den moderne, herskende Samfundsklasse har selv bundet sig et Ris; ogsaa denne Klasse gribes og decimeres af den hærgende Smitsot. Vi denuncere den nuværende Produktionsmaade som Grundaarsagen til disse Epidemier. Vi forkaste derfor ogsaa alle hine smaa Palliativer, som Regeringerne gribe til, naar Ilden brænder dem paa Neglene. Vi fordrer et radikalt Middel, og dette er Forlangendet om en menneskeværdig Tilværelse for Folket. Det er ikke imod den af Lægerne med Ordet «Kolera» betegnede Sygdom, imod hvilken vi sætte Løftestangen. Det er meget mere imod den sociale Kolera, imod den jærnhaarde Lønlov, at vi ville bringe den i Virksomhed. Bryder den sammen, vil det nye socialistiske Samfund løfte sig paa det gamle Samfunds Ruiner, og da vil Menneskeheden, der kun følger den Vej, der har den almindelige Velfærd til Maal, have tilstrækkelige Midler, for ogsaa med Videnskabens Hjælp at tæmme de hærgende Epidemier, ligesom den allerede nu har gjort sig Naturkræfterne tjenstbare.»

Ligesom Sygdom og Nød fremstilles som havende deres egenlige Grund i vore Dages sociale Forhold, saa angives ogsaa Begreberne Ret og Uret at være udsprungne af denne Kilde, og der hævdes den absolute Gyldighed af Sætningen: «Ret er, hvad den herskende Klasse til hver given Tid erklærer derfor», en Sætning, der allerede blev opstillet i den græske Oldtid og for hvilken Darwins Fremstilling af Samvittighedens Tilblivelse danner en moderne Støtte.

Leipziger Organet (1874, Nr. 90) vil i det Hele taget ikke lade gjælde nogen sædelig Faktor hos Mennesket: «I Videnskaben», siger det, «er det usleste Støvgran et

ligesaa værdigt Objekt som den kosmiske Stjernehimmel. Ligesaa lidt som det er tilladt at fremkomme med en Inddeling i Værdigt og Uværdigt, ligesaa lidt taaler den videnskabelige Livsvisdom Inddelingen i Godt og Ondt». «Socialismen», siger en anden af de mere fremragende socialdemokratiske Journaler, «har den Erkjendelse til Grundlag, at der ikke gives Væsener, der staa udenfor, respektive over Naturlovene. Mennesket selv er et Individ, ikke en Person. Hans Viljesforandringer ere bestemte ved de Forhold, der i Samtid og Fortid omgive ham; der gives intet personligt Ansvar for ham. Individernes samlede Mængde, de af hele Samfundet skabte Institutioner og Love bestemme over den Enkeltes Ve og Vel. Den saakaldte Straf fremtræder derved som en Akt, fremgaaet af dyrisk Hævn. Socialismen retter med Enthousiasme sin Opmærksomhed paa Afskaffelsen af slette, skadelige Institutioner. Fanatismen eller Hadet mod menneskelige Individer ere aldeles fremmede for den.»

I «Der neue Socialdemocrat» (1874, Nr. 81) suppleres denne Opfattelse i kras materialistisk Retning. «Dr. Moufang» (som bekjendt en af det ultramontane Partis mest indflydelsesrige og fremragende Socialpolitikere) «siger», hedder det i nævnte Organ, «at det sociale Spørgsmaal mere er et Sjæls- end et Mavespørgsmaal. Vi maa bestride dette paa det Bestemteste, da vi vide, at Menneskets hele Tilstand, ogsaa dets sjælelige Tilstand, i væsenlig Grad er betinget af Maven og Tilfredsstillelsen af Menneskets ydre Krav til Livet. Lider Maven ved en altfor ringe eller ved slet Tilførsel, saa lider ogsaa Hjernen, saa lider Sjælen, med et Ord, saa lider hele Mennesket. Giver man Mennesket tilstrækkelige Midler til at tilfredsstille sine Fornødenheder, kan man ogsaa give ham

Dannelsens Frøkorn og nedsænke i ham Menneskekjærligheden, Kjærlighed til Næsten og dermed den sande Kristendom.»

Det er ikke alene i ubunden men ogsaa i bunden Form, at Anskuelser og Lærdomme som de, der fremtræde i ovenstaaende Citater af den officielle socialistiske Presse i Tyskland, udbredes. Saaledes fremstilles Moralen af et med ikke ringe Talent affattet Digt i Berliner Organet (1875, Nr. 9—11), der fører Overskriften: «Johann Hiller», og som fremstiller Motiverne til det Mord, en Person af dette Navn udførte paa sine fem Børn i en Stund, da Nøden var stor, og han fortvivlede over ikke at kunne sørge for dem, derhen, at Morderen var uskyldig, men at Samfundet ene bærer Skylden. En anden Forbrydelse, der bestod i, at en Snedkersvend, Nordtmann fra Hamborg, tændte Ild i fire Gaarde i Wedel (Sydholsten), fordi han, ophidset af den socialdemokratiske Presse, var bleven vred over Ejerens formentlige bourgeoismæssige Forhold lige over for Arbejderne, forsvarer paa en Maade i «Der neue Socialdemocrat», idet samme Organ bemærker, at der af Retsforhandlingerne fremgaar, hvorledes vore Dages Forhold kunne drive Arbejderen til Desperation og bewirke, at han gjør Raahed, de irlandske Forpagteres eller fortvivlede Slavers Lynchjustits til Forbillede for sine Handlinger. «De sociale Forhold i vor Tid», hedder det i Slutningen af den Artikel, i hvilken nævnte Brandstiftelse omtales, «ere jo af den Beskaffenhed, at de let kunne fremkalde slige fortvivlede Handlinger».

Bag ved alle Anklager mod den nuværende Samfundsorden og de herskende Klasser staar Generalanklagen mod vor Samfundsordens egenlige Nerve, nemlig Ejendommen. «Samfundet», siger «Volksstaat» (1874, Nr. 81),

«vil aldrig blive fri for Forbrydelser, saa længe som Privatejendommen hersker, det vil sige den Privatejendom, der giver den samlede Produktion i en enkelt Klasses Haand og dermed gør den arbejdende Klasse til den tjenende. Vi mene altsaa Privatejendommen med Hensyn til Mark, Skov og Sø samt med Hensyn til Arbejdsredskaberne. Privatejendommen er i sidste Linje Urkilden til næsten alle Forbrydelser, der forefalde i vort Selskab. Tyveriet provocerer den aldeles direkte. Saa længe der eksisterer Privatejendom, vil der ogsaa existere Tyve. Det Ene forsvinder først med det Andet, Virkningen med Aarsagen.» I et andet Nummer betegner det samme Organ den socialistiske eller den kommunistiske Kamp som den ubønhørlige Krig mod Ejendommen.

At der sammen med Fordringen om Ophævelsen af den private Ejendomsret gaar Forlangendet om Ophævelsen af Arveretten, er simpelthen en Selvfølge. «Volksstaat» har forskellige Gange, saaledes 1873, Nr. 38 og 1874, Nr. 30, udtalt sig paa en utvetydig Maade om denne Sag, og der bemærkes i de vedrørende Artikler om Arveretten blandt Andet: «Det er overflødigt, nærmere at ville udvikle, at Arveretsspørgsmaalet falder og staar med den socialistiske Ret til Arbejde. Saasnart (ifølge den Ordning, der stilles i Udsigt som gjældende i den socialistiske Fremtidsstat) Enhver ved, at hans velopdragne Børn, ogsaa naar Forældrene dør, ikke ere prisgivne til Fattigdom, behøver han ikke at stille sine Evner hele sit Liv igjennem i Erhvervssygens Tjeneste. Med let Hjerte vil han paa sin Livsaften kunne hengive sig til Hvile i Stedet for at være paaholden og at udase sig for «Arvingerne». Paa den anden Side faar ved Arverettens Ophævelse Børnenes Forhold til Forældrene en renere Karakter. Det vil da

ikke mere være den smudsige Pengeinteresse, den i Udsigt staaende Arvedel, men den uplumrede Pietetsfølelse, der binder Børnene til Forældrene. «Naar min Fader dør, faar jeg Huset», lyder en ægte raa borgerlig, daglig hørt Tale, der rigtig nok vil forsvinde i Fremtidsstaten. Man vil da ikke mere spekulere i Forældrenes Død, men glæde sig over, at de leve. Et topmaalt Hykleri er det dernæst, at erklære Arveretten som uadskillelig fra Spørgsmaalet om Familiens fremtidige Existens eller endog for uadskillelig fra Sædeligheden, som Familiens moralske Grundlag. Man maatte da først og fremmest føre Bevis for, at de Børn, der ikke have Noget at arve efter Forældrene, derfor højagte og vurdere dem mindre, end de Børn, der ere fødte i Guld. Arveretten har ikke mere at bestille med Sædeligheden end enhver anden Ret, og fordi de Fleste ved Arveretten, der kun har praktisk Betydning for Faa, forfordes og blive indsnævrede i deres Fremtid, skal den afskaffes, for at Alle kunne have Noget».

Med Hensyn til de hidtil fremførte Aktstykker, der turde egne sig til at begrunde en Dom om den Maade, paa hvilken den socialdemokratiske Presse søger at vække Had og Misundelse hos Arbejderne mod de bemidlede Samfundsklasser og at fremstille Privatejendomsretten i et tvivlsomt Lys, holde de tvende officielle Organer Skridt med hinanden, medens den større Del af Lokalpressen i et langt voldsommere og mere hadefuldt Sprog gaar i disses Fodspor. Med Hensyn til den Stilling, de indtage lige over for adskillige af Fundamenterne og Fermenterne for den moderne Stat, saasom Nationalitetsfølelsen, Patriotismen, Statskirken, Religionen, optræder der imidlertid den Forskjel, at «Der neue Socialdemocrat» i enkelte

Punkter kun varsomt vover at sige, hvad «Der Volkstaat» udtaler ofte i de mest lidenskabelige og hadefulde Udtryk. Den allerede i det Foregaaende fremhævede Omstændighed, at der i Sachsen saavel som i de Smaastater, der dels ere anekterede, dels ere blevne stillede under Preussens Overhøjhed, ulmer et stærkt Nag til den nordtyske Stormagt, dens ledende Statsmænd og dens Monark, forklarer, at slige Udbrud som de, af hvilke der i det Efterfølgende vil blive givet nogle Prøver, vinde levende Bifald og kunne komme til Orde i det sachsiske Organ, hvis Læsere for allerstørste Delen, førend de sluttede sig til den Bebel-Liebkecht'eske Fraktion, vare Føderalister.

Den tyske Kejserstat, Unitariernes og den preussiske Armés Værk, omtales i Regelen kun paa en haanende Maade af Leipziger Organet og betegnes i det Hele taget spottende af den socialdemokratiske Presse, der staar paa samme Standpunkt som «Volksstaat», som «Gudsfrygtens og de fromme Sæders Rige». Den Armés patriotiske Medlemmer, der droge ind i Frankrig og med Stolthed og Sejrglæde vendte hjem igjen efter at have styrtet det franske Kejserrige, benævnes «Mordpatrioter»; de Borgere, der modtog de hjemvendte Tropper med Begejstring, omtales som «Procentpatrioter». De Socialdemokrater derimod, der i Brunsvig i Aaret 1870 vare traadte sammen for kort efter Slaget ved Sedan hos de tyske Arbejdere at tilvejebringe en Massedemonstration mod Fortsættelsen af Krigen, lovprises i de stærkeste Udtryk, og der blev indsamlet til dem rundt om i Byerne, da den preussiske Regering lod dem internere i Lötzen, hvor dengang ogsaa den slesvigske Patriot, Krüger Bevoftede, hensad. De Sejre, der bleve vundne af de tyske Tropper i Frankrig, betegnes derhos som saadanne, der

ingenlunde fortjente den Beundring, der i Tyskland blev dem til Del. Overalt, bemærkes der, hvor Fransk-mændene vare nogenlunde lige i Antal, sejrede de, og de franske Armeer bleve kun slaæde, fordi Frankrig ikke var forberedt paa Krigen, og fordi de bleve overvældede af Masserne. I en Anmeldelse af den store preussiske Generalstabs Værk over Krigen mellem Frankrig og Tyskland hedder det saaledes i «Volksstaat» (1872, Nr. 58), «Der fremgaar af dette Værk tvende Kjendsgjerninger, der da ogsaa tilstaas med tørre Ord: 1) at Preussen allerede i Aaret 1869 var forberedt paa en Krig med Frankrig og 2) at Frankrig ved Udbruddet af den «hellige Krig» ikke var forberedt paa en Krig med Preussen. En forberedt, numerisk stærkere Armé, har altsaa slaæet en uforberedt, numerisk svagere Armé, et Kunststykke, til hvis Udførelse der hverken hører særlig Genialitet eller Tapperhed, og der sandelig ikke berettiger de Bismark'ske Nationaltrompetere til deres pluskjæbede Sejrsfanfarer».

Erobringen af Metz fremstilles af «Volksstaat» (1874, Nr. 49) som muliggjort af en plump politisk Intrigue, sat i Værk af Bazaine med Assistance af hans solouqui'ske Generaler; de preussiske Hærførere Moltke, Werder, Steinmetz forhaanes; om Werder, der indtog Strasborg, siges der, at ethvert Menneske, der ikke ligefrem er Idiot, maatte kunne afrettes i Løbet af sex Maaneder til at kunne gjøre noget Lignende. Med Forkjærlighed og uden at omtviste deres Nøjagtighed omtales de franske Meddelelser om de Plyndringer og Voldsgjerninger, der bleve udøvede af tyske Militærpersoner i Frankrig. Naar der i den politiske tyske Presse blev gjort opmærksom paa, at der under Krigen blev begaaet saa faa Forbrydelser i Tyskland, søges af «Volksstaat» Aarsagen hertil, med

Henvisninger til de Bedrifter, der udførtes i Frankrig mod forsvarsløse Personer og lige over for Privatejendommen af Tyskere, i den Omstændighed, at Gjerningsmændene ikke godt kunde operere i Tyskland, siden de befandt sig i den tyske Armés Rækker i Frankrig. Hele Krigen mellem Tyskland og Frankrig betegnes som fremgaaet af de sociale Modsætninger. Efter sit inderste Princip var det Revolutionens Krig med Reaktionen. «Denne Sandhed («Volksstaat» 1871, Nr. 81) skjuler hele Krigens Historie, hele Krigens Aarsag, Udbrud, Udvikling og Afslutning i sine Folder, om den end først efter dens Tilendebringelse fremtraadte i nøgen, utilsløret Skikkelse og blev synlig ogsaa for det svageste og mest nærsynede Øje i Pariser-Kommunens udødelige Gjerninger».

Mod selve Preusserne og deres Konge indeholder «Volksstaat» de voldsomste Udfald, der særlig skrive sig fra den nærmeste Tid efter Krigen, men senere, efter at Sachsen kom ind under preussisk Overhøjhed, og en Række Processer for Majestætsforbrydelse bleve anlagte mod forskellige socialdemokratiske Journalister, bleve modererede noget. Preusserne betegnes som Slavesjæle og Trællesindede, der selv kysse den Hæl, der sparker dem. Af de Smædevers, der findes optagne i de sachsiske Organer, har særlig følgende gjort Ronden i Bladene:

«Schlaf mein Kind, schlaf leis',
Da draussen geht der Preuss',
Deinen Bruder hat er umgebracht,
Deine Schwester hat er zur Hur gemacht,
Deinen Vater trieb er ins fremde Land,
Das Haus hat er uns niedergebrannt.
Schlaf mein Kind, schlaf leis',
Da draussen geht der Preuss'!»

I Anledning af den Bøn, der i Kirkerne i Aaret 1871 blev anordnet for den tyske Kejser, fremføres der en

Række Invectiver, og der foreslaas Afbenyttelsen af en Bøn, der paastaas at være bleven holdt i det 17de Aarhundrede af en württembergsk Prælat, og i hvilken der blandt Andet forekommer Sætninger som: «Vor dyrebare Kejser er ogsaa et Menneske som vi; men det er os meget magtpaaliggende, at han aldrig glemmer dette; derfor, kjære himmelske Fader, mind ham ved din hellige Aand ret ofte om Døden og om Dødslejet. Sig ofte til ham, at det til Sidst ikke gaar ham et Haarsbred bedre end os, der ere hans Undersaatter, og at der ogsaa en Gang paa hans Pandeskal vil gnave ligesaa mange Insekter som paa vore Pandeskaller. Men sig ham ogsaa, at han, naar han til hin Tid ikke vil være Fyrste mere, alligevel vil vedblive at existere og modtage den Løn, der svarer til hans Gjerninger som Fyrste. Sker dette, vil han vist regere med Godhed og Visdom og høre os, naar vi lide; han vil da sikkert ikke trykke os med Skatter, som vi ikke formaa at tilvejebringe, og vil ikke føre vore Sønner, uden nødvendig Foranledning, paa Valpladsen, men tværtimod behandle os i alle Retninger saaledes som Du, kjære himmelske Fader, vil, at han skal behandle os. Vi ønske alt for meget, at vi ikke alene maatte kunne ære ham her nede udelukkende af Frygt, men at vi ogsaa en Gang kunde elske og ære ham af fri Hjertetilbøjelighed hist oppe, hvor han ikke vil have at befale Noget mere over os. Derfor bønher os, for din Kjærligheds Skyld. Amen!»

Saadanne Forsøg paa at fremme den nationale Dekomposition, at haane den tyske Armé og at undergrave Ærbødigheden for Kejseren, der gaa Haand i Haand med en Glorifikation af Pariser-Kommunen, ere selvfølgelig noget vovelige lige over for et ikke ringe Antal af Socialdemo-

kratiets Tilhængere i Nordtyskland, der ingenlunde i lignende Grad som Flertallet af den mellem- og sydtyske Fraktion, deler Hadet til Preussen eller lige over for Frankrig lægger politisk Indifferentisme for Dagen. Det er da ogsaa i denne Anledning kommet gjentagne Gange til Rivninger, senest den 4de Marts 1877 i Berlins store Haandværkerforeningslokale, hvor en Del Tilhængere af den moderate, men nationale Bräuer'ske Fraktion sluttede sig til en socialdemokratisk Taler ved Navn Röthling, da denne udviklede, at Lassalle altid havde holdt Fædrelandstanken højt, medens de nuværende Socialister vare fædrelandsløse. Denne Bemærkning i Forening med den af Taleren hævdede Paastand, at Lassalle havde fordret Flid og Sædelighed af Arbejderne, medens den nuværende socialistiske Agitation var fuld af Uretfærdighed og Usædelighed, fremkaldte en saa voldsom Tumult blandt Tilhørerne, at Röthling skyndsomst maatte forlade Tribunen og med Nød og neppe, beskyttet af Bräuerianerne samt af Politiet, slap uskadt derfra og kunde forlade Lokalet, som umiddelbart derpaa blev ryddet af Politiet.

Det vil af det Foranstaaende være fremgaaet som en naturlig Konsekvens, at Tysklands socialistiske Arbejderparti ikke nogensinde, saa længe det ikke fuldstændig er blevet svækket eller slaaet ned, tænker paa at ville udsone sig med det bestaaende Samfund eller de herskende Partier, hvor meget disse end kunde være tilbøjelige til at gjøre Koncessioner eller ad Lovgivningens Vej søgte at tilvejebringe saadanne Forandringer, der tilsigtede Oprettelsen af den sociale Fred. Forsoning eller Overenskomster ligge aldeles ikke i Førernes Plan; de ville tvertimod med fuld Selvbevidsthed, om de magte det, omstyrte alt Bestaaende, antage ikke, at dette nogensinde kan ske

ad fredelig Vej samt holde en ydre Forvikling for det gunstige Øjeblik, i hvilket det revolutionære Forsøg bør finde Sted, der, hvis det lykkes, skulde tilvejebringe rent Bord samt muliggjøre Oprettelsen af den socialistiske Folkestat.

Alle de Foranstaltninger, der i de senere Aar gjen-nem Godgjørenhed, Lovgivning og Regeringsforanstaltninger ere blevne trufne for at forbedre Arbejderklassens Vilkaar, være sig i sanitær, økonomisk, politisk eller retslig Retning, bedømmes derfor haanlig i Pressen, selv om de imødekomme nogle af de Fordringer, der ere opstillede i Fusionsprogrammet. Ligesaa lidt antage Førerne, at de ikke socialistiske Fagforeningers Virksomhed, naar de ved Arbejdsnedlæggelser søge at naa økonomiske eller andre Forbedringer, nytte noget Klækkeligt for den 4de Stand. I Strikerne ser «Der neue Socialdemocrat» ikkun en herlig Skole for Socialismen (1872, Nr. 27), i Kampen den almindelige Valgret og mod Kapitalmagten, for Normalarbejdsdagen og den frie Undervisning i alle Statens Dannelsesanstalter, kun en Fægtemethode, vel egnet til at uddanne Fremtidens socialistiske Stridsmænd, en Guerillakrig under det røde Banner, der gaar forud for Klassekampen med de store Armeer. «Naar Hovedslaget begynder, appellere vi à la Marat til Folket («N. S. D.», 1873, Nr. 107), og vi lade os ikke afholde fra at forfægte vor Sag med den største Hensynsløshed à la Marat».

Der foreligger en hel Række af Udtalelser af mere fremragende Socialdemokrater, der pege hen paa en til-sigtet voldsom Revolution. Saaledes bemærker Geib i en Tale paa Kongressen i Eisenach: «Der eksisterer et Træ, der bærer gyldne Frugter; men naar de, der have plantet

det, strække Haanden ud efter Frugterne, saa trække disse sig tilbage. Der ligger en Slange ved Træets Rod, der har snoet sin Hale op ad dets Stamme og skræmmer Alle, der ville nærme sig. Træet er vore Dages Samfund, Slangen er Tilstanden i vor Tid, der forhindrer os i at nyde af de gyldne Frugter. Skulde det ikke lykkes ad mindelig Overenskomst Vej at bortskræmme Slangen, saa ere vi, som Mænd, der ikke bæve tilbage for Værket, bestemte paa at fælde det gamle Træ for at kunne lade fremstaa et nyt, kraftigt Træ paa dets Grund.»

Den forholdsvis mest ansete af det tysk-socialdemokratiske Partis Førere, Bebel, skriver i en Brochure: «Unsre Ziele» (Leipzig 1877): «Der gives to Veje, for at naa vort Maal. Den ene er den gradvise Fjernelse af Privatentreprenørerne gennem Lovgivningen, efterat den demokratiske Stat er tilvejebragt. Der vilde blive bøjet ind paa denne Vej, naar de Kredse, imod hvilke den socialistiske Bevægelse er rettet, itide kom til en rigtig Erkjendelse og selv, ad Kompromissernes Vej, søgte at tilvejebringe deres Undergang som exploiterende Klasse og deres Overgang som Ligestillede i det nye Samfund. Den anden Vej, der afgjort vilde være mere kort, men ogsaa mere voldsom, er den tvungne Expropriation, Privatintreprenørernes Tilintetgjørelse som saadanne med et eneste Slag, rettet imod dem, ligegyldig med hvilke Midler. Krisens Udfald afhænger saaledes af selve Kapitalistklassen, Krisens Karakter bestemmes af den Maade, paa hvilken den anvender de Magtmidler, den har ihænde. Lader den det komme an paa den fysiske Magt, saa vil der ingen Tvivl være om, paa hvilken Side ved en slig Kraftprøve Sejren vil findes. Massen er paa det arbejdende Folks Side, den sædelige Ret ogsaa. Det gjælder kun

om at bringe Bevidsthed og Indsigt i denne Masse, og Kampen er afgjort. Man forfærdes kun ikke over denne muligvis stedfindende Anvendelse af Magten; man udbyrde kun ikke i Ramaskrig over en saadan i Udsigt stillet Undertrykkelse af «berettigede Existenser», over en med Vold hidført Expropriation og deslige. Historien lærer, at de nye Ideer til alle Tider i Regelen først ved en voldsom Kamp, ført af deres Bærere mod Repræsentanterne af Fortidens Ideer, kom til Sejr og Gyldighed, samt at i en saadan Kamp de nye Ideers Stridsmænd søgte at ramme de gamle Ideers Forsvarere saa dræbende som muligt. Jeg minder atter og atter om 1789, til en vis Grad om 1830, for saa vidt det angaar Frankrig, og om 1848, for saa vidt som det gjælder Tyskland.»

Paa en lige saa tydelig Maade udtaler «Volksstaat» (1871, Nr. 86) sig, naar den bemærker: «Tænk, hvad I have Lyst til, I Herrer! men læg Mærke til ét, og dette gjælder lige saa vel for Spanien (hvor den Gang just Revolutionen var udbrudt) som for Tyskland: Revolutionen ville I ikke kunne komme udenom. I have kun Valget mellem den mere lette Revolution, tilvejebragt ved passende Kammerbeslutninger, og Revolutionen gennem Magtens mere voldsomme Vej. Behager den sidste Eder mere, nu velan! I have selv Valget.»

I Anledning af de Undersøgelser, der fandt Sted i Brunsvig i Aaret 1870, fremkom der forskellige Aktstykker, hørende til en ved Husundersøgelser funden Korrespondance mellem socialdemokratiske Agitatorer, i hvilke der ligeledes og paa en mere uforblommet Maade hentydes til Anvendelsen af Magten. Saaledes skriver Kjøbmand Bracke, Medlem af Arbejderpartiets Kontrolkomite, til Teknikeren Leonhard von Bonhorst, der ligeledes er

Medlem af nævnte Komite: «Vort Parti har den Bevidsthed, at det socialistiske Samfund kun kan tilvejebringes ved Statens Intervention i det Store eller, naar det gjøres fornødent, ved Tvang, tilvejebragt ved en Revolution. Heraf fremgaar den Bestræbelse at forandre Samfundstilstandene, og da vi kun kunne have ringe Haab om at udføre dette ad fredelig Vej, Forberedelserne til en voldelig Afgjørelse». I Svaret paa dette Brev bemærker Bonhorst bl. A.: «Jeg er, med Hensyn til mine Anskuelser, saa fuldt op Socialist af Princip og Revolutionær, at jeg ikke bærer tilbage for nogen Konsekvens. Tiden vil forhaabenlig ikke være fjern, hvor vi ville kunne træde frem ud af denne doktrinære, alene saliggjørende Revolutionarisme og betræde den praktiske Revolutions Bane».

I Anledning af Aarsdagen for Pariser-Kommunens Opstand skriver «Der neue Socialdemokrat» (1873, Nr. 34): «Vi tyske Socialister maa ikke staa mindre fast i Brydningen og Kampen end vore Brødre, de øvrige Kulturlandes Proletarer. Ere ogsaa Pariser-Kommunens Heltekampe, dens ærefulde Fald, da den begravede sig selv under Parises Ruiner og Versaille-Bødlernes afskyelige Mord uopnaaede, saa jager dog en Bevægelse gennem hele Verdens Proletariat, der vil bringe nye Slag med de samme forfærdelige Fremtoninger, indtil at denne Klassekamp sluttes med den fjerde Stands Sejr, med Socialismens Triumf.»

Et Aktstykke, fundet ved Husundersøgelserne i Brunsvig, synes at tyde paa, at nogle af Førerne have tænkt sig Udbruddet af den socialistiske Revolution som nær forestaaende. Det bestaar nemlig i et Udkast, der indeholder forskellige Hentydninger til, hvad der nærmest skal foretages, naar Sejren er vunden. Der forlanges i

dette Udkast bl. A.: Ophævelse af alle bestaaende Regeringsavtoriteter, Afskaffelse af alle Skatter, Konfiskation af Fyrsternes og alle Folkeforrædernes samt Bankernes og Statskassernes Ejendom, Tvangslaan udskreven hos alle Kapitalister, en Streg over al Statsgjæld, de gamle Papirpenges Værdiannulering, alle Hypothekers Overtagelse af Staten, Jærnbanernes, Fabrikernes, Dampskibenes Aflevering til Staten, Paladsernes og Slottenes Omdannelse til Skoler, o. s. v.

Bag ved denne Udsigt til Kamp og Sejr stille Socialdemokratiets Førere da glimrende Skildringer om den Løn, Arbejderstanden vil faa i den Fremtidsstat, der skal fremgaa af Ruinerne af den nuværende, og som paa Basis af en forandret Produktionsmaade vil skabe Menneskehedens Guldalder og tilvejebringe Verdensfreden. Berliner Organet giver en Række Antydninger med Hensyn til den nye Produktion, der væsenlig skal bevirke Muliggjørelsen af alle de Løfter, der i saa rigelig Maal ødsles med. «Den sociale Stat», siger den, «har i det Hele og Store at inndeile Produktionen paa følgende Maade: For det Første maa der ad statistisk Vej fastsættes, hvor Meget der for Samfundet behøves af Forbrugsgjenstande, saasom af Levnedsmidler, Boliger, Læreinstituter, Fornøjelsesinstituter — Museer og Theatre iberegnete — og Produktionen bliver fastsat saaledes, at der kun finder en ringe Overproduktion Sted, der maa have i Reserve for at kunne imødegaa uheldige Perioder og en slet Høst. Denne statistiske Beregning vil kunne udføres saa meget lettere, som de enkelte Statsborgere gennem Kommunen ville kunne regulere Konsumtionen. Kommunerne have hos den Avtoritet, der leder Statsproduktionen, forud at bestille, hvad der behøves. Derpaa have

de Mænd, der lede Samfundsproduktionen, at fastsætte, hvad der skal skabes af nye Etablissementer, Kulturarbejder og Kommunikationsmidler. Alt dette udgjør tilsammen det Arbejdskvantum, der maa ydes af Folket, og dette Arbejde fordeles nu mellem de enkelte Produktivassocationer efter Fagene og efter deres Produktionsdygtighed. Det forstaar sig af sig selv, at vi herved ikke tænke paa en despotisk Regulering af Arbejdet, saaledes som man falskeligen bebrejder os. Centralavtoriteten for Produktionen vil meget mere være det af frie Valg fremgaaede Folkeparlament eller en speciel Avtoritet, der ligeledes bør gaa frem af almindelige Valg. Saadanne Folkerepræsentationer vilde lige saa godt, eller rettere sagt endnu bedre kunne enes om det nationale Arbejdes Organisation som vore Dages Folkerepræsentationer gjøre det med Hensyn til Beskatningsspørgsmaal, Statslaan, Jærnbaneanlæg etc. Den specielle Fordeling af Arbejdet til de enkelte Associationer kan gaa for sig indenfor de enkelte Fags nationale Centralassociationer. Er det f. Ex. ad statistisk Vej fastslaaet, at der for det kommende Aar kræves hundrede Millioner Par Støvler og Sko af alle Slags, og at disse kunne faas færdige, saa vil sikkerlig en Generalforsamling, sammensat af Delegerede fra alle Skomagerassociationer, mest hensigtsmæssig kunne fordele Leverancen mellem disse enkelte Associationer. Paa denne Maade lader sig en socialistisk Stats samlede Produktion regulere paa en let Maade. De færdige Brugsgjenstande sendes til Statsmagasinerne, hvor Konsumenterne kunne faa dem».

Angaaende Arbejdsproduktets Fordeling have de tvende officielle Organer i det Mindste tidligere haft Meninger, der afvege Noget fra hinanden. Berliner-Organet udtaler

sig ikke ganske bestemt om dette Punkt, men mener, at der foreløbig i den socialistiske Stat maa opstilles den Sætning, at Enhver bør nyde efter den Maalestok, i hvilken han kan yde. Senere, naar der efter en Række af Generationer efterhaanden, i Stedet for den Enkeltes personlige Fordel som Spore til al Virksomhed, er traadt en anden Bevæggrund, nemlig den ivrige Tilbøjelighed til at virke for Almenvellet, vil der som Fordelingsprincip kunne opstilles den Sætning, at Enhver bør nyde efter sin Anstrængelse, saaledes at en større eller mindre Begavelse ikke kom i Betragtning, naar kun Enhver ydede efter sin Evne og sine Kræfter. «Volksstaat» derimod forlanger, at Arbejdsproduktet skal fordeles efter Fornødenheden, saaledes at den Stærke og den Svage, den Hurtigtarbejdende og den Tungtarbejdende, den intelligente og den fysiske Kraft, i humanit Fællesskab erhverve og nyde, hvad der er erhvervet.

«Vi stræbe efter en fri Stat», siger Berliner-Organet (1875, Nr. 30), «der er grundet paa Retfærdighed, paa Frihed og Broderlighed, en Stat, der ligelig lader alle sine Borgere arbejde og ligelig giver dem Nydelsen, en Stat, der ved Siden af lige Pligter ogsaa giver dem lige Rettigheder. Socialdemokratiet ved, at Nydelsen er Formaalet for Livet, og at en fælles, ved Videnskab og Kunst krydret Nydelse er den højeste, ene fornuftige og menneskeværdige Kultus».

Det er øjensynligt, at Karl Marx's Ideer om den socialistiske Fremtidsstats Indretning have været vejledende ved den tysk-socialdemokratiske Presses Fremstillinger i lignende Retning. «Konkurrencen», siger denne Forfatter i sit Værk: «Das Kapital», «maa skaffes ud af Verden, og for at naa dette, maa Staten ikke alene assistere

Produktivforeningerne med sine Penge- og Magtmidler, men ogsaa optræde som eneste Entreprenør. Den maa slaa enhver saakaldt Storbedrift ihjæl og samtidig ophæve enhver Konkurrence med alle dens onde Følger med et eneste Slag. Fra dette Øjeblik af vil der kun existere en eneste Bedrift, ledet fra et Centralsted paa en ensartet Maade, indenfor hvilken altsaa Konkurrencen vilde være lige saa meningsløs som indenfor den enkelte Families Kreds. Enhver Forskjel mellem Udbytte og Løn vilde i samme Nu forsvinde fra Verden, thi med Fradrag af det, hvad Statslegemet som saadant krævede og lagde Beslag paa, vilde hele Produktionsudbyttet komme til Fordeling mellem alle til Staten hørende Arbejdere. Staten vilde fra et saadant Øjeblik af være ene Indehaver af Kapitalen, d. v. s. af de til Produktionen nødvendige Midler; alle enkelte til Staten hørende Medlemmer derimod vilde være gagerede Embedsmænd, der efter en Maalestok, anlagt efter deres Arbejdstid, fik udbetalt deres Gage, men ikke i Penge, saa at ny Kapitaldannelse blev mulig, men i Statsanvisninger paa Nydelsesmidler, der rigtignok kunde udvides fra de alleruundværligste indtil Luxus-, Kunst- og Underholdningsgjenstande. At der herved paa en radikal Maade var forebygget enhver betydelig Ulighed af Ejendommen, maa være klart, da hine Nydelsesmidler ikke vilde kunne benyttes saaledes som Kapitalen til Forøgelse, men kun til Fortæring».

Det fremgaar i det Hele taget af hele den nyeste Udvikling, Tysklands socialistiske Arbejderparti er undergaaet, af hele dets Stilling til Staten, Religionen, Patriotismen, Ejendommen og Familien, saaledes som det særlig i det sidste Femaar kommer til Orde i Pressen, ved Folkeforsamlingerne og i Rigsdagen, at det i

ikke ringe Grad er afveget fra Lassalles Program men mere og mere svinger over til «Internationale»'s Program med dets paa Kongresserne i Genf, Lausanne, Brüssel og Basel vedtagne Resolutioner, dets af Generalraadets mest fremragende Medlemmer udstedte Manifeste og dets vigtigste Sektionsføreres Erklæringer med Hensyn til Privatejendommens og Arverettens Afskaffelse, dets kosmopolitiske og atheistiske Ideer, dets Expropriations- og Revolutionsforslag. Denne Svingning manifesterer sig ogsaa i den socialdemokratiske Presses Opfattelse af Familien og Ægteskabet. Den har i de sidste tre, fire Aar bragt en lang Række af Artikler om Børneopdragelsen i den socialistiske Stat, om Ægteskabet og om de udenfor Ægteskabet fødte Børn. I Anledning af Lovforslaget om Civilægteskabet, der blev forelagt i det preussiske Kammer samt efter en vidtløftig Debat vedtaget, tager «Der neue Socialdemokrat» Parti imod den nye Lov, væsenlig fordi den ikke alene ikke bidrager til at udrydde Prostitutionen og de uægte Børns vanærende, exceptionelle Stilling, men endog paa en Maade udvider og udvikler disse. Bladet ser imellem det moderne Ægteskab og Prostitutionen ingen ideel, men kun en juridisk Forskjel. Naar der, særlig i Internationales Foreningsbygning i Genf, ofte er blevet talt om den frie Forbindelse, der burde træde i Stedet for det for hele Livet gjældende Forhold mellem Mand og Kvinde, der ved en Gejstligs Velsignelse faar blivende Lovskraft, hvad enten nu de Paagjældende stedse vedblive at holde af hinanden eller faa Antipathi mod hinanden, saa stiller Berliner-Organet sig i det Væsenlige paa samme Side, naar det blandt Andet (1874, Nr. 38), i en Ledartikel om Civilægteskabet, bemærker: «Vi Socialister ville grundlægge et nyt sædeligt Forhold, der

skal træde i Stedet for de Forhold, som Rigsdagen nu skal sanktionere, og som i deres egenlige Væsen dreje sig om en Handel med Menneskekjød; vi ville, at den gjensidige Tilbøjelighed og den sædelige Agtelse udelukkende skulle foranledige Foreningen, samt at der bliver alle Børn, altsaa ikke alene de i Ægteskabet fødte Børn af bemidlede Familier, Retten til en god Opdragelse til Del». I en anden Artikel bemærker det samme Blad, «at Kvinden i den socialistiske Stat af Hensyn til hendes Børn ikke behøver at blive lænket juridisk til Manden, men at Foreningen mellem Kjønnene udelukkende vilde blive en moralsk, saaledes, at den, naar Karaktererne ikke harmonerede, kunde løses, hvilket i hvert Tilfælde maatte betegnes som mere sædeligt end en forstyrret ægteskabelig Fred, saaledes som den i vor Tid kun altfor ofte forekommer». Disse og en Række andre Udtalelser egne sig til at begrunde den Mening, der i den tysk-politiske Presse saa vel som i flere af de nyeste Skrifter om det tyske Socialdemokrati er kommet til Orde, og som gaar ud paa, at det er Karl Marx, der, særlig efter «Internationale»'s Sprængning, har søgt i stedse højere Grad at gjøre sin Indflydelse gjældende i Tysklands socialistiske Lejr, at det er ham, der raadspørges, særlig fra Leipzig af, i alle vanskelige og store Principspørgsmaal, samt at det er ham, der væsentlig har tilvejebragt Fusionen og for Tiden usynlig har alle Traadene i sin Haand. Forholder dette sig virkelig saaledes, saa følger Marx ved denne Lejlighed lige saa vel som tidligere den samme Politik: at holde sig selv i Baggrunden men at lade Andre udskyde de Kugler, der ere støbte af ham.

(Fortsættes.)

Socialistiske Vildfarelser, sociale Sandheder.

Socialistische Irrthümer, sociale Wahrheiten. Von Adolph Samter.
Berlin, Verlag von G. Stille. 1877.

Under ovenstaaende Titel har den bekendte Socialpolitiker Adolph Samter nylig udgivet et lille Skrift, der bestaar af endel (sex) oprindelig i «Die Gegenwart» fremkomne Artikler. Vi ville i det Følgende gjøre Rede for disse Artiklers Indhold.

Ligeoverfor den fremskredne Kultur, de epokegjørende Forbedringer, den uhyre Produktionsudvikling i dette Aarhundrede staar de arbejdende Klassers Tilstand som en Kontrast. Ligeoverfor Arbejderne blegner Kulturen. Det kan gjerne være, at de arbejdende Klasser havde det endnu værre i tidligere Aarhundreder, men derved bliver deres nuværende Stilling ikke mindre uudholdelig: det er — som Schmoller siger — ligefrem latterligt at trøste Arbejderen med, at hans Forfædre boede i Jordhuler og aad Olden og Agern: — ethvert Menneske sammenligner sig og sin Stilling med sin Tids Gjennemsnitskaar. Denne Sammenligning er nu ikke glædelig. Derimod er det et trøstende Tegn, at i saagodtsom alle Samfundsklasser har man begyndt at føle, at Kontrasten mellem Kulturens Udvikling og Arbejdernes faktiske Kaar maa hæves. Er der Enighed om, at Arbejderspørgsmaalet fortjener alvorlig Overvejelse, saa findes der imidlertid til Gjengjæld de største Meningsforskjelligheder med Hensyn til Midlerne: Nogle, der vel anerkjende det sociale Spørgsmaals Vigtighed, betragte det

som uløseligt; de sociale Misforhold ere beklagelige, men nødvendige; her er Intet at gøre. Andre forfægte ligeoverfor denne pessimistiske Opfattelse den optimistiske, at man skal overlade Alt til den «naturlige» Udvikling; saa ville Arbejdernes Kaar nok forbedre sig af sig selv; — Manchestermændene og, omend mindre konsekvent, de Schulze-Delitzsch'ske Selvhjælpsmænd, saavel som Max Hirschs og Franz Dunckers Følgesvende slutte sig mere eller mindre nøje til Optimismen. En tredje Gruppe sætter ganske vist Arbejdernes Selvhjælp i første Række, men tror, at denne maa suppleres med en virksom Statshjælp. Denne Gruppe falder atter i to væsenlig forskellige Afdelinger: den ene (Kathedersocialisterne) vil, saa godt det kan lade sig gøre, i Hovedsagen se at hjælpe sig med den bestaaende Samfundsordning; den anden (Socialdemokraterne) forkaster rentud Nutidens Produktionsmaade og tilstræber en hel ny Samfundsordning.

Det socialdemokratiske Partis Grundvildfarelse bestaar deri, at det betragter den sociale Lighed som opnaaelig; i Gotha-Programmet hedder det: «Tysklands socialistiske Arbejderparti tilstræber Afskaffelsen af al social og politisk Ulighed». Det er imidlertid ikke den fuldstændige sociale Lighed, men det sociale Fremskridt, der bør være Maalet; og for at dette kan naas, bør de Uligheder, der skrive sig fra sociale Indflydelser, saavidt muligt mildnes. — Medens Fordringen om fuldstændig social Lighed er Grundlaget for det socialdemokratiske Partis ideelle Vildfarelser, bliver dets Værdilære (Arbejdet som Værdikilde) Udgangspunktet for de materielle. Denne Værdilære fører ikke, hvad man falskeligen har paa-staaet, til Ejendomsrettens Afskaffelse — Privatejendomsretten anerkjendes tværtimod indenfor visse Grænser, — men den fører til Fordringen om den privatkapitalistiske Produktionsmaades Forandring til en kollektivkapitalistisk (jfr. Gotha-Programmet, Manicus's Artikel i *Nationalek. Tidsskr.* IX, 387). Og ogsaa denne Fordring maa Samter bekæmpe; thi han frygter, at den vilde føre til den individuelle Erhvervsvirksomheds Ophævelse, og han tror, at Manglerne ved den nuværende kapitalistiske Produktionsmaade ville indenfor visse

Grænser kunne gøres uskadelige, uden at den hele Produktiv-ejendom behøver at gøres til kollektiv Ejendom. — Alle disse socialistiske Fordringer misbilliges; og lige saa lidt eller endnu mindre kan den Maade, hvorpaa de gøres gjældende, billiges. Det sociale Spørgsmaal er af en saadan Betydning, at det maa behandles med det dybeste sædelige Alvor; — men paa hvilken Maade behandler den socialdemokratiske Presse det! Vel har Ingen Ret til at paastaa, at det socialdemokratiske Parti ikke mener det alvorligt, at det ikke har Folkets Vel for Øje; — men dets hele Opførsel er dog af en saadan Natur, at man kunde fristes til at tro, at det kun gjaldt at vække de vildeste Lidenskaber, at ophidse og forbitre Folket; og herimod maa der protesteres. Med et vist Skin af Ret ville Socialdemokraternes Førere sige, at vore Samfundstilstande ikke ere af en saadan Beskaffenhed, at der bør lages paa dem med Fløjelshandsker, og at Arbejderne, hvis de skulle vækkes af deres Dvale, maa tiltales med kraftigere Udtryk end dem, der bruges i den saakaldte dannede Verden. Men kræver da Opnaaelsen af forbedrede Kaar for Arbejderstanden, at der spredes Had og Misfornøjelse i den? Er det ikke taabeligt at arbejde henimod en Revolution? En Revolution kan undertiden være en social Nødvendighed; men den koster sædvanligvis mere end fornødent — hvor meget uskyldigt Blod har der ikke til ingen Nytte flydt i de franske Revolutioner —; og den efterfølges i Almindelighed af en Reaktion, der gør en væsentlig Del af det formentligt Opnaaede illusorisk: Napoleon I fulgte paa den store Revolution; Napoleon III paa Revolutionen af 1848, og Mac Mahon paa Kommunen. Det er derfor taabeligt at arbejde for Revolutionen, naar den fredelige Reformvej kan følges. Den Maade, hvorpaa det socialdemokratiske Parti optræder, skader den Sag, det vil kæmpe for. Den sociale Reform vanskeliggøres herved.

Medens nu Samter saaledes paa det Bestemteste misbilliger flere af de Ideer, Socialdemokraterne kæmpe for, saavel som den Maade, hvorpaa Kampen føres, saa indrømmer han dog, at en blot negativ Kritik ikke forslaar, og han tror, at en

Undersøgelse af de socialistiske Vildfarelser samtidigt vil vise En det Berettigede i Socialismens Fordringer.

Vel er det umuligt, hævder han, at opnaa fuld social Lighed, men ikke mindre utilstedeligt er det, at lade den sociale Ulighed, saaledes som den nutildags fremtræder, forblive staaende; at modarbejde denne er Socialpolitikens Opgave. Thi det er vel udenfor al Tvivl, at en Samfundstilstand, hvor der ligeoverfor nogle faa grænseløst Rige og et Mindretal af Velhavende og Folk, der nogenlunde kunne slippe igjennem, staar et overvældende Flertal af Besiddelsesløse eller yderligt Fattige, ikke er en Kulturtilstand. Indkomstens og Formuens Højde er nu ganske vist ingenlunde det Afgjørende; men det, der gjør de arbejdende Klassers Stilling saa utaalelig, er den Forbindelse, hvorimod deres knapt tilmaalte Indkomster staa med forskjellige Misforhold.

Først maa mærkes, at de arbejdende Klasser i langt højere Grad end alle andre, mangle Selvstændighed, og at Talen om deres «Frihed» under de nuværende Forhold i Virkeligheden kun er en Frase. Hertil slutter Usikkerheden i den materielle Existens sig: Arbejderen maa hver Dag være belavet paa en Opsigelse, uden at vide hvor og om han kan finde nyt Arbejde; Paastanden, at den flittige og villige Arbejder aldrig vil mangle Arbejde, er ikke stort mere end en Talemaade. Endnu værre er dog Arbejderens Haabløshed. Hvilke Udsigter har han til at forbedre sin Stilling? Muligheden for at arbejde sig op er ganske vist ikke udelukket, og man anfører talrige Exempler paa, hvorledes flittige Arbejdere have arbejdet sig op til rige Kapitalister; men disse Tilfælde ere dog kun Undtagelser, Undtagelser, der, efterhaanden som Befolkningen bliver tættere, og Kapitalen mere koncentreret, ville blive sjældnere. Arbejderen har ikke Udsigt til nogensinde at blive mere end Arbejder, bestandig undergiven den samme Uselvstændighed og Usikkerhed. Hertil kommer, at Maximumslønnen sædvanligvis opnaas i en Alder af 35—40 Aar; naar Arbejderen er kommen over de 40, har han kun Udsigt til en stedse slettere Stilling.

Ganske bortset fra Lønningshøjden er Arbejderklassen

saaledes paa Grund af sin Uselvstændighed, det Usikre og det Haabløse i sin Stilling væsenlig anderledes situeret end de besiddende Klasser. Og i Betragtning af disse Forhold er det, at Samter mener, at det ikke gaar an udelukkende at henvise Arbejderen til Selvhjælp. At Arbejderens egen Opførsel betinger hans Stilling; at han kun ved Flid og Arbejdsomhed kan forskaaffe sig en Indkomst; at han kun ved Tilegnelse af Kundskaber kan opnaa at komme til at udrette værdifuldt Arbejde og saaledes faa højere Løn; at Sparsommelighed og Økonomi er en Betingelse for Indkomstens rigtige Anvendelse, — forstaar sig af sig selv. Men omend Arbejderens fuldstændige Medvirken er absolut nødvendig, saa følger dog ikke deraf, at han kan gjøres udelukkende ansvarlig for sin Stilling. De sociale Forhold spille ogsaa en Rolle. Ikke blot Arbejderen, ogsaa Samfundet har Pligter at opfylde. Ogsaa Wagner siger: «den Sætning, at Enhver ganske er sin egen Lykkes Smed, og at Staten aldeles ikke bør bekymre sig for de Enkeltes økonomiske Stilling, er en Fiktion.» At der kan strides om, i hvilket Omfang Staten maa og kan skride ind, følger af sig selv.

Den sociale Ulighed kulminerer i Ejendomsforholdene. Udgangspunktet for den sociale Reform maa Ejendomsordningen være; Ejendomsordningen er Socialpolitikens Grundlag. Det gaar ikke an at afskaffe Privatejendommen; men det gaar heller ikke at betragte den nuværende Ejendomsordning som noget Uantasteligt, som en absolut Ret. Roden til det sociale Onde ligger i den ubegrænsede Magt, man har tilladt Privatejendommen at udvikle sig til. Skal Privatejendommen respekteres, og skal Ondet bekæmpes, kan dette kun ske derved, at der ved Siden af Privatejendommen stilles en Socialejendom. Det maa konstateres, at der aldrig har været noget Samfund, hvor der kun fandtes Privatejendom og ikke tillige Socialejendom, lige som der heller aldrig har været noget Samfund, der kun kjendte Socialejendom; de to Former træffes altid og overalt forenede, omend deres respektive Omfang og Betydning stærkt varierer. «Den nuværende absolute

Privatejendom», siger Wagner, «er en historisk Fremtoning, og en Fremtoning af meget ung Dato». Fordringen om ved Siden af Privatejendommen at stille en den jævnbyrdig Social-ejendom er ikke en Ideologi, der har en ganske ny Samfundskabning for Øje; den holder sig tvært imod paa det Bestaaendes Grund. Det gjælder kun om at bringe de faktisk eksisterende Kræfter i Ligevægt: de, der under den historiske Udviklings Forløb ere komne utilbørligt i Forgrunden, skulle trænges tilbage, og de, der ere forblevne i Baggrunden, skulle opnaa berettiget Godkjendelse. Det er nødvendigt at berede Samfundsejendommen en Privatejendommen jævnbyrdig Plads. Derved vil Staten faa Midlerne til at imødegaa de sociale Brøst, samtidigt med at den individuelle økonomiske Frihed sikres. Hvorledes Samfundsejendommen bør organiseres, er et Spørgsmaal, der kan strides om; kun saa meget staar fast, at disse to Extremer bør undgaas: Overladelsen til de Private af al Ejendom, der er Grundlaget for den økonomiske Existens, da der derved vil gives et Mindretal en utilbørlig Overvægt, — og Henvisningen til Samfundet af al Ejendom eller blot af al Produktivejendom, da ethvert individuelt økonomisk Liv derved vil blive svækket. — Nødvendigheden af at indrømme Samfundsejendommen en større Plads end den, den nu har, anerkjendes da ogsaa af stedse flere Økonomer. I sit Værk «Erb-schaftssteuern und Erbrechtsreform» udtaler bl. A. H. v. Scheel: «Under vore sociale Tilstande, hvor et stort, i ethvert Fald et allfor stort Antal af Samfundets Medlemmer lever paa Grænsen af Elendighed, og hvor Armoden ubestridelig ikke skriver sig fra egen Skyld, men for en stor Del fra de sociale Tilstande, er det visselig et Relfærdigheds- og Klogskabsbud, at Staten ved en velbegrundet planmæssig Forvandling af en Del af Privatejendommen til Fællesejendom arbejder paa det Heles Vel og paa at hæve og frigjøre de ubemidlede Folkeklasser».

Oprettelsen af en tilstrækkelig social Ejendom ved Siden af den private er den første Fordring. Opfyldes den, vil den sociale Ordning faa et helt nyt Præg. Men dermed er ikke Alt gjort. Da den private Ejendom skal opretholdes ved Siden af den sociale, vil den kapitalistiske (private) Produktionsmaade

gaa med over i den ny Samfundsordning, og denne Produktionsmaades Misligheder maa fremdeles bekæmpes. Men ved Dannelsen af en kraftig Socialejendom vil der gives Privatkapitalen en Modvægt, hvorved den privatkapitalistiske Produktionsmaade vil ophøre at være saa farlig; thi det er dens nuværende Uindskrænkethed, der gør den farlig. At afskaffe den privatkapitalistiske Produktionsmaade vilde være ligesaa utilstedeligt som at ophæve Privatejendommen; den individuelle Erhvervsvirksomhed maa ikke forsvinde fra Samfundets Grund; en udelukkende Socialisme vilde være ligesaa uheldig som en udelukkende Individualisme. Den privatkapitalistiske Produktionsmaade skal derfor kun miste sin monopolistiske Karakter. For at dette kan opnaas, maa Bankvæsenet reformeres. Derhos maa den kooperative Produktion træde til. Denne vilde imidlertid kun blive en Drivhusplante, hvis den udelukkende fremkaldtes ved Statshjælp. Kan den derimod udvikle sig som et naturligt Bindeled imellem den sociale og den individualistiske Produktionsmaade, har den Krav paa Understøttelse; og denne Understøttelse burde gives gennem en Reform af Bankvæsenet.

Den udelukkende Privatejendom, den udelukkende privatkapitalistiske Produktion og den individualistisk atomiske Retning, der behersker Nutidens økonomiske Ordning, maa bekæmpes. De Krav, der herimod gjøres gjældende, udgjøre et ensartet Hele, hvis Princip træder klart frem: ingen nogen Individualisme, den dræber det menneskelige Samfund; ingen udelukkende Socialisme, den tilintetgjør Individet. Paa Individualismens og Socialismens Grund skulle de sociale Institutioner opbygges, altsaa: ved Siden af Privatejendommen, Socialejendom; ved Siden af individuel og kooperativ Produktion, social Produktion; ved Siden af Næringsfrihed, Industriorganisation. Individualisme og Socialisme supplere hinanden: den Enkeltes Personlighed maa opretholdes i Samfundet; og Personligheden stræber efter at virke paa det Almenes Grund. Fremtidens Opgave vil bestaa i at konstituere de individuelle og sociale Kræfter som ligeberettigede Magter.

Harmoni mellem Individualisme og Socialisme maa blive det verdensbeherskende Princip.

Dette er Hovedindholdet af Skriftet «Socialistische Irrthümer, sociale Wahrheiten». I Samters to større Værker, «Sociallehre» og «Gesellschaftliches und Privateigenthum», anmeldte i dette Tidsskrift VIII, 85 og IX, 139, vil man finde de her antydede Ideer nøjere udviklede.

A. P.

Et Par Manchesternotitser.*)

(Af et Brev.)

Begyndelsen af Juni.

Det er i høj Grad interessant at se den Fremgang, Frihandelsideerne i de sidste Aar have gjort i Frankrig. Den store Majoritet af Senatets Medlemmer ere Frihandelsmænd, og, hvad der har endnu mere Betydning, det Samme er i endnu højere Grad Tilfældet med det demokratiske Deputeretkammeret. Umiddelbart før Kammerets Udsættelse havde man netop været samlet for at tage Bestemmelse om Nedsættelsen af et Udvalg for Tarifen, og man var blevet enig om saa at sige lutter Frihandelsmænd. Man sammenligne dette med Kejserdømmets Bourgeois i «Corps législatif», overfor hvilket Kejseren jo endogsaa saa længe maatte lade sine egne Frihandelsanskuelser hvile, og hvor der senere behøvedes Rouhers hele Veltalenhed og al Regeringens Indflydelse for at hindre allfor stor Modstand mod de Reformer, som Kejseren lykkeligvis ad Traktaternes Vej var i Stand til at gennemføre uden Kammerets Medvirkning. Et betegnende Træk er det da ogsaa, at det nu er Léonce de Lavergne, der er sat i Spidsen for Forhandlingerne med England om Handelstraktatens Fornyelse. De Lavergne er vel en meget moderat Frihandelsmand — han er i Alt maadeholden, og han gik i Toldsagen, da han for nogle Aar siden skulde vælges i en meget protektionistisk Kreds, endog

*) Jævnfør hermed Finansminister Estrups og Andres Ytringer om Frihandelsideen som noget Forældet, som værende i Tilbagegang.

saa vidt, at han vilde give en Beskyttelse, der skulde svare til den indenlandske Beskatning, en Sætning, der ikke er helt fri for Mislighed, beskattede, som alle Lande ere det paa saa forskjellig Maade, og umuligt, som det dog altid er at udmaale de relative offentlige Byrder og de relative offentlige Fordele, der i de forskjellige Stater ere knyttede til de forskjellige Erhverv. Men de Laverne er selvfølgelig altid trofast mod Økonomiens store Grundsætninger og er ogsaa i dette Øjeblik uhetinget stemt for større Fremskridt mod Frihandel.

Englænderne ville gjerne have al Told ophævet paa Kul, Jærn og vævede Tøjer. Man vil fra fransk Side ogsaa gjerne gaa ind paa strax at ophæve Tolden paa Kul, ogsaa paa betydelig Nedsættelse af Jærnværkernes og Væveriernes Beskyttelse; ja der er endog Spørgsmaal om en gradvis Nedsættelse, som i Løbet af ikke mange Aar helt skulde lade Beskyttelsen falde bort. Man forlanger til Gjengjæld fra fransk Side en betydelig Nedsættelse af den endnu saa høje engelske Told paa den lettere franske Vin. Dels anser man dette i og for sig for rigtigt og for særdeles hensigtsmæssigt for Frankrig, dobbelt hensigtsmæssigt i denne Tid, da en saa stor Del af Vinegnene lide saa overordenligt under Druesygdommen, *Phylloxera*. Dels og især vil man dog gjerne give denne Cadeau til de svage Sjæle, der ikke vil lade sig nøje med, at Nedsættelsen af den franske Beskyttelse i og for sig er en Fordel for selve Frankrig, og at England efter at have etableret fuld Frihandel heller ikke har mere Beskyttelse at opgive. Til dem er stærk Nedsættelse af Vintolden en herlig «Gjengjæld» fra England til særlig Fordel for Frankrig. Hvad Resultat man nu kommer til i Frankrig med den engelske Traktat, vil væsenlig afhænge af Regeringen. Det faldne Ministerium ansaas for at være stemt for et større Fremskridt; Jules Simon og Léon Say ere begge gamle Medlemmer af «Société d'Économie Politique» og som saadanne ogsaa Frihandelsmænd, skjønt man paastaar, at Léon Say ikke er just saa sikker i Grundsætningerne, som man skulde vente af Jean Baptiste Says Brodersøn, og at navnlig Thiers altid driller Jules Simon med, at han hører til disse Frihandelsmænd. Imidlertid gaar det i Frankrig som tidligere med

Nationaløkonomen Minghetti i Italien, at en Regering altid nødig vil støde nogen af de Interesser, der gjøre sig gjældende hos dens Venner. Nu er det Mac Mahons Kampregering, de Broglies reaktionære Kabinet, hvis Anskuelser det for Øjeblikket gjælder. Det erklæres at være lige saa ivrigt for den engelske Traktat. Men Frihandlens bedste Venner tro det ikke saa godt. Og det kan jo ogsaa nok være, at det endnu bliver Léon Say, der kommer til at gennemføre Sagen.

Som bekjendt er ogsaa Frankrigs Traktat med Sverig-Norge i denne Tid for til Fornyelse. Saa vidt vides er der i denne Henseende ikke gjort noget Sædeles fra den svensk-norske Regerings Side. Derimod har fhv. Statsraad Broch, som for Tiden opholder sig i Paris som Medlem af den internationale Meterkommission, som det synes med stort Held virket baade for Frihandlen i Almindelighed og særlig for sit Lands Interesser.

Det andet store Land, der hidtil om muligt har været endnu længere tilbage i Retning af Handelsfrihed end Frankrig, Nordamerika, synes nu samtidig at forberede lignende store Fremskridt. Dels er den nuværende Regering stemt for Frihandel. Dels og især synes den hele offentlige Mening at udvikle sig i denne Retning. Det er nu ikke blot de agerdyrkende Interesser i Vesten, der fordre Frihandel. Saaledes siger en af de ledende Mænd fra Massachusetts, selv en stor Fabrikant, at hele den yngre Slægt der er klar paa, at man maa komme til Frihandel, til den naturlige og fordelagtigste Fordeling af Forretningerne. Ogsaa de fiskale Interesser kræve paatrængende en Reform, uhyre som Fristelsen til Smugleri og til andre Misbrug nu er. Det vil paa ingen Maade blive nogen voldsom Overgang til Frihandel, der vil finde Sted; man sammenligner det, man tænker at gjøre, med Robert Peels Reformer af 1842 og følgende Aar. Det er ogsaa i Amerika Handelstraktaternes Vej, man til Vinter tænker at betræde, for derigjennem gradvis, men sikkert, — saaledes at man, naar Skridtene en Gang ere tagne, vanskelig kan gaa tilbage igjen, — at komme til den sunde naturlige Ordning.

Hvornaar mon vi hos os ville tænke paa gjensidig at

udvexle de Fordele, som det flygtigste Blik paa de tre skandinaviske Rigers Tarifer og paa deres industrielle Forhold viser, der kunde naas?

En anden ejendommelig Bestræbelse, der vil komme frem i de nordamerikanske Fristater, vil søge at faa Hæren helt eller saa godt som helt afskaffet. Man vil have den indskrænket til i Fredstid kun at udgjøres af Officerskorpset og af den mindre Stryke, der er nødvendig overfor Indianerne. Man plejer i Europa at anføre Nordamerika som Exempel paa Misligheden og Kostbarheden ved først at skulle skabe Hæren, naar den skal bruges. Forholdene der fra Krigen, de store Opofrelser, der da paa en Gang vare nødvendige, ere i Almindelighed et af de vigtigste Argumenter for de Mange, der anse det for hensigtsmæssigst og fordelagtigst hvert Aar at anvende uhyre Summer og Masser af menneskelige Kræfter paa den militære Uddannelse. De Mænd i Nordamerika — og det synes at være Mænd af betydelig Indflydelse i deres Land — som ville sætte den ovennævnte Agitation i Gang, ere imidlertid ikke enige i denne Opfattelse.

Breve fra en Dansk i Udlandet.

I.

Schweiz i Foraaret 1877.

Demokratiske Sæder. — Ingen Embedsmænd. — Bønderne i Bern. — Fattigdom og Fællesskab. — Jærnbanekrise. — Folkeafstemning som konservativ Indretning. — Tysk Centralisation. — Finanser og Skatter.

Sydtyskerne ere saa høflige, elskværdige og lidet stive, at man er nærvæd at glemme, at de ere Tyskere. Alligevel forbavses man over Forskjellen, naar man kommer til Schweiz's Grænse. Toldvæsenet modtager En med en forøvrigt meget forstandig Gemytlighed. Jærnbanebetjentene have den samme Tone i Modsætning til, hvad man i alt Fald faar at se paa adskillige Steder i Tyskland. Alt viser En strax, at man er kommet ind i et meget demokratisk Land. De store Jærnbankupeere ere fulde af Folk, der næsten se ud til Alle at høre til den samme Samfundsklasse, til hvad vi nærmest vilde kalde den lavere Middelstand. En hel Del Arbejdere komme ind i Kupeerne med Bluser paa, men under Bluserne vel paa-klædte og med et omtrent lige saa belevent Væsen som vore dannede Klasser. Selv i deres Indretning ere Jærnbanerne i flere Henseender meget demokratiske. De tage navnlig Hensyn til den store Befolkning, holde derfor ved mange Stationer, kjøre tildels ogsaa af denne Grund ikke om Natten o. s. v.

Ser hele Befolkningen ud som en Slags lavere Middelstand, er det igjen et paafaldende ringe Antal, man i alt Fald i flere schweizerske Byer møder af dem, som man er vant

til at betegne som «fine Folk». Selv en tidligere Præsident for Forbundet ser snarest ud som en noget medtaget, flink, intelligent Haandværker. Man forstaar bedre det schweizerske Samfund, naar man hører, at der næsten slet ingen egenlige Embedsmænd findes. Mænd til at bestyre de nødvendige Forretninger vælges i Almindelighed paa fire Aar, og selv Præsidenterne i adskillige af de enkelte Stater, af Kantonerne, ere som bekendt ofte kun lønnede med nogle faa hundrede Rigsdaler. Det kan godt træffe sig, siger man mig, at en eller anden Mælkebonde, som gaar og bringer Mælk om hos os, er «Gerichtspräsident» hjemme i sin Kreds; herinde i Byen har man jo mere dannede Folk. Men hvordan kan en saadan Mand dog have de nødvendige Kundskaber? Aa jo, han skaffer sig dem hos en eller anden Notar eller i en eller anden Haandbog, og det er i Almindelighed honette Folk. En Landsbypræst er for Øjeblikket Chef for det Departement i Regeringen, hvorunder Jærnbaner og andre lignende Sager høre. Men ganske vist er det lidt vanskeligt med de lave Gager og med det hele System at faa fat i de fornødne Fagmænd, og dette er bl. A. en af Grundene, hvorfor Staten f. Ex. ikke mere, end hidtil Tilfældet har været, har givet sig af med Jærnbanevæsenet.

Naar man gaar igennem Berns befærdede Gader, ligner den største Del af Befolkningen velhavende Bønder. De se godt ud, men se for dygtige, for kloge ud til at være egenlig kjønne. Det er en Fornøjelse at se, hvor gode de Varer ere, som de bringe frem til Salg, deres Kjød, Ost m. M. For en Gjennemrejsende ser Landet godt ud, kjønne Gaarde og Huse, omhyggelig tilplantede Skove, de skraanende Marker beplantede med Frugttræer, paa samme Tid, som de dyrkes, eller med Vin; idelige Engvandinger foretages med stor Omhyggelighed.

Ved første Øjekast vilde jeg anse Befolkningen i Bern for mere velhavende end den i Genf; jeg vilde navnlig tro, at der var en større egenlig Arbejderbefolkning i Genf. Vist er det, at der er stor Forskjel paa Befolkningens og Byernes Udseende, hvad enten dette kommer af de mange Fremmede, der stadig opholde sig i Genf, eller hvad der vel mere gjør sig gjældende,

af den franske Nationalitet i Modsætning til den tyske i Bern. Imidlertid siger man mig, at der ikke blot mellem de mange gamle Familier er langt større Rigdom i Genf, men at ogsaa den store Befolkning der skal være mere velhavende. I Bern skal der endogsaa være betydelig Armod. Denne skal tildels komme af den Maade, hvorpaa man har understøttet de Fattige, og ikke mindst af de store Kommuneejendomme, navnlig sælles Græsning og Skove, som have bidraget til at vedligeholde en talrig, doven, fattig Befolkning, som i det Højeste tjener noget Klækkeligt om Sommeren ved de Fremmede. Fattigdommen er især stor i de rigtige Bondeegne, hvor man har holdt paa ikke at dele Gaardene, men i Almindelighed har ladet dem gaa over til den yngste Søn. Der har der i visse Aar været Tale om saadanne Tal af Fattige som en Syvendedel af Befolkningen, ja i enkelte Egne henimod en Tredjedel eller lige saa mange, som der var Grundejere. Det er bl. A. den berømte Ostedal, Emmenthal, der her har været nævnt som et af de værste Distrikter.

I det Hele er det ikke Agerbruget, der især har skabt den store Rigdom i Schweiz. Det er derimod navnlig Industrien, Væverierne, Urene m. M. Trods alle Fremskridt, navnlig med Hensyn til Kvægavlen og fremfor Alt med Osteproduktionen, skal der endnu ikke være saa Lidt at gjøre i Agerbruget; og navnlig medfører det schweizerske Fællesskab, hvori Émile de Laveleye er saa overordenlig indtaget, i flere Retninger betydelige Ulæmpes. Idelig er Markerne fordelt i saa mange smaa Strimler, at man maa beklage, at Landet ikke har faaet saadanne Udstykningslove, som vi fik i Slutningen af forrige Aarhundrede, eller som de, hvorved man senere i Tyskland ved ny Omfordeling har søgt at afhjælpe den gamle Udstyknings Mangler. De bedst dyrkede Egne, de herligste Plantninger af Frugttræer og dyrkede Agre, de fortrinligste Vin haver skulle være dem, hvor Folket tillige lever af en udviklet Industri.

For Øjeblikket synes der at være en fuldstændig Krise i Schweiz, ikke, at der i og for sig mangler Kapital, men at denne i flere Henseender i de foregaaende Aar er blevet

mindre heldig anvendt, og at en stor Ængstelighed som Følge deraf har grebet Kapitalens Besiddere. Afsætningen af Industrivarer har i de sidste Aar i det Hele været mindre god. Det er dog navnlig Jærnbaneaktier, der ofte have tabt al Værdi. Der er i de foregaaende Aar bygget en stor Del mindre Baner. Disse have i Almindelighed været meget dyre at bygge paa Grund af Terrænets Vanskeligheder. Den indenlandske Trafik er efter Varernes Natur ikke meget stor; dels har man ikke endnu faaet den gennemgaaende Trafik ret ledet igjennem Landet; dels ere adskillige Baner kun indrettede paa lokal Færdsel. Endelig ere de Fremmede i de sidste daarlige Forretningsaar næsten helt blevet borte. En af disse Baner, den imellem Bern og Luzern, hvori Kantonet allerede har sat mange Penge, vil Kantonets Regering og store Raad nu, da Selskabet er gaaet fallit, købe; men det er ikke ganske sikkert, om Folket, der skal stemme over Sagen, vil vedtage det.

Denne direkte Folkeafstemning, hvis Anvendelse man i den nyere Tid saa betydelig har udvidet i Schweiz, betegnes forøvrig af de Fleste som en meget konservativ Indretning. Navnlig er det overalt, hvor der er Tale om Pengeudgifter eller Skatter, almindelige Ejendomsrettigheder eller Lignende, saa umaadeligt vanskeligt at faa Nogetsomhelst sat igjennem.

Der er ingen Tvivl om, at den nyere Tids betydelige Udvikling af Forbundsstatens Myndighed i det Hele har været overordenlig heldig, gavnlig for Samfærdslen, den industrielle Udvikling m. m. M. Imidlertid ere navnlig de franske Kantoner dog ikke ganske tilfredse med Udviklingens Gang, de klage over, at de tre Fjerdedele af Landet, der er tysk, vil paatvinge de øvrige Kantoner sin Vilje, og at de tilmed ofte gjør det paa lidt brutal tysk Maner. Det gjælder i Øjeblikket navnlig Fællesskab i Lovgivning, hvor de franske Kantoner nu ogsaa finde, at deres Retsudvikling er langt mere fremskreden og derfor let kan komme til at lide ved Fællesskabet. Det er, siger man, tildels Bevægelsen for Enheden og for Staten i det store Tyskland, som umærkelig virker paa de tyske Schweizere.

Den nye Aand, der har gjort sig gjældende hos Forbundets Styrelse, har bl. A. nu ogsaa fremkaldt Trang til

større Indtægter. Uagtet man som bekendt stadig ikke koster Meget paa Forsvarsvæsenet, ingen kostbare Fæstninger bygger og beholder den bekendte korte Tjenestetid af de tre Maaneder med nogle faa senere Øvelser, stadig gjør Afkald paa ordenlig uddannede Officerer m. M., saa har dog selv Militærvæsenet, alene ved de allernødvendigste Forandringer, begyndt at koste en Del mere. Tilmed vil man gjerne gjøre Noget for den højere Undervisning, navnlig ved at oprette et fælles Universitet og mulig ogsaa andre Undervisningsanstalter. I forrige Aar havde Forbundet paa en Indtægt af 16—17 Mill. Fr. en Underballance af 2½ Mill. Ogsaa i Aar regner man at skulle bruge Mere. Spørgsmaalet er nu, paa hvilken Maade man skal tage disse flere Penge. Man har tænkt paa at indkræve dem hos de enkelte Kantoner, hvad der da i Almindelighed vilde blive det Samme som at tage dem gennem den Formue- og Indkomstskat, som udgjør den vigtigste Indtægtskilde for de fleste af disse. Denne er imidlertid i Forvejen ofte temmelig trykkende saavel i Kantonerne som i de mindre Kommuner, navnlig da Folk sjælden ville regne deres Indkomst rigtig ud og især umulig kunne lære, at Indtægt bestaar i Andet end i rede Penge, og da man, selv ved Formuens Ansættelse, trykker sig for at anvende de rette Midler til at faa den frem — man mener endogsaa at kunne vise, at i nogle af de vigtigste Kantoner regelmæssig i det Hele ikke Mere end Halvdelen af den virkelige Formue rammes. Andre ville derfor hellere holde sig til Forbundets egne Indtægtskilder. Dels er man nu i Færd med at omordne den Skat, som de, der ikke ere tjenstdygtige, betale i Stedet for deres Krigstjeneste, og hvoraf Halvdelen tilfalder Forbundet. Dels mener man, at der ikke er tilstrækkelig Grund til at være just saa liberal, som man for Øjeblikket er det i Post- og Telegrafvæsenet, hvor man f. Ex. ved Deligencekjørslen regelmæssig ikke sætter saa Lidt til, og hvor man i Telegrafvæsenet stadig anvender enhver Merindtægt til ny Udvidelse. Især peger man dog paa Tolden, der efter den sidste Forfatningsforandring helt gaar i Forbundets Kasse, og hvor navnlig selv de bekendte Kasseartikler kun ere meget lavt beskattede. Saaledes betales f. Ex. Tobaksblade

kun en Hundrededel af, hvad de betale i England. Ogsaa Øl og Brændevin kunde mulig betale Mere. Men navnlig peger man dog paa Tobakken, hvoraf der i Schweiz ligesom i Danmark bruges meget Mere end i Frankrig og England. I det Hele fremhæver man, hvor lav Toldbeskatningen er f. Ex. i Sammenligning med Nabolandet Frankrig, hvor Befolkningen, naar man regner Konsumtionsafgiften i Byerne med, undertiden regnes at betale indtil 16 Gange saa meget i indirekte Afgifter som i Schweiz. Det kan være godt nok, siger man, med de demokratiske direkte Skatter; men navnlig saaledes som disses Udførelse viser sig i Praxis, skulde man i disse Tider dog ikke helt lade haant om de praktiske indirekte Indkomstkilder.

Smaa Meddelelser.

Schweiz's Jærnbæner. Det schweiziske Jærnbænevæsen har navnlig siden Gotthard-Katastrofen o: siden Marts 1876 befundet sig i en yderst kritisk Situation. Et af de talrige Bidrag til Sagens Belysning er O. Zschokkes «Betrieb der Schweizerischen Eisenbahnen unter Leitung des Bundes» (Zürich, Füssli & Co. 1877), der varmt anbefaler, at Forbundet overtager Banernes Drift. Dette Skrift skyldte vi det Følgende.

De schweiziske Jærnbæners Bygningshistorie falder i to Perioder. Den første, 1852—65, udmærker sig ved, at Privatbane-Princippet da saa vidt muligt gennemførtes rent; at Konkurrenceen saa vidt muligt holdtes tilbage; og at Trafikken tildels undervurderedes. Aarene 1866—71 benyttedes fortrinsvis til at forberede den anden Byggekampagne, der begyndte efter den tysk-franske Krigs Slutning og afbrødes pludseligt og voldsomt ved den nuværende Krise. Denne anden Periode er en fuldstændig Kontrast til den første: Kantonerne og Kommunerne tog under forskellige Former med betydelige Kapitaler Del i Baneanlæg (omtrent $\frac{1}{4}$ af de i de schweiziske Anlæg nedlagte Kapitaler er ydet af Kantoner og Kommuner); en Mængde ny konkurrerende Baner byggedes og overtoges for at monopolisere Driften, næsten uden Valg af Baneselskaberne; endelig blev Trafikken overvurderet, og den finansielle Side behandlet med en saadan Letsindighed, at en Krise derved maatte fremkaldes.

Ved Udgangen af 1876 havde samtlige schweiziske Baner en Længde af 2367 (hvoraf 2248 Kil. i Drift) Kilometer (1875:

2044, 1874: 1641, 1873: 1495 Kilom.). Deraf faldd paa fremmede Baner 73 Kilom., paa Lyst- og Lokalbaner 36 og paa «schweiz. Verkehrsbanen» 2258 Kilom. Af de under den sidstnævnte Gruppe hørende 12 Selskaber ere de vigtigste: Suisse Occidentale med 569, Nordøstbanen med 496, Centralbanen med 341, Jura-Bern-Luzern-Banen med 310 og de forenede Schweizerbaner med 301 Kilometer. Af de 6 Lyst- og Lokalbaner ere de vigtigste: Arth-Rigi med 11, Uetlibergbanen med 9, Vitznau-Rigi med 7 og Rigi-Scheideck med 6,7 Kilometer. Mellem 18 Administrationer er altsaa de 2294 Kilometer schweiziske Jærnbajer fordelte, saa at der paa hver Baneforvaltning gjennemsnitlig kommer kun 126 Kilometer Jærnbvej. Østrig derimod havde (1876) 47 Jærnbanebestyrelser med 16821 Kilom., altsaa paa 1 Bestyrelse 358 Kilom.; Tyskland (1876) 66 Bestyrelser med 28412 Kil. o: paa 1 Bestyrelse 426 Kil.; Frankrig (1875) 30 Bestyrelser med 19784 Kil. o: paa 1 Bestyrelse 659 Kil.; England (1876) 20 Bestyrelser med 26870 Kil. o: paa 1 Bestyrelse 1343 Kil. Det største evropæiske Baneselskab, Paris-Lyon-Mediterranée, bestyrer 5102 Kil., det nordamerikanske Pennsylvania-Selskab endog 9190 Kil. De schweiziske Selskaber derimod, som anført, gjennemsnitligt kun 126 Kil. Jærnbanebestyrelsen er altsaa i Schweiz meget stærkt splittet, og denne Mangel paa Enhed har, som Zschokke paaviser, medført en Række Abnormiteter og navnlig gjort Driften langt dyrere end nødvendigt. Tilvejebringelsen af en vis Enhed i Bestyrelsen er nødvendig, og derfor er det, at Zschokke stiller et motiveret Forslag til, at Driften overtages af Forbundet.

Karakteristisk er den meget stærke Konkurrence, de schweiziske Baner byde hverandre. Exempelvis kan anføres: Vestbanerne fremvise tre Parallellinjer; Bern-Jura-Banen konkurrerer tildels med Vest- og Centralbanerne; Bern-Luzern med Centralbanen; Nordøstbanen er tildels ødelagt af forskellige konkurrerende Baner; Nationalbanen ligesaa o. s. v., o. s. v. Konkurrencen har ganske naturlig ført til en heftig Tarifkrig, der, om den end har været fordelagtig for Publikum, har været ødelæggende for Selskaberne. Uagtet den anden Byggeperiode

endnu er langt fra sin Afslutning, ses dog alt Følgerne af det usikre Grundlag: Den italienske Linje, «ligne d'Italie», gik fallit; de vestschweiziske Baner undgik kun deres Fald ved at ty ind under den franske Kapitals Beskyttelse; Bern-Luzern-Banen gik fallit; Centralbanen maatte med Tab opgive nogle Linjer, hvis Bygning alt var begyndt; Nordøstbanen kan ikke opfylde sine Forpligtelser; Gotthard-Banen er endnu ikke paa det Rene med, hvorledes den skal kunne gennemføres; Tössthalbanen synger paa sit sidste Vers; Nationalbanen kæmper haardt for at faa sine Linjer færdige; de forenede Schweizerbaner haaber paa bedre Tider. Det er den Tilstand, hvori de schweiziske Baner for Øjeblikket befinde sig. I Marts 1877 anslog man det sandsynlige Kapitaltab paa schweiziske Jærnbaneværdier (excl. Lyst- og Lokalbanerne) til 443 Mill. Fr., eller over Halvdelen af den anbragte Kapital.

Det tyske Socialdemokratis Tiltagen, der ved de sidste Valg er traadt saa klart for Dagen, giver selvfølgelig den tyske Presse Anledning til mange Betragtninger. Den 9de Maj holdt Eug. Richter i Berlin en opsigtsvækkende Tale imod Socialdemokratiet, der for faa Uger siden er udkommet i Trykken, og af hvilken et halvt hundrede tusinde Exemplarer afsattes i Løbet af nogle Dage. Richter opfordrer Bourgeoisiet til at samle sig til Kamp imod Socialdemokraterne og spørger: «hvad andet Praktisk end Agitation har Socialdemokratiet hidtil præsteret? Agitatorerne leve af Agitationen, og denne suger atter Næring hos hine; men de have Intet gjort for virkelig at forbedre Arbejdernes økonomiske Stilling». Men nu ville Socialdemokraterne formodenlig vende Spørgsmaalet om: hvad Praktisk har Richters Tale udrettet? Det synes nemlig, at den Opsigt, den vakte, baade da den holdtes og senere, efter at den var blevet udgivet i Trykken, kun har været en Nysgjerrighedsopsigt. Det synes ikke, at den har baaret virkelige Frugter. Kun lidt over en Maaned efter, at den var holdt, valgtes i Berlins 6te Kreds Hasenclever d. 14de Juni med 33 $\frac{1}{3}$ Procent flere Stemmer, end der afgaves ved Valget i Januar. Og ved Valget d. 18de Juni i Berlins 5te Kreds faldt vel Socialdemo-

kraten Kapel; men ogsaa her, i denne velhavende Kreds, afgaves der i Juni over 33 $\frac{1}{3}$ Procent flere Socialiststemmer end i Januar, uagtet det antoges, at Socialdemokratiet i Januar havde bragt hele sin Styrke paa Benene. Denne Socialdemokratiets rivende Væxt bringer atter Opfordringer om almindelig Sammenslutning imod Samfundets Fjender frem. Nu vil det vise sig, hvormeget disse Opfordringer ville frugte.

Særligt vækker det Betæneligheder, at Socialdemokraterne have begyndt at udfolde en meget levende Agitation blandt Soldaterne: Soldater ere meget vel sete Korrespondenter til socialdemokratiske Blade, hvis Spalter altid staa aabne for Latterliggjørelser af og Forhaanelser imod Hærvæsenet. Agitationen herimod drives paa en saadan Maade, at «Social-Corresp.» deraf har taget Anledning til at foreslaa Socialdemokratiet omdøbt til «Social-Demagogi». I en Artikel herom betegner Bladet Socialdemokraternes Koketteren med «den tyske Nations Arvefjende» som «Socialdemokratiets Dødssynd». «Socialdemokratiske Avisers skamløse antityske Sprog, medens tysk Blod flød paa franske Kamppladser; de Protester, der fra socialdemokratisk Side rejstes imod de af den tyske Krigsførelse under og efter Krigen trufne Forholdsregler til Fædrelandets Beskyttelse; Agitationen imod Gjeninkorporationen af tysk Land; Festlighederne til Ære for de franske Kommunisters Petroleumsopstand, — alt Dette kan ikke tilgives Socialdemokraterne. Og da hint Parti ikke skjuler den Slags Anskuelser i sit Hjertes inderste Krog, da det tvært imod forkynnder dem paa alle Gader og Stræder, — hvilket andet Navn fortjener det da end det, som allerede gives det i vide Kredse — Socialdemagogiet?»

«**Nyt frit tysk Arbejderparti**» er Navnet paa et nyt hele Tyskland omfattende Parti, der i Begyndelsen af Juni er blevet dannet i Cassel, og som i September vil afholde en tysk Arbejderkongres. «Den tyske Arbejderkongres», hedder det i Statutterne, «vil ved tilbagevendende Forhandlinger og uafbrudt Agitation virke for Arbejdernes Oplysning og deres Kaars Forbedring, idet den tillige energisk vil imødegaa de socialdemokratiske Bestræbelser. I dette Øjemed tilstræber

Kongressen Sammenslutningen af alle de anti-socialdemokratiske Elementer, der staar paa Programmets Grund». Programmet lyder saaledes: «Arbejderstanden trænger til at hæves baade i aandelig og materiel Henseende i sin egen saavel som i den almindelige Kulturs, Friheds og Velfærds Interesse. Kun ad lovlig og fredelig Vej og paa Grundlag af den fri Personlighed, Familien, Privatejendom og den industrielle Frihed bør Arbejderstanden hæves. Hertil udkræves navnlig: 1. Fra Lovgivningens og Administrationens Side: Arbejderens fuldstændige Ligeberettigelse med alle andre Statsborgere, altsaa almindelig lige og direkte Valgret med Diæter; retfærdigere Fordeling af Skatterne; Forkortelse af Militær tjenesten; en væsentlig udvidet fri Folkeundervisning med Fortsættelses- og Fagskoler; legal Beskyttelse af Arbejderne, navnlig Kvinder, Børn og unge Mennesker, imod Beskadigelser og Exploitering under enhver Art Beskæftigelse, streng Fabrikinspektion; obligatorisk Indførelse af Voldgiftsretter; fuld Anerkjendelse af Arbejderforeninger; intet Forbud imod Coalitionsfriheden; Afskaffelse af den Straf-arbejdets Konkurrence, der trykker det fri Arbejde. 2. Fra de Privates og Foreningernes Side: Humant Forhold mellem Arbejder og Arbejdsgiver, Indførelse af Tantième-Systemet; Oprettelsen og Understøttelse af de forskellige Selvhjælpsforeninger; Kamp imod alle Bestræbelser efter Klasseherredømme».

Kirkens Stilling til Socialismen. Spørgsmaalet herom blev forhandlet paa en den 12te Juni i Meissen afholdt stærkt besøgt Konferens. Forsamlingen vedtog enstemmigt, at Kirken, under hvilken Form og Konfession den end fremtræder, har den Opgave at imødegaa de sociale Kampe. Det økonomiske Moment burde heller ikke af Kirken undervurderes. Kirken og dens Organer burde, efter et større Omfang end tidligere, tage sig af Arbejderne, ikke blot af disses aandelige, men ogsaa af deres legemlige Vel. Paa Landet vilde de Gejstlige have en særlig Opfordring til at gjøre Arbejderne bekendte med de økonomiske Indretninger, der kunde fremme deres Vel. Specielt burde der virkes for Søndagens Overholdelse som Hviledag.

Bibliografi.

- Fortuna, le società cooperative di credito. (262 S.). Milano, Treves. 2 fr.
- Giovanelli, della scienza finanziaria; trattato teorico-prattico I. (300 S.). Roma, tip. Regia. 5 fr.
- Revel, del mutuo soccorso fra le classi lavoratrici in Italia. (564 S.). Torino, tip. Borgarelli. 3 fr. 30.
- Borie, Étude sur le crédit agricole et le crédit foncier en France et à l'Étranger. Guillaumin et Cie. 5 fr.
- Crump (Arthur), English Manual of Banking. 2nd ed. Longmans. 12 sh.
- Averbeck, Heinr., die sociale Frage u. ihre Lösung. (175 S.). Bremen, Schünemann. 2 M. 50.
- Lohren, Dir. A., Entwurf e. Fabrik- u. Werkstätten-Gesetzes zum Schutz der Frauen- u. Kinder-Arbeit, hergeleitet vom Standpunkte der ausländischen Konkurrenz. (121 S.). Potsdam, Gropius. 1 M. 50.
- Schmidt, Dr. Herm., die Steuerfreiheit d. Existenzminimums. Ein Beitrag zur Theorie der Einkommensteuern. (86 S.). Leipzig, Duncker & Humblot. 2 M.
- Schriften d. Vereins f. Socialpolitik. XIII. Leipzig, Duncker & Humblot. 1 M. 60.
- Inhalt: Das Verfahren bei Enquêtes üb. sociale Verhältnisse. Drei Gutachten von Dr. G. Embden, Prof. Dr. G. Cohn, Doc. Dr. W. Stieda, nebst e. Anh. üb. die Untersuchg. v. Gewerbestreitigkeiten etc., nach dem Engl. von J. M. Ludlow. (64 S.).

Nationalekonomiens Fremtid.*)

Af **W. Stanley Jevons.** Oversat af **K. F.**

Aaret 1876 er et Mærkeaar for en Begivenhed, der har haft en næsten revolutionerende Indflydelse paa det økonomiske Samfund: Offenliggjørelsen af «Wealth of Nations». Blandt de Fester, ved hvilke denne Begivenhed fejredes, fortjener særlig at mærkes Sammenkomsten i den engelske «Political Economy Club» (se *Nationaløkon. Tidsskr.* VII, 460). Det var naturligt, at denne Forening — stiftet 1821 af Ricardo, Malthus, James Mill, Tooke o. fl. udmærkede Mænd, Samlingsstedet for Englands første nationalekonomiske Avtoriteter — fejrede denne Begivenhed, og de Taler, der fremkom ved denne Lejlighed, ere ret mærkelige og skikkede til at fremkalde forskellige Betragtninger.

Mr. Lowe, der aabnede Debatten, udtalte sig temmelig mistrøstende om Nationalekonomiens Fremtid, og syntes næsten at mene, at denne Videnskab alt har udrettet, hvad den kan udrette. Nu er det vel saa, at den har gennemført nogle af sine vigtigste Reformer, og at der ikke staar nogen tilbage, der kan sammenlignes med

*) Indledningsforedrag, holdt ved Begyndelsen af Semestret 1876—77 ved Londons Universitet i Fakultetet for Rets- og Statsvidenskab.

Indførelsen af Frihandelen. Men dette udelukker ikke Tilstedeværelsen af en overordenlig stor Mængde nyttigt Arbejde, som Økonomerne kunde udføre, hvis deres Videnskab var, hvad den burde være. Til en vis Grad har Mr. Lowe Ret i, at vor Videnskabs nuværende Stilling er lidet glædelig. Dette synes forøvrigt ogsaa at være den almindelige Mening. Nogle af Bladene ytrede i Anledning af Hundredaarsfesten, at Nationaløkonomerne gjorde bedre i at fejre deres Videnskabs Gravøl end dens Jubilæum. Navnlig havde Pall Mall Gazette opfattet Mr. Lowes Hverv, som om det var at give en Udvikling af den økonomiske Videnskabs Forfald i Stedet for af dens Fuldstændiggjørelse. Muligvis har hos Mange Ønsket været Moder til Tanken. Statøkonomerne ere altid blevne betragtede som hjærteløse Væsener, blottede for menneskelige Følelser — i Grunden ikke meget bedre end Vivisektionister. Det er muligt, at Almenheden vilde føle sig lettere om Hjærtet for en Stund, hvis det kunde bevises, at Nationaløkonomien var Humbug ligesom det meste af, hvad man kalder Spiritisme.

Det maa desuden indrømmes, at allerede i nogle Aar har visse Tegn varslet en Opløsning af den gamle økonomiske Skole. Respekten for Ricardos og Mills Navne er ikke længere enstemmig. J. St. Mill selv opgav i sine sidste Aar en af de Læresætninger, som han tidligere havde lagt mest Vægt paa. Den ene Økonom efter den anden — Thornton, Cairnes, Leslie, Macleod, Longe, Hearn, Musgrave — har erklæret sig imod en eller anden af de gamle Ricardo'ske Trosartikler.

Paa samme Tid have udenlandske Økonomer som de Laveleye, Courcelle-Seneuil, Walras og Andre fulgt en ganske anden Retning end den herskende engelske Skoles.

Misfornøjelsen med denne har strakt sig saa vidt, at Bagehot har følt sig opfordret til paany at undersøge Økonomiens Hovedsætninger fra Grunden af i en overordenlig skarpt tænkt Artikel i Fortnightly Review (Febr. 1876). Han bemærker her:

«Trods flere Triumfer er vor Videnskabs Stilling ikke ganske tilfredsstillende. Den indtager ikke sin rette Plads i den almindelige Bevidsthed. Ikke alene vækker den mindre Interesse end tidligere, men der er heller ikke ganske samme Tillid til den som før. Yngre Mænd lade enten være at studere den, eller de have i alt Fald ikke Følelsen af dens store Betydning for dem og deres vigtigste Interesser . . . De spørge halvt ufrivillig, om denne saakaldte «Videnskab» ogsaa kan gaa sammen med, hvad vi ellers erkjende for Videnskab, og om den taaler at lægges paa Prøvestenen, saaledes som enhver ægte Videnskab nutildags maa. Og de ere ingenlunde sikre paa Svaret.»

Det viser sig kort sagt, at hundrede Aar efter Udgivelsen af «The Wealth of Nations» er Videnskabens Tilstand næsten kaotisk. Der er vistnok større Meningsforskjel nu om, hvad Nationaløkonomien egentlig er, end der var for 30 eller 50 Aar siden.

Det er for det Første umuligt at overse den Kjendsgjerning, at der efterhaanden har rejst sig en hel Skole af Forfattere med meget radikale Synspunkter angaaende de Reformer, Videnskaben bør underkastes. De rejse Tvivl om Gyldigheden af den deduktive Methode, som Smith væsenlig gik ud fra. De mene, at Videnskaben baade maa have ny Methode og nyt Materiale, og at den maa antage Form af en historisk og arkæologisk Videnskab. Ved Hundredaarsfesten blev dette Synspunkt for-

fægtet med Kraft af en af de mest udmærkede blandt Europas Økonomer, nemlig E. de Laveleye.

Hvad Adam Smith angaar, saa blev han ved Hundredaarsfesten af Mr. Lowe regnet blandt de deduktive Økonomer, medens en anden Taler, Professor Rogers, kaldte ham den økonomiske Videnskabs Bacon. Sagen er, at A. Smith forenede deduktiv Tænkning med empirisk Bevisførelse, saaledes som det nu fordres af den fuldstændige induktive Methode; i hans Værk indtager det historiske Element virkelig en meget betydelig Plads. Ligeledes se vi, at Malthus's Skrift om Befolkningsforholdene langtfra, som Mange sandsynligvis antage, at udgjøre en Samling dristige Slutninger og Hypoteser, hovedsagelig bestaar af en overordenlig omhyggelig Under søgelse af historiske og statistiske Data angaaende Menneskeslægtens Antal og Tilstand i hele Verden. Det er et Mønster paa induktiv Bevisførelse, for saa vidt Kjendsgjeringerne den Gang vare tilgængelige. Richard Jones's Afhandling om «Fordelingen af Formuen og Forpagtningsforholdene i forskellige Lande» er langt mindre kjendt, men den bærer Spor af samme samvittighedsfulde Gransken i Menneskeslægtens Fortid og Nutid. Mr. Samuel Laing staar i sit bekjendte, interessante Skrift paa samme Standpunkt og har paa selve Stedet studeret Norges, Sverigs, Frankrigs, Preussens og Schweiz's Samfundsforhold omtrent paa samme Maade, som Arthur Young i forrige Aarhundrede studerede Frankrig og Storbritannien. Mr. Laing er derved kommen til det Resultat, at hvert Land har sin egen politiske Økonomi svarende til dets fysiske Beskaffenhed og dets Folkekarakter.

Om vi ville forbigaa Banfields, Burtons og Andres mindre Arbejder, kunne vi dog umulig overse Professor

Thorold Rogers fortræffelige, nylig udkomne Værk «Om Agerdyrkningens og Prisernes Historie i England fra 1259 til 1400». I denne Bog har Prof. Rogers visselig fulgt den induktive og historiske Methode med ubegrænset Flid og med overordenligt Held. Han har gjort os bedre bekendt med det fjortende og femtende Aarhundredes Økonomi, end vi ere med det nittende Aarhundredes. I Sir Henry Maines interessante Værker, navnlig «The early History of Institutions» er der mange historiske Undersøgelser, som komme den økonomiske Videnskab til Gode. Ogsaa Sir George Campbell udtalte paa Social-Kongressen i Glasgow: «Der var en Tid, da man synes at have ment, at Nationaløkonomien var en Videnskab, som fulgte faste, naturlige Love, og at sikre Følgeslutninger kunde vindes gennem deduktiv Tænkning. Men efter, at det har vist sig, at levende Mennesker ikke ufravigelig følge Lovene for Pengevinding i deres Renhed og Simpelhed, men at deres Handlinger blive paavirkede af moralske Aarsager, som ikke nøjagtig kunne bestemmes, bliver det mere og mere klart, at vi ikke med Sikkerhed kunne forlade os paa en deduktiv Slutningsrække, men maa prøve os frem gennem en nøjagtig Iagttagelse af Kjendsgjæringer og Induktion ud fra dem.»

Det er dog Professor Cliffe Leslie, der i England har stillet sig i Spidsen for den induktive og historiske Skole ved den grundige og godt skrevne Afhandling, hvori han erklærer sit Frafald fra den gamle orthodoxe Skole. I dette mærkelige Skrift, offentliggjort mellem Afhandlingerne fra Dublins Universitet under Titelen Hermathema, rejser han Spørgsmaal om Gyldigheden af den deduktive Methode, som Lowe betragtede som den største Fortjeneste ved «The Wealth of Nations». Han betragter de al-

mindelig anerkjendte Love for Økonomien som løse Omrids, byggede paa overfladiske og uvidenskabelige Abstraktioner. Han mener ikke, der er gjort noget Forsøg paa at udmaale de økonomiske Loves forholdsvise Styrke i de forskellige Samfundsklasser eller paa at gjøre Plads for en Mængde forstyrrende Aarsager. «Hvis de virkelige Bevæggrunde», siger han, «vare blevne undersøgte, saa vilde man klart have set, at de afveg betydeligt fra hinanden i forskellige Samfundslag og under forskellige ydre Omstændigheder. Lyst til Udmærkelse eller til høje Samfundsstillinger kan f. Ex. baade modvirke Sansen for Rigdom og i høj Grad styrke den og virke som Opfordring til Flid og Sparsomhed. Den kan faa den ene Mand til at øde en Formue og den anden til at erhverve den. Fremmest i Undersøgelsen om de Aarsager, der ligge til Grund for Nationens Opsparen af Formue, staar det Spørgsmaal: hvilke ere de ydre Forhold, der betinge Viljeskraften og bestemme Valget af Beskæftigelse hos Menneskeslægten i forskellige Tidsaldr og forskellige Lande? . . . Der er sagt nok til at bevise, at den abstrakte deduktive *a priori* Methode ikke er i Stand til at oplyse de Aarsager, der paavirke Formuens Beskaffenhed og Opsparingen af den . . . Sandheden er, at hvert Lands Økonomi med Alt, hvad der angaar begge Kjønns Beskæftigelser, Opsparingen, Fordelingen og Forbruget af Formuen er bleven til under en lang Udvikling, som i sig indbefatter baade Forandring og Fasthængen ved det Gamle, og hvoraf det økonomiske Spørgsmaal blot er en enkelt Side. Og de Love, der ligge til Grund for Udviklingen, maa søges i Historien og i de almindelige Aarsager til Samfundsudviklingen.»

Disse Uddrag antyde tilstrækkelig den Tankerække,

der har ført Prof. Leslie til at betragte Ricardos Læresætninger som rene «Gjætninger» og Nationalekonomiens deduktive Theori som gold om ikke falsk. Jeg er nu langt fra at antage den historiske Behandlingsmaade af vor Videnskab for falsk eller unyttig. Tværtimod tror jeg, den er uundværlig. Samfundets nuværende økonomiske Tilstand kan ikke paa nogen Maade forklares ud fra Theorien alene. Vi maa tage den lange Fortid med i Betragtning, som vi ere et Produkt af. Enten vi ville kalde det Sociologi eller noget Andet — en videnskabelig Behandling maa vi have af Udviklingsprinciperne i de forskjellige Faser af Samfundslivet. E. de Laveleye, Prof. Cliffe Leslie og L. de Lavergne kunne derfor med vor fulde Samstemning gjøre det Samme for Økonomien som Sir Henry Maine har gjort for Retsvidenskaben — nemlig fastslaa, at hver eneste Lov, Sædvane og social Kjendsgjerning er Produkt af Fortiden, baade af den historiske og af den, der ligger begravet i Glemsel.

Men det er forbavsende, hvor ofte endogsaa de mest fremragende Mænd gjøre sig skyldige i en vis logisk Fejlslutning, som ikke har noget bestemt Navn, men som man passende kunde kalde Ensidighedens Sofisteri. Der er i vore Dage saa overordenlig Mange, som søge at udbrede Kundskaben til Naturvidenskaberne og som kun tro at naa deres Hensigt ved at lade det gaa ud over de ethiske, klassiske og andre Studier. Det er meget almindeligt at høre Folk tale om den induktive Fremgangsmaade, som om den var stik modsat den deduktive Methode, medens Deduktionen sikkert er et nødvendigt Element i Induktionen.

Prof. Leslie har Ret i, at det er af væsenlig Betydning, at vi betragte Nutiden i Fortidens Belysning; men

han har Uret, naar han mener, at den historiske Retning i Nationaløkonomien vil fortrænge den abstrakte Theori, som hidtil har behersket denne Videnskab. Enhver Gruppe Kjendsgjerninger kan studeres med Henblik saa vel paa de Love, der uforandrede gennem Tiderne styre dens Udvikling, som paa de forskjellige Former, der fra Tid til anden frembringes under disse Loves Paa-virkning. Nationaløkonomiens Love ordne som bekjendt Forholdet mellem de menneskelige Fornødenheder og Naturens Frembringelser samt det Forbrug af menneskeligt Arbejde, hvormed de kunne blive tilfredsstillede. Disse Love ere saa simple med Hensyn til, hvad der ligger til Grund for dem, at de mere eller mindre fuldstændig ville kunne anvendes paa alle de menneskelige Væsener, som vi have nogen Kundskab om. Lovene for Ejendomsretten ere meget forskellige i forskellige Lande og Samfundsklasser. De synes at befinde sig paa et temmelig uudviklet Stadium hos Eskimoerne. Ifølge Dr. Rink har enhver Eskimo, som ingen Baad ejer, Ret til at laane en hos den, der har to, og det siges endvidere, at det ikke er Brug hos Eskimoerne at tilbagegive laante Gjenstande. Dette er selvfølgelig en hel anden Tingenes Tilstand end den, der raader hos os. Ikke desto mindre kunne vi i Forholdet med den laante Baad spore de simple Hovedsætninger, der ligge til Grund for hele Økonomien. Den mest oprindelige økonomiske Lov er Seniors og Banfields, nemlig den, at menneskelige Fornødenheder have en begrænset Udstrækning. En Baad er nyttig, om ikke uundværlig for en Eskimo; en Baad til er meget mindre nyttig for den, der allerede har en, men den er overordenlig nyttig i Hænderne paa en Nabo uden Baad. De første Værdibestemmelser ere tilstede her lige saa vel som i de

mest sammensatte Omsætninger af Korn eller Papirer. Jeg tror ikke, det vilde være umuligt hos de højere Dyreklasser at efterspore Virkningerne af Nationaløkonomiens Love. Hunde have f. Ex. en stærk, skjønt maaske noget borneret Forestilling om Ejendomsretten, som man snart skulde faa at se, om man vilde prøve paa at skille en Hund af med dens Gnaveben.

Vi uddrage da den Slutning, at de første Grundsætninger i Økonomien ere saa omfattende og let anvendelige, at de maa betragtes som indeholdende almindelige Sandheder med Hensyn til den menneskelige Natur. Den historiske Retning vil langt fra at omstøde Økonomiens Theori kun belyse og bekræfte Virkningen af dens Love i de mest afvigende Samfundstilstande. Det kan maaske lykkes E. de Laveleye og Prof. Leslie at skabe en ny Videnskab; men de ville derfor ikke støde den gamle fra Tronen, saaledes som de selv synes at tro.

Sagen er: det vil ikke længere være muligt at behandle Nationaløkonomien, som om den var en eneste udelt og udelelig Videnskab. Arbejdets Deling er lige saa fordelagtig og nødvendig paa Kundskabens Omraade som paa Industriens. Der maa, som Spencer vilde sige, finde en Differensation Sted.

Der er først den gamle Deling af Økonomiens Love, eftersom de vedrøre Produktion, Ombytning, Fordeling og Forbrug. Under dette Synspunkt kan Økonomien betragtes som en Forening af to eller flere Videnskaber, da der i Virkeligheden kun hersker en svag Forbindelse mellem de Grundsætninger, hvoraf vi lade os lede med Hensyn til Produktion, og de, der ere bestemmende for Fordeling eller Forbrug.

For Læserne af J. St. Mills «Grundsætningerne i

den politiske Økonomi», kan det lyde besynderligt at høre Tale om Forbrug som en af Videnskabens Hovedafdelinger. Men skjønt det maa nævnes sidst som kommende sidst i Tid, er Forbruget øjensynligt den vigtigste Proces, som Tingene undergaa, eftersom de kun produceres for at konsumeres med Nytte. Det er derfor utilbørligt og selvmodsigende, at engelske Økonomer med faa Undtagelser ikke kjende den vigtigste Gren i deres egen Videnskab, især efter at den er bleven saa grundig behandlet af J. B. Say, Storek, Courcelle Seneuil og mange andre af Fastlandets Forfattere saa vel som af den udmærkede Økonom Professor Hearn fra Avstralien.

Fra et andet Synspunkt deler Nationaløkonomien sig ganske naturlig i abstrakt og konkret Videnskab. Theorien bestaar af almindelige Love, der ere af en saa simpel Beskaffenhed og saa dybt grundede i Menneskets Natur og i den ydre Verden, at de blive de selvsamme gennem saa langt et Tidsrum, som der overhovedet kan tages i Betragtning. Men skjønt Lovene ere ens, kunne de være Gjenstand for en højst forskjellig Anvendelse i den virkelige Verden. Bevægelseslovene ere de samme, enten de blive anvendte paa faste eller flydende Stoffer eller paa Luftarter, men de Kjendsgjærninger, som have deres Rod i disse Love, ere desuagtet tilsyneladende saa forskellige. Ligesom der findes en almindelig mekanisk Videnskab, saaledes maa vi ogsaa have en økonomisk Videnskab eller Theori. Men her træffe vi en Meningsforskjel. Der er dem, som mene, at eftersom Videnskaben har med Kvantiteter at gjøre, maa Økonomien nødvendigvis være en matematisk Videnskab, naar den overhovedet skal være Noget. Der er paa den anden Side dem, der som den afdøde Professor Cairnes bestride, og endogsaa Nogle,

der latterliggjøre Tanken om at indeslutte Sandheder, som forholde sig til menneskelig Virksomhed, i matematiske Formler. Men saa meget kan dog siges for vist, at hvis engelske Økonomer vedblive at forkaste den matematiske Betragtning af deres Videnskab, ville de komme til at staa langt tilbage for deres Samtidige paa Fastlandet. Vi gad vidst, hvor mange Studerende eller endog Professorer, der have gjort sig bekendt med den afdøde Professor Whewells Afhandlinger i «Cambridge Philosophical Transactions», hvor han udvikler sine Anskuelser med Hensyn til Matematikens Anvendelse i vor Videnskab? Eller hvilken engelsk Forlægger vilde, blot for et Øjeblik, tænke paa at aftrykke en Række matematiske Afhandlinger om Nationaløkonomien? Og dette gjøres dog i Italien af Professor Gerolamo Boccardo, den lærde og udmærkede Udgiver af «Nuova Enciclopedia Italiana». Professor Boccardo har ogsaa til disse Afhandlinger føjet en af ham selv om Anvendelsen af den kvantitative Methode paa sociale og økonomiske Videnskaber i Almindelighed. Denne Række Afhandlinger, der udgjør en Del af det bekjendte «Biblioteca Economista», vil blive fuldstændiggjort med en italiensk Oversættelse af et Værk af Professor Léon Walras, for Tiden Rektor ved Akademiet i Lausanne, som i de sidste Aar fra sin Side har søgt at fastslaa den Kjendsgjerning, at Lovene for Tilbud og Efterspørgsel og alle Værdiforhold kunne undersøges algebrask og forklares arithmetisk. Af denne Slags Undersøgelser fremgaar den mærkelige Oplysning, at Ligevægten i Udviklingen af Vareombytningen i matematisk Henseende kan sammenlignes med Ligevægten paa en toarmet Vægtstang. I det sidste Tilfælde maa en Vægt, multipliceret med sin Vægtstangsarm, nøjagtig være lig den anden Vægt, mul-

tipliceret med sin Vægtstangsarm, og med Hensyn til Ombytningen maa den givne Vare, multipliceret med sin Nyttegrad, være lig Mængden af den modtagne Vare, multipliceret med sin Nyttegrad. Det synes altsaa, at Økonomiens Theori maa være Nyttens og Selvinteressens Mekanik.

Og nu, da den mathematiske Side af Økonomien omsider har vakt Opmærksomhed, viser det sig, at en hel Række Forfattere i Tyskland, Frankrig, Italien og England tidligere have gjort Tilløb til en mathematisk Theori. Deres Værker ere blevne ubemærkede eller i ethvert Fald glemte hovedsagelig paa Grund af Fordommen mod den Retning, deres Undersøgelser tog. Det vilde være ønskeligt, om en eller anden kompetent Mathematiker og Økonom vilde gennemse disse Værker og give et kortfattet Uddrag af deres Indhold i Lighed med Mr. Todhunters værdifulde Værk om den mathematiske Videnskab.

Saa meget om Økonomiens Theori, der vil vedblive at udgjøre et Hele, skjønt den vil blive anvendt paa forskellige Maader og skilt i forskellige Dele: Læren om Nyttens, om Ombytningen, om Arbejdet, om Renten o. s. v. tildels svarende til den gamle Deling af Videnskaben i Lovene for Forbrug, Ombytning, Fordeling, Produktion o. s. v. Den praktiske Side af Videnskaben kan derimod neppe siges at udgjøre én Videnskab, men bestaar allerede af mange vidtstrakte Grene. Møntvæsen, Bankvæsen, Forholdet mellem Kapital og Arbejde, mellem Ejer og Forpagter, Fattigvæsen, Skatter, Finansvæsen, alt dette danner Hovedbestanddelen af den anvendte National-økonomi, det ene med det andet gaar ud fra de samme Love, men de ere virkeliggjorte under højst forskellige

Omstændigheder. Den almindelige Slutning, vi komme til, er da den, at Nationalekonomien for Fremtiden maa betragtes som en Samling af flere Videnskaber. For hundrede Aar siden var det meget fornuftigt af Adam Smith ikke at danne Underafdelinger, men at fremsætte sin mathematiske Theori (thi disse Linjers Forfatter mener, at hans Fremgangsmaade var af virkelig mathematisk Natur) i nær Forbindelse med den praktiske Anvendelse og den historiske Belysning. Han frembragte et Værk, der var saa afvejlende i Interesse, saa ædelt i Stil og saa fuldt af Lærdom, at det tiltrak mange Læsere og overbeviste dem, som det tiltrak. Men Økonomerne have ikke større Forpligtelser til at efterligne de tilfældige Egenskaber ved hans Værk, end Metafysikerne have til at anvende samme Form, som Plato anvendte til sine Dialoger eller Digterne til at skrive i Shakspeares Stil. Hvor mange hundrede eller tusinde nye Fag ere ikke opstaaede med Industriens Fremgang efter Smiths Tid! Hvor mange Videnskaber ere ikke skabte og delte atter og atter, alt som Oplysningen er skreden fremad! Elektriciteten har knap været kjendt længere end fra 1776, og nu har den dog sin abstrakte mathematiske Theori, sin praktiske Methode, sine utallige forskjellige Afdelinger, der behandle Gnidningselektriciteten, Berøringselektriciteten, Elektro-galvanismen, Magnetismen, Jordens Magnetisme, Luftens Elektricitet o. s. v. I det samme Tidsrum er Kemien om ikke bleven til, dog voxet frem og bestaar nu af saadan en Masse Kjendsgjerninger og Love, at der maa ansættes Professorer til at undervise i dens forskjellige Afdelinger. Og dog forlanges det af Nationalekonomen, at han skal docere alle Grene i sin lige saa udstrakte og stærkt tiltagende Videnskab, og han

kan prise sin Lykke, om han slipper for at tage de ethiske, metafysiske og moralske Videnskaber med i Betragtning!

Der forestaar utvivlsomt Nydannelser i den økonomiske Videnskab. Enten den kan kaldes Videnskab eller ikke, enten én Videnskab eller mange Videnskaber, saa er der ganske vist umaadelig meget at gjøre for Økonomien eller for Kundskabsgrene, der ligge den meget nær. Hvis det er Trangen, der fremkalder Opfindsomheden, som Folk gjerne sige, saa var der Grund til saa snart som muligt at opfinde en hel Del ny Videnskaber. Hele vort Samfundsliv er opfyldt med Spørgsmaal, der maa afgjøres enten paa den ene eller den anden Maade, og som i vid Udstrækning maa besvares i Samklang med økonomiske Grundsætninger. Enten vi se paa Almuens Boliger eller paa Fattighusene eller Hospitalerne, enten vi betragte Lykkespillet i Handelsomsætningerne, den Forlegenhed, der ofte hersker i Bankerne, hvor man undertiden er begjærlig efter at faa fat paa Pengene, til andre Tider efter at komme af med dem, de endeløse Uoverensstemmelser mellem Arbejdere og Arbejdsgivere, den forkerte Anvendelse af Landets Jordegodser, den skammelige Ødslen med Legater, kunne vi ikke Andet end tro, at der er mer end nok for Økonomerne at gjøre.

Et Stridens Æble kastedes ind i Forhandlingerne ved Hundreedaarsfesten af Newmarch, der udtalte den Mening, at Nationalekonomiens Dyrkelse vilde bevirke en stedse større Indskrænkning af Regeringens Virksomhed. Nu har Newmarch ganske vist Ret i, at *laissez-faire*-Systemet ved at medføre mange skadelige Loves Afskaffelse har virket højest velgjørende; men deraf, at skadelige Love afskaffes, følger ikke, at ny Love ikke bør gennemføres.

Det ubetingede *laissez-faire*-System blev da ogsaa bekæmpet af flere Talere, og de mange omfattende Lovforslag, som enhver Regering i England og andre Lande i de senere Aar har indbragt, skjønt i Reglen uden at kunne sætte dem igjennem, ere Bevis nok paa, at Trangen til nye Love er tilstede. Men Lowe og Newmarch have Ret i, at vi ikke skulle foretage nogen Indblanding ad Lovgivningens Vej uden den nøjeste Overvejelse af, hvad vi gjøre, lige saa vel fra det theoretiske som fra det praktiske Synspunkt. Hvis noget Saadant var muligt, kunde vi trænge til en politisk og statistisk Videnskab, som omhyggelig skulde undersøge Grænserne for *laissez-faire*-Læren og vise, hvor vi trænge til mere Frihed og hvor til mindre. Det ser ud som Mangel paa Konsekvens, naar vi præke Industriens og Handelens Frihed og paa samme Tid indføre alle Slags indsnævrende smaa Bestemmelser. Men der er ingen virkelig Inkonsekvens, saasnart vi kunne paavise de særlige Grunde, der i enkelte Tilfælde faa Overhaand over de almindelige Principer. Det turde saaledes være sikkert, at Folkets store Masse ikke vil komme til at bo i ordenlige Huse, naar de blive overladte til Selvinteressens Drivfjeder. Den eneste Maade at skaffe dem sunde Boliger paa er at rive de daarligste Huse ned og gjennem Lovgivningsbestemmelser at føre omhyggelig Tilsyn med Opførelsen af alle ny.

Fællesskab i Ejendom kan i visse Tilfælde være meget uheldig, som ved de gamle Fællesgræsninger og fælles Østersbanker; dette er imidlertid Fællesskab i Produktion. Fællesskab i Forbrug derimod er ofte overordenlig besparende. Den samme Bog kan i et offentlig Bibliothek benyttes af hundrede eller femhundrede Læsere lige saa

godt som af en. Taarnure og Lommeure kunne tjene til Exempel paa denne Sandhed. Efter en Sandsynlighedsberegning viser det sig, at et Lommeur omtrent koster sin Ejer en femtende Del af en Penny for hver Gang, han ser efter, hvad Klokken er, men et stort offentligt Taarnur tager ikke nogen Skade, om end nok saa mange Mennesker ser paa det. I al Almindelighed kan det siges, at Omkostningerne ved et offentligt Ur ikke er mere end en hundrede og halvtredsindstyvende Del af en Penny for hvert Blik paa det, altsaa ti Gange mindre end det andet. Det samme Princip kan imidlertid anvendes i mangfoldige andre Tilfælde, mest slaaende er det, hvor det gjælder Vejret. Et velindrettet meteorologisk Institut vil derfor udgjøre en nødvendig Bestanddel af enhver Regering og vil for ringe Bekostning skaffe store Fordele. Der er heller ingen Grund til, at vore Gader og Veje som en almindelig Regel skulle bygges saaledes, at man blot søger at komme bort fra dem jo før des hellere. For en ubetydelig Udgift kunde de mangen Gang forvandles til behagelige Spadseregange, beplantede med Træer og forsynede med Siddepladser paa offentlig Bekostning. Forestillingen om Lyksalighed synes her i Landet at dreje sig om det at kunne købe et Stykke Jord og bygge en høj Mur rundt om det. Hvis en Mand f. Ex. kan sikre sig en smuk Udsigt fra sine Vinduer, bryder han sig ikke om, hvor mange tusinde andre Mennesker han afskærer fra daglig at nyde Udsigten. Den private Ejendomsret og private Virksomhed er sat saa meget paa Spidsen, at der intetsomhelst Hensyn bliver taget til Almeninteressen.

Men der vilde fordres den mest indtrængende Undersøgelse for at vise, hvad Regeringen kan gjøre, og hvad

den maa overlade til Enkeltmand at besørge. Det kan ganske vist ikke nægtes, at Noget kan gaa til Spilde under Regeringens Hænder; men dette Tab bliver mer end opvejet i mange Tilfælde ved Fordelen af offentlig Ejendom.

Dette til Antydning af, at vi endnu have Muligheder liggende for os. Man maa ikke vente, at man med nogle faa hastige Ord igjen kan kalde en gammel Grundsætning fra forrige Aarhundrede til Live og fordømme nogle af Tidens største Fremsknidt, fordi de ikke passe sammen med den. Istedetfor én Theori, *laissez-faire, laissez-passer*, maa vi have i det Mindste én ny Videnskab, én ny Gren af den gamle politiske Økonomi. Havde vi tilstrækkelig Tid, kunde vi gaa videre og paavise, at dette ingenlunde er den eneste ny Afdeling, Videnskaben trænger til. Vi trænge f. Ex. til en Undersøgelse af Pengemarkedet og af Fluktuationerne i Handelsverdenen, som kunde paavise, hvoraf det kommer, at Verden i faa Aar er lutter Driftighed og saa igjen lutter Stilstand, hvorfor der kort sagt er saa megen Ebbe og Flod i menneskelige Forhold. Men vi nøje os med at udpege Trangen til og den sandsynlige Fremkomst af en ny Gren, som i Mills og andre Økonomers Værker kun er kortelig antydet.

Det er ikke rimeligt, at Nationalekonomiens Fremtid vil blive saa ufrugtbar, som Mange ville have os til at tro. Vi haabe, at naar vore Efterkommere fejre den anden Hundreedaarsfest til Ære for «Wealth of Nations», det da vil have vist sig, at den Falden fra hinanden i løse Brudstykker, som Økonomien for Tiden lider under, er Indledningen til en ny og gavnlig Udvikling.

Det tyske Socialdemokratis seneste Udvikling.

Socialpolitisk Studie.

Af George V. Manicus.

III.

Det tyske Socialdemokratis Forhold til de franske Socialister, de engelske Arbejderpartier, Socialisterne i Schweiz og Danmark. Striden mellem den tyske og russiske Socialisme. Tchatkoff og Bakuntin mod Engels og Liebknecht. Socialdemokratiets Stilling til Ultramontanismen, de konservative Partier og Kathedersocialisterne.)

Efter at Stridighederne imellem de ledende Personligheder i «Internationale», tildels foranledigede af Modsætningerne i Anskuelserne om Centralisations- eller Decentralisationssystemet, for nogle Aar tilbage have bevirket en delvis Sprængning af Generalraadet og Ophøret af en virksom Ledelse af de socialistiske Elementer i forskellige af Europas større Lande, har Tyskland været Hovedarnestedet for den civiliserede Verdens socialistiske Agitation. Dens Førere ere da ogsaa i Erkendelsen heraf og under Indtrykket af det hurtige Opsving, der er blevet tilvejebragt ved en behændig Organisation, optraadte med ikke ringe Selvfølelse lige over for de ikke tyske Landes socialistiske Foreninger og Samfund. Den Stilling, de have indtaget lige over for disse, har imidlertid været en

i adskillige Henseender forskjellig. Lige over for de franske Socialister have de vedvarende søgt at tilvejebringe et broderligt Forhold, der ikke alene under Krigen mellem Frankrig og Tyskland fik Udtryk ved en Række Erklæringer og Manifeste, men ogsaa senere gav sig tilkjende ved den Glorifikation, der blev Pariser-Kommunens Bedrifter til Del i den socialdemokratiske Presse og ved socialistiske Folkeforsamlinger i Mellemtyskland. Endnu for nogle Maaneder siden blev der af Bebel og Liebknecht afsendt en Depesche til Paris, i hvilken der blev rettet de tyske Socialisters «salutations fraternelles» til Deltagerne i den Fest, der blev afholdt til Ære for et undertrykt radikalt Blad: «Le droit de l'homme». De franske Socialister have imidlertid lige over for disse Manifestationer næsten stedse indtaget en noget reserveret Holdning, idet det nationale Had mod Tyskerne, der gennemtrænger alle franske Samfundslag, lægger en Dæmper paa Reciprociteten. For et mere inderligt og udviklet broderligt Forhold træder desforuden den Omstændighed i Vejen, at den franske socialistiske Agitation for Øjeblikket synes at være stærkt tilbagetrængt, dels af den nationale, dels af den republikanske Bevægelse.

Noget egenligt Forhold mellem det tyske Socialdemokrati og de engelske Arbejderpartier synes der hidtil ikke at være arbejdet synderlig paa. Vel meddele de tyske socialistiske Blade idelig Korrespondancer fra England, der i Lighed med, hvad der i en Række af Aar har fundet Sted gennem Londoner-Korrespondenten til den i Kjøbenhavn udkommende «Socialdemokraten», søgte at holde Læserne à jour med, hvad der gik for sig i den store engelske Arbejderlejr, men der var ikke tilvejebragt noget hverken omfattende literært eller socialt Baand

mellem begge Landes Arbejderpartier. Det er, saavidt bekendt, hidtil blevet ved enkelte Udtalelser af gjensidig Sympathi, der ikke engang i Udtrykkene have naaet den Varme, der lagdes i adskillige Erklæringer, udgaaede for omtrent ti Aar siden fra engelske Fagkomiteer til Internationales Generalraad i London. Aarsagen til dette mere fremmede Forhold maa, saa vidt skjønnes, væsenlig søges i den Omstændighed, at den engelske Arbejderbevægelse har en stærkt udpræget national Karakter, samt at der hos den engelske Arbejder i Almindelighed findes for megen «common sense» : sund Menneskeforstand og for ringe idealistisk Sving til at kunne begejstres for en saa kompliceret og idealiseret Samfundsbygning som den, det tyske Socialdemokrati opstiller. Den engelske Presse, der til Stadighed beskæftiger sig med Arbejderforholdene og nøje er inde i alle Stridens Faser og Partiernes Formaal, kjender ikke noget til engelske Socialister i den Betydning, som der i Frankrig og Tyskland forbindes med dette Ord. Den store Arbejderbefolkning deles af denne Presse ikke i Socialister og Ikkesocialister, men i Reglen i «unionistes» (Fagforeningsmænd), «antiunionistes» (Modstandere af Trades unions, i Reglen hørende til Kooperisterne), samt «non unionistes» (der hverken have sluttet sig til Unionisterne eller Kooperisterne). Den samlede Arbejderbefolkning omtales i Modsætning til de øvrige Samfundsklasser derhos ikke sjældent som «the great unwashed» : den store Uvaskede eller maaske mere betegnende gjengivet med de «Sortneglede». Vel forekomme der ved de store Arbejderforsamlinger ligesom paa Unionisternes Kongresser ikke sjældent Udtalelser, der gaa i socialistisk Retning, men efter de engelske Tidsskrifters og Blades Beretninger mødes slige Udtalelser

eller Forslag enten med Latter eller modtages med Udbrud, der tyde paa, at Arbejderne som den egenlige Kjerne i den socialistiske Bevægelse forestille sig en kommunistisk Deling eller en i Udsigt stillet Plyndring. Kommer hertil den Omstændighed, at $\frac{4}{5}$ af Englands Arbejderbefolkning har saare vanskeligt ved at læse og skrive, er det let forstaaeligt, at en socialistisk Paavirkning udenfra tidligere kun har kunnet faa ringe Fremgang, og at Tysklands socialistiske Arbejderparti ved en paa-tænkt socialistisk Revolution med international Karakter neppe kan eller har tænkt paa at gjøre Regning paa de engelske Proletariers Bistand.

Noget stærkt Baand vides ikke heller at være knyttet fra tysk socialistisk Side med de sociale Samfund i Schweiz og Danmark. Der er enkelte Kantoner i Schweiz, hvor de radikale og socialdemokratiske Partier gennem den almindelige Valgret have opnaaet Majoriteten og gennemført adskillige af de Reformer, der paradere paa Gothaer-Fusionsprogrammet. Saaledes er der fastsat en 11 Timers Normalarbejdsdag, og paa forskellige Steder er der blevet indført en obligatorisk-gratis Folkeundervisning, der imidlertid saa lidet har svaret til de Forventninger, der vare knyttede til samme, at mange af de Familiefædre, der have været allerivrigst til at virke for samme, nu søge at faa Betalingssystemet indført igjen. De Reformer, der i det nævnte Land i socialdemokratisk Retning ere tilvejebragte, have i den allerseneste Tid været Gjenstand for megen Omtale i den udenlandske Presse, men dels savnes der med Hensyn til hele Bevægelsen et samlet Overblik, dels ere Forandringerne af saa ny Dato, at der ikke kan drages nogen sikker Slutning af samme. I den større Del af Schweiz drages derhos de socialistiske

Elementer i langt højere Grad mod Frankrig end mod Tyskland, og det er mere tyske Korrespondenter til socialistiske Organer i Mellem- og Nordtyskland, der «lave» Sympathier, end et virkeligt hjerteligt Forhold mellem Arbejderpartierne i begge Stater. Noget Lignende gjælder, i det Mindste fra tysk Side, om Forholdet mellem de danske og tyske Socialister. Det danske socialistiske Samfunds Førere vare i de første Aar udelukkende Internationalister og hentede Stoffet til deres københavnske Organ saa godt som udelukkende fra «Internationales» mest udbredte Organer. I de senere Aar har der derimod øjensynlig, samtidig med at Internationale traadte mere i Baggrunden, fundet en stærk Tilnærmelse Sted til det tyske Socialdemokrati, og det Program, der i Juni 1876 vedtoges i Kjøbenhavn paa den socialistiske Kongres, er, paa enkelte Punkter nær, kun et Uddrag af Gothaer-Fusionsprogrammet. I «Socialdemokraten» omtaltes Medlemmerne af Tysklands socialistiske Arbejderforening derhos ofte som: «vore Venner» eller «vore Brødre», og det tyske Socialdemokratis Rigsdagskandidater i Nordslesvig støttedes af nævnte Organ mod Danskernes gamle, trofaste Kandidat, Krüger Bevtøfte. Ved Valget viste det sig rigtignok, at den anbefaling, der saaledes ydedes og som ved Fordeling af 10,000 Exemplarer af «Socialdemokraten», søgtes udbredt i Nordslesvigs forskellige Kredse, navnlig blandt Arbejderbefolkningen, forblev virkingsløs, men Viljen var god, skjønt det ikke lader til, at den har mødt nogen synderlig Paaskjønnelse hverken i Berlin eller i Leipzig, hvor der synes at være blevet søgt en Alliance, uden at de ledende Personligheder sammesteds skjænkede Tilbudet nogen synderlig Opmærksomhed.

Har det tyske Socialdemokrati saaledes dels ikke opnaaet, dels forsmået et noget mere hjerteligt Forhold med de franske, engelske, schweiziske og danske Arbejderpartier, er samme indtraadt i et ejendommeligt Forhold til de russiske Socialister og nogle af disses exilerede Førere, deriblandt Tchatkoff og Bakunin. Der har nemlig udviklet sig i de sidste tre Aar en bitter Strid mellem disse Mænd paa den ene, flere af det tyske Socialdemokratis Førere paa den anden Side. Det er Konkurrencen, den samme Konkurrence, som begge socialistiske Lejre ville have afskaffet, der øjensynlig har forbitret Gemyterne. Det er Vædekampen med Hensyn til, hvem der i alt Fald i Massernes Forestilling paa den bedste, hensigtsmæssigste og hurtigste Maade kan hidføre Samfundsreorganisationen, hvem der med størst Udsigt til Fremgang vil kunne lyksaliggjøre Evropa med de mest attraaelsværdige socialistiske Tilstande og derved hidføre Verdensfrelsen. De Anskuelser, der ved denne med megen Lidenskabelighed førte Strid ere komne til Orde, frembyde ikke faa interessante Momenter og Afsløringer. De ere væsenlig nedlagte i forskellige Brochurer (deriblandt Bakunin: «L'Empire knouto germanique et la revolution sociale», «Sociales aus Rusland, von Friedrich Engels»), dels i socialistiske Organer (saasom det i London udkommende russiske Tidsskrift «Fremad» og i «Volksstaat»: «Die angeblichen socialen Theorien und die wirklichen politischen Bestrebungen des Herrn Bakunin», en Række af Artikler, der have faaet en større Udbredelse ved Separataftryk).

Efter Tchatkoffs, særlig i det russiske Tidsskrift «Fremad» fremsatte Meninger, vil den 4de Stands Sejr hurtigst, hensigtsmæssigst og med størst Udsigt til Sta-

bilitet, kunne tilvejebringes af det russiske Folk. Den sociale Revolution har, efter hans Fremstilling, langt bedre Udsigter i Rusland end i Tyskland. Han gjør opmærksom paa, at der ikke eksisterer noget Proletariat i de russiske Byer, men ikke heller noget Bourgeoisi, saa at de russiske Arbejdere kun ville have at gjøre med den politiske Magt, men ikke med Kapitalmagten. Den russiske Stat er kun tilsyneladende en stærk Magt. Aarsagen hertil maa søges i den Omstændighed, at den ingen Rødder har i Folkets økonomiske Liv og ikke som de vestevropæiske Stater repræsenterer visse Klassers økonomiske Interesser. Det russiske Folk er, efter Tchatkoff, i sin store Flerhed, paa Grund af Landkommunernes Fællesejendomsret, gennemtrængt af Fællesejendomsprinciperne; det er, saa at sige instinktivt, traditionelt kommunistisk. Kollektivejendomsideen er i den Grad voxet sammen med Folkets hele Verdensanskuelse, at Regeringen for Tiden, da den begynder at indse, at denne Ide ikke lader sig forene med Principerne for et velordnet Samfund, og som Følge deraf i disse Principers Navn vil indprente Folkebevidstheden og Folkelivet den individuelle Ejendoms Ide, kun kan opnaa dette ved Bajonetterne og Knuten. Deraf fremgaar, at det russiske Folk til Trods for dets Uvidenhed staar Socialismen nærmere end de mere dannede Folkeslag, der bebo det vestlige Evropa. Det russiske Folk protesterer uophørlig mod Slaveriet, snart i Form af religiøse Sekter, Skattenægtelser og Røverbander, snart i Form af Brandstiftelser og Opstande, saa at man med en vis Slags Berettigelse vil kunde kalde Russeren en instinktiv Revolutionær. Naar under disse tilstedeværende Forhold et gunstigt Øjeblik kommer, behøves der derfor, efter Tchatkoff, kun en Tilskyndelse

og Paavirkning, for at det Maal af Utilfredshed og Forbitrelse, der har samlet sig hos Masserne, samtidig paa mange Steder kan komme til Udbrud, hvorved de revolutionære Kræfters Forening af sig selv vil kunne komme i Stand. Kampen vil da sikkert ende gunstig for Folkets Sag, og den socialistiske Stat vil blive opbygget i Rusland længe førend man i det øvrige Evropa vil kunne naa den gennem den vestevropæiske, særlig Tyskernes Socialisme. Naar den tyske Socialdemokrat Engels fremsætter en anden Mening og omtaler Ruslands sociale Forhold, saa aabenbarer han derved en kras Uvidenhed om de sociale Forhold i Rusland og om Udsigterne til en derfra mulig social Revolution.

Lige overfor disse Fremstillinger og Anskuelser er Fr. Engels optraadt, senest i den ovenfor nævnte Brochure. Han er, efter samme, af den bestemte Mening, at ingen Revolution i Vestevropa kan gennemføres sejrrig, saa længe den russiske Stat vedbliver at existere ved Siden af en socialistisk Stat, oprettet ved dets Grænse. Tyskland vilde, under Forudsætning af Etableringen af en socialistisk Folkestat, have at udholde det første Tørn af de russiske Reaktionsarmeer. Derfor maa den russiske Kejserstats, det russiske Riges Opløsning anses for en af de første Betingelser for Muligheden af det tyske Proletariats Sejr. Denne Undergang behøver imidlertid ingenlunde at blive tilvejebragt udenfra, skjønt en Krig med Udlandet vilde kunne paaskynde den i høj Grad. I det russiske Riges Indre gives der Elementer, der arbejde kraftigt hen til at tilvejebringe dets Ruin. Hertil maa henregnes Polakkerne, der i hele Verden kun hos de revolutionære Arbejdere kunne finde en virksom Støtte, samt de storrussiske Bønders tiltagende Utilfredshed,

fremkaldt væsenligt ved Emancipationsloven af Aaret 1861. Ved samme er der, efter Engels Mening, bleven begaaet saa store Fejl og en saa haandgribelig Uret, at den store Masse af Bønderne, naar de ikke itide skaffe sig selv deres Ret, sikkert maa gaa deres Undergang i Møde. De russiske Bønder eje for Tiden 105 Millioner Dessjatiner Land, de russiske Adelige 100 Millioner Desjatiner. Medens de første aarlig i Grundskat til Regeringen maa betale 195 Millioner Rubler, er Adelens Grundejendom vedbleven at være næsten skattefri; Adelen betaler nemlig kun 13 Millioner Rubler aarlig. Ved Opdelingen, der foretoges i Anledning af Hoveriets Ophævelse, blev der tildelt Adelen det bedste og mest frugtbare Land, medens Bønderne fik det sletteste, for hvilket de oven i Kjøbet maatte betale en Pris, som om det var det bedste. De enkelte Bønder have derhos kun faaet et saa ringe Areal, at de ikke kunne leve deraf. Ikke alene maatte de for samme betale en overdreven Pris, som Staten gik i Forskud med, ikke alene blev hele Grundskatten væltet over paa dem, men ogsaa Provins- og Kredsskatterne, efter at den nye Lokalforvaltning blev indført. Dette har haft til Følge, at Bønderne som oftest slet ikke kunne tilvejebringe Skatterne og Afdragene til Statskassen uden at henvende sig til Kulaken, den russiske Aagerkarl, der findes i hver Landsby og udsuger de mindre bemidlede Klasser. Det er disse Forhold, der ville drive den store Masse af den russiske Befolkning til en social Revolution. Naar derimod Tchatkoff peger hen paa den store Betydning, Landkommunernes Fællesejendomsret har for Sandsynligheden af en socialistisk Revolution i Rusland i den nærmeste Fremtid, saa maa dette betegnes som Humbug. Nævnte Fællesejendomsret er i saa Henseende af saare

ringe Betydning og har desforuden tidligere spillet en saa ringe Rolle, at det egentlig først var den preussiske Regeringsraad Haxthausen, der i Aaret 1845 paa en Maade opdagede den og udbasunede den i Verden som noget Mærkeligt. Selv Henrik Hertzen, den russiske Socialistfører, der selv var Grundejer, fik egentlig først ved Haxthausens Skrifter Kundskab om, at hans Bønder sammen med ham ejede Jorderne, men benyttede denne Oplysning til at betegne de russiske Bønder som fødte Kommuniste, der ungdomsfriske stode lige overfor det raadne, alderdomssvage Vestevropa. Der var saa meget mindre Anledning til at gjøre særligt Væsen af denne Kommunernes Fællesejendomsret, som en lignende eksisterer næsten overalt i de i agrarisk Henseende mindre udviklede Lande, saaledes i stort Omfang i Ostindien, paa Java, i Irland, ja selv den Dag idag i Vestphalen. Den har eksisteret i stor Maalestok i lange Tider hos alle mindre udviklede indogermaniske Folkeslag og har i adskillige Stater dannet det naturlige Grundlag for den orientalske Despotisme, særlig ved Kommunernes, ved samme foranledigede Isolering. Ruslands Udvikling i borgerlig Retning vil sikkert efterhaanden knække denne Agrarkommunisme, uden at Regeringen, som Tchatkoff mener, behøver Bajonetter og Knuten dertil. Dette er saa meget mere sandsynlig, som Fællesjorderne i Rusland ikke dyrkes i Fællesskab af Bønderne, men hvert Areal, der ved periodisk gjentagne Fordelinger overlades den enkelte Familiefader, dyrkes særskilt af denne, saa at der finder en ikke ringe Forskjel Sted med Hensyn til Indtægter og Formuesomstændigheder. I socialistisk Retning kunde disse Bønder endog lære af Polakkerne, idet der paa mange Steder i Polen, hvor Fællesejendomsretten til en Del af Jorderne

ikke eksisterer mere, særlig i Guvernementet Grodno, finde Forpagtninger Sted af betydelige Arealer, der have tilhørt den ved Opstanden 1863 ruinerede Adel, og som nu af de polske Bønder dyrkes i Fællesskab med ligelig Forde-
 deling af Udbyttet. Fællesejendommen har i det Hele taget, efter Engels, for lang Tid siden passeret sin Blomstringstid i Rusland og gaar efter al Rimelighed sin Opløsning i Møde. Den vil kun kunne konserveres, naar der finder en proletarisk Revolution Sted i Vestevropa, som kunde støtte den ved sin sociale Indflydelse og muligvis føre den til et langt højere Trin, nemlig til Fællesdyrkning efter et rationelt videnskabeligt System, saaledes som «Folkestatspartiet» har tænkt sig Agrarkulturen, naar Privatejendomsretten til Jorderne ikke eksisterer mere. Men om det nogensinde vil lykkes de russiske Bønder uden materiel Hjælp og uden Støtte gennem en sejrrig proletarisk Revolution at springe den borgerlige Gjennemgangsform, Parcelejendommen over, og at svinge sig op til hine højeste Former for Jordens Dyrkning og sociale Forhold, maa anses for næsten at være en urimelig Antagelse. Fra de russiske Socialister, førte af Mænd som Herzen, Bakunin, Tchatkoff etc., vil der i alt Fald ikke kunne ventes nogen synderlig Hjælp, saa længe de ere uden nogen Organisation, saa længe der ikke engang er Elementer tilstede for en lignende Partidisciplin som den, der er tilvejebragt hos det tyske Socialdemokrati. At slaa løs hist og her og at stole paa, at Revolutionen vil brede sig i stor Hurtighed over hele Storrusland, vil være en Taabelighed. Det Exempel, Spanien i saa Henseende har afgivet, burde indeholde en stærk Advarsel. Ogsaa der troede man i Aaret 1873, at Revolutionsraabet som en Løbeild vilde tænde i Gemytterne og bringe de

store revolutionære Skarer sammen. Ogsaa der, hvor en Revolution efter Tchatkoffs og Bakunins Model kom i Stand, antog man, at den praktiske Nødvendighed og Selvopholdelsens Instinkt af sig selv vilde tilvejebringe et fast Baand mellem de protesterende Kommuner. Men det viste sig da, at den uforberedte, ikke organiserede Revolution fuldstændig led Skibbrud. Enhver Kommune, enhver By forsvarede sig kun selv. Om gjensidig Understøttelse var der ikke Tale, og med en lille Armé paa 3000 Mand underkastede General Pavia i Løbet af 14 Dage den ene By efter den anden og beredte den hele anarkiske Herlighed en hurtig Undergang. Medens den socialistiske Revolution i Rusland saaledes har lange Udsigter og ikke vilde føre til Noget, er det dog ingen Tvivl underkastet, at en almindelig Revolution i samme Land vil fuldbyrdes i en nær Fremtid. Foruden de allerede nævnte Elementer, fremgaaede af den Uret, der i stort Omfang er begaaet ved Emancipationsloven af Aaret 1861, maa der i saa Henseende bemærkes, at Finanserne ere i største Uorden. Landet kan ikke taale højere Skatter, Renterne af den gamle Statsgjæld betales med nye Laan, og ethvert nyt Statslaan støder paa større Vanskeligheder. Man kan nu allerede kun forskaffe sig Penge under Paaskud af at ville anvende dem til Jærnbaneanlæg. Dertil kommer, at Administrationen er gjennemgaaende korruperet. Embedsmændene leve af Tyveri, Bestikkelse og Udpresninger; hele den landlige Produktion er ved Afløsningsloven bragt i Uorden, den store Grundejendom har ikke tilstrækkelige Arbejdskræfter, Bønderne eje efter russiske Forhold et for ringe Areal til at kunne leve deraf. Det Hele bliver med stor Vanskelighed holdt sammen af en orientalsk Despotisme, en

Despotisme, der Dag for Dag træder i skarpere Kontrast med de oplyste Klassers Anskuelse og navnlig kommer til at staa mere fjendtlig til det rask voxende Bourgeoisi i Hovedstæderne. Føjes hertil, at de oplyste Samfundslag, væsenlig koncentrerede i Byerne, mere og mere komme til den Erkjendelse, at Forholdene ere uholdbare, saa maa det kunne indses, at Revolutionen staar for Døren. De, der i Rusland hengive sig til den Illusion, at de ville være i Stand til at lede denne Revolution ind i et konstitutionelt Leje, turde skuffe sig i høj Grad. Den vil snart drives ud over et saa tamt, intetsigende Maal. Men denne Revolution vil være af højeste Vigtighed for hele Evropa, fordi den med et Slag vil knække den fælleseuropæiske Reaktions sidste, hidtil intakte Reserve. Der er kun tvende Begivenheder, der ville kunne opholde den i længere Tid, nemlig en lykkelig Krig mod Tyrkiet eller Østrig eller et utidigt Opstandsforsøg, der atter vilde jage de bemidlede Klasser i Regeringens Arme.

Medens Engels saaledes søger at tilbagevise Tchatkoffs Paastande og at hævde det tyske Socialdemokratis Overvægt og Fremtidsudsigter, finder der mellem Bakunin og de tyske Socialistførere en mere principiel Uenighed og et langt større Had Sted end imellem de tvende forhen nævnte Agitatorer. Bebel, Liebknecht og Hasenclever, vejledede for Tiden af Karl Marx, stræbe, som bekjendt, efter Tilvejebringelsen af en socialistisk Folkestat, i hvis Haand den centraliserede Ejendom skulde gives, men Bakunin vil i enhver Henseende have selve Staten afskaffet. Han forlanger Samfundet, den kollektive og sociale Ejendoms Organisation gennemført fra neden af opefter ved Beslutninger af den frie Association, ikke fra oven af nedefter af nogen Avtoritet. Han er Kollek-

tivist og tror, at den økonomiske og sociale Lighed vil være umulig, saa længe den personlige Arveejendom eksisterer. Han vil ikke alene de forskellige eksisterende Klassers Lighed i politisk Henseende, men ogsaa med Hensyn til Fødemidler, Opdragelse, Undervisning, Existens- og Arbejdsmidler. Alle Børn skulle strax efter deres Fødsel underkastes de samme materielle Vilkaar, de samme intellektuelle Paavirkninger. Alle Samfundets Medlemmer skulle tvinges til at associere sig for at arbejde og arbejde for at leve, men ikke ved Hjælp af Love, tvertimod som Følge af Tingenes Natur (par la force même des choses). Saaledes vil Bakunin grundlægge Broderligheden, det vil sige Enhvers lige Ret gennem Alles Solidaritet, og Friheden i Ligheden.

Til at grundlægge et saadant Samfund og bære det ud over den hele Verden due, efter Bakunins Mening, kun Russerne i Forening med de slaviske ungdomsfriske Stammer. De tyske Socialistføreres Paastande i modsat Retning og de tyske Arbejderes Formening om at være kaldede til at hidføre Verdensfrelsen, ere idel Skuffelse og Selvskuffelse. I sin Brochure: «l'empire knuto germanique et la revolution sociale» gaar han endog saa vidt, at han med umiskjendelig Sigtelse til de tyske Socialistførere tilraader Demokratiet at være mistænksom, fordi det til alle Tider har været Offer for ærgjerrige og intrigante Klasser og Individuer, der, under Paaskud af at lede det og at ville føre det ind i den sikre Havn, paa den skammeligste Maade have udsuget og bedraget det. Efter hans Fremstilling due Tyskerne ikke paa nogen Maade til at tilvejebringe den store Samfundsomvæltning. Det tyske Bourgeoisi staar, efter Bakunin, dybt under alle andre Landes Bourgeoisi, idet samme i de sidste

300 Aar ingensinde, ikke en Gang i Ideen, har hyldet Friheden, men stedse har været besjælet af et Trællesind. Tyskerne ere ogsaa Skyld i Slaveriet i Rusland, saaledes som det har bestaaet længe i dets skammeligste Former, idet Tyskerne politiske, bureaukratiske og militære Viden- skab har uddannet det gamle russiske, milde Slaveri til et formeligt System. Det russiske Folk bestræber sig for at afryste det tyske Aag. Adelen og Gejstligheden ere med dertil, hvad alle Sammensværgelser og Opstande i Rusland aflægge Vidnesbyrd om. I alle Tysklands saa- kaldte respektable Kredse er Servilismen bleven et System, en Videnskab, næsten en Slags religiøs Kultus, og derfor er den bleven en næsten ulægelig Sygdom. De tyske Arbejdere betegnes af Forfatteren til «den tyske Svøbes Kejserrige og den sociale Revolution» som en raa, vild- ledt, kun fysisk og instinktiv virksom Masse, hvorimod det tyske Bourgeoisii fremstilles som den tyske Civilisa- tions Repræsentant, og under dens Indflydelse er samme bleven halv raaden, fuld af Løgn og værdig til Tilintet- gjørelse. De tyske Arbejdere ere ikke alene raa og vild- ledte, men trællesindede; det eneste, der interesserer dem daglig, virkelig og direkte er Løn- og Arbejder- spørgsmaalet. I Stedet for at arbejde hen til Tilveje- bringelsen af en virkelig revolutionær, negativ, statsøde- læggende Magt, den eneste, der efter Bakunins Over- bevisning kunde hidføre Arbejdernes og Arbejdets fuld- stændige Emancipation, lade de sig af deres Førere for- lede til at drømme om Grundlæggelsen af en nødvendig, national, patriotisk, pangermanisk Arbejderstat, den saa- kaldte «Folkestat». Den slaviske Verden ene vil være i Stand til at tilvejebringe det store Systemskifte og gennem

dette at hjælpe Tyskerne; omvendt vil det ingensinde lade sig gjøre med Udsigt til et stabilt Resultat.

Til disse Beskyldninger mod Tyskerne følger Bakunin andre, der dels ere rettede mod Preussen, dels mod Arbejderpartiet og de herskende politiske Partier i Tyskland. Preussen beskyldes ikke alene for at pønse paa at knække Frankrigs Magt for en længere Aarrække, men ogsaa for at ville knuse Østrig, at anektere det tyske Schweiz, en Del af Belgien, hele Holland og Danmark, hvilke sidste to Kongeriger ville være uundværlige til Grundlæggelsen af dets Sømagt. Maaske vil der ogsaa komme en Tid, hvor det tyske Kejserrige føler sig stærkt nok til at prøve en Dyst med Rusland om Østersøprovinserne, hvilke Lande, efter de hidtil særlig af Tyskerne forfægtede Nationalitetsbegreber, nærmest burde træde sammen med Finland, Sverige, Norge, Danmark og den danske Del af Slesvig til en skandinavisk Føderation. Man burde imidlertid ingenlunde tro, at Tyskerne vare besjælede af saa meget Retsind til i Konsekvens af de herskende Partiers moderne Statslære at fremme en saadan Forening. Tvertimod; netop fordi en Tilbagelevering af hele den danske Del af Slesvig vilde være retfærdig og naturlig, var dette en tilstrækkelig Grund for Tyskerne til, at en saadan fandt deres Mishag.

Selvfølgelig have slige Paastande, kritiske Bemærkninger og Lovprisninger af den slaviske Verden og den russiske Socialisme lige overfor den tyske vakt en «sædelig Indignation» hos de Herrer Bebel og Liebknecht, der i en længere Række Artikler ere dragne til Felts mod Bakunin. Ved Sammenstillinger af forskellige Steder af hans Skrifter og Udtalelser søge de at føre Bevis for, at denne Elegasitationssystemets radikaleste Prædikant har

indviklet sig i mangfoldige Modsigelser, at han idelig har skiftet Mening, ikke repræsenterer nogen revolutionær Theori eller Ide, men efterstræber praktiske politiske Formaal, som han ved revolutionære Fraser søger at faa til at glide ned, samt at hans politiske Bestræbelser falde sammen med den russiske Regerings politiske Interesser. Bakunin sigtes ligefrem i «Volksstaat» for at være en russisk Spion, underkjøbt af den russiske Regering til at tilvejebringe ved sine yderliggaaende, næsten vanvittige Forslag, en Desorganisation af Internationale og af det tyske Socialdemokrati.

Hvad der for Resten uden Tvivl har bidraget en Del til den Bitterhed, med hvilken Tchatkoff og Bakunin omtales og søges affærdigede i den tysk socialistiske Presse, turde en Ytring være, der tillægges Fyrst Bismark og som gaar ud paa, at den eneste virkelige Fare for en social Samfundsomvæltning en Gang i Tiden for Evropa kunde opstaa ved en Udbredelse af de russiske Kommuners Fællesejendomsretsinstitut til de vestlige slaviske Stammer og derfra videre til Vestevropa. Den Betydning, der ved en saadan Ytring fra en saa højtstaaende, mægtig og fremsynet Personlighed er tillagt det økonomiske Grundlag, der saavel af Slavofilerne som af den unggrusiske Sekt er givet deres socialistiske Systemer, synes i høj Grad at have generet eller paa en Maade at have fremkaldt Jalousi hos Førerne af Tysklands socialistiske Arbejderparti.

Det ligger udenfor Grænserne, der ere afstukne for nærværende Fremstilling, nærmere at kritisere de modstaaende Opfattelser af de sociale Forhold i Rusland og disses virkelige Betydning for samt Stilling til den socialistiske Bevægelse i Vestevropa. Det turde af denne Grund

være nok, naar der gjøres opmærksom paa, at en engelsk Forfatter, Mackenzie Wallace, der i en længere Aarrække har gjort Ruslands sociale Forhold paa selve Stedet til Gjenstand for fordomsfri Undersøgelser i et Værk, han har udgivet under Titelen «Russia», 2 Vol., London 1877, et Værk, der har vakt en overordenlig stor Opsigt i England, kommer til væsentlig andre Resultater end Bakunin, Tchatkoff, Engels, Liebknecht etc. Af de Slutninger, Wallace kommer til, turde der saaledes fortjene at blive fremhævet, at Emancipationsloven i sin Helhed har haft velsignelsesrige Virkninger, at de storrussiske Bønder, naar de have overvundet det første stærke materielle Tryk, gaa en lysere Fremtid i Møde, at de fordums store Grundejere i den sydlige frugtbare Zone nu ere tvungne til et mere intensivt Agerbrug og til store Forbedringer, at Adelen i den nordlige, mindre frugtbare Zone for største Delen er ruineret og efterhaanden maa overlade Bønderne Landet, samt at der til Trods for adskillige nihilistiske og socialistiske Demonstrationer og Sammensværgelser er et stærkt nationalt Baand til Stede, der knytter de store Masser til Kejserhuset, den bestaaende Stat og den gamle Samfundsorden.

Af den Stilling, det tyske Socialdemokrati har indtaget til de russiske Socialister, og af det Forhold, det staar i til Socialisterne i de vestevropæiske, ikke tyske Lande fremgaar det saaledes, at det staar temmelig isoleret og ved et Forsøg paa med Magt at kuldkaste den gamle Samfundsorden neppe vil kunne gjøre Regning paa nogen virksom Understøttelse af kompakte Masser af ikke tyske Arbejdere.

Naar man med Hensyn til den omtalte bitre Strid med Tchatkoff og Bakunin uvilkaarlig kommer til at

mindes det gamle Ord: «Frænde er Frænde værst», turde den ikke sjældent, ogsaa i det politiske Liv fremtrædende Sandhed af et andet Ord: «Yderpunkterne berøre hinanden», faa en Stadfæstelse i det Forhold, det tyske Socialdemokrati periodisk i en længere Aarrække har staaet i til det ultramontane og til det konservative Parti. Man skulde tro, at der ikke kunde findes intime Berøringspunkter mellem Socialismen og Ultramontanismen. Og dog har det ved Rigsdagsvalgene saavel i 1873 som i 1877 vist sig, at Socialdemokrater i de Kredse, hvor de ikke havde nogen Udsigt til at sætte deres egen Kandidat igjennem, have stemt for konservative og ultramontane Kandidater, ligesom omvendt intet af de andre kirkelige, politiske eller økonomiske Partier saaledes har støttet adskillige af det socialistiske Arbejderpartis Fordringer som netop det konservative og ultramontane Parti. Dette Forhold har i Tyskland spillet en ikke uvæsenlig Rolle i den literære og Parti-Kamp, der særlig efter Kirkelovenes Vedtagelse er bleven ført i Pressen og Rigsdagen, og af hvilken den saakaldte «Kulturkamp» danner det vigtigste Led.

Det Forhold, der efterhaanden har uddannet sig, er imidlertid nogenlunde forklarligt, naar de indbyrdes politiske og religiøse Partistridigheder i Tyskland tages i Beregning. Socialismen og Ultramontanismen mødes paa dette Gebet i fælles Had mod Bourgeoisiet. Ultramontanismen hader den tyske Borgerstand, fordi den hævder den selvstændige Tænkning, den frie Videnskabs og den tyske Rigsenheds Ret og Berettigelse, hvorved den kommer i principiel Modstrid til Kirken, som forlanger den blinde Underkastelse og er rigsfjendtlig sindet. Socialdemokratiet er naaet til samme fjendtlige Stemning, fordi

Bourgeoisiet betragter Kulturfremskridtet som betinget af det enkelte Individets sædelige, indre Forædling, af den historiske Kontinuitet og af den frie, ikke af bestemte Former og Normer indsnævrede Udvikling, altsaa af Betingelser, som Socialisterne saa godt som i enhver Retning i deres Lære og i de Formaal, de øjensynlig søge at naa, bryde overtvært med. Til det fælles Had, der her af forskellige Grunde tilvejebringer Berøringspunkter, kommer fremdeles det stærkt demokratiske Element, der fremtræder i den katholske Kirke, og den Omstændighed, at den ligesom Socialdemokratiet støtter sig paa Masserne og kun sjældent udenfor disse — naar undtages det højeste Aristokrati — kan gjøre Propaganda. I denne deres Stilling til den lidet eller kun halvt dannede Del af Befolkningen danne Ultramontanismen og Socialismen i Forening Reaktionen mod den oplyste Mellemklasse. Hertil kommer, at det katholske Hierarkis Organisation er en saadan, at Masserne og Kirken altid staa i den nøjeste Berøring og Vexelvirkning til hinanden. Kirken kan i politisk og social Henseende gaa meget vidt uden at fornægte sine Grundanskuelser. Den er ogsaa i forskellige Retninger (f. Ex. ved at forlægge Socialdemokratiets Forlangende om en Normalarbejdsdag og ved at forlange Fastsættelsen af en Minimumsbetaling for ydet Dag-Arbejde) gaaet det nævnte samfunds fjendtlige Parti et Skridt i Møde. Naar derfor ogsaa «Volksstaat» (1874, Nr. 25) blandt Andet om Religionen bemærker: «Religionsgrundlæggerne (Buddha, Kristus, Mohamed) have paalagt den menneskelige Stræben sørgelig Lænker og standset Menneskehedens Fremskridt ved at fremstille Jorden som en Jammerdal, ved at prædike Savn og Nejsomhed og ved at henvise Menneskene til et kommende Liv, der

ikke eksisterer»; naar samme Blad i et andet Nummer bemærker: «Man har fornylig kaldt Kristendommen Trællesindets Religion; dette er sandelig den mest tilsvarende Betegnelse. Enhver Religion fremkalder Trællesind, men Kristendommen gjør det fremfor alle andre. Hvem der bygger hele sit Haab paa Naade, er dog i Sandhed et usselt Kreatur, og det Menneske, som gaar ud fra Troen paa en almægtig Gud, som kaster sig i Støvet for Naturmagterne og som krybende som en Hund i Følelsen af sin Afmagt bønfalder om Barmhjertighed er ikke noget brugbart Medlem af vore Dages Verden», saa forhindre slige Udtalelser ikke det ultramontane Partis Førere i at bøje sig ned til Socialdemokratiet og ved passende Lejligheder at modtage dets Understøttelse. I Socialismens Ide ligger der i det Hele taget ikke Noget, der gjør en Alliance med den katholske Kirke umulig, særlig da de ultramontane Førere anse den hos Socialdemokratiet for Tiden herskende Atheisme som Noget, der ikke bestemt hører til Socialismens Væsen, men nærmere betegner en Ligegyldighedens Gjennemgangsform, der langt bedre kan jævne Vejen til en blind Underkastelse i religiøse Sager under den ene saliggjørende Kirke end den Lunkenhed i religiøse Sager, der hos Bourgeoisiet langt mere er rodfæstet og lægger næsten uovervindelige Forhindringer i Vejen for Befæstelsen af dens Herredømme. En virkelig Alliance mellem Ultramontanismen og Socialismen har hidtil ikke fundet Sted, hvor meget end den liberale Presse har villet paadutte den katholske Kirke samme. De Rødes og de Sortes Forbund, om hvilket der saa ofte spottende er bleven talt, kan imidlertid under givne Forhold og i særlig bevægede Tider blive til Sandhed, og dermed Alliancen mellem de to eneste store inter-

nationale Strømninger, der i vor Tid optræde og bevæge
 Millioners Sind. Fremsynede Politikere og Tænkere have
 med Udsigten til et saadant Forbund i den nyeste Tid,
 særlig i Anledning af den Panik, der herskede i Tyskland
 i Januar 1877 ved Efterretningen om Socialdemokraternes
 Stilling paa Valgdagen, hævet en advarende Røst og søgt
 at moderere Stemningen og Fremgangsmaaden mod den
 katholske Kirke og dens Dignitarier. Det ultramontane
 Partis Hovedorgan i Tyskland, «Germania», vægger sig
 iøvrigt mod den Beskyldning, at et Forbund som det
 betegnede nogensinde vil komme i Stand. Det bemærker
 saaledes (Februar 1877) blandt Andet: «De liberale Partier
 bære Skylden for, at Alles Kamp mod Alle organiseres,
 idet de have desorganiseret den korporative Ordning og
 ødelagt alle sædelige Forhold i det industrielle Liv. De
 have kun behandlet Arbejderen som Vare, som en Vare,
 der i alle Konsekvenser er underkastet Loven om Tilbud
 og Efterspørgsel. De have derved skabt den Tilstand,
 at den store Masse af Befolkningen i gode Tider ikke
 kan erhverve mere end hvad den nødvendigvis behøver
 til Livsopholdet, og at den i slette Tider hjemfalder til
 Nød og usle Kaar. Men naar vi anerkjende, hvad der
 er berettiget i Arbejdernes Fordringer, saa bekæmpe vi
 dog Grundsætningerne og den største Del af den social-
 demokratiske Agitations Formaal. Socialdemokratiet, for
 saa vidt samme er organiseret og udtaler sig i Pressen,
 er absolut ukristelig og materialistisk og repræsenterer
 paa det økonomiske Omraade foruden retfærdige Fordringer
 og saadanne, der kunne gennemføres, ogsaa Utopier og
 Formaal, der fra et sædeligt Standpunkt ere forkastelige.
 Dette ville Katholikerne ingensinde glemme, men lige-
 saa lidt ville vi glemme, at Socialdemokratiet er et Skud

af Liberalismen, samt at det ogsaa har mange retfærdige Klager at fremsætte mod Manchesterpolitiken.»

Socialdemokratiets Forhold til det konservative Parti er tildels givet af dets Stilling til Ultramontanismen, idet de tyske Konservative for en ikke ringe Del ere ivrige Katholiker eller støtte disse i Kampen mod det national-liberale Parti. Dog er det her nærmest de «gamle Konservative», det egenlige Fevdalaristokrati, der staar paa samme Side og gjentagne Gange har været i nær Berøring med Socialdemokraterne, hvorimod de «frie Konservative» baade gjøre Front mod Socialisterne og de Liberal-Nationale ligesom imod Fremskridtspartiet, hvilket sidste idelig leverer Overløbere til det tysk-socialistiske Arbejderparti. Ligesom Dr. Schweizer, den forhenværende Præsident for den nordtyske socialdemokratiske Fraktion, en Tidlang bestemt troede, at Kongedømmet i Forening med den 4de Stand ene kunde kaste Bourgeoisiet og Kapitalherredømmet i Støvet, ligesaa tydelig synes den Ide at være rodfæstet hos en Del af det konservative Parti, at Samfundets Reorganisation med Udsigt til Held og Stabilitet udelukkende vil kunne naaes ved en Forening af Fevdalaristokratiet og Arbejderne. Der har existeret et udbredt og anset konservativt Organ: «Berliner Revue», der i mange Aar har forfægtet denne Anskuelse. Dets forhenværende Redaktør, Dr. Meyer, har endnu for omtrent to Aar siden udgivet et Værk: «Der Emancipationskampf des 4ten Standes», i hvilket han udtaler sig i lignende Retning. Han stiller sig paa det gamle preussiske Fevdalpartis Programs Side og vil gjøre dette til Udgangspunkt for den store sociale Reform. Kongedømmet, støttet af Adelen, bør, efter Meyer, tilvejebringe den 4de Stands Emancipation. Støtter samme derved

denne Klasse og Faktor i Statslivet, er det heldigt; hvis ikke, bør Reorganisationen finde Sted uafhængig af, hvad Arbejderne selv ønske og ville. Efter denne Nydannelse bør Absolutismen med Arbejderstandens moralske Understøttelse optage Kampen mod det liberale Bourgeoisi og føre den til Ende. De «konservative Socialister», til hvilke Forfatteren selv henregner sig, ville saaledes vinde Sejr og atter tilvejebringe den sociale Fred. I lignende Retning som Dr. Meyer have ogsaa Wagner og Rodbertus udtalt sig og den samme Tanke om Fevdalismens socialistiske Kald synes at ligge til Grund for den Del af «Agrariernes» Program, der omfatter de sociale og økonomiske Spørgsmaal. Agrariernes Parti kom vel heller ikke i Stand ved de sidste Rigsdagsvalg, men synes dog at kunne træde i Live, naar en ny Partiomdannelse, foranlediget ved en eller anden indgribende parlamentarisk Kamp, bliver en Nødvendighed. Paa selve Rigsdagen, saaledes som den blev sammensat i Januar 1877 (med 9 Partier: Nationalliberale, Fremskridtspartiet, Centrum, Elsassere, Danske, det tyske Rigsparti, Konservative, Socialdemokrater og Polakker) komme de i Pressen og i Brochurer forfægtede Anskuelser vedrørende Socialdemokratiet og Arbejderstandens Reorganisation mindre stærkt til Orde, idet der her iagttages en større, af Forholdene paabudt Varsomhed, og det er egentlig kun ved Debatten om Beskatningen, at Socialdemokrater, Medlemmer af Centrum og Konservative stemme sammen i protektionistisk Retning og mod den liberale Økonomisme, der har sin stærke Støtte hos det national-liberale og Fremskridtspartiet.

Medens der saaledes i det Mindste af og til finder et Makkerskab Sted mellem de nævnte Yderpunkter af

Samfundet, bæere Socialdemokraterne Kathedersocialisterne med et næsten lige saa stærkt Had, som de nære mod det liberale Bourgeois, og dette til Trods for, at adskillige af hines mest fremragende Mænd, som f. Ex. Dr. Schmoller, Brentano, Prof. Wagner ere optraadte som det liberale Partis og Manchesterskolens mest bestemte Modstandere og have vundet umiskjendelige Sejre over flere af disses mest talentfulde Førere, som Treitschke, Bamberger, Oppenheim etc. Dette Fjendskab har allerede for en Række Aar tilbage givet sig tilkjennde, men særlig den Gang, da Kathedersocialisterne i Oktbr. 1873 stiftede »Foreningen for Socialpolitik» i Eisenach. Det er sandsynligvis Bevidstheden om, at nævnte sociale Reformparti, der virker indenfor Rammen af den bestaaende Samfundsorden og allerede derved staar i principiel Modstrid til Socialdemokratiet, kan blive og tildels allerede er blevet det socialistiske Arbejderparti mere farlig end de konservative politiske Partier, som har fremkaldt dette Had. Naar derfor Kathedersocialisterne optræde mod de af det liberale Parti i de sidste ti Aar særlig opnaaede Forandringer i Lovgivningen vedrørende de kooperative Institutioner, Aktievæsenet, de indirekte Skatter, Aagervæsenet etc.; naar de ogsaa videnskabeligt forfægte Statens Intervention og udtale den Grundsætning, at Forholdet mellem Arbejdsgiver og Arbejder ikke er afgjort ved den retslige Kontrakts eller Overenskomsts Bestemmelser, men ogsaa er bunden til gjensidige sædelige Forpligtelser, naar de i deres Systemer vedrørende den politiske Økonomi indrømme det ethiske Moment en fremragende Plads og i Modsætning til den ældre økonomiske Skole, der gik ud fra Varen og Arbejdsproduktet, tage Mennesket til Udgangspunkt, naar de øjensynlig ved deres Virksomhed

have haft en betydelig Indflydelse paa den nyeste Lovgivning vedrørende Arbejdernes økonomiske Stilling og sanitære Forhold, samt naar de søge at lede Arbejderbevægelsen i Retning af kooperative Sammenslutninger, have Socialdemokraterne den samme Haan og Spot for dem, som de have udøst over de russiske Socialistførere, der ad en anden Vej søgte at gjøre dem Rangen stridig og at paavirke Masserne i en for deres Lære fjendtlig Retning. «Der neue Socialdemocrat» kalde Kathedersocialisternes Principer «bundløs Daarskab» og betegner deres Virksomhed som erindrende om det gamle Ord: «Bjergene befandt sig i Barnsnød, og se, de fødte en Mus». Leipziger-Organet skriver om dem: «Bevægende sig i smaaborgerlige Anskuelser ere disse Kathedersocialister med deres bornerede Filanthropi og deres for Konsekvenserne tilbagevigende Kritik en svagelig, forkrøblet og oven i Kjøbet for sent offentliggjort Udgave af John Stuart Mill, Sismonde Sismondi etc., i hvis Skrifter enhver af de Herrer Kathedersocialisters Tanker er at finde, dog med den Forandring, at den dér optræder ulige kraftigere, skarpere og mere udviklet. Kathedersocialismen har sine Briller og sine Hæmorrhoider ligesom ethvert Værk af tyske Lærde». Paa lignende Maade omtales de Skrifter og den Virksomhed, der er udfoldet i kathedersocialistisk Retning af Schäffle, Knies, Samter, Dühring, Schmoller, Nasse, Held, Brentano og Scheel og særlig det nyeste Værk af Wagner: «Allgemeine oder theoretische Volkswirtschaftslehre von Adolph Wagner, Leipzig und Heidelberg 1876», der af den nyere tyske økonomiske Skoles Tilhængere betegnes som epokegjørende og som givende Manchesterdømmet Banesaaret. Man kan til Trods for den tilsyneladende Modsigelse,

der ligger i dette Fjendskab mellem Tvende, der rette deres Angreb i samme Retning, forstaa denne Antipathi, naar man husker paa, at Socialdemokratiet holder sig for ene privilegeret til at give den liberale Økonomisme Dødsstødet.

(Sluttes.)

Angreb paa Arveretten.

Et af de sidst udkomne Hefter af de af Fr. v. Holtzendorff udgivne «Zeit- und Streitfragen» indeholder en Afhandling om «Angrebene paa Arveretten» af Dr. J. Baron, Professor ved Universitetet i Berlin*). Afhandlingens Offenliggjørelse er bleven foranlediget ved Ønsket om med videnskabelig Upartiskhed at prøve et af Punkterne (Fordringen om Arverettens Ophævelse) i de tyske Socialdemokraters Program. Da de danske Socialdemokrater gjerne, saavidt Forholdene ville tillade det, vilde følge i de tyskes Spor, har en Undersøgelse af det nævnte Punkt forsaaavdt samme Interesse i Danmark som i Tyskland.

De socialistiske Valg ville, haaber Forfatteren, have den Virkning, at «styrke Hohenzollernes kongelige Magt»; de ville endvidere trænge Folkerepresentationen noget tilbage; de ville endelig — som tredje, fjernere Virkning — medføre, at «Kongemagt og Embedsmagt ikke ville stille sig absolut negerende ligooverfor de socialistiske Fordringer, men at de grundigt ville prøve dem og bringe

---

*) Angriffe auf das Erbrecht. Mit einer Nachschrift über die socialdemokratischen Wahlen. Von Dr. J. Baron. Berlin, Habel. 1877.

det, der er berettiget, til Anerkjendelse i Lovgivningen». Den preussiske Kongemagt har allerede tidligere vist sig rede til at anerkjende det Berettigede i de socialistiske Fordringer: ved den Stein-Hardenberg'ske Lovgivning blev der foretaget en virkelig Omfordeling af Ejendommen, og denne Lovgivning er senere bleven videre udviklet. Luther kaldte de oprørske Bønder i 1526 Rebeller og Røvere og bebrejdede dem, at de «vilde gjøre den kristelige Frihed ganske kjødelig», og at de tolv Artikler, de opstillede, indeholdt «umulige» Fordringer. Af disse Artikler er der nu ikke en eneste uopfyldt tilbage. Tanker, der til en Tid synes at være utopiske eller endog forbryderske, anerkjendes senere som fuldt berettigede Fordringer. Saaledes vil det maaske ogsaa gaa med Forlangenderne om Arverettens Omordning.

Om Fremtiden vil overlade «Hohenzollernes kongelige Magt» den Rolle, Professor Baron har tiltænkt den, turde være tvivlsomt. Vi sætte et Spørgsmaalstegn herved. Saavel med Hensyn til det «allbeliebtes» og «grossgewachsenes Königthum», der ved Hjælp af sine Embedsmænd, sit fortræffelige og uovertrufne «Beamtenthum» tager Alt paa sig, løser de «største Opgaver» og fritager Folkerepresentation og de Private for alt Arbejde, — saavel med Hensyn til dette Punkt som i andre Retninger nære vi Anskuelse, der afvige fra den reaktionær-progressistiske Forfatters. Men den Oversigt, han giver over St. Simonisternes, L. Blancs, Stuart Mills og Andres Angreb paa Arveretten, er i ethvert Tilfælde læseværdig.

En Afdøds Efterladenskaber kunne, som bekendt, behandles paa tre forskellige Maader. Naar den Afdøde har gjort Testamente efter alle Lovens Regler, tilfalde

hans Efterladenskaber de i Testamentet til Arvinger indsatte Personer. Mangler et saadant Testamente, tilfalde Efterladenskaberne den Afdødes Slægtninge (efter de fleste Lovgivninger, ligegyldigt hvor fjerntbeslægtede de end maatte være), og for saa vidt der er flere, de nærmeste; dem kalder man Intestatarvinger, Arvinger efter Loven. Existerer der endelig slet ingen Beslægtede, betragtes Efterladenskaberne som herreløse og tilfalde Fiskus.

Paa hvilke Grunde hviler denne Ordning?

Lad os begynde med Intestatarveretten. Grundene til Børnenes Arveret lige overfor Forældrene ligge lige for. Børnene ere skabte af Forældrene i alle Retninger: paa deres Legeme, Aand, Opdragelse og Tilbøjeligheder øve Forældrene Indflydelse; Børnene fortsætte Forældrenes Personlighed; allerede i deres Forældres levende Live modtage de af dem, hvad disse kunne undvære, altsaa ogsaa efter Døden, hvad der ved Døden er blevet frit: det er netop Formuen, Efterladenskaberne. Forældre og Børn fremstille to Generationer; Menneskeheden udvikler sig i Generationer; den tidligere avler den senere og overgiver den de Fonds af aandelige og materielle Goder, den har opsamlet; Sædelighed og Usædelighed, Kundskab og Uvidenhed, Legemskraft og aandelig Klarhed gaar fra den ældre Generation over paa den yngre; hvorledes turde da Retsforholdene holdes tilbage herfra? I det menneskelige Bryst lever den Følelse, at Forældrene maa arbejde og samle for deres Børn. Nedarvingsprincippet fra Forældrene til Børnene gaar gennem hele Naturen.

Forældrenes Arveret lige overfor Børnene hviler paa Gjensidighedsprincippet. Naar Børn dø uden selv at efterlade Børn, saa er det ret og billigt, at deres Formue tilfalder Forældrene; hyppigt tage disse kun tilbage, hvad

der, efter at være udgaaet fra dem, en Tidlang har udviklet sig selvstændig. Ogsaa kan Forældrenes Arveret betragtes som en Løn for de utallige Ydelser, Børnene modtage af Forældrene.

I stor Forlegenhed komme vi derimod, naar vi skulle begrunde de øvrige Slægtninges (Kollateralarvingernes) Intestatarveret. Generationsforholdet kan ikke her paaberaabes. Overhovedet kunne de Grunde, der anføres for Børns og Forældres Arveret, ikke her gjøres gjældende. Og medens Forældre og Børn blandt civiliserede Folk gjensidig maa underholde hverandre, saa bestaar en saadan Underholdningspligt ikke eller saa godt som ikke for de fjernere Beslægtede; men hvorledes kan man indrømme Arveret til Den, der ikke engang havde været forpligtet til at give Arveladeren et Stykke Brød, naar han havde trængt hertil? Ja, — svarer man — en høj Grad af Sandsynlighed taler for, at den Afdøde vilde have undet sine Slægtninge sin Formue. Dette er en aabenbar Vildfarelse! Hvorledes kan man paaberaabe sig den Afdødes formodede Ønske om at overlade sin Formue til fjerne Slægtninge, som han maaske aldrig har set, ja hvis Tilværelse han maaske ikke engang kjender? De fleste Lovgivninger (bl. A. den tyske) gaa saa vidt, at de indrømme Arveret til Slægtninge, hvor fjernt staaende de end maatte være; andre gaa kun til Slægtninge i tolvte (Code Napoleon) eller i syvende (Danmark) eller i endnu nærmere Grad. Disse sidste Lovgivninger give Vidnesbyrd om, at Henvisningen til Arveladerens formodede Ønske har Grænser og overhovedet ikke kan afgive noget Argument for Arveret til Slægtninge i Sidelinjerne. Ikke-Jurister pleje at svare, at de Beslægtede dog vel altid maa betragtes som «de nærmest Berettigede»; «omend

Generationsforholdet», sige de, «kraftigst træder frem mellem Forældre og Børn, saa bestaar det dog i svækket Grad mellem alle Beslægtede, saalænge der overhovedet bestaar en Familiebevidsthed». Ja, dette kunde være rigtigt, dengang da Familien var et eget religiøst, økonomisk og politisk Samfund, en Forening til Forsvar og Angreb; men hvorledes vil man nutildags forsvare at indrømme selv de fjerneste Slægtninge Arveret? Selv Stahl, den mest konservative af alle Retslærere, fremhæver Kløften mellem Børnenes og Sideslægtningenes Intestatarveret, og anerkjender, at kun for Børnenes Skyld gives der overhovedet en Arveret. Børnenes Arveret hviler paa Naturlovens Grund og udgjør et Fundament for det menneskelige Samfund; al øvrig Arveret er af tvivlsom Værd; thi den maa føres tilbage til Menneskenes subjektive, foranderlige, ofte umotiverede Forgødtbefindende. Det nytter ikke, at man herimod henviser til Nyttighedsgrunde; thi naar den engelske Retslærde Blackstone tilskriver Arveretten den Tendens at gøre Manden til en god Borger, saa passer dette kun paa Forholdet mellem Forældre og Børn. Ja, hvis Familien havde samme Betydning nu som i gamle Dage! Men det har den ikke: den fjernere Familie, o: Forbindelsen mellem de Beslægtede i Sidelinjen, existerer næsten ikke mere. I dens Sted er Kommunen og Staten traadt. Det er Kommunen og Staten, ikke de Beslægtede i Sidelinjen, der har overtaget Pligten til at understøtte de Trængende, og daglig vinder Kommunen og Staten Terræn paa Familiens Bekostning. Dermed maa ogsaa Arveretten til den fjernere Slægtning falde bort. Og allerede for længe siden har Arveretten i Sidelinjen — naar vi undtage Søkende og

Søskendebørn — tabt sin Berettigelse i den offentlige Menings Øjne.

Vi vende os til den testamentariske Arveret. Hvorledes kan det retfærdiggjøres, at Nogen opstiller sin Vilje som bindende Forskrift udover sin egen Levetid, altsaa for en Tid, da han ikke mere har nogen Vilje? I tidligere Tider søgte man at udlede Testationsretten af Ejendomsretten; man henviste til Ejerens Raadighedsret, og man paastod, at han besad denne saavel for sin egen Levetid som for Tiden efter sin Død. Nutildags indrømmer man det Urigtige i dette Ræsonnement; Ingen kan træffe Dispositioner, der række over i en Tid, da hans Ret med Nødvendighed maa være ophørt. Siden Hegel paralleliserer man Testamentet med Intestatarveretten. Er det ikke billigt, at Den, der mangler Slægtninge, danner sig en aandelig Familie af sine Venner og overlader dem sin Formue efter sin Død? Ved Testament dannes der en Art Familie, i Lighed med Adoption; den testamentariske Arvefølge er et Surrogat for Intestatarvefølgen, og gaar man ind herpaa, saa vil man ogsaa gaa ind paa, at Den, der har Slægtninge, maa have Ret til at gjøre Testamente, hvad enten det nu er for at udelukke uværdige Slægtninge fra Arvefølgen, eller for at fordele Arven mellem flere Slægtninge paa en anden Maade, end Loven gjør; m. a. O. man betragter Testamentet som en nærmere Determination af Intestatarvefølgen. Men medens Hegel hævdede Testamentets sande Grundlag, saa oversaa han ikke Betænkkelighederne derved: Dannelsen af saadanne aandelige Familier giver let Anledning til Misbrug, baade fra Arveladerens og Arvingens Side, og overhovedet er der forbundet saa meget Misligt ved Testamentet, at Hegel kun vilde indrømme det et lille Spillerum. Og i en Tid,

da Arbejdet spiller en ganske anderledes stor Rolle end tidligere, synes det ikke ret at passe, at man uden Arbejde skal kunne arve en stor Formue. Endelig kan Testator knytte sine Bestemmelser til Betingelser, der i Øjeblikket kunne være heldige, men senere tabe al Berettigelse, saa at Testamentet lænker Fremtiden og bliver en Fjende af den fri Ejendom. Hertil have Lovgivningerne tildels taget noget Hensyn: Bestemmelserne om den Tvangslod, der mindst skal efterlades Børnene eller den overlevende Ægtefælle, og Forbudene mod fideicommissariske Substitutioner høre herhen. Men hvem vil paa-staa, at der ved disse Lovbestemmelser er taget et fyldestgørende Hensyn til Indvendingerne imod Testament?

Saa meget staar fast: Arveretten, baade den efter Loven og den efter Testamente, har overalt et altfor stort Omfang, og en Revision af Arveretten fra Lovgivningens Side vilde fuldkomment være paa sin Plads.

Fra Forfatterernes Side er denne Revision for længere Tid siden bleven foretaget, om end Angrebene paa Arveretten (her tales kun om den private Arveret) ere af forholdsvis ung Dato. Thi medens Ejendomsretten allerede i Oldtiden var Gjenstand for Angreb, er det egenlig først i vort Aarhundrede, at man for Alvor har begyndt at kritisere Arveretten. Bentham var en af de Første, der forlangte Intestatarveretten begrænset; men langt betydeligere Modstandere fik Arveretten i St. Simonisterne.

St. Simonisterne, ikke St. Simon; man maa ikke forvexle hine med denne; der maa skjelnes mellem Grev St. Simon og St. Simonisterne. Førstnævnte var en Sværmer, en Mand af de redeligste Hensigter, men ikke tilstrækkelig indsigtfuld og uden Kraft; en Mand, der hørte til Moralprædikanterne og kun derved adskiller sig

fra andre af denne Art, at han ingen anden Synd kjender end Ophobning af Formue. Hans Lære har derfor fra Begyndelsen af et religiøst Anstrøg; allerede i sit første Skrift («Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains») fremstiller han sig som Stifter af en ny Religion, som han dog først udførte i sit sidste Skrift, «Nouveau Christianisme». Han beklager Arbejdernes («les industriels») Kaar; de ere bestandigt virksomme for at tilfredsstille Samfundets Fornødenheder og fortjene derfor at indtage den første Plads i Samfundet, men i Virkeligheden staa de nederst; de hidtidige Besiddelsesforhold indeholde et System af den værste Ulighed; i Stedet herfor bør træde det industrielle System, grundet paa fuldkommen Lighed, med Ophævelse af enhver Fødselsforret og ethvert Privilegium; dets Valgsprog skal være: den fattigste og den talrigste Klasses Forbedring, og denne vil opnaas ved Retablering af den ældste kristelige Morals Grundsætninger: elsker og hjælper hverandre; hvem der elsker de andre, har opfyldt Loven; Alt indeholdes i dette Ord: Du skal elske din Næste som Dig selv; — ved Hjælp af en saadan Religion vil Maalet, Forbedringen af de fattige Klasses Kaar, opnaas. «Guldalderen», skriver St. Simon i fuld Tillid til, at det vil lykkes at opnaa Maalet, «Guldalderen, som en blind Tradition henlægger til Fortiden, ligger for os!» Og endnu paa sit Dødsleje siger han til sine Disciple: «I gaa en Tid imøde, da vel kombinerede Bestræbelser maa føre til et overordenligt Resultat. Frugten er moden: I skulle plukke den; Fremtiden er vor!» Sin Yndlingsdiscipel Olinde Rodriguez minder han om, at man maa være begejstret for at udrette store Ting.

Netop dette begejstrede Sprog slog an hos de aand-

fulde unge Mennesker, St. Simon samlede om sig. Dels udviklede de sig til dygtige Historikere og Nationaløkonomer (som Aug. Thierry, Comte, Michel Chevalier), dels til Stiftere af et nyt økonomisk System, Bazard og Enfantin. Til disse Sidste maa det, vi kalde St. Simonisme, føres tilbage.

I St. Simons «Catechisme des industriels» findes det udtalt, at i den ny Samfundsordning skal enhver Forret, ethvert Fødselsprivilegium afskaffes. Det var meget elastiske Ord. Bazard og Enfantin opfattede dem bogstaveligt, og uddrog af dem den Slutning, at ikke blot ethvert Standsprivilegium, men ogsaa Intestatarveret ja Arveret overhovedet burde ophæves; dog vilde i alt Fald Enfantin indrømme visse Modificationer.

Bazard repræsenterede blandt de franske Carbonari det republikanske Element. Men hans Aand udviklede sig; af Republikaneren blev der en Socialist; opgivende Lighedsprincippet satte han i dets Sted Individualitetens Anerkjendelse: «Enhver efter sin Evne, enhver Evne efter sit Arbejde». Jo ældre Folkenes Historie er, desto værre er — mente Bazard — dette Princip blevet krænkert: Slaveriet er den haardeste Form, under hvilken «l'exploitation de l'homme par l'homme» gaar for sig; Kristendommen og Middelalderens germansk-romanske Verden satte i dets Sted Livegenskabet, der er langt mildere end det antikke Slaveri; Revolutionen lader Livegenskabet blive afløst af det fri Arbejde. Det ses af den historiske Udvikling, at det enkelte Menneskes Individualitet maa komme til Anerkjendelse; men endnu er Maalet ikke naaet: den fri Arbejder er Slave af sin Armod, som han ikke kan komme ud af. Adgangen til Besiddelse er for en stor Del ikke ordnet efter den personlige Værdigheds

Princip; navnlig Arveretten indeslutter et rent Privilegium; uden Arbejde og uden Fortjeneste opnaar Arvingen Formue, og dermed Selvstændighed og overdaadig Livsnydelse. Forkaster man Privilegiet i det politiske Liv, saa maa man ogsaa opgive det lige overfor Formueerhvervelsen; opnaar man i det offentlige Liv kun ved Hjælp af sin Dygtighed og sit Arbejde et Embede, saa maa dette Princip ogsaa gjøres gjældende med Hensyn til Erhvervet: «à chacun selon capacité, à chaque capacité suivant ses œuvres». Saa vil Formuebesiddelsen blive betinget ved Arbejde, og Enhver vil kunne faa det, som han fortjener ved Anlæg og Anstrengelser. Bazard lader derfor efter et Menneskes Død hans efterladte Formue tilfalde Staten; denne skulde over det hele Land indrette et Banksystem, og Bankerne ville have den Opgave at træffe Bestemmelse om Efterladenskaberne og sørge for, at disse tilfalde dem, der ved Arbejde ere bedst skikkede til at gjøre dem frugtbringende. Altsaa skal Staten lade Arveretten blive afløst af den Grundsætning, at kun Dygtighed og Arbejdssomhed berettiger til Formue; Enhver skal kun besidde Ejendom som Udtryk for sin Dygtighed og sit Arbejde.

Langt mere bøjelig end Bazard er Enfantin. Han indser det uhyre Anstød, Arverettens fuldstændige Afskaffelse vilde vække i de besiddende Klasser; han indser endvidere det Ufyldestgjørende i det af Bazard foreslaaede Banksystem. Han foreslaar derfor en Middelvej, der unægtelig er mere praktikabel. Han foreslaar foreløbig blot Afskaffelsen af Arv i Sidelinjen; denne vilde man kunne ophæve uden at berøre Samfundet mere end paa Overfladen. Men det vilde ikke være heldigt, om Staten inddrog den faldne Arv og fordelte den om mellem Andre eller afhændede den; derimod bør der indføres en pro-

gressiv Arveskat; denne skal ikke udgjøre Arvens fulde Beløb; men ved Beslægtede i Sidelinjerne kan den dog næsten naa dette Beløb. En saadan Arveskat vilde indbringe betydeligt; den vilde være den bedste Skat; den opkræves i det Øjeblik, det er bekvemmest at udrede den; ofte vil den slet ikke føles, og den vilde ofte forhindre, at et arbejdsomt Menneske bliver forvandlet til en Lediggænger. Arveskattens Udbytte kan anvendes paa dobbelt Maade; dels som Erstatning for de indirekte Skatter, der bør ophæves, dels til Udførelsen af produktive Foretagender, saasom Oprettelsen af Skoler, Forbedringer af Kommunikationsvæsenet o. s. v.

Man har fremstillet St. Simonisterne som slet og ret Revolutionære, som Tilhængere af det ubetingede franske Lighedsprincip. Dette er ikke rigtigt. I Adressen af 1ste Oktober 1830 til det franske Kammer forsvare St. Simonisterne sig udtrykkeligt imod, at Lighedstanken skulde tilskrives dem: «de tro paa Menneskenes Ulighed som Basis for Associationen». Og i Virkeligheden fører deres System til en høj Grad af Ulighed; thi saa forskellige som Menneskenes Evner og Arbejdsomhed er, saa forskellige ere deres Formuesforhold ogsaa efter det st. simonistiske System. Ogsaa Stifterens Personlighed taler imod hint formentlige Udgangspunkt; hos ham havde Hjertets Egenskaber i alt for høj Grad Overvægt, til at han skulde have ladet sig begejstre for den kolde og formelle Lighetside. Kun saa meget kan paastaas, at St. Simonismen lod Formuen bestandig veksle mellem forskellige Hænder; Uligheden overhovedet bliver ikke mindre derved, men vel den stationære Ulighed; Modsætningen mellem besiddende og ikke-besiddende Klasser ophører,

men ikke Modsætningen mellem Besiddende og Ikke-Besiddende.

Den anden franske Forfatter, der vil ophæve Arveretten, Louis Blanc, tager derimod Lighedstanken til Udgangspunkt. Det forstaar sig af sig selv, skriver han i sit berømte Skrift «l'Organisation du travail», at i alle Tilfælde maa Lønnen være fuldkommen tilstrækkelig for Arbejderens Fornødenheder. Senere har han udtrykt sig endnu klarere: Lønnen skal ikke rette sig efter Arbejderens Ydelser men efter hans Fornødenheder; den ene fornuftige Samfundsorden er den, hvor Arbejdet fordeles efter Evnerne og Lønnen efter Trangen. Dette er ikke Andet end Lighedsgrundsætningen anvendt paa Formueforholdene: med enhver Enkelt følger fra det første til det sidste Aandedrag Fornødenhederne, og naar man ser bort fra Skik og Brug og navnlig fra en forfinet Smags Krav, saa have Mennesker af samme Kjøen, samme Alder og samme Sundhed i Almindelighed de samme Fornødenheder. Derfor er der en voldsom Modsætning mellem St. Simonisternes og Louis Blancs Principer og Resultater, Førstnævnte holde fast ved den Grundsætning, at ethvert Arbejde fortjener sin Løn, og beklage kun, at ved Arveretten falder en ufortjent Gevinst i Skjødet paa Folk; Louis Blanc vender derimod denne Grundsætning om: «der vil (skriver han) komme en Dag, da det vil blive erkjendt, at Den skylder sine Medmennesker mest, der af Gud er bleven begavet med mest Kraft og Forstand. Talentet vil da ikke vise sit Herredømme ved Højden af den Tribut, det fordrer af Menneskene, men ved Størrelsen af de Tjenester, det vil yde dem; thi Forskjellen paa Evner bør ikke medføre en Ulighed i Rettigheder, men en Ulighed i Pligter.»

Netop for at realisere denne Grundsætning fordrer L. Blanc Arbejdets Organisation. Derved forstaar han Foreningen af alle industrielle Arbejdere til en Organisme, der besørger den hele Produktion og anviser hver enkelt Deltager hans Forbrug. I dette Øjemed bliver al industriel Virksomhed overdraget til Staten; Regeringen skal overalt oprette Fabriker eller overtage de bestaaende; og L. Blanc udvikler nøjere, hvorledes Staten skal tilintetgjøre den fri Konkurrence, hvorledes Produktionen fremtidig skal ordnes, og hvorledes Udbyttet skal fordeles. I sin oprindelige Afhandling om Arbejdets Ordning opstillede den socialistiske Forfatter kun kort, uden nærmere Begrundelse, Fordringen om Afskaffelsen af Arveret i Sidelinjen: de Formuer, der nu tilfalde Slægtninge i Sidelinjerne, bør fremtidig anvendes som Kapitaler for Nationalværkstederne. Men Descendentarveretten angreb han ingenlunde; tvært imod betegner han St. Simonisternes Lære som upraktisk, fordi de tillige forlangte Familieforholdenes Afskaffelse og Ophævelsen af Arvelighedsprincippet. Imidlertid lader det sig ikke nægte, at ingen Arveret, ikke engang Descendenternes, formaar at holde sig ved Siden af Indkomsternes Fordeling efter Trangen. Intet Under, at man indvendte imod L. Blanc, at hans System truede Familielivet, da det nødvendigvis maatte føre til Ophævelsen af al Arveret. Dertil svarer Blanc, at Familielivet og Formuens Arvelighed ikke høre uadskilleligt sammen: «Familelivet er en naturlig Kjendsgjerning, der ikke kan ophæves: Arveligheden er en social Overenskomst, der kan opløses ved Samfundets Fremadskriden». Under de nuværende sociale Forhold er (mener Blanc) Descendenternes Arveret ganske vist en Nødvendighed; thi hvem der nutildags uden Formue træder ud af Familien ind i

Verden, gaar tusinde Farer imøde; men ændrer man Forholdene, sørger man for, at Enhver finder et Arbejde, der stemmer med hans Evner, og faar Del i Totalkapitalen, saa bliver den faderlige Omsorg (Efterladelsen af en Formue) erstattet af den sociale Forsorg, 3: Arveretten bliver overflødig.

Det er klart, at St. Simonisternes og L. Blancs Anskuelser om Arveretten i høj Grad afvige fra hverandre. Hine erklære, at Arveretten staar i Strid med de Principer, hvorefter Ejendommen bør erhverves; denne betragter den som et nødvendigt Supplement til den nuværende Formueordning. Hine kræve dens øjeblikkelige Ophævelse, hvad enten denne nu sker direkte eller under Form af en stærk progressiv Arveskat; denne stempler en saadan Fordring som upraktisk og udskyder dens Gjennemførelse. Hine basere deres Reform paa Arverettens Ophævelse; denne baserer Arverettens Ophævelse paa sin Reform. Derfor behandler L. Blanc dette Spørgsmaal kun i Forbigaaende. Ja, det er tvivlsomt, om han, naar han grundigt havde gennemtænkt Sagen, vilde have fastholdt sin Mening uforandret. Blancs Opfattelse er højst ufuldstændig, og Følgerne deraf ses bl. A. deri, at ikke en eneste Forfatter har fulgt ham med Hensyn til Spørgsmaalet om Arveretten, — ikke engang Lassalle, der dog hos Blanc laante Tanken om Statsfabriker —, hvorimod St. Simonist'iske Ideer gaa igjen hos alle dem, der have kriticeret Arveretten.

Det vigtigste Resultat af St. Simonisternes og Louis Blancs Virksomhed var, at der derved stilledes Viden-skaben den Opgave at begrunde Arveretten. Med Held havde man skilt Spørgsmaalet om Arveret ud fra Spørgsmaalet om Ejendomsret; alle hine Forfattere have jo god-

kjendt Ejendomsretten. Omvendt vilde Proudhon, Ejendomsrettens stærkeste Modstander, ikke gaa med til Arverettens Afskaffelse; han betragtede Arveretten som dybt begrundet i den menneskelige Natur; — men at dette ogsaa kan anføres som Argument for Sidearvingernes Intestatarveret, undlod han rigtignok at bevise.

I England blev Sagen navnlig fremdragen af Stuart Mill. I Forgrunden stiller han et Institut, som Arverettens franske Modstandere i deres Lidenskabelighed havde overset: Testamentet. St. Simonisterne erklærede, at Ingen burde besidde en Formue, som han ikke ved Dygtighed og Arbejdsomhed havde vist sig værdig til at besidde; L. Blanc erklærede, at Arveretten, naar Arbejdets Ordning var gennemført, vilde være overflødig. Begge se Sagen fra deres Standpunkt, som ved Arv skulle erhverve en Formue. Men ville — det er Mills Tanke — disse Sætninger ikke blive rokkede, naar man stiller sig paa Arveladerens Standpunkt? Han er Ejer af sin Formue, og kan bortgive den til hvem han vil, og hvorledes han vil. Og saaledes kommer Mill først til fuld Testationsfrihed, til Arveretten i Kraft af Testament. Men Testationsfriheden fører til Resultater, der hverken ere heldige for Samfundet eller for den Enkelte: «i de fleste Tilfælde vilde der ikke blot blive bedre sørget for Samfundet men ogsaa for Individerne, naar der blot testamenteredes disse en beskeden Formue,» — og derfor bør Ingen ved Arv erhverve mere, end der udkræves til en beskeden Uafhængighed. Paa den anden Side skal Den, der har Børn, efterlade dem, saafremt de behøve det, en passende Formue, der svarer til deres Evner, Stilling og Opdragelse. Hertil indskrænker Mill Børnenes Intestatarveret, der indtræder i Mangel af Testamente; alle andre

Slægtninge, altsaa Ascendenter og Slægtninge i Sidelinjer, frakjender Mill enhver Ret til den efterladte Formue, og henviser denne til Staten. I tidligere Tider, mener han, var Slægtningenes Intestatarveret velbegrundet: Familien udgjorde en ved Ideer, Sædvaner og Interesser forbundet lille Stat; Ejendommen var ikke Faderens Eneejendom, men Familieejendom, de enkelte Medlemmers Medejendom, erhvervet og udvidet ved alle de Familiemedlemmers forenede Anstrængelser, der kunde arbejde og kæmpe. Men denne Familie og dens patriarkalske Levevis er for længe siden forsvunden; Samfundets Enhed er ikke mere Familien, men Individet eller et Par Individuer med deres umyndige Børn; Ejendommen er ikke Familie- men Individualejendom; de voxne Børn følge ikke Faderen i hans Arbejde og understøtte ham ikke i Bestyrelsen af Formuen; en saa væsenlig Forandring i Samfundets Forfatning kan ikke forblive uden Indflydelse paa Intestatarveretten. De fjernere Slægtninge have nu slet intet Krav paa den efterladte Formue; de gjøre ikke Regning derpaa, det skulde da være, at ingen direkte Arvinger ere tilstede; de kjende ofte ikke Arveladeren, og i ethvert Fald bestaar der ingen naturlige Pligter mellem dem og ham; er der blevet sluttet et fastere Baand om dem, saa kan der ved Oprettelsen af et Testamente tages Hensyn hertil. Anderledes med Børnene: de have ægte og ukrænkelige Rettigheder; men de ere ikke berettigede til at forlange Rigdom af den rige Fader, men kun en saadan Opdragelse og saadanne Midler, at de derved sættes i Stand til at arbejde sig godt frem i det praktiske Liv, saa at de ikke falde Samfundet til Byrde. Derfor gjør Mill ingen Forskjel mellem ægte og uægte Børn; tillige formaner han Forældrene til ikke at opdrage deres Børn

i Luxus; naar Nogle sætte sig ud herover, faa Børnene vel Krav paa en rigere Forsorg; men aldrig kan et Barn forlange saa meget, som er nødvendigt for at underholde Kone og Børn, thi Midlerne til Ægteskab og til Underholdning af en Familie maa Enhver forskaaffe sig ved eget Arbejde.

Det er en *self-made man*, der her taler. Men hvilken kortsynet Doktrinarisme! Enten egaliserer Mill alle Børn; — i saa Fald brister Principet, hvorefter der skal tages Hensyn til Forskjellighederne i Alder, Kjøen, Evner og Anlæg for et bestemt Kald. Eller (hvad der turde være det Rigtige) han individualiserer efter de nævnte Hensyn den Maade, hvorpaa Børnene bør udstyres; — i saa Fald kommer Børnenes lige Stilling lige overfor Forældrene og den Kjærlighed, der i samme Grad omfatter dem, ikke til sin Ret. Og videre: hvem skal foretage Individualiseringen? hvem skal bestemme, hvormeget dette og hvormeget hint Barn skal have? Man mindes her Bazards fantastiske Bankprojekt. Dog har Mill selv følt det ufyldestgjørende i sin Mening; han vil ikke forstaas, som om Forældrene aldrig skulde gøre mere for deres Børn; i nogle Tilfælde er det bydende Pligt, i mange ønskeligt, i alle tilladeligt at gøre mere (ved Oprettelsen af et Testamente). Desto lettere bliver det for Mill at gøre en endnu større Indrømmelse: som Overgang lader han Descendents og Ascendents Intestat-arveret gjælde, og kun Arv i Sidelinjen vil han have strax afskaffet.

De tyske Angribere af Arveretten falde i to Klasser: de, der behandle Sagen uden at bekymre sig om de paa Dagsordenen staaende Spørgsmaal; og de, der anerkjende Arveretsspørgsmaalets Forbindelse med det sociale Spørgs-

maal, og som betragte Arveretten som en af Kilderne til det sociale Onde, dens Reform derfor som et Middel til at mildne dette Onde.

Den første Klasse tæller talrige Forfattere, baade Jurister og Nationaløkonomer. Juristen Brinz træder op med en vis Varsomhed. Han mener, at man vel kunde komme paa den Tanke, om Kommunen eller Staten ikke skulde have nogen Erstatning for de Byrder, den ved at sørge for Fattigvæsen og Politivæsen har befriet Familien for, og denne Erstatning kunde da vel passende være en Del i Sidearvingernes Arv; thi kun saa længe skal Retten støtte Familien, som Familien støtter Retten, saa længe den er en Pille i Statsbygningen og hjælper den med at bære dens Byrder. — Nationaløkonomerne udtale sig bestemt. Roscher kalder de fjernere Beslægtedes Intestatarveret «noget ganske Tilfældigt», og han fortæller Meget om Testationsfrihedens Misbrug i moralsk forfaldne Tider. Marlo anerkjender vel Testationsfriheden, men vil have Intestatarveretten begrænset til Børn og Forældre; thi ved Sideslægtningene mangler der naturlige gjensidigt forpligtende Forhold. Umpfenbach indrømmer Børn og Forældre en ubeskaaren Intestatarveret, men betragter Arv i Sidelinjen som «Urimelighedens Højdepunkt», og i det Tilfælde, at Nogen efterlader sig nærmere Sidebeslægtede, forlanger han en Medarveret for Fiskus eller Kommunen eller en anden Korporation, som den Afdøde har tilhørt. Testationsfriheden betragter Umpfenbach som vel begrundet, men den bør ikke gaa saa vidt, at Fiskus eller Kommunen ganske udelukkes fra den efterladte Formue. Schaffle mener, at de fjernere Slægtninges Arveret hviler paa den svageste Grund, og forlanger, at Staten tager en betydelig Del af deres Arv.

De tyske Forfattere af den anden Klasse, der sætte Arveretsspørgsmaalet i Forbindelse med det sociale Spørgsmaal, staa St. Simonismen fjernt. St. Simonismen har ogsaa i Tyskland haft sine begejstrede Tilhængere; men den var altfor gjennemtrængt af Doktrinarisme, og den indeholdt et altfor skarpt Angreb paa Familielivet (i Principet arbejdede St. Simonisterne paa Afskaffelsen af Børns og Forældres Arveret), til at den kunde holde sig langt ind i vore bevægede Tider. Blandt de tyske Forfattere henhørende til den anden Klasse er snarere et andet Synspunkt fremherskende; de henvise til de forfærdelige Uligheder i Nutidens Besiddelsesforhold. Disse Uligheder befordres afgjort ved Arveretten, og ved Arverettens delvise Ophævelse vilde man, mene de, faa Midler til at forsyne de Fattige med jordiske Goder. Pfizer, der hører til denne Retning, ser i Arveretten Hovedkilden til de uheldige Opsamlinger af store Formuer; han mener, at Ophævelsen af de middelalderlige Skranker for Erhvervet blot har givet den store Mængde en theoretisk Mulighed til at træde ind i de Besiddendes Klasse; faktisk ere de udelukkede derfra, og ihvorvel Børnenes, Forældrenes og Ægtefællernes Arveret maa billiges, saa er det dog nødvendigt at afskaffe Arv i Sidelinjen og at begrænse de Barnløses Testationsfrihed, «for at forsyne de Besiddelses- og Arveløse med noget mere end det Allernødvendigste». Bluntschli er langt mildere stemt; vel udmaler han med levende Farver Misforholdet mellem nogle Faas overvættede Rigdom og Nydelser og den store Mængdes Mangel og Nød, Arbejdernes Elendighed, deres slette Boliger, deres daarlige og utilstrækkelige Næring og det Usikre i deres Existens. Men Bluntschli forkaster ikke al Arv i Sidelinjen; han vil kun tage en Del fra Familien, og jo nøjere

Slægtskabet er, des mindre skal denne Del være; jo mere Slægtskabskredsen udvider sig, des stærkere træder Forbindelsen med Kommunen og Staten frem, og des svagere de Beslægtedes Arveret. Deri er Bluntschli enig med Pfizer, at de fri blevne Formuer bør anvendes til trængende Familiers Bedste. Heri turde Forslagets Achilleshæl imidlertid være. At berige nogle Faa vilde ikke nytte, og hvem skulde træffe Bestemmelse herom? Hilgard og Brater have udført disse Ideer videre og søgt at undgaa deres Fejl. De begrænse begge Arveretten til en forholdsvis nær Grad (hin til fjerde Grad, denne til femte eller sjette). Al Arv derudover bør tilfalde et Arvefond, og hos de nærmere Beslægtede skal dette Arvefond derhos opkræve en Del af Arven eller en betydelig Arveskat. Forskjellige offentlige Institutioner, Kreditkasser, Kolonisations- og Udvandringsforetagender m. M. skulle nyde godt af dette Arvefond. I den seneste Tid har Prof. H. v. Scheel i Bern behandlet Spørgsmaalet om Arveskat og derved ogsaa anbefalet en Arveretsreform.

At de Pfizer-Bluntschli'ske Forslag ikke tilfredsstille Socialisterne, forstaar sig af sig selv. Disse have tværtimod paa deres internationale Arbejderkongresser forlangt Arverettens Afskaffelse. Den St. Simonist'ske Argumentation have de dog opgivet. En af deres Førere, Lassalle, er slaaet ind paa en ny Vej. I sit lærde Værk «Ueber die erworbene Rechte» fremstiller han Arveretten som et Produkt af visse nationale og historiske Anskuelser, der forlængst ere uddøde i Evropa: De gamle Romere (siger han), Skaberne af vor testamentariske Arveret, troede, at paa den ved Testamente udnævnte Arving gik Arveladerens personlige Vilje over, saaledes at der paa denne Maade tilvejebragtes en juridisk Udødelighed. De gamle Germaner,

fra hvem vi have vor Intestatarveret, betragtede som Formuens Ejer ikke den øjeblikkelige Indehaver, men dennes hele Familie, saa at Sønnen ved Faderens Død ikke fik en ny Ejendom, men kun den fri Bestyrelse af Formuen. Da nu Troen baade paa Viljens juridiske Udødelighed og paa Familieejendommen ikke mere eksisterer, svæver vor Arveret efter Lassalle i Luften, og er kun «en stor Misforstaaelse». Forslag til nye Love om Arveforholdene har Lassalle ikke gjort, og saadanne vilde heller ikke have været til nogen Nytte. Fejlene i Lassalles Argumentation ere lette at se: Arveretten mellem Børn og Forældre hviler ikke blot paa et historisk Fundament; den er en Anvendelse paa Retsforholdene af det Nedarvingsprincip, der gjennemtrænger den hele legemlige og aandelige Verden. Men ganske vist har den historiske Retsudvikling statueret Retsforholdenes Nedarving i et altfor vidt Omfang, i et Omfang, der ikke kan retfærdiggjøres.

Man har engang betegnet Modsætningen mellem de romerske og de nugældende Opfattelser af Arveretten med disse Ord: «Romerne havde en juridisk Idealisme; vi se i Arven kun Penge og Formue». Og det lader sig ikke benægte, at vor Arvelovgivning savner al Idealisme; Lovgivningen er bleven ideløs, og det er Grunden til de Angreb, den maa udholde. Man tror ikke mere paa Arveretten; dens Naturlighed og Nødvendighed er ikke mere indlysende; den har tabt Magten til at overbevise; man betragter den kun som et Erhvervsmiddel, som et Middel, kun meget faa Begunstigede kunne betjene sig af. Havde den virkelig denne Karakter, saa vilde den være bleven en Klasseret, og vilde ikke kunne holde sig lige overfor vor Tids kritiske Skarphed.

Derfor er det Lovgivningens første Opgave atter at skaffe Ideen Anerkjendelse. Vi ville ikke blot have vore Retsinstitutioner, fordi vi nu engang have faaet dem; vi ville være overbeviste om deres Sandhed. Vi ville have Retsinstitutioner, der ere i Stand til at beherske tænkende Aander.

Statistik over Benyttelsen af den private Forslagsret i de ordenlige Rigsdage 1866—77.

Grundlovens § 44 lyder, som bekendt, saaledes: «Ethvert af Tingene er berettiget til at foreslaa og for sit Vedkommende at vedtage Love».

Man ser eller hører undertiden den Paastand fremsat — dels offentlig i enkelte Blade, dels i mer eller mindre private Samtaler —, at der i Rigsdagen gjøres for meget Brug af den private Forslagsret, og at Affattelsen af de Love, som umiddelbart skyldte private Lovforslag deres Tilblivelse, skulde være særlig mangelfuld. Til Belysning af disse Anker kan Følgende tjene.

I hvor høj Grad dels hele Rigsdagen dels hvert af Tingene for sig har gjort Brug af den private Forslagsret siden Grundlovens Gjennemsyn 1866, er Statistiken jo fuldkomment i Stand til at oplyse. I nedenstaaende Tabel meddeles tillige, hvor mange af de privat indbragte Lovforslag der, efter Færdigbehandling af Rigsdagen, er blevne stadfæstede som Love «inden næste Rigsdagssamling» (jfr. Grundl. § 24).

Under «Folketinget», «Landstinget» og hele «Rigsdagen» anføres i den første af de lodrette Rækker Antallet af de i de ordenlige Samlinger indbragte private Lovforslag og i den anden, hvor mange af disse der umiddelbart har ført til Love.

Samling.	Folketinget.		Landstinget.		Rigsdagen.	
1866—67	9	2	2	1	11	3
1867—68	9	0	3	1	12	1
1868—69	10	1	0	0	10	1
1869—70	9	3	3	0	12	3
1870—71	8	5	4	1	12	6
1871—72	28	3	0	0	28	3
1872—73	19	1	1	0	20	1
1873—74	7	0	1	0	8	0
1874—75	22	1	3	0	25	1
1875—76	10	2	0	0	10	2
1876—77	1	1	1	0	2	1
18 ⁶⁶ / ₆₇ —18 ⁷⁶ / ₇₇	132	19	18	3	150	22.

I de elleve ordenlige*) Samlinger siden 1866 er der alt-
saa i Gjennemsnit indbragt 12 private Lovforslag i Folketinget,
1,6 i Landstinget, 13,6 i hele Rigsdagen. Det er dog kun i
tre af disse Samlinger, at Rigsdagen har overskredet sidst-
nævnte Middeltal, men da ogsaa betydeligt, hvilket kan forklares
af Folketingets ejendommelige Stilling til Regeringen; af denne
maa ogsaa den paafaldende ringe Benyttelse af den private
Forslagsret 1876—77 forklares. Gjennemsnittlig for alle oven-
nævnte Samlinger kommer der altsaa i hver Samling 0,12 private
Lovforslag paa hvert af et fuldtalligt Folketings 102 Medlemmer,
0,02 paa hvert af Landstingets 66, og 0,08 paa hvert af Rigs-
dagens 168; naar derhos tages i Betragtning, at det som oftest
er de samme Medlemmer, som atter og atter indbringe Lov-
forslag, tør man vist nok sige, at de allerfleste danske Rigs-
dagsmænd kun yderst sparsomt gjør Brug af den dem ved
Grundlovens § 44 givne Ret (en Sammenligning med t. Ex. den
svenske Rigsdag vilde vise, i hvor langt højere Grad man der
bruger den private Forslagsret). — Sandsynligheden for, at

*) I den overordenlige Samling 1876 indbragtes intet privat Lov-
forslag.

et privat Lovforslag umiddelbart skulde føre til en Lov, har rigtignok heller ikke været stor, nemlig gennemsnitlig i ovennævnte 11 Aar i Folketinget omtrent for hvert 7de Forslag, i Landstinget for hvert 6te, i hele Rigsdagen for hvert 6te eller 7de. Et Blik paa Tabellen vil tillige vise, at Sandsynligheden maa siges at være snarere i Aftagende end i Tiltagende. De senere Ministerier har endog ligefrem yttret Ulyst til at fremme Lovforslag, naar de udgik fra Medlemmer af Rigsdagen: uagtet Grundlovens § 44 burde man helst overlade Regeringen alene at foreslaa Love.

Den Anke, at Affattelsen af de Love, som umiddelbart skylder private Lovforslag deres Tilblivelse, skulde være særlig mangelfuld, kan ikke imødegaaes ad statistisk Vej. Til Lettelse ved Undersøgelsen af dette Spørgsmaal skal dog nedenfor nævnes, hvilke de 22 Love ere, som siden 1866 ere blevne til paa denne Maade, og med det Samme skal lejlighedsvis gjøres en enkelt Bemærkning, hvorved et Par af Tallene i ovennævnte Tabel stilles i en rigtigere Belysning.

Den $14/3$ 1867 udkom paa Grundlag af privat Forslag Lov om Statens Overtagelse af de jysk-fynske Jærnbanners Drift,

- $29/3$ — om nogle Ændringer i Tyendeloven,
- $25/7$ — om Bestemmelser vedk. Skolelærerexamen,
- $21/3$ 1868 om et Tillæg til Eftertryksloven,
- $6/3$ 1869 om Værnepligt (dog kun rent formelt paa Grundlag af privat Initiativ),
- $13/6$ 1870 om en ny Theaterbygning,
- — — om Begunstigelser ved Afhændelser af Huse,
- $25/6$ — indeh. nærmere Bestemmelser om det nordvest-sjællandske Jærnbaneanlæg.
- $13/3$ 1871 om Skolekommissioners Omraade og Virksomhed,
- $25/3$ — om Afløsning af flere kontraktmæssige Afgifter m. m.
- $28/3$ — om en Ændring i Sukkertolden,
- $1/4$ — om Lønningsafdrag,
- — — om Afgiften for Brændevinshandel m. m.
- — — om Betalingen for Rentebevillinger.

(I det Regeringslovforslag, som førte til Lov af $\frac{1}{4}$ 1871 om Fredning af nyttige Dyr, optoges Indholdet af et i Lands-tinget 1870—71 indbragt privat Lovforslag).

- Den $\frac{8}{1}$ 1872 om en Bestemmelse vedk. den juridiske Prøve,
 — $\frac{25}{3}$ — om Tillæg til Toldvæsenets Lønningslov,
 — — — om Brugen af Kirkerne,
 — $\frac{7}{6}$ 1873 om Tillæg til Lov om Kirkesyn m. m.,
 — $\frac{30}{11}$ 1874 om Enkepension for Fru Tscherning,
 — $\frac{25}{2}$ 1876 om Fastsættelsen af Hingsteskuekommissionens Medlemsantal.
 — $\frac{17}{3}$ — om Flytning af to Folketingsvalgsteder, — samt
 — $\frac{29}{19}$ — om Ændring i Loven om Brændevinshandel m. m. paa Færøerne.

Ved nærmere at gennemgaa disse Loves Historie vil det dog vise sig, at nogle af de betydeligste ere byggede paa Grundlag af Regeringsforslag, som vare strandede; til Gjengæld vil Spiren til ikke uvigtige Regeringsforslag findes i tidligere private Forslag. Der har fundet en gavnlig Vexelvirkning Sted i denne Henseende. For Lovenes Form maa vedkommende Minister antages at bære det endelige Ansvar, hvilket ogsaa i Almindelighed har været anerkjendt. En nærmere Under-søgelse af de til Love ophøjede private Forslags Affattelse vil formentlig ogsaa vise, at denne ikke staar tilbage for Regerings-forslagenes, naar baade disse og hine sammenlignes paa deres senere Behandlingstrin.

F. B.

Ny udenlandsk Literatur.

D. Mackenzie Wallace: Russia. London 1877.

Denne Bogs Forfatter er ikke en Mand, der byder sine Læsere andenhaands Oplysninger. Hvad han meddeler, har han set med egne Øjne. Heller ikke lader han sig tilfredsstille af de ydre Fremtoninger, der i Almindelighed fængsler Rejsende, men søger tilbunds at forstaa ikke blot Folkekarakteren i det Land, han har gjort til Gjenstand for sine Undersøgelser, men ogsaa de særegne Institutioner, der have dannet sig i Vexelvirkning med denne Folkekarakter og under Indflydelse af de historiske Forhold. For at opnaa dette søger han ikke alene Omgang med Folk af alle Samfundsklasser og i forskjellige Livsstillinger; han bivaaner provinsielle Forsamlinger; han tager Plads i et Regeringskontor og følger taalmodigt Forretningsgangen; han lever virkelig i og med Folket. Ligesaa lidt som Wallace foretager sine Undersøgelser paa Grundlag af forudfattede Meninger eller i den Hensigt at lade dem belyse en allerede dannet Theori, ligesaa lidt ønsker han at paatvinge Læserne sine egne Anskuelser. Helt igjennem følger han den Plan, inden han tager fat paa de mere alvorlige Problemer, gennem livlige Karakterskildringer af Mennesker og Forhold saavidt muligt at give sine Læsere Stof til en selvstændig Dom. Dette gør selvfølgelig Bogen temmelig voluminøs, men tillige meget underholdende at læse. Der kan dog med Grund ankes over, at Oversigten over Resultaterne vanskeliggjøres ved denne Ordning, og især over, at Bogen

indeholder ikke faa Gjentakelser. Mer end et Sted vil man saaledes træffe en temmelig vidtløftig, men iøvrigt interessant Fremstilling af Russernes bekjendte Hang til at lave Love efter abstrakte videnskabelige Principer samt af deres overtroiske Frygt for Vestens Proletariat og Pauperisme.

Som naturligt er, samler Hovedinteressen i Bogen sig om det, der for Øjeblikket er et Livsspørgsmaal for Rusland og et Studium for den, der overhovedet beskæftiger sig med sociale Spørgsmaal, Udviklingen af Kommunesystemet og Følgerne af de Livegnes Frigivelse. Skjønt det er Forfatterens Hensigt senere at gjøre disse og flere nærliggende Spørgsmaal til Gjenstand for en udførligere Udvikling, optage de dog allerede her en Hovedplads, og der kastes ikke lidt nyt Lys over den russiske Bonde, dels ved Skildringer af hans nuværende Tilstand, dels ogsaa ved en grundig historisk Undersøgelse af Livegenskabets Oprindelse og Udvikling. Det fremhæves udtrykkelig, at Livegenskabet væsenlig har sin Grund i to Faktorer: dels den Omstændighed, at det laa i Godsejerens Interesse at holde Bonden tilbage paa Jorden, fordi Arbejdskraften var for knap, dels i at Godsejeren af Regeringen gjordes ansvarlig for Bøndernes Skatter, og de derved gik over til at blive en Del af hans Ejendom. Hvorledes Forholdet dernæst udviklede sig som af sig selv, saa at Regeringens Ukas'er stadig kun var en Bekræftelse og Lovliggjørelse af allerede eksisterende Misbrug, hvorledes hver ny Samfundsforandring kun gjorde de Livegnes Stilling mere utaalelig, og hvorledes det først var efter at Krimkrigen havde rystet Troen paa Jærn-Kejseren, Avtokraten *par excellence*, Nikolaus og hans System, at Tanken om en radikal Udryddelse af Ondet kunde slaa Rod, men hvorledes dog endnu kun Kejseren kunde tage Initiativet dertil, alt dette finder en omhyggelig Udvikling hos Wallace, ligesom han ikke forsømmer at skildre de forskellige Kræfter, der medvirkede ved Emancipationen og som vare Skyld i, at Kommunesystemet undgik den bureaukratiske Storm og overlevede den almindelige Reformerer.

Dette saa meget omstridte System finder i Wallace snarest en Ven og Forsvarer. Han indrømmer vel, at det i mange

Henseender aldeles ikke virker heldigt, men finder dog, at det vilde være Synd, paa en Gang at afskaffe dette «eneste Stykke virkelig Selvstyrelse, der findes i det russiske Rige». Uden Tvivl vil den periodiske Omfordeling af Jorden, som for Tiden danner det mest karakteristiske Træk i Kommunen, af sig selv forsvinde; dels vil Bonden lære, at han kan have mere Fordel af at dyrke Jorden som sin private Ejendom, men navnlig vil en større industriel Udvikling gjøre det umuligt, at Arbejderen er bunden til Jorden. Allerede, hedder det, er Bondens Anskuelser om Fællesejendommen betydeligt modificerede, og det er karakteristisk, at i de Kommuner, som have indløst Jorden, er Omfordelingen enten ganske afskaffet eller i alt Fald bleven meget sjælden. Men man kan endda tænke sig, at Samfundsudviklingen i Rusland gennem Kommunen kan føres ind i et ejendommeligt og heldigt Spor. «Maaske vil alt det Særegne forsvinde, og Kommunen blot blive et Organ for lokal Selvstyrelse; men maaske vil den ogsaa kunne omdannes efter den ny Tids Behov uden at give Slip paa sine mest karakteristiske Grundtræk og i alt Fald til Dels opfylde sine Beundreres sangvinske Forhaabninger. Den Lethed, hvormed Institutionen hidtil har kunnet lempe sig efter Omstændighederne, og den store Livskraft, som den udfolder overalt, kan næsten retfærdiggjøre slige Forventninger, skjønt det endnu er for tidligt at tale med nogen Sikkerhed derom. Kun Tiden kan løse Spørgsmaalet».

Den russiske Bonde er ifølge denne Bogs Forfatter i Virkeligheden ikke det passive, for Fremskridt utilgængelige Dyr, som man med et overfladisk Blik let antager ham for. Hidtil har Religionen, hans økonomiske Forfatning, Politiken, bidraget til at lukke ham ude fra Alt, hvad der hedder Bevægelse, men at Stilstand ikke er hans Natur, bekræftes af forskellige Fakta. De Russere, der have antaget den evangeliske Tro, ere ogsaa efterhaanden blevene mere civiliserede, og naar en Bonde forlader Agerbruget og f. Ex. kaster sig ind i industrielle Foretagender, bliver han let meget mere *go-ahead* end Vestevropæerne. Ethvert Folk, siger Wallace, er konservativt, saa længe det bindes af sine oprindelige,

traditionelle Forestillinger, saa længe ikke Forholdene have revet det ud fra Vanens Magt. At den russiske Adel ikke er meget konservativt Folkefærd, men derimod i høj Grad tilgængelig for nye Ideer, hurtig begejstret og snart igjen modløs, det er jo noksom bekjendt. Den ligner ikke meget den Stand i Evropas vestlige Stater, som saa ofte udmærker sig ved lige saa lidt at ville «lære» som at kunne «glemme». Dens Udvikling har jo rigtignok ogsaa været en anden. Det var om denne Adel, at en russisk Historieskriver fra Katharina II's Tid sagde, at man i dens Midte kunde tro sig mellem Republikanere, der nylig havde afkastet Tyranniets Aag, men blot saa længe, til Hoffet viste sig, thi da saa man ikke Andet end ydmyge Slaver. Det var i Anledning af den, at Paul I sagde til Dumouriez: «Vid, at der er ingen Person af Betydning her undtagen den, jeg taler til, og saa længe jeg taler til ham». Men det var endelig ogsaa den samme Adel, som, saasnart den saa, at det var Kejserens Vilje at frigive de livegne Bønder, med reformatorisk Iver kastede sig over dette ny «Samfunds-spørgsmaal» og, som Wallace siger, «gjorde et frivilligt Offerbaal af alle sine gamle Rettigheder». Rigstignok afskjøledes Begejstringen, da det viste sig, at Regeringen tog meget lidet Hensyn til Standens Interesser, og der lyder nu bitre Klager fra mange ruinerede Godsejere, men disse ere mere tilsyneladende end virkelig begrundede. Ligesom en kommerciel Krise er det, var Emancipationen for Mange en Regnskabens Dag. Den ruinerede dem ikke saa meget, som den viste dem, at de i Forvejen vare ruinerede. I hvert Tilfælde havde den paa Godsejerne den gode Virkning at tvinge dem til en Opgjørelse af deres Stilling. «Tidligere», sagde en Godsejer, «drak vi Champagne og førte intet Regnskab, nu føre vi Regnskab og nøjes med Øl». I det Hele er der efter Wallaces Mening Grund til at være tilfreds med den Maade, hvorpaa det er lykkedes at løse dette vanskelige Spørgsmaal, og derfor ogsaa til at haabe paa et heldigt Udfald af de tilbagestaaende Opgaver.

Bogen indeholder endnu en Mængde forskellige Oplysninger, om Kosakkernes frie Samfund, Steppekolonisationen,

Petersburger Selskabet, Slavofilerne o. s. fr. Den slutter med et interessant Kapitel om Ruslands Udvidelser mod Øst, hvori det gjøres gjældende, at disse snarere maa betragtes som fremgaaede af Nødvendigheden af at skabe et Forsvar end af Lyst til Erobringer.

Den er nu saa meget lettere tilgængelig for den danske Læseverden, som den er ved at udkomme i dansk Bearbejdelse.

Vi haabe, at det maa lykkes Bearbejderen ikke alene at gjøre den danske Udgave mindre «ordrig», men ogsaa at undgaa de forskjellige Vidtløfligheder og Gjentagelser, der noget besværliggjøre Løsningen af dette ellers saa interessante og lærerige Værk.

K. F.

Dr. L. Gessner: Kriegführende und neutrale Mächte. Ein Beitrag zur Reform des internationalen Rechts in Kriegzeiten. Berlin, C. Heymann. 1877. (107 S.).

Dette lille Skrift af den ansete Forfatter til det bekjendte Værk «Le droit des neutres sur mer» indeholder en Række mindre Afhandlinger, der tidligere ere blevne offentliggjorte i forskellige Blade, men som nu, da den russisk-tyrkiske Krig har givet dem forøget Interesse for videre Kredse, ere blevne samlede i et lille Bind. Afhandlingerne omhandle Storbritannien som krigsførende og som neutralt Magt, den internationale Krigsret og dens nyeste Fremskridt, Blokadespørgsmaal, Retten til at visitere neutralt Skibe, internationale Priseretter, krigsførende Magter og Insurgenter, Salg af Krigskontrabande paa neutralt Gebet, og Bytteretten i Land og Søkrige. Kun de to sidstnævnte Emner ere blevne gjorte til Gjenstand for en mere udtømmende videnskabelig Behandling.

Krigsfolkeretten er altsaa den fælles Gjenstand for disse Afhandlinger. I en af dem bemærker Forf. med Rette, at i de fredelige Tider er der kun sjældent blevet gennemført store Reformers paa den internationale Rets Omraade. Det synes næsten, siger han, at kun en overhængende Krigsfare eller det stærke Minde om en lige overstaaet Krigs Lidelser er i Stand til at give Diplomatiets den til Reformernes Gjennemførelse

nødvendige Handlekraft. De diplomatiske Forhandlinger maa støttes og drives af en offentlig Retsbevidsthed, der under rolige normale Tider kun sjælden er tilstrækkelig vaagen. Den sidste Snæs Aar giver flere Exempler herpaa.

Forf. minder i saa Henseende først om de Forhandlinger, der forud for Krimkrigens Udbrud førtes mellem England og Frankrig om de Grundsætninger i den internationale Søret, der skulde følges i den forestaaende Krig. Drouyn de Lhuys, Frankrigs daværende Udenrigsminister, fastholdt med Bestemthed, at Kaperskibe ikke maatte bruges, og at Sætningen: «Flaget dækker Ladningen» skulde anerkjendes. Med Hensyn til den første Fordring rejste den engelske Regering ingen væsenlig Modstand; men desto bestemtere paastod den, at Optagelsen af fjendtligt Gods under neutralt Flag skulde være tilladt. De modstaaende Anskuelser stødte saa stærkt imod hinanden, at det et Øjeblik saa ud, som om den fransk-engelske Alliance skulde strande paa denne Klippe. Tilsidst gav dog det engelske Kabinet efter. Drouyn de Lhuys bemærkede i sin Beretning, (af 29de Marts 1854) om Sagens Udfald: Paa en Tid, da de maritime Forhold og Handelsinteresserne indtog en saa vigtig Plads i Folkenes Liv, var det de Krigsførendes Pligt at indrømme de Neutrales Handel enhver Frihed, som var forenelig med Krigstilstanden. Og Ministeren tilføjede: Det forslaaer ikke, at de Krigsførende have den Hensigt overalt at agte de Neutrales Rettigheder; det er ogsaa nødvendigt at berolige Gemytterne i Forvejen og at hæve enhver Tvivl om de Grundsætninger, der ville komme til Anvendelse under Krigen. Denne Gemytternes Beroligelse var umiddelbart før Krimkrigens Udbrud ganske særlig nødvendig; thi Mindet om den Søpolitik, England havde fulgt under sine Krige i Aarhundredets Begyndelse, var saa levende, at hele den industrielle Verden nu frygtede en Gjentagelse af det tidligere Rovsystem. Den franske Minister var sig bevidst, at hele den civiliserede Verden fulgte hans Underhandlinger med England med den mest levende Interesse, og denne Omstændighed, saavelsom den Vægt, den engelske Regering lagde paa Forbundet med Frankrig, gav Forhandlingerne det nødvendige Eftertryk. Nogle af de søretlige Grundsætninger,

som England gik ind paa under Krimkrigen, og som bagefter fik definitiv Anerkjendelse ved Pariser-Deklarationen, havde denne Magt tidligere paa det Bestemteste tilbagevist, trods de øvrige Magters Paavirkning.

Til de Indrømmelser, som Krimkrigen aflvang England som krigsførende Magt, søjede den amerikanske Borgerkrig ny Indrømmelser fra England i dets Egenskab af neutralt Magt. Den engelske Jurisprudens havde hidtil med Bestemthed hævdet den Sætning, at enhver Understøttelse af en krigsførende Magt paa neutralt Gebet var tilladelig, saafremt den ikke nægtedes den anden Part. Hertil knyttede sig denne Konsekvens: selv Udvidelsen af Krigsførelsen over paa neutralt Territorium berettiger kun den neutralt Magt, hvis Uafhængighed er bleven krænk, til Erstatning, ikke derimod den derved skadede krigsførende Stat. Under Borgerkrigen var disse Sætninger blevne forsvarede med stor Skarphed af «Historicus» (Sir W. Vernon Harcourt) i flere Breve til «Times», der vakte stor Opsigt i den politiske og juridiske Verden. Sir W. V. Harcourts Udgangspunkt, at en neutralt Magt havde Ret til at gjøre en Krigsførende alle de Indrømmelser, som den ikke vilde nægte Modparten, — altsaa ogsaa til, til Fordel for de Krigsførende, at krænke sine egne Love — vilde imidlertid, hvis det var rigtigt, føre til Neutralitetsbegrebets Udslettelse af Folkeretten (hvilket Begreb Oldtiden og Middelalderen ikke kjendte, og kun højest ufuldstændigt defineres af Grotius). Den moderne Folkeret forbyder ganske vist de Neutralt at nægte den ene af de Krigsførende tilladte Begunstigelser, fordi der deri vilde ligge en Partiskhed, altsaa en Krænkel, af Neutraliteten. Men Principet, der allerede fastsloges af Vattel, er dette: enhver neutralt Regering har at afholde sig fra al Deltagelse i Krigsførelsen, altsaa fra Understøttelse af den ene eller den anden af de krigsførende Magter. En saadan Understøttelse er en Krænkel, af Neutralitetspligterne, og denne Krænkel, medfører Erstatningspligt. De Forenede Stater vare derfor i deres gode Ret, da de bebrejdede den engelske Regering, at den havde tilladt Sydstaterne at udruste Kaperskibe i engelske Havne under Krigen. Den engelske Regering vægrede sig længe ved at anerkjende de folkeretlige

Grundsætninger, som den havde krænket; men Frygt for Krig med de Forenede Stater tvang den dog tilsidst til at give efter, og Alabamasagen blev afgjort ved Traktaten i Washington af 8de Maj 1871, hvorefter Erstatningskravet skulde afgjøres ved Voldgift, og der opnaaedes Enighed om de bekjendte tre Regler, der nøjere skulde bestemme Nevtralitetspligterne. Hertil sluttede ogsaa den ny «Foreign Enlistment Act», der udkom i 1870, sig.

Under den preussisk-italiensk-østerrigske Krig i 1866 blev Principet om Ukrænkeligheden af fjendtlig Privatejendom til Søs bragt i Anvendelse, — dette Princip, for hvilket Viden-skabens første Repræsentanter saa vel som Handels- og Indu-striinteresserne saalænge havde kæmpet forgæves. Efter Krigens Tilendebringelse lykkedes det imidlertid ikke at skaffe Principet almindelig Anerkjendelse. De tyske Regeringer proklamerede det igjen i 1870 ved Udbrudet af den fransk-tyske Krig; men da Frankrig nægtede Reciprocitet, maatte ogsaa Tyskland op-give det. Den tysk-franske Krig gav ogsaa Anledning til en vigtig Kontrovers om de nevtrale Rettigheder og Pligter mellem Tyskland paa den ene Side og England og de Forenede Stater paa den anden Side. De to sidstnævnte Magter havde nemlig solgt eller i alt Fald tilladt deres Undersaatter at sælge Krigs-kontrebande, navnlig Vaaben, der var bestemt for den franske Krigsførelse. De Forenede Stater bøjede sig tilsidst for Tysk-lands Protest, hvorimod England fastholdt de Anskuelser, Ala-bama-Sagens Udfald tidligere havde slaaet til Jorden.

Foruden de nævnte Reformer var andre blevne forberedte og ventede paa den endelige Godkjendelse. Kejser Alexander indbød derfor alle evropæiske Magter til en Konference «for at hidføre en fælles Overenskomst om de Grundsætninger, der ere egnede til saa meget som muligt at mildne de internationale Stridigheders Kalamiteter og at fastslaa Regeringernes og Armeernes Rettigheder og Pligter i Krigstid». Konferencen samledes i Bruxelles den 28de Juli 1874. Alle Magter vare repræsenterede, kun England erklærede, at dets Befuldmægtigede kun skulde være tilstede *ad audiendum*, og den begrænsede Deltagelse blev yderligere gjort afhængig af, at alle Krigs-Sørettens Spørgsmaal principmæssigt skulde holdes ude fra

Forhandlingerne. Forhandlingerne, der altsaa ikke kom ind paa det Omraade, hvor Reformer netop vare særligt nødvendige, frembød flere vigtige Enkeltheder, men forblev uden definitivt Resultat. Konferencens paatænkte Fortsættelse i St. Petersborg strandede paa enkelte Magters, navnlig Englands, Modstand. L'Institut de droit international*) har omhyggeligt sysselsat sig

*) Kort efter den russisk-tyrkiske Krigs Udbrud udsendte l'Institut de droit international en „Appel aux belligérants et à la presse“, der giver et Résumé af de krigsfolkeretlige Regler, der ere blevne udtrykkeligt godkendte ved Traktater i den nyere Tid, eller som ere blevne paa en Maade almindelig sanktionerede under Bruxelles-Konferencen. Under en sammentrængt Form meddeles her Indholdet af Bruxelles-Deklarationen, d. v. s. det Minimum af folkeretlige Regler, der under Krigen bliver at iagttage:

Kongressen i Paris af 1856 har

1. forbudt Kaperi,
2. beskyttet Søhavnene og den nevtrale Handel mod en blot fiktiv Blokade,
3. beskyttet imod Optagelse de nevtrale Skibe med deres Ladning og de nevtrale Varer ogsaa paa Skibe med fjendtligt Flag, Krigskontrebande undtagen.

Genferkonventionen af 1864 beskytter de saarede og syge Krigere af enhver Nation, neutraliserer i Principet de militære Hospitaler og Ambulancer med deres Personel, og befrier til en vis Grad for Indkvarteringsbyrder Landets Beboere, der have taget syge og saarede Krigere i Pleje. Tillægsartiklerne af 1868 ere ganske vist ikke blevne almindeligt ratificerede; men de Artikler, der vedrøre Marinen, blev i Krigen 1870—71 antagne som *modus vivendi* af de krigsførende Magter. — Deklarationen i St. Petersborg, 1868, forbyder Anvendelsen af ethvert Projektil paa mindre end 400 Gram, der er enten explosibelt eller indeholder brændbare Stoffer eller Sprængstoffer.

Endelig indeholdes i Bruxelles-Konferencens internationale Deklaration den moderne Krigsfolkerets Hovedregler, saaledes som de ere anerkjendte af alle civiliserede Stater. Disse Regler, som enhver Stat, der vil betragtes som civiliseret, ufravigelig maa respektere, ere:

- a. De fredelige Beboere i et af Fjenden besat Land skulle saa vidt muligt — d. v. s. saa vidt den okkuperende Armés Sikkerhed og den militære Nødvendighed tillader det — agtes og beskyttes i deres Formue, Institutioner, Rettigheder og Friheder.

med Bruxelles-Konferencen. Men en Kjendsgjerning er det, at det russiske Konferenceprojekt ikke har opnaaet at blive mere end en Torso.

Forf. slutter sit her meddelte Résumé af de nyeste Reformer paa Krigsfolkerettens Omraade med at fremhæve Genfer-

- b. Familiernes Ære og Rettigheder, Personernes Liv og Ejendom, saavel som deres religiøse Overbevisninger og Udøvelsen af deres Gudstjeneste, skal agtes.
- c. Unyttig Ødelæggelse eller Beslaglæggelse af Kunst- og videnskabelige Gjenstande, af Anstalter, der ere helligede Gudstjenesten, Barmhjertigheden, Undervisning, Kunst og Videnskab, er forbudt.
- d. Beboerne kunne forsvare deres Land paa den Betingelse, at de bære Vaabnene aabenlyst, adlyde en ansvarlig Fører og rette sig efter Krigsbrug. Men de irregulære Kombattanter, der bryde Krigslovene, og hengive sig til Røveri og andre Misgjerninger, straffes med Rette.
- e. Anvendelsen af Gift og forgiftede Vaaben, Snigmord eller Drab af en Fjende, der ikke forsvarer sig, ere ikke tilladte Krigsmidler.
- f. Kun Pladser, der forsvares af Fjenden, maa bombarderes. Selv i dette Tilfælde skal al med Angrebets Krav forenelig Skaansel udvises, og i intet Tilfælde maa en ejobret By prisgives til Plyndring.
- g. Kun de Personer kunne betragtes og straffes som Spioner, der paa hemmelig Maade eller under falske Paaskud søge at give Fjenden Underretning, ikke derimod Militærpersoner, der i Uniform besørge deres Tjeneste, heller ikke Bud, der aabenlyst udrette deres Hverv.
- h. Krigsfangerne skulle behandles menneskeligt. De holdes fangne ikke til Straf, men for Sikkerhedens Skyld.
- i. Det okkuperede Lands Beboere kunne ikke tvinges til at føre Vaaben imod deres Fædreland.
- k. Al Plyndring er forbudt.
- l. Krigskontributioner og Rekvisitioner maa kun opkræves under bestemte Betingelser og indenfor bestemte Grænser.
- m. Parlamentærerne ere ukrænkelige. Men det er tilladt at tage Forholdsregler for at forhindre dem i at misbruge deres Privilegier til at forskaffe sig Oplysninger om den fjendtlige Hær.
- n. Kapitulationerne og Vaabentilstandene skulle strængt overholdes. Hine bør ikke saare den militære Ære.

konventionen af 1864 og Overenskomsten i St. Petersborg af 11te December 1868, hvorved Anvendelsen af visse Krigsredskaber udelukkes; men bortset fra disse Overenskomster, fremkaldes — som anført — dybtgaaende Reformer i Krigsfolkeretten kun ved selve Krigen. Det tør derfor maaske haabes, at den orientalske Krig nu atter vil bringe Reformtankerne i Forgrunden. Navnlig er det Forf.'s Ønske, at den Fredsslutning, som før eller senere vil ende den orientalske Krig, vil føre til en tilfredsstillende Afslutning af det ved Pariser-Kongressens søretlige Deklaration begyndte Reformarbejde; thi den nuværende Bylteret i Søkrige staar paa samme Standpunkt som den middelalderlige Alles Krig imod Alle, der ikke kjendte til Skaansel af den fjendtlige Privatejendom. Dette er for en stor Del Englands Skyld: «England», siger H. v. Treitschke, «repræsenterer nutildags Barbariet i Folkeretten. Det er dets Skyld, at Søkrigen til Menneskehedens Skjændsel fremdeles bærer Præg af et privilegeret Rov; paa dets Modstand strandede ogsaa paa Bruxelles-Konferencen Forsøgene paa at drage nogle Grænser for Landkrigenes Ødelæggelser». Dog er der ogsaa Fremgang i England, og Dr. Gessners Skrift indeholder ogsaa Vidnesbyrd herom.

A. P.

Bidrag til Spørgsmaalet om Skatter paa faste Ejendomme.

Af **Marcus Rubin.**

I.

Dersom det udelukkende var fiskale Hensyn, Omsorg for Statens Kasse, der gjorde sig gjældende ved Undersøgelsen af, hvilke Skatter man skal paaligne, vilde dette Emne have langt mindre Interesse, end det har, og have fremkaldt langt færre Diskussioner, end Tilfældet er. Grundskatter og Personskatter, direkte og indirekte Skatter, hver er ejendommelig for sin Tid og i sit Land; Staten skal vel altid og overalt have Penge, men én Tid lader de Rige gaa fri, en anden de Fattige, én Tid vælger Jorden til Skatteobjekt, fordi man ser Jorden for sine Øjne, man har noget haandgribeligt, noget, der ikke slipper bort fra En, en anden Tid, et andet Land, vælger Personen, fordi Individet ikke her ængstes for at lade Staten se i hans Kasse, han er selv med til at lukke den op, selv med til at lukke den i, og selv med til at bestemme, hvad der skal tages ud af den, én Tid bruger Skatten til nye Industrier, nye Erhverv i Landet, til en anden Tid har Skatten Tendens til at mindske Kløften mellem Rige og Fattige, den størst mulige Lykke for

det størst mulige Antal Mennesker» er Maalet, og en Skat, der «fordeler», kan da blive et af Midlerne.

Det mangler ikke paa Exempler til at vise Rigtigheden af det her sagte. Vi vælge Tolden. Tolden maa ikke lægges paa Raaprodukter, thi det hæmmer Industrien direkte, og ikke paa forarbejdede Produkter, thi det hæmmer Industrien indirekte, den maa ikke lægges paa Nødvendighedsgjenstande, thi det gaar ud over Fattigfolk, og ikke paa Luxusgjenstande, thi det giver Intet i Kassen. Man ser, hvormange Hensyn der tages, før man kommer til det rent Fiskale, og i hvor høj Grad dette træder i Baggrunden. Eller nu et andet Exempel: Skatten paa Formue og Indkomst. Hvis der er nogen Skat, man har kæmpet for «for Principets Skyld», uden endda at have haft Mod til at foreslaa den som Statens Hovedskat, da er det den. Og hvorfor kæmper Nutiden for denne Skat? Fordi den ganske særligt er Skatten paa Evne, den er en Realisation af «Retfærdigheden», af Hensynet, af Skatten, der ser, hvor den tager, og ikke gaar iblinde. Derfor hænger Progressionen saa nøje sammen med denne Skat, det, ikke at tage blot forholdsmæssigt mere fra den Rige end fra den Fattige (proportionalt), men uforholdsmæssigt (progressivt), at lige Evnerne ud og gjøre «Lykken» saa vidt mulig lige stor (Lykken maalt paa den Maade, Mennesker overhovedet kan maale den), at tage, indtil Hensigtsmæssigheden byder at standse, at dele Ret og Skjæl, Sol og Vind imellem Individerne i saa høj Grad lige, som det lader sig gjøre uden at krænke Samfundets Velfærd som Helhed.

En Ting staar altsaa fast, det er i vor Tid ikke først og sidst Statens Kasse, der tages Hensyn til, det er ikke Maaden, hvorpaa man hurtigst og lettest kan faa Pengene

ind, Vægten lægges paa; man spørger om, hvad er retfærdigst? Hvad man nu end forstaar ved Retfærdigheden, og hvor langt eller hvor kort man end vil strække den, og hvad enten det er Statens Beskyttelse eller Individets Evne, man anser for den retfærdigste Maalestok for den retfærdigste Skat, saa er det dog klart, at den almindelige Tendens er, at ramme Individet i Forhold til hans Stilling i Samfundet. At Staten ikke betragter sig som en Institution, der svæver højt oppe over Individerne, at den er solidarisk med disse, saaledes at et fattigt Folk giver en fattig Stat («pauvres paysans, pauvre royaume»), derom har der ingen Tvivl hersket, siden Nationaløkonomien opkom. Men at Folkets Fattigdom eller Rigdom ikke blot skal maales ved den samlede Nationalformues Størrelse, men ogsaa i høj Grad ved Formuens Fordeling, det er først atter og atter fremdraget i Nutidens Nationaløkonomi og turde anses som Grundtanken i den moderne økonomiske Politik.

Det er et Udslag af denne Grundtanke, der viser sig i Forslagene om Skatter paa Grundejendommen; Forskjellen mellem før og nu viser sig klarest i Forskjellighederne mellem de Grundejendomsskatter, der haves, og dem, der blive fordrede. Vi skulle i det Følgende søge at vise Betydningen af denne Forskjel, og det navnlig ved et enkelt Bidrag til Ejendomsskatternes Historie og Statistik.

II.

En Skat paa de faste Ejendomme kan være Skat paa Huset og Skat paa Grunden. En Skat paa Grunden vil atter kunne lægges enten udelukkende efter Grundens

Areal eller efter Grundens Værdi i det Hele taget, og hvis dette Sidste bliver Tilfældet, er det, at denne Skat mere eller mindre bliver en Form for en Beskatning, eller — med et haardere Udtryk — en Konfiskation af Jordrenter.

«Jordrente» er jo Forskjellen imellem det Udbytte, de i Samfundet prisbestemmende Jorder give ved en vis Mængde Opofrelser, og det Udbytte, de over de prisbestemmende staaende, givtigere, Jorder give ved den samme Mængde af Opofrelser. Jordrenten fremkommer ved, at den stigende Efterspørgsel efter Jordproduktet ikke kan tilfredsstilles paa de samme Vilkaar, som i det Øjeblik, Efterspørgslen begynder at stige, d. v. s., at medens f. Ex. en stigende Efterspørgsel efter Sko ikke i Længden vil gjøre Skoene dyrere, vil en stigende Efterspørgsel efter Korn eller Huse bringe Producenterne til at gaa til stedse daarligere Jorder eller at anvende stedse større Produktionsomkostninger paa de Jorder, der allerede ere tagne ind under Dyrkning. De Jorder, hvis Produkt er nødvendigt til at forsyne Markedet, og som have de største Produktionsomkostninger ved et vist Udbytte, ere de prisbestemmende, de Jorder, der staa over disse, have altsaa en stadig Gevinst, et Plus ud over Produktionsomkostningerne, og dette Plus er Jordrenten. Det er saaledes det voxende Samfunds voxende Krav, sammenholdt med den forskjellige Godhed af de til Markedets Forsyning nødvendige Jorder, der giver de Jorder, der staa over det nederste Trin i Skalaen, og af hvilke Udbuddet altid er begrænset, Jordrente. Men paa samme Maade som saaledes den Kapital, der er nedlagt i Jorden, faar en Extragevinst, faar ogsaa alle andre Kapitaler en Extragevinst, monopoliseres, naar den Pro-

duktion, hvori Kapitalen er nedlagt, enten er begrænset i sit Udbud fra Begyndelsen af eller senere bliver det, og denne Extragevinst bliver overalt baade for Jorden og for alle andre Produktioner stedse større, jo intensivere Efterspørgslen er. Der er saaledes paa en vis Maade ingen Forskjel imellem Jordrentemonopolet og alle andre Monopoler. Jordrenten, siger man, og siger man med Rette, er kun en Betaling for Kapitaler, der ere bundne i Jorden, Kapitaler, der faa en større Rente end den almindelige, fordi de Foretagender, de ere bundne i, til Tider have særlig heldige Konjunkturer, idet Efterspørgslen efter disse Foretagenders Produkter ere i stærk Stigning, samtidig med, at Udbuddet er begrænset, eller idet den Jord, Kapitalen er nedlagt i, skal have en anden og bedre Anvendelse, end Meningen var, da Kapitalen blev nedlagt — et Held for dem, der have været forudseende nok til at ane dette, et Held for dem, der have haft Midler nok til at spekulere deri, og et Held for dem, der sovende er kommet til den Lykke at have deres Kapitaler anbragte i disse Foretagender, i denne Jord! Men det Monopol, der derved er fremkommet, fortsætter man, er ifølge sin Natur ikke anderledes end ethvert andet Monopol, end det, Ejeren af et antikt Møbel har, hvis dette er gaaet i Arv i hans Familie, Ejeren af en Malers Ungdomsarbejde, der senere er blevet værdifuldt blot ved at være knyttet til Mesterens Navn og Haand, Ejeren af en Forretning, der efterhaanden er kommet i Ry, ja af et Blad, der ved en eller anden politisk Omvæltning er kommet en vogue, alt dette kan skyldes Forudseenhed eller Lykke, men man kan ikke betragte Jordmonopolet som Noget derfra forskjelligt, det er begrebsmæssigt det samme, — og notabene! Følgen af alt dette er da, at det ikke lader sig

gjøre at anvende særlige Forholdsregler lige overfor Jordmonopolet, naar man lader de andre Monopoler i Ro.

Sandheden af, at denne Grundlighed imellem dette og de andre Monopoler er tilstede, lader sig ikke bestride; men det forstaar sig af sig selv, at fordi man er naaet saa vidt, at man kan paavise, hvorledes denne Art af Monopoler og de andre Arter have samme Oprindelse, samme Definition og Forklaring, saa er dermed ikke givet, at Jordmonopolet ikke ogsaa har visse afgjørende Forskjelligheder fra de andre Monopoler. — Der gives en Maade at abstrahere paa, hvorved man afklæder Fænomenerne alt det, der er karakteristisk for dem, og derved naar til en Rubricering, der er lige saa korrekt som utilfredsstillende. Naar Lassalle i sin «Kapital und Arbeit»*) fortæller om den Sammenligning, et aandrigt Selskab en Aften anstillede imellem Napoleon den Store og Jordepoder, Madam Müller: at de begge vare Mennesker, kun den ene en Mand, den anden en Kvinde, saa er dette en god Parodi paa den korrekte Abstraheren og korrekte, men tillige lidet givende, Rubricering, der er saa hyppig i Nationaløkonomien. Denne Maade at systematisere paa mangler ikke sin Fare. Det er f. Ex. den, der har bragt saa megen Forvirring ind i Undersøgelsen om Kapitalbegrebet**). Det er denne Abstraktion, der klæder Jord-

*) Berlin 1864, Pag. 153.

**) Man har villet parallellisere Arbejdsløn og Kapitalrente og har kaldt dem respektive: Løn for det positive Arbejde i dette Ords almindelige Forstand, og Løn for det negative Arbejde, der skal ligge i «Afsavnet», i at man ikke konsumerer hele sit Arbejdsudbytte, men opsparer en Del deraf. Men man har her, som sædvanlig, ved at abstrahere for meget skudt over Maalet. Kapitalen dannes principalt ved Fortidens positive Arbejde, nemlig det Arbejde, som overhovedet skaber det Udbytte, af hvis Overskud Kapitalen jo maa tages; saa træder først Opsparingen (Ikke-

renten af for alt det, der er specifikt for Renten af Land, indtil vi har Jordrenten i Klasse med de andre Monopoler, da raaber man sit: *hic Rhodus! hic salta!* og vil allerede drage den praktiske Konsekvens. Men det, der glemmes, er, at Abstraktionen og Systematiseringen ikke er Andet end en Tilbageføring af Tingene til det fælles Ophav, det fælles Grundlag, det er en Maade, hvorpaa Fænomenernes Udviklingsgang ansueliggjøres, men det er ikke og kan ikke være en Belysning af Fænomenerne, som de ere.

Vi have set, hvorledes Jordmonopolet, Jordrenten, opstaar, — hvorledes viser den sig da i Samfundet? Jordrenten er knyttet til Besiddelse af Jord, d. v. s. til en af Hovedfaktorerne i Produktionen, den er et for Jorden ejendommeligt Overskud af Produktionen, fordi Jorden i de kultiverede Lande er begrænset, mere begrænset end Befolkningen sammesteds, og den vil i stedse højere Grad hæve Hovedet, hvor Befolkningens Pres imod Subsistensmidlerne tiltager i Stedet for at aftage, og hvor det ikke er Forbedringerne, men Befolkningens Forøgelse, der faar Overtaget. Man vil i saa Fald tvinges til stadig at gaa til daarligere Jorder, til en stedse mere intensiv Benyttelse af Jorden, d. v. s. i begge Tilfælde anvende større Produktionsomkostninger med mindre Udbytte. —

Konsumtionen) til, noget, der dog jævnlig ikke vil fremkalde noget Afsavn og derfor ikke engang være et •negativt• Arbejde. Dette Fortidens Arbejde kan skyldes En selv, Ens Forfædre eller ogsaa Samfundet. Men medens det, Kapitalen saaledes har fælles med •Arbejdet• (Personens Arbejdsudbytte), netop er i høj Grad at skyldes det positive Arbejde, er den forskjellig fra Arbejdet: ved at være Fortidens Arbejde og ikke Nutidens (en fra Mennesket løsgjort Værdi, en eviglevende Hovedstol) samt ved hyppigt at være Frugten af Andres og ikke af Besidderens eget Arbejde; og det er disse Forskjelligheder, der fremkalder den økonomiske Adskillelse imellem Kapitalrente og Arbejdsløn og tildels ogsaa den sociale Adskillelse imellem Kapitalist og Arbejder.

I højere Grad end paa noget andet Omraade, vis paa sit Fremskridt og af største Betydning som Led i Værdidannelsen, fremtræder Jordrenten i Stæderne. I de store fremadskridende Byer er det Beliggenhedens Værdi, der spiller Hovedrollen ved Bestemmelsen af Grundens Værdi, og det bliver derfor her mere klart og iøjnefaldende end andetsteds, i hvor høj en Grad Samfundsforholdene have Del i Monopoldannelsen, og i hvor ringe en Grad denne skyldes eget Arbejde. Stadjordrenten frembyder en ganske særlig Interesse som det skarpeste Udtryk for Jordrentefænomenet og bliver derigjennem af afgørende Betydning for hele Undersøgelsen om den private Ejendomsrets begrænsede eller ubegrænsede Nydelse, hvor Talen er om Jord*).

Jordrenten bliver altsaa, ikke en undtagelsesvis Gevinsterhvervelse indenfor en eller anden af de almindelige Produktioner, men den bliver indenfor Samfundets betydeligste og vigtigste Produktion det naturlige, det ordenligvis fremkommende Extraoverskud, Monopolet har i denne Produktion Sandsynligheden for sig, som det i andre har det imod sig, det er ikke en Lotterigevinst for en enkelt Lykkelig, det er en Skat fra hele Samfundet til den jordbesiddende Del deraf, en Overbefolkningsskat, en Skat paa Fremskridtet (naar dette ikke rammer Jordbenyttelsen), en Skat paa alle dem, der kræve Jorden for deraf at faa det daglige Brød, Tag over Hovedet, Land og Vand til deres industrielle Virksomhed, en Skat, der tvinger den store Mængde, hvor den kræver Jord i højere

*) Cfr., med Hensyn til Stadjordrenten, senest: Rau-Wagner, Lehrbuch d. polit. Oekonomie. 1. 9. Ausg. (Volkswirtschaftslehre. Grundlegung. Von Ad. Wagner). Leipzig und Heidelberg. 1876. §§ 352—62.

Grad, end Samfundet har Raad til at give det, til at betale stedse større Produktionsomkostninger for Jordproduktet og derfor ogsaa i stedse højere Grad skabe Jordrente for dem, der sidde inde med Land. Man kan med ét Ord sige, at Jordrenten er et Massemonopol, og at dets kvantitative Forskjellighed fra de andre Monopoler gjør det kvalitativt forskjelligt.

Det er saaledes Samfundet, hvem Jordrenten først og fremmest skyldes, og derfor har dette en Fordring paa hver enkelt Jordrenteejer. — Se vi, som nylig, særligt hen til Byerne, da vil i hvert Fald dér Monopolets Stadighed, Udstrækning og Betydning gjøre Jordejernes samlede Gjæld til Samfundet saa stabil og saa uhyre, at dette, principielt set, ikke vil kunne undlade, lige overfor det store Flertal af Medlemmer, der ikke ere Jordrentebesiddere, at fordr i det Mindste en Del af Gjælden betalt.

— Det vil i Forbindelse med Ovenstaaende være af Interesse at se Jordbesiddelsens Betydning i det Land, hvor den optræder ejendommeligst, og hvor Jordrentelæren fødtes, nemlig Storbritannien; og dernæst se, hvorledes dettes betydeligste nyere Nationalekonom har stillet sig til Spørgsmaalet om Jordrentens Konfiskation. — Jordrentespørgsmaalet er knyttet saa nær til Ricardo, og Ricardo er knyttet saa nær til den engelske Jordbund, at Spørgsmaalet er blevet det mest karakteristiske for den engelske Økonomi. Det maatte opstaa i England, thi i intet andet Land er Grundbesiddelserne paa faa Hænder saa umaadelige og saa udstrakte, i intet andet Land kan den samme Jorddrot samtidig være Ejer af en hel By med Hundredetusinder af Mennesker, samlede og sammenstuede paa det mindst mulige Areal, og af uhyre Park-

anlæg og Jagtrevierer, hvor der er ødslet saaledes med Plads, som om ikke hver Strimmel var Guld værd, og, kunde man sige, ødslet saaledes med Luft, som om selve den friske Luft ikke for Millioner af Mennesker i dette Land er en vanskelig erholdelig Vare*). I intet andet Land er Grundbesiddelsen saa lidet udbredt og Ejendomsret til Jorden saa fjern for den store Mængde. Dette Forhold har existeret i mange og lange Tider og var i fuldt Flor paa Ricardos Tid, ved Aarhundredets Begyndelse. Men det gjælder for allerstørste Delen endnu den Dag idag; en lille Tid var der Meningsforskjel derom, man troede, at Beskrivelsen af de abnorme Tilstande havde været overdreven, og tvivlede lidt om deres Tilstedeværelse, indtil en uhyre Indsamling af statistisk Materiale i de allerseneste Aar har slaaet følgende Kjendsgjæringer fast.

Jordens Fordeling i Storbritannien og Irland.**)

Storbritannien.

England og Wales (excl. London).	Antal af Ejendomsbesiddere.		Ejendommenes Størrelse.		Den aarlige Indtægt.	
	Antal.	%	acres.	%	£	%
Ejend. paa 10,000 acres og derover	290	0,03	4,141,158	12,5	5,353,163	5,4
Ejend. paa 1000 til 10,000 acres ...	4,917	0,5	13,974,507	42,3	21,554,487	21,9
Ejend. paa 1 til 1000 acres	264,340	27,1	14,741,921	44,7	43,969,513	44,2
Ejend. paa under 1 acre	703,289	72,4	155,924	0,5	28,475,140	28,6
Tilsammen	972,836		33,013,510		99,352,303	

*) Se de karakteristiske engelske Lovbestemmelser — citerede hos Finkelnburg: Die öff. Gesundheitspflege Englands. Bonn. 1874. Pag. 76—79 — om Kommunernes Pligt til at tilvejebringe offentlige Legepladser, Promenader og Parkanlæg, og deres Ret til Expropriation af privat Ejendom i dette Øjemed.

**) Cfr. »Die Grundbesitzverhältnisse im brittischen Reiche« af Prof. Joh. Conrad i »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik«.

Storbritannien (fortsat).

Skotlands Land- distrikter.	Antal af Ejen- domsbesiddere.		Ejendommenes Størrelse.		Den aarlige Indtægt.	
	Antal.	%	acres.	%	£	%
Ejend. paa 10,000 acres og derover	326	0,34	13,095,544	69,19	3,002,206	22,21
Ejend. paa 1000 til 10,000 acres ...	1,425	1,51	4,355,401	23,01	3,882,321	28,72
Ejend. paa 1 til 1000 acres	16,158	17,07	1,452,444	7,67	4,533,471	33,54
Ejend. paa under 1 acre	76,732	81,08	22,321	0,12	2,098,830	15,53
Tilsammen	94,641		18,925,710		13,516,828	
Skotlands 9 Byer over 20,000 Indb.	37,589		20,984		2,098,830	

Irland har 68,758 Ejendomsbesiddere, hvoraf 36,143 (52,6 %) have Ejendomme paa under 1 acre.

Baade Beretningen for England og Beretningen for Skotland lider ganske vist af store Unøjagtigheder. Det har været meget vanskeligt at holde de til Ejendomsretten nær grænsende Besiddelsesformer ude, dernæst ere en Del Ejere paa Grund af den Maade, hvorpaa Materialet er blevet samlet, regnet dobbelt, for Englands Vedkommende er jo endvidere paa den ene Side London aldeles ikke regnet med, paa den anden Side de øvrige store Byer ikke opførte for sig, endelig er det ikke let, trods Detaillerne i de omfangsrige Værker, at udfinde, hvor-

XXVI—XXVII. De for Conrads Afhandling til Grund liggende Værker ere: »Return of owners of land in England and Wales, exclus. of the Metropolis, presented to both houses of Parlam.». London 1875 (omtalt i »Nationaalek. Tidsskrift», Bind 7, i Artiklen »Engelske Grundejere»). Endvidere: »Scotland. Owners of lands and heritages. 1872—73. Return», Edinburgh, og endelig en i »Times» og senere i »l'Économiste français» (Juli 1876) meddelt Beretning fra det statistiske Bureau i Dublin om Jordforholdene i Irland.

meget der er udyrket, hvad der er Parkanlæg, hvad Græsning, hvad Bjerge og Bjergværker m. m. Men trods alle Mangler give Tallene, i hvert Fald til vort Øjemed, tilstrækkelig Oplysning. Man ser, at det er fejlt, naar man har antaget, at der kun var 30,000 Grundbesiddere i England, der er henved en Million, men tre Fjerdedele af disse eje kun under 1 acre Land. En halv Procent af Grundbesidderne eje Halvdelen af Englands Jord, — medens en halv Procent af Jorden er fordelt mellem de tre Fjerdedele af Grundejerne! Sex Grundejere eje hver 100,000 acres eller derover, d. v. s. hver 7 til 8 danske □ Mil, eller mere, og hver med en aarlig Indtægt af 7—8 Mill. Kroner. En Ottendedel af hele England og Wales er fordelt mellem knap 300 Ejere. — Og nu Skotland. I hele Landet, Byerne fraregnede, dele over fire Femtedele af Ejerne, nemlig de, der besidde under 1 acre Land, en Ottendedel Procent af Grundejendommen, medens en Tredjedel Procent af Ejerne, nemlig de, der have 10,000 acres Land og derover, sidde inde med langt over to Tredjedele af Landet og med over en Femtedel af Landejendommenes Indtægter. De tre største Grundbesiddere, trende «dukes», eje tilsammen ikke mindre end 30 à 40 danske □ Mil med en aarlig Indtægt af 4 Mill. Kroner.

Regnes i hele Storbritannien og Irland en Familie til 4,5 Personer, og tages hver Ejendomsbesidder som Hoved for en Familie, saa deltage i England og Wales 22,5 %, i Skotland c. 17 % og i Irland 5,7 % af Familierne i Grundbesiddelsen. Men tre Fjerdedele heraf ere altsaa kun Familier, der have mindre end 1 acre Land i Besiddelse, — Sandsynligheden er for, at man regner rigtig, naar man regner 1 (én) Skæppe Land paa Familien.

I Virkeligheden deler saaledes nogle faa Procent af Befolkningen Landet imellem sig. — Man ser, at i et saadant Land har Spørgsmaalet om Beskatningen af Jordrenten en umaadelig Betydning. — Naar vi nu hertil knytte John Stuart Mills Forslag i saa Henseende, da er det ikke blot, fordi Forslagsstilleren er Stuart Mill, og fordi Forslaget er klarere i sin Motivering og mere konsekvent i sin Udførelse end de fleste andre Theoretikeres, men ogsaa fordi — som vi senere skulle se — det knytter sig saare nært til de historiske Forhold, vi i det Følgende komme ind paa. Vi meddele derfor foreløbig disse Mills Forslag, uden Kommentar, idet vi blot forudskikke, at det er en Udtalelse fra Stuart Mills sidste Leveaar, et Slags Resumé af hans Mening om dette Spørgsmaal, fremsat til Forklaring af det engelske Landboreformselskabs Program (Papers on Land Tenure. Explanatory statement of the programme of the land tenure reform association)*). «Der findes nogle Ting», siger Mill, «som — naar man overhovedet tillader dem at være Handelsartikler — uundgaeligt faa Monopol. Ved dem alle har Staten en anerkjendt Ret til at sætte en Grænse for Gevinsten. Jærnbaner ere f. Ex. nødvendigvis et Monopol, og Staten sætter som Følge deraf en lovbunden Grænse for Billet-taxterne. Jorden er et af disse naturlige Monopoler. Efterspørgslen derefter er i alle fremadskridende Lande i stadig Stigen, medens Jorden kun forøges i ringe Omfang. Alle saadanne for Menneskelivet nødvendige Artikler have en aldeles utvivlsom Tendens til at stige i Pris, naar

*) Mill. Dissertations and Discussions. Vol. IV. London 1875. Pag. 242—45.

Formuen og Befolkningen voxer. Stigningen i Ejendomspriserne og Jordejernes Indtægter har i vort Aarhundrede været umaadelig. Delvis skyldes den ganske vist Forbedringer i Agerbruget og Anvendelse af Kapital paa Jorden. Men for en stor Del er den kun en Følge af den stigende Efterspørgsel efter Jordens Frembringelser og Byggegrunde, og vilde være indtruffen, selv om man ikke havde anvendt Noget paa Jordens Frembringelses-evne.

Reformselskabet mener, at naar Staten tillod, at Jorden gik over i privat Besiddelse, burde den have forbeholdt sig denne Indtægtsforøgelse, og at Tiden ikke bør udviske denne Ret, hvilke Erstatningsfordringer den end kan fremkalde i Jordejernes Interesse. Jorden er hele Menneskehedens oprindelige Arvelod. Det sædvanlige og ganske vist bedste Argument for den private Jordbesiddelse er, at den er den stærkeste Bevæggrund til at faa Jorden til at give det størst mulige Udbytte. Men dette Argument taler kun for at overlade Ejeren den fulde Nydelse af de Værdier, han nedlægger i Jorden ved sin Anstrængelse og sine Udgifter. Der er ingen Grund til at lade ham tilegne sig en Værdiforøgelse, som han ikke har bidraget til, men som tilfalder ham paa Grund af Samfundets Fremgang i det Hele taget, d. e. ikke paa Grund af hans eget Arbejde, men ved Andres, ved hele Samfundets.

Reformselskabet foreslaar ikke at gjøre noget Indgreb i de Ejendomserhvervelser, Jordejerne have gjort i tidligere Tider. Men det hævder Statens Ret til alle saadanne fremtidige Indtægtsforøgelser. Det foreslaar ikke at blande sig i, hvilken Værdi Jorden maatte have paa den Tid, det Princip, det kæmper for, vinder Parla-

mentets Bifald. Hvis en Jordejer, i Stedet for at blive sat i særlig Skat for en fremtidig Jordrenteforøgelse, foretrækker at overlade Staten sin Jord, gaar Selskabet ind paa, at Staten betaler ham dens Salgsværdi. Derved tilfredsstiller man fuldstændig alle hans berettigede Fordringer — paa samme Tid som Kjøbet vil blive i høj Grad fordelagtigt for Folket — da en Privatmand aldrig giver saa mange rede Penge for en indirekte Fordel, som den er værd for Staten, der ikke dør. Saaledes vil den Rigdomsforøgelse, som nu, kun i Kraft af Samfundets Fremskridt og ikke ved deres egne Fortjenester eller Opofrelser, flyder ind i Privatmænds Kasse, efterhaanden og efter en voxende Maalestok blive overførte til Nationen i sin Helhed, ved hvis samlede Anstrængelser og Opofrelser denne Forøgelse i Virkeligheden fremkommer. Staten vil faa hele Jordrenten af de Jorder, som frivilligt ere solgte til den af deres Ejermænd, sammen med en Skat af den eventuelt stigende Jordrente paa de Ejendomme, hvis Ejere have tilstrækkelig Tillid til Statens Retfærdighed og Maadehold til at foretrække at beholde Jorderne.» Saa vidt Stuart Mill.

III.

En systematisk Undersøgelse af Ejendomsskatternes Betydning burde meddele et Længdesnit — gennem Tid — og et Tværsnit — gennem Landene — af disse Skatters Historie. Men det er forbundet med store Vanskeligheder at gjøre dette. Lad os blot se paa alt det, der stiller sig i Vejen for at give et korrekt Billede af Udlandets Skatter, som de nu ere, man vil da forstaa de

meget større Vanskeligheder, der ere ved at give Skat-
 ternes Historie. Gjælder det om nogen Art af Skatter,
 at man har beholdt dem i Kraft af Theorien «en gammel
 Skat er en god Skat», saa gjælder det om Ejendoms-
 skatterne, in specie de egenlige Grundskatter. Disse
 basere som oftest paa en majsommelig og langvarig Op-
 maaling af Grundene, og de reformeres sjælden helt, dels
 paa Grund af, at man nødigt vil kaste det store Arbejde
 bort, man en Gang har haft, dels paa Grund af Besvær-
 lighederne ved at optage dette Arbejde paany, og endelig
 og væsenlig fordi disse Skatter ved deres Ælde ere gaaede
 over til at blive Prioriteter i Ejendommene, og en hel ny
 Ansættelse jo vilde miste Hovedforsvaret for de allerede
 bestaaende Skatter: deres Ælde. Ejendomsskatterne ere
 derfor særdeles hyppigt en Samling af Fortidslevninger,
 pyntede op og forbedrede ved moderne Lapper, der ere
 satte paa med et à to Aartiers Mellemrum. Men allerede
 dette vanskeliggjør Undersøgelsen af disse Skatters op-
 rindelige Karakter og nuværende Virkemaade. Dertil
 kommer, at eftersom Skatterne hvile paa Skattelove, An-
 ordninger, Resolutioner m.m., saa er en Undersøgelse af
 hine det samme som et Studium af disse. Men et Stu-
 dium af fremmede Skattelove er ikke blot ikke let at gjøre
 af den Grund, at Materialet meget ofte savnes, men og-
 saa fordi det, selv naar det er mere eller mindre fuld-
 stændigt tilstede, hyppigt vil være meget vanskeligt at
 benytte og kunne give Anledning til større Misforstaaelser,
 end man er udsat for ved de fleste andre Undersøgelser.
 Medens man imidlertid, naar man ikke vil gaa til selve
 Kilderne, ved Statsskatterne kan benytte den righoldige
 finansvidenskabelige Literatur om dette Emne, saa fore-

ligger der i langt mindre Maalestok Bearbejdelser af de kommunale Skatter; uden særdeles vidtløftige Undersøgelser vil man derfor ved disse overhovedet ikke kunne faa nogen nøjere Kundskab, thi Ulykken er, at selve de kommunale Beretninger (Stadbureauberetningerne) stedse gaa ud fra, at Skatten «som bekjendt» lignes som «Hauszinssteuer», som «Katastralreinertrag», som «Gebäudesteuer», «Miethsteuer», «Grundsteuer», «Matrikulskyld», «Skat paa Huse og Gaarder» o. s. v., o. s. v. Man lærer vel deraf, at der de forskjellige Steder eksisterer Ejendoms-skatter, og at disse i Reglen dele sig i Hussskatter og Grundskatter, men noget nøjere faar man ikke at vide om dem; og hvor varsom man maa være med *a priori* eller af faa Træk at slutte sig til en saadan Skats Karakter, det vil de overmaade udviklede kjøbenhavnske Ejendomsskatter, vi nedenfor komme til, tilstrækkelig kunne belære os om.

Med Hensyn til det statistiske Materiale om Grundejendomsforholdene er Forholdet omvendt noget bedre for Byernes end for Staternes Vedkommende. Vi have jo f. Ex. set, hvorledes Storbritanniens Grundejendomsstatistik først skriver sig fra de allersidste Aar, og dog lader en Del tilbage at ønske. Derimod foreligger der forskelligt Materiale, indsamlet af Stadbureauerne, men endda ikke tilstrækkeligt til at være af virkelig Interesse. Det er mest summariske Oplysninger om Ejendommenes og Lejlighedernes Antal, om deres Assurancesum og om de Skatter, der gaar af dem. I den før citerede Afhandling af Prof. Conrad har denne sammenstillet Antallet af Ejendomme i en Del Byer i Tyskland samt i enkelte engelske og skotske Byer med Antallet af Indbyggere sammesteds, og derefter paavist, hvor mange

eller hvor faa Procent af Byens Familier, der kan antages at besidde faste Ejendomme. Men medens Udstrækningen af Besiddelse af fast Ejendom paa Landet — som før vist i Storbritannien — dog i det Hele og Store er en god Maalestok for Befolkningens Velhavenhed og Velvære, forekommer det os ikke, at dette er Tilfældet i Byerne. De faste Ejendomme i Byerne ere saa prioriterede, og Rigdommenes Anbringelse i Andet end Grundejendomme — i Kjøbmandsforretningerne og i Papirer (netop inklusive Prioritetsohligationer) — saa overvejende, at en summarisk Opgjørelse, hvorved man naaede til, at f. Ex. 10 à 15 pCt. af Byens Familier besadde faste Ejendomme, snarere kunde blive vildledende til Bedømmelse af Rigdommenes Fordeling i Byerne, end oplysende. — Derimod vilde det unægtelig være af stor Interesse, hvis det statistiske Materiale kunde belære os om, hvorledes Værdien af de faste Ejendomme i Byerne har forandret sig fra Tid til Tid. Men umiddelbart foreligger der kun Lidet til Belysning af dette Spørgsmaal; den Vej, det laa nærmest at søge, er ved en Beregning ud fra de Summer, der ere indkomne af Ejendomsskatterne, tilbage til selve Ejendommenes Værdi. Men paa dette Punkt stiller Skattelovenes almindelige Karakter sig i Vejen. Hyppigst ere Ejendomsskatterne jo nemlig ikke paalignede direkte efter Ejendommenes Værdi i Handel og Vandel, og selv hvor de ere dette, ville saadanne Ting, som Skattefritagelse for visse Arter af Lejligheder, for visse Partier af Huset, ja endog, hvad der ikke er ualmindeligt, Fritagelse for Skat de første Aar, Huset benyttes, fuldstændig umuliggjøre Benyttelsen af Skatteansættelserne. Der staar den Udvej tilbage at benytte Salgspriserne og saa slutte fra

de solgte Ejendommens Værdi til samtlige Ejendommers. Vi tro ikke, at denne Vej er overdreven paalidelig, ogsaa paa Grund af, at Salgsværdien i visse ugunstige Aar maa være en temmelig tvivlsom Maalestok for alle Ejendommers Værdi, men forsaavidt Materialet hertil forelæa nogenlunde rigeligt — hvad det ikke gjør — vilde det dog kunne banyttes med al mulig Forsigtighed og Forbehold; ogsaa med Hensyn hertil kunne vi henvise til de kjøbenhavnske Forhold, hvor de opgivne Salgsværdier kun har kunnet lede til en meget omtrentlig og reserveret Kalkule af Ejendommenes Værdiforandring.*)

Vi gaa herefter over til en Undersøgelse af et enkelt Steds Skatteforhold, nemlig Beskatningen af de faste Ejendomme i Staden Kjøbenhavn. — Det kjøbenhavnske Ejendomsskattesystem er, som ovenfor nævnt, meget indviklet, baade fordi der er forskellige Skatter, og fordi hver enkelt Skat er sammensat paa Basis af forskellige Principer. Vi gjøre først Rede for hver enkelt af Skatterne.**)

*) Cfr. Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik. I. Pag. 6—7. — Om de kommunale Skatter i Almindelighed hedder det ligeledes i Fortalen til den i Tyskland nylig udkomne Enquête om dette Æmne: „Die Literatur über diese Frage ist eine sehr spärliche und das nothwendige Material über die bisherigen Ausgaben und Einnahmen unserer Gemeinden ist wenig zugänglich“. Se: Die Communalsteuerfrage. Zehn Gutachten und Berichte, veröffentlicht vom Verein für Socialpolitik. Leipzig 1877. Bogen giver en Række interessante Bidrag til Kommunalskattespørgsmaalet men ifølge dens Anlæg alle af fragmentarisk Natur.

**) Cfr. Sørensens Samling af Bestemmelser for Kjøbenhavns Kommune, Kbhvn. 1864, Betænkningen fra den til Undersøgelse af de kommunale Skatter paa faste Ejendomme i Kbhvn. nedsatte Kommission af Medlemmer af Borgerrepræsentationen og Magistraten, Kbhvn. 1873, (om denne Betænkning udførligere nedenfor), samt Lovsamlingen.

Grundskatten paa Grunde indenfor Voldlinien er paalignet ved Reskript af 19de Marts 1756 og Anordning af 21de April 1812. Reskriptet af 1756 fordrer: 1) en Opmaaling af samtlige Grunde, der foretages af Ingeniører, hvorefter Resultatet indføres i Stadskonduktørens Matrikulsbog, 2) en Deling af hver af Grundene i visse Parter, eftersom hvad der kan anses for fuldt bebyggeligt og derfor er kontribuerende, eller hvad der maa anses for ubebyggeligt eller vanskelig bebyggeligt og derfor fritages for Skat, 3) en Undersøgelse af, hvad Fordel det ene Kvarter og den ene Gade eller den ene Ende af en Gade kan have fremfor den anden, 4) en Vurdering af hver Alen og derefter Fastsættelse af en indenfor visse Grænser efter Værdien varierende Taxt, 5) en Ansættelse af Grunden i Grundtaxtportioner, hvilke fremkomme ved at multiplicere Antallet af Alen med den for hver Alen fastsatte Taxt og da regne hver 80 Rdl. af det udkomne Beløb til 1 Portion. Anordningen af 1812 føjer da til, 6) at man skal beregne 2 pCt. af hver Bygnings Assurancesum og deraf danne Portioner à 100 Rdl. (saaledes altsaa, at 5000 Rdl. i Assurancesum giver én Portion), lægge disse Portioner til de ifølge Reskriptet af 1756 bestaaende, hvorefter da de samlede Portioner er Grundens Grundtaxtportioner, og Portionernes samlede Beløb Grundens Matrikultaxt. Skattebestemmelserne fritage forskellige offentlige Bygninger og ubebyggede Grunde for Skat; Anordn. af 1812 fordrer en Revision hvert 5te Aar med Hensyn til mulige Forandringer i Assurance-summen.

Grundskatten paa Grunde udenfor Voldlinien, i Forstæderne, baserer paa Lovene af 14de De-

cember 1857 og 19de Februar 1861, § 4. De vigtigste af disse Loves Bestemmelser ere: 1) Ubebygget Grund deles i tre Klasser, eftersom den benyttes til Græsning, Dyrkning, Gaardspladser o. L., til Haver eller til Handelsbrug, Tømmerpladser m. m. Den sidste Klasse regnes højest og vurderes til 5000 Rdl. pr. Td. Land. 2) Er Grunden bebygget, regnes Bygningens Værdi til Assuranceværdien, eller, hvor en saadan ikke findes, taxeres Bygningen; Grunden, hvorpaa Bygningen staar, bestemmes lig det Beløb, hvormed Ejendommens Værdi i Handel og Vandel overstiger Bygningens Forsikringsværdi, men maa dog ikke regnes til over 10 pCt. af denne. Den saaledes udfundne Beliggenheds Værdi ansættes klassevis for visse Strækninger, saaledes at Forskjellen imellem hver Klasse bliver 1 pCt. 3) De ubebyggede Grunde ansættes til 1 Grundtaxtportion for hver 3000 Rdl. af deres Værdi, de bebyggede Grunde til 1 Grundtaxtportion for hver 5000 Rdl. af deres plus Bygningens Værdi. 4) Forandringer i Bygningens Værdi undersøges aarlig af Stadskonduktøren, hvert 5te Aar foretages en almindelig Revision af Matriklen ved en Kommission, der dog træder sammen inden de 5 Aar, naar nye Gaders Anlæg m. m. skulde gjøre en partiel ny Taxation nødvendig. Forskjellige offentlige Bygninger og Grunde ere fritagne for Skat.

Den i Tid næste Skat paa Ejendommene er Bygningsafgiften, som er en Statsskat, medens de øvrige her nævnte Skatter ere Kommuneskatter. Bygningsafgiften, indført ved Frd. af 1ste Oktober 1802, lignes paa Arealet, dette beregnet i Kvadratalen, etagevis fra Grunden til Taget; den paalignes forskjelligt, eftersom det er Forhus eller Side- og Baghus, det første med $1\frac{1}{2}\beta$, det sidste

med 1 β pr. $\square$ Alen. Ved Frd. af 4de September 1809 forhøjedes Bygningsafgiften til $1\frac{3}{4}$ Gange det oprindelige Beløb, ved Frd. af 17de April 1816 til $2\frac{3}{4}$ Gange det oprindelige Beløb. Forskellige senere Love fastsætte særlige Skattebestemmelser for visse Kjælder- og Kvist-rum (navnlig L. af 23de December 1861, at Forhuskjælder-rum, der ikke ere indrettede til Beboelse eller Næringsbrug, skulle fritages for Bygningsafgift). Lejligheder paa under 64 $\square$ Alen, der beboes af 1 Familie, var ved Loven af 1802 fritaget for Skat; ved L. af 4de Marts 1857 $\S$ 2 ophævedes denne Frihed for nye Bygninger strax og for gamle efter 10 Aars Forløb, men Fritagelsen indførtes igjen ved L. af 16de Februar 1866 og udvidedes yderligere ved L. af 16de April 1873 til efterhaanden (i Løbet af 5 Aar) at træde i Kraft for Lejligheder paa indtil 80 $\square$ Alen.

Paa Basis af Bygningsafgiftens Bestemmelser paalignedes i Aarhundredets Løb forskellige kommunale Skatter, som samledes under Arealskatten. (Se nedenfor).

Brolægningsskatten skyldes Frd. af 20de August 1777 og er paalignet i Forhold til den Gades Bredde, i hvilken Ejendommen ligger, og til selve Bygningens Façade; den optræder kun som en selvstændig Skat indenfor Voldene. Udenfor Voldene lignedes den paa Grundtaxten, og blev til en af de Skatter, som smeltede sammen med Grundskatten.

For Fuldstændigheds Skyld nævne vi endnu, at Loven af 15de Maj 1868 fastsætter, at der skal udredes 4 β af hver 100 Rdl. af hver af Stadens faste Ejendommers Assuranceværdi, til Bestridelse af Brandvæsenets Udgifter.

Denne Skat hviler dog kun umiddelbart paa de faa Ejendomme, som ikke have assureret i Brandassuranceelskaberne, da disse ellers betale Skatten. — Loven af 19de Februar 1861, § 3 fastsætter, at de Embedsmænd og Betjente, der have Fribolig i kongelige eller andre saadanne offentlige Bygninger, hvoraf Arealskat ikke svares, skulle erlægge 2 pCt. af deres Gager, medmindre de foretrække at faa deres Lejlighed opmaalt og saa betale den almindelige Skat.

Af de nævnte kjøbenhavnske Ejendomsskatter er som sagt Bygningsafgiften udelukkende en Statsskat og bestaar paa den Maade og i det Omfang, som vi ovenfor have vist. — De øvrige Skatter derimod ere kommunale Skatter, og for dem gjælder de i L. af 19de Februar 1861 om Skatternes Fixering fastsatte Bestemmelser. Grundskatten og Arealskatten ere kun Fællesnavne og ere sammendragne af en hel Række af Skatter, som i Tidens Løb paalignedes henholdsvis paa Basis af den ved Anordningerne af 1756 og 1812 fastsatte ovenfor forklarede Grundtaxt, og den ved Frd. af 1802 fastsatte Skat paa Arealet; disse Skatter kunde opkræves med vexlende Beløb efter Kommunens Behov. Dette er ikke mere Tilfældet. Forsaavidt ikke Bygningsforandring eller Omvurdering af Bygningerne eller af Beliggenhedsværdien foranlediger nogen Forøgelse eller Nedsættelse af Ejendommens Skatter, ere disse fast paalignede paa Ejendommen; hvis Ejendomsskatterne saa ikke strække til til Kommunens Behov, paalignes det øvrige ved Indkomstskatten. De faste Ejendomme i Kjøbenhavn bære altsaa, foruden Bygningsafgiften til Staten, i Almindelighed følgende tre Skatter.

1) Grundskatten, sammensat af			
Renovationsskat, pr. Grundtaxtportion	2 Rdl.	3 Mk.	• β
Vægterskat,	1 —	4 —	12 —
Lygteskat,	1 —	3 —	8 —
Borgervæbningsskat,	—	—	2 — 12 —
$\frac{2}{3}$ Ligningskat,	1 —	3 —	—
Tilsammen,	7 Rdl.	5 Mk.	• β
Brolægningsskat udenfor Voldene, pr.			

Grundtaxtportion	1 Rdl.	3 Mk.	• β
------------------	--------	-------	-----

Tilsammen, pr. Grundtaxtportion	9 Rdl.	2 Mk.	• β.
---------------------------------	--------	-------	------

2) Brolægningsskat indenfor Voldene, der lignedes med 36 β for hver □ Alen af Gadens Fladeindhold, beregnet efter Bygningsfacadens Længde og det halve af Gadebredden.

3) Arealskatten, sammensat af

Fattigskat = 3 . Gange Bygningsafgiftens oprindelige Beløb (af Forhus $1\frac{1}{2}$ β, af Side- og Baghus 1 β pr. □ Alen, etagevis)

Vandskat = $1\frac{1}{3}$ — — —

Ligningsskat = $\frac{1}{6}$ — — —

Tilsammen = $4\frac{1}{2}$ Gange — — —

De tre nysnævnte Skatter have i de sidste to Aartier gennemsnitlig aarlig givet følgende Indtægter*):

	1856—60.	1861—65.	1866—70.	1871—75.
	Kroner.	Kroner.	Kroner.	Kroner.
Grundskat	377,000	403,440	438,500	498,600
Brolægningsskat	98,200	95,760	92,600	90,000
Arealskat	821,240	902,080	926,900	1,140,200
Tilsammen	1,296,440	1,401,280	1,458,000	1,728,800

*) Cfr. Staden Københavns Regnskaber og •Statistiske Oplysninger om Staden København•. I. Tabel 72.

I de enkelte Aar 1871—75 have Beløbene for nedestaaende Skatter været:

	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
	Kroner.	Kroner.	Kroner.	Kroner.	Kroner.
Grundskat . . .	458,601	490,341	500,434	516,882	526,595
Brolægnings- skat	90,085	89,206	90,102	90,262	90,187
Arealskat . . .	1,064,671	1,103,442	1,138,422	1,177,713	1,216,901
Skat af Fribolig i offentlige Byg- ninger	9,177	6,693	3,618	6,915	6,493
Bidrag til Ud- gifterne ved Brandvæsenet i København	97,310	79,022	80,761	106,260	84,018
Bygningsafgift .	654,148	678,236	799,171	710,691	731,507
Indkomstskat .	676,081	717,795	811,902	978,380	774,648

Forinden vi gaa over til en kritisk Behandling af de københavnske Skatter, skulle vi som Supplement til den faktiske Fremstilling af disse føje en Gjengivelse af de vigtigste Bestemmelser om de kommunale Ejendoms-
skatter i Kjøbstæderne efter Loven af 11te Februar 1863.

Al til Kjøbstaden hørende Grund skal, ifølge denne Lov, forsaavidt dette ikke allerede er sket, sættes i Hartkorn. Den Afgift til Kommunen, som aarligen skal udredes for hver Td. Hartkorn i Grundskat, og den Brøk af den skattepligtige Assuranceværdi, som aarlig skal svares for Bygningerne i Huskat, fastsættes — særlig for hver Kjøbstad — i en Vedtægt, som affattes af Kommunalbestyrelsen. Det udfundne Gjennemsnitsbeløb af de hidtil (1853—62) af de faste Ejendomme baarne Udgifter danne Grundlaget for disses fremtidige Beskatning.

Dog bør det intetsteds være mindre end en Sjattedel af alle de Udgifter, som efter Gjennemsnittet af de ovennævnte 10 Aar i det Hele har været Gjenstand for kommunal Ligning paa Ejendomme og Personer, og forsaavidt det er større end en Fjerdedel, kan det nedsættes hertil. I Vedtægten bestemmes det derefter, i hvilket Forhold det saaledes fastsatte Beløb skal deles mellem Grund og Bygninger, hvorved der skal tages Hensyn til samtlige i Kjøbstaden bestaaende Forhold. Endvidere bestemmes det i Vedtægten, om der skal foretages en Klassifikation af Ejendommene efter deres Beliggenhed. Behøves ingen Klassifikation, fordeles det Beløb, som skal bæres af Grunden, ligelig paa Grunden og Jordernes samlede Hartkorn, hvorved det udfindes, hvor stort et Beløb i Grundskat der bliver at svare af en Td. Hartkorn eller Dele af samme, og ligeledes fordeles det Beløb, som skal udredes af Bygningerne, ligelig paa disses samlede Assuranceværdi ved Udgangen af Aaret 1862, hvorved det udfindes, hvormange (hele) Rigsdaler Assuranceværdi der svarer til en Skilling Rigsmønt i Husskat. Anses Klassifikation for nødvendig, kan den gøres gjældende enten gennem Hartkornet eller gennem Assurancesummerne. Vedtages det at klassificere efter Hartkornet, deles Ejendommene i 2 Hovedklasser, nemlig Kjøbstadjorderne (indenfor Grænsen af «den sammenbyggede Stad») og Kjøbstadgrundene, og efterat det er bestemt, hvor stor en Del af Grundskatten der skal hvile paa hver Hovedklasse, fordeles den Del, der skal falde paa Jorderne, efter det Hartkorn, hvortil de i Matrikulen ere ansatte. Forinden Fordeling finder Sted af det Beløb, som falder paa Grundene, deles disse strøgvis efter deres mere eller mindre fordelagtige Beliggenhed, navnlig for borgerligt Erhverv, men uden

Hensyn til, om de for Tiden ere bebyggede eller ikke, i Klasser indtil 10. De til 1ste Klasse henførte Grunde regnes ikkun for det Hartkorn, hvortil de i Matrikulen ere ansatte, men for de i 2den Klasse satte Grunde regnes dette to Gange, for de i 3dje Klasse satte tre Gange og saa fremdeles. Vedtages det at klassificere efter Assurancesummerne, deles Ejendommene overensstemmende med de ovennævnte Hensyn i Klasser indtil 10. For de til 1ste Klasse henførte Bygninger ansættes den skattepligtige Assuranceværdi til selve den Sum, for hvilken Bygningerne ere brandforsikrede, men for de i 2den Klasse satte Bygninger forhøjes den skattepligtige Assuranceværdi med 10 pCt., for de i 3dje Klasse satte med 20 pCt. og saaledes fremdeles, hvorefter 10de Klasse forhøjes med 90 pCt. Begge Klassifikationner kunne ikke anvendes samlede i samme Kjøbstad, dog at Grundenes to Hovedklasser kunne bibeholdes, naar Klassifikationen efter Assurancesummerne bruges. Den fastsatte Ordning revideres 5 Aar efter Lovens i Kraft Træden og forøvrigt ordenligvis hver 20de Aar, saaledes at Forandring i de fastsatte Beløb til anden Tid kun kan ske ved Nybygning eller Tilbygning, Udstykning eller Sammenlægning af Grunden o. L.

Forskjellige offentlige Bygninger og Pladser m. V. giver Loven, som sædvanlig, Skattefrihed eller Skattelettelse.

IV.

Den forvirrede og kunstige Samling af Bestemmelser, som danner de kjøbenhavnske Ejendomsskatter, har hyppigt nok været Gjenstand for Kritik. Der hører ikke

megen sund Sans til for at se, at Skatter, der ere baserede paa Matrikler, som ere 100 Aar gamle og derover, ikke paa nogen Maade kan antages at være i Overensstemmelse med Ejendommenes Værdi. Dertil var Matriklen for unøjagtig, dertil er Fastsættelsen af «den Fordel, det ene Kvarter og den ene Gade eller den ene Ende af en Gade har fremfor den anden» noget i Tidens Løb altfor varierende, dertil er Forbindelsen imellem Grundens Ansættelse til Grundtaxtportioner, ved hvilken man dog tildels rettede sig efter Beliggenheden, med Bygningens Ansættelse (efter Assurancesummen) altfor meningsløs, idet jo herved Beliggenhedshensynet for Ejendommen i sin Helhed svækkes endnu mere; alt dette falder strax i Øjnene. Men endnu langt uheldigere er Bygningsafgiften eller — fra det kommunale Standpunkt — Arealskatten; der er her end ikke tilnærmelsesvis gjort Forsøg paa Retfærdighed, et vist Areal betaler — for nu at nævne to Sæt Nabogader — samme Skat paa Østergade og i Kristenbernikovstræde, i Frederiksberggade og i Kattesundet, ganske uden Hensyn til disse Arealers saa yderst forskellige Værdi; dertil kommer, at denne Skat, som den ovenfor meddelte Tabel udviser, er den dominerende, den har størst Betydning og giver nutildags vore Ejendomsskatter deres Præg. Endelig er ogsaa Brolægningskatten saare ubillig; man deltager i denne Skat efter Gadens Bredde, som om vore bredeste Gader vare de bedst beliggende, som om netop ikke mange af den gamle Bys bedste Handelsgader ere smalle og forholdsvis lidet kostbare at brolægge; Brolægningskatten, der som saadan kun opkræves indenfor Voldene, falder imidlertid med et saa moderat Beløb paa enhver Ejendom, at dens Indflydelse ikke er betydelig.

Man ser, hvor tarveligt et Hensyn der er taget til, hvad Ret og Billighed kræver; disse Skatter ere for største Delen Enevældens, man har taget Pengene, hvor man kunde faa dem, det Lette og det Bekvemme har spillet Hovedrollen, man har undgaaet at komme ind paa Livet af Individerne. Jo værre Tiderne vare, des slettere bleve Skatterne. Det Hensyn, man havde taget 1756, Hensynet til Ejendommenes effektive Værdi i Kraft af deres Beliggenhed, det tog man ikke 1802, da Foranstaltningerne til Landets Sikkerhed, »de store Summer, som dertil af Vores Kasse have maattet udredes, saavel som de øvrige, formedelst de stigende Priser paa alle Nødvendigheder, tiltagende Statsudgifter», krævede nye Skatter, saa lagde man en Skat paa, der var høj, tung, trykkende, saa at sige en Kopskat paa Ejendommene, eftersom disse vare store eller smaa, ikke efter, hvad de i Virkeligheden evnede at give. Og senere hen, da Forholdene vare endnu værre, 1812, ødelægger man Grundtaxten helt ved at føje Bestemmelsen om Bygningernes Ansættelse i Grundtaxtportioner til, og samtidig indføres saa Arealskatten paa Basis af Statens Bygningsafgift, fordi man havde Grundlaget, ihvor slet dette end var.

Og Fortidens Synder hævnede sig. Uden Mod til at bryde med det gamle System indfører man 1857 en ny Skat i Forstæderne, hvor Ønsket om at knytte denne til den gamle Skat foraarsager en ny Grundtaxt, og hvor man — for at give den formelle Retfærdighed, hvad der tilkom den — nu delte Grundene i tre Dele og satte et stort Apparat i Scene for en lidet vigtig Skat med en ringe Afgift, hvor den var højest, og med en Inddeling af Grundene, hvor det er vanskeligt nok at finde Kriteriet for Adskillelsen imellem Klasserne. Dertil kommer Skat-

ternes Indviklethed, Uforstaaelighed og Uklarhed, der satte Folk ude af Stand til at gøre sig Rede for dem, og endelig tilsidst Forskjellen mellem Beskatningen i den gamle By og i Forstæderne, der gjorde Sit til at sætte ondt Blod.

Et væsenlig Fremskridt skete der dog unægtelig ved Skatternes Fixering (Loven af 1861), hvorved man gjorde dem til en Slags Prioriteter i Ejendomme, dernæst ved Forstædernes tætte Bebyggelse, hvorved Modsætningerne imellem den indre og ydre Bys Beskatning meget formindskedes, og endelig har Fritagelsesbestemmelserne for Bygningsafgift og Arealskat paa de smaa Lejligheder — Bestemmelser, hvis Betydning vi forevrigt ikke her skulle gaa ind paa at analysere — jo dog til enhver Tid søgt at tage det værste Tryk bort fra de ubemidlede Klasser.

Men hvor ulige og vilkaarlige vore Ejendomsskatte dog principielt ere, det vil en statistisk Opgjørelse af deres Virkemaade bedst kunne vise, og Materialet hertil er givet i det af Magistraten udgivne statistiske Tabelværk om Stadens faste Ejendomme.

Det Materiale af Tabelværket, vi ville benytte, meddelers en Række af Tabeller angaaende Lejeindtægten af Lejligheder i København og angaaende Skatterne paa de faste Ejendomme, saavel rodevis som gadevis*). Det lader sig imidlertid ikke gøre uden videre paa denne Basis at sammenligne de forskellige Roders eller Gaders Skatter, dertil spiller Fritagelserne for Bygningsafgift og Arealskat for betydelig en Rolle. Fritagelsen for Bygningsafgift og Arealskat for Lejligheder paa under 64 $\square$ Alen, der beboes af én Familie, den delvise Fritagelse for

*) Tabelværk til Kbhvn.'s Statistik I. Tabel VI—VIII, Pag. 68—93.

Bygningsafgift for Lejligheder paa indtil 80 □ Alen og de ved disse Skatter forøvrigt fastsatte Fritagelser bevirke, at 8 pCt. af det i 1875 til Arealskat og Bygningsafgift optagne Areal ikke betalte Skat; men hvad der for en Sammenstilling af Skattebyrden i de forskjellige Dele af Byen er væsenligere: Fritagelsesprocenten er 2 à 3 Gange saa stor i den ene Del af Byen som i den anden. Det viser sig nemlig, at det fritagne Areal udgjør af det hele Areal:

i den ældre Del	5,7 pCt.
i den nyere Del (Gammelholm, Ny-	
boders og Nyholms Roder) . . .	6,0 —
<hr/>	
i Voldkvartererne	11,2 —
i Forstæderne	13,2 —
i hele Byen	8,0 pCt.

Man ser, at det gaar umuligt an uden videre at sammenligne Skattebyrden i de forskjellige Dele af Byen, thi baade ere Tallenes absolute Størrelse af Betydning (jo navnlig i Forstæderne), og er Forskjellen mellem de forskjellige Dele af Byen overordenlig stor; naar derfor Skatten opgives som 11,46 og 11,36 pCt. af Lejeindtægten respektive i «den ældre Del» og i «Forstæderne», saa vil det i Virkeligheden sige, at det effektivt beskattede Areal i Forstæderne bærer en langt større Byrde end i den ældre Del af Byen. Fritagelsernes Betydning kan ogsaa ses ved saadanne enkelte Exempler, som at medens Skattens Procent af Lejeindtægten i Forstæderne gennemsnitlig er 11,36 pCt., saa er den i «Lægeforeningens Boliger», hvor det fritagne Areal udgjør 88 pCt. af hele Arealet, 3,37 pCt., eller i Nørrebrostræde, hvor hele Arealet er fritaget for Arealskat og Bygningsafgift, endog kun 0,56 pCt. For at hindre Fritagelsernes forstyrrende Virk-

ning have vi derfor i den følgende Oversigt kun medtaget samtlige de Gader i alle Dele af Staden, i hvilke der aldeles intet Areal er fritaget for de nævnte Skatter. Idet vi formode, at de Fejl, Materialet, som alt statistisk Materiale, indeholder, nogenlunde opveje hverandre i de forskellige Gader, anse vi den følgende Tabel (hvor kun enkelte overordenlige exceptionelle Angivelser ere ladte ude af Betragtning) som en god Maalestok for Bygningsafgiftens og de kommunale Ejendomsskatters Fordeling i København.

Ejendomsskatterne udgjøre af Huslejen (1875)

pCt.	I Gaderne.	Samlet Etageareal (i □ Alen).	Samlet Husleje (i Kroner).
6—7	Integade, Nygade	19,641	85,120
7—8	Store Kirkestræde, Kristiansholmsø, Kongens Nytorv, Refshaleøen, Udenfor Jærnbuedæmningen, Vej til Nygaardsjorden, Vej til lille Vennersminde	80,929	219,250
8—9	Amagertorv, Vestervoldgade	88,333	264,200
9—10	Frederiksberggade, Halmstræde, Højbroplads, Skoubogade, Vimmelskiftet, Tømmerpladsvej, Bangertsgade, Rosenvængets Sideallé, Strandpromenaden	182,342	494,244
10—11	Hvælvingen, Klareboderne, Kristiansgade, Kronprinsensgade, Nikolajgade, Silkegade, Slotsholmsgade, Størrestræde, Ved Stranden, Cort Adelersgade, Niels Juelsgade, Østervold, Gl. Kalkbrænderivej, Petersborgvej, Rosendalsvej, Rosenvængets Tvervej, Vej til Raadmandsmarken, Vesterfælleds Møllevej, Øster Allé	260,958	628,655
11—12	Vestergade, Gl. Farimagsvvej, Strandpromenaden (i Voldkvarteret), Clita-		

pCt.	I Gaderne.	Samlet Etageareal (i □ Alen).	Samlet Husleje (i Kroner).
	delsvej, Frederiksberg Allé, Rosen- vængets Allé, Hovedvej og Parallel- vej, Sortedamsdosseringen, Valde- marsgade	186,432	382,784
12—13	Brolæggerstræde, Gammeltorv, Kron- prinsessegade, Snaregade, Store Kongensgade, Amerikavej, Odins- gade, Rahbeks Allé, Svendsgade	289,622	566,622
13—14	Børsegade, Hindegade, Kristianshavns Voldgade, Krøyers Plads, Kultorv, Kvæsthusgade, Stokhusgade, Torne- buskegade, Havremarksvej, Værne- damsvej	146,481	288,504
14—15	Hausergade, Skvaldergade, Hejbergs- gade, Amagerbro, Enghavevej	41,575	74,634
15—16	Boldhusgade, Fortunstræde, Frederiks- gade, Larslejstræde, Citadelavej, Nørreallé, St. Hanstov	64,959	112,764
16—17	Ny Toldbodgade, Frydsvej	17,344	27,310

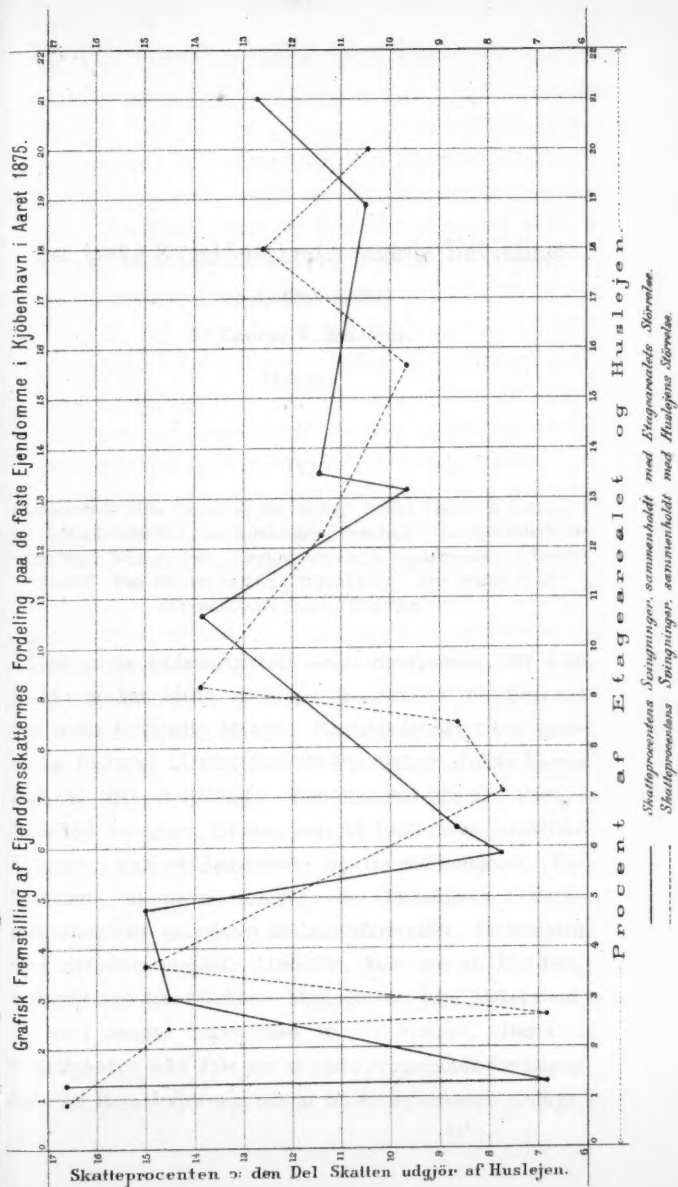
Disse Gaders samlede Etageareal udgjør saaledes 1,378,616 □ Alen, eller 13,1 pCt. af Stadens samlede Etageareal, og den samlede Husleje ialt 3,144,087 Kroner eller 14,8 pCt. af Stadens samtlige Lejesummer. — Den hosstaaende grafiske Fremstilling angiver nøjagtigt, hvor stor en Del af det her medtagne Etageareal og af den her medtagne Husleje hver enkelt Skatteprocent omfatter. Tavlens Zigzaglinjer forekommer os at være den bedste Illustration til Forstaaelse af det københavnske Ejendomsskattesystems Virkninger.

(Se omstaaende grafiske Fremstilling. — Afhandlingens Fortsættelse og Slutning i næste Hefte.)

Forklaring af den grafiske Fremstilling.

Til Forklaring af den grafiske Fremstilling hidsættes Følgende. Tallene paa den lodrette Linje angiver Skatteprocentens Størrelse, d. v. s. den Procent, Skatten udgjør af Huslejen. Tallene paa den vandrette Linje angiver Procenten af det samlede Etageareal og den samlede Husleje i København (det Areal og den Husleje, her er taget i Betragtning, — se ovenfor). Den ubrudte Linje angiver Forholdet mellem Skatteprocenten og det samlede Etageareal, den punkterede Linje Forholdet mellem Skatteprocenten og den samlede Husleje. Saaledes viser f. Ex. det første markerede Punkt paa den ubrudte Linje, at en Skatteprocent af 16—17 (16,5) hviler paa 1—2 (1,3) Procent af Arealet, d. v. s., at paa 1,3 Procent af det samlede Etageareal i København udgjør Ejendomsskatterne 16,5 Procent af Huslejen. Paa samme Maade viser det første markerede Punkt paa den punkterede Linje, at en Skatteprocent af 16—17 (16,5) hviler paa 0—1 (0,9) Procent af Huslejen, d. v. s., at paa 0,9 Procent af den samlede Husleje i København udgjør Ejendomsskatterne 16,5 Procent af Huslejen.

Grafisk Fremstilling af Ejendomsskattens Fordeling paa de fæste Ejendomme i Kjøbenhavn i Aaret 1875.

Procent af Etagarealet og Huslejen.

Skatteprocentens Foringinger, sammenholdt med Etagarealets Størrelse.

Skatteprocentens Foringinger, sammenholdt med Huslejens Størrelse.

(Se
sin
vir

H
Ra
pa
syl
son
Ty
Fo
for
pro
me
ber
der
Vir
Idé

Det tyske Socialdemokratis seneste Udvikling.

Socialpolitisk Studie.

Af George V. Manicus.

(Sluttet.)

IV.

(Socialdemokratiets Væsen og Betydning. Hvilke Farer det rummer i sin Udviklingsform. Dr. Bambergers Foredrag. Socialdemokratiets virksomme Bekæmpelse. Lærlingevæsenet, Fagdomstole, Arbejderkamre. Den religiøs-sædelige Paavirkning. Den orienterende Fremstillings Nytte. Slutning.)

Hvad er Socialdemokratiet? er et Spørgsmaal, der i en Række af Aar idelig er blevet fremsat og ofte besvaret paa højest forskjellig Maade. Partistandpunktet har øjensynlig bidraget til modstaaende Opfattelser af dets Væsen som af dets Betydning. Det national-liberale Parti i Tyskland betegner samme som et Parti uden praktiske Formaal, som et Sensations- og Revolutionsparti. Det formener, at de Fordringer, der formuleres i Parti-programmerne saavel som Slutningsformaalet: Folkestaten med alle dens utopiske Atributer, kun ere en Madding, beregnet for den kritikløse Mængde, en ydre Dekoration, der skal omgive Sagen med en vis Nimbus. Der er i Virkeligheden ikke Tale om at gjøre Propaganda for nogen Idé; det Hele drejer sig om at holde Agitationen vedlige,

at tilvejebringe den størst mulige Stridsmagt og at lade Masserne afgive et passende Relief for Føernes Ærgjerrighed og Fordel.

Helt forskjelligt lyder Dommen fra et mere objektivt, videnskabeligt Standpunkt, saaledes som den er kommen til Orde i en af Tysklands mest ansete Journaler, «Augsburger Allgemeine Zeitung», hvis orienterende Fremstillinger af nye Fremtoninger paa det sociale og videnskabelige Gebet nyde en ikke ringe Grad af Anseelse. Efter dens Formening er Socialdemokratiet mere end et politisk Parti, det er en social-politisk og samtidig en social-filosofisk Retning. Dets Væsen bestaar i en Nægtelse af al Avtoritet og i en Forkastelse af Alt, hvad som overleveret i Anskuelse, Skik og Brug eller som Udtryk af det historisk Skabte, gjør Krav paa Indflydelse paa de menneskelige Forhold. Det vindicerer derfor enhver Enkelt af den levende Slægt den uindskrænkede Ret, at virke hen til en Afskaffelse af al Avtoritet og for en Omdannelse af alle bestaaende statslige og selskabelige Institutioner, medens det samtidig kun hos Flertallet af den eksisterende Slægt sætter og anerkjender Begrebet om en i det selv hvilende Ret.

Efter en tredje videnskabelig Definition (Dr. Wyneken: «Die weltgeschichtliche Bedeutung des modernen Socialismus», Gotha 1876) er Socialdemokratiet det Organ, som har bragt den moderne vage Kosmopolitisme i mere bestemte Baner; hin Kosmopolitisme, der er et Udtryk for den Bevidsthed eller den ubestemte Følelse, at Menneskeheden udgjør en eneste, ligeartet skabloneret, ensledet Organisme.

Rigtigst turde imidlertid vel den Opfattelse være, der henstiller Socialdemokratiet som et ægtefødt Tidens

Barn; som en logisk Konsekvens af det moderne Livs forskellige Partier paa det økonomiske, sociale, videnskabelige, religiøse og politiske Gebet. Naar kirkelige Partier fortabe sig i den mest vidtgaaende Formalisme, naar der opstilles Dogmer, der forlange Ufejlbare for menneskelige Væsener og Læresætninger, naar Guddommen rives ned i Partistridigheden og behandles ikke synderlig bedre end en Fetisch; naar der af Gejstlige fremsættes Interpretationer, der faar enhver normal organiseret Tænkere til at spørge sig, om han sover eller er vaagen; naar religiøst og politisk Hykleri gaa sammen Haand i Haand; naar politiske Partier udelukkende forfølge en enkelt Stands Interesser og i deres Higen efter at komme til Magten i hele Aarrækker slaa en Streg over Lovgivningsvirksomheden; naar de gaa til saadanne Yderligheder, at de underordne Landets Forsvar og Sikkerhed deres Partiinteresse; naar andre Partier lefle for Masserne og bringe Almuen den Ide, at der udelukkende hos den findes Samfundets gode Kjerne og bevægende Kræfter; naar i den videnskabelige Verden alt Traditionelt og Helligt spottes, og en nedbrydende, ophidsende Virksomhed paa det sociale og religiøse Gebet vinder Sympathi i store Kredse; naar den liberale Økonomisme ikke vil yde nogen Bistand til de af Kapitalmagten nedtrykte ubemidlede Klasser og overlade Alt til den naturlige Selvregulering, og naar de højere og bemidlede Samfundslag sammen med en Korruption, der ikke sjældent gjør sig til af at fremtræde utilsløret, hengive sig til en næsten utrolig, for al rolig Overvejelse blottet Svindel paa det økonomiske Gebet, kan man da undres over, at der er opstaaet et Parti, der har samlet alle disse vore Dages Fremtoninger i sig, der slaar en Streg over Reli-

gionen, Patriotismen og Privatejendommen, der virkelig vil gøre Masserne til Herre over Samfundet og der ogsaa for sin Lære kræver Ufejlbarhed?

Socialdemokratiet er i Virkeligheden et ægte Tidens Barn, et Spejlbillede for Partiernes Udskejelser, og som saadant har det sin delvise Berettigelse og vil maaske, naar det engang har udspillet sin Rolle, have virket advarende og gavnlig for det Samfund, det vil kuldka- ste. Førend dette imidlertid sker, danner det i Samfundslivet en Faktor, der saa meget mindre kan overses, som dets Tilvæxt øjensyntig ikke har naaet sit Højdepunkt endnu. Om det Tidspunkt, i hvilket dets Opløsning kan anses for rimeligt, kan der for Tiden neppe have nogen For- mening.

Man har kaldt «Internationale» en Bastard af den franske Socialisme. Den tyske Socialisme, i alt Fald i dens mere oprindelige Former, kan med ligesaa megen Ret kaldes et Sideskud til den. Alle den moderne So- cialismes Former ere undfangne af det sociale Spørgs- maal; de ville sikkert staa og falde med samme. Men med Afslutningen af det sociale Spørgsmaal, saaledes som det fremtræder i Arbejderspørgsmaalet, Kooperations- væsenet, Kvindesagen, Massernes Oplysning og Under- visningsspørgsmaalet, Sundhedsplejen, den politiske Øko- nomis og den sociale Lovgivnings Grundlag etc. har det utvivlsomt gode Stunder. Man maa erindre, at det so- ciale Problem er opstaaet for den lavere store Samfunds- classes Vedkommende derved, at det 19de Aarhundredes Kulturfolk for Lønarbejdernes økonomiske, moralske og sociale Forhold have stillet sig højere Formaal, at de ere blevne mere humane, og at i vor Tids Folkemoral For- hold og Tilstande ere blevne utaalelige og reformfordrende,

som man tidligere, skjønt de utvivlsomt vare langt slettere, ikke betragtede som noget Onde. Det sociale Spørgsmaals Fremkomst og dets Maal, at tilvejebringe ogsaa for den store Masse en Kulturexistens, er derfor ikke noget Tegn paa et Tilbageskridt, men paa en stor og glædelig Fremgang. Men dets Løsning kan hverken ske ved et Universal-middel eller i Løbet af nogen kort Tid. Ej heller ville mere eller mindre gode Lønforhold have afgjørende Indflydelse derpaa. I et af de nyere tyske Skrifter over den moderne Socialisme, der har vundet megen Anerkjendelse og er udkommet i flere Oplag, nemlig det af Dr. Gustav Schönberg, Professor i Tübingen, forfattede Skrift: «Die sittlich religiöse Bedeutung der socialen Frage» (Stuttgart 1876) udtaler Forfatteren sig om dette Spørgsmaals Løsning og om Socialdemokratiets Stilling til samme bl. A. paa følgende Maade: «Vi kunne ikke vente nogen absolut Løsning, ingen Helbredelse ved et mirakuløst Tryllemiddel. Vi have herved at gjøre med Mennesker og med Forhold, afhængige af Mennesker, og ligesaa lidt som vi kunne skaffe Ondskaben, Nederdrægtigheden, Uforstanden, umoralske Forhold og Forbrydelser ud af Verden, ligesaa lidt kunne vi, til Trods for de bedste Læger og Sanitetsindretninger, forhindre, at Mennesker dø i deres Livs Blomstringstid, ligesaa lidt ere vi i Stand til absolut at afskaffe Proletariatet og andre sociale og økonomiske Onder. Nationerne kunne ikke i en socialistisk Idealstat naa det Maal, at Enhver kommer til at føre i moralsk, økonomisk og social Henseende et Kulturliv. Proletariatet og de andre økonomiske og moralske lidet heldige Forhold hos Lønarbejderne afhænge ikke alene af de økonomiske Institutioner, men betinges ogsaa af den menneskelige Natur, som vi ikke kunne forandre. Der vil

altid gives Mennesker, der avle Barn, som de ikke kunne brødføde og opdrage; der vil altid gives Mennesker, der handle umoralsk og egoistisk, eller som ere ræde for Arbejdet, doyn, og i deres Husholdningsanliggender handle ubetænksomt og letsindigt. Derfor vil der stedse eksistere Fattige og Proletarer lige saavel som umoralske Tilstande. Men vi kunne ubetinget bortrydde en stor Del af disse Onder, vi kunne virkeliggjøre og gennemføre for en stedse større Brøkdal af Folket Kulturopgaven; vi kunne i ethvert Tilfælde skaffe de lidet heldige Forhold af Vejen, der kun ere en Følge af en uhensigtsmæssig Lovgivning, af en utilstrækkelig Forvaltning, af de økonomiske Institutioners mangelfulde Organisation. Vi kunne — og dette er et Maal, der kan naas og som bør være vort Maal — tilvejebringe en Tilstand af Statsvæsenet og Folkeøkonomien, under hvilken Enhver under den velsignelsesrige Indflydelse af de offentlige Dannelsesanstalter, af de økonomiske og Statens Institutioner, den fornuftige og moralske Optræden af Samfundet samt ved egen Flid, Kraft, Økonomi og Moralitet kan opnaa et virkeligt Kulturliv og stige op ad de enkelte Trin, der i den økonomiske og sociale Klasseordning føre op til en højere Stilling. Vi kunne bane Vejen for Tilvejebringelsen af saadanne økonomiske Tilstande, at de lidet gunstige Vilkaar, forsaavidt de endnu maatte være tilstede hos de lavere Klasser af Folket, selv ere hidførte af disse Klasser og af dem selv ved egen Kraftanstrengelse kunne skydes til Side. Dette er en stor og en vanskelig Opgave, maaske den største og vanskeligste, som Folkene nogensinde have sat sig. Vejen til dette Maal er lang og møjsommeligt, og vi ville ikke kunne vandre hen ad den uden af og til at tage fejl. Arbejdernes Selvhjælp er

ikke tilstrækkelig til at naa dette Maal, skjønt den er absolut unndværlig dertil. Samfundets Medhjælp, den frivillig humane, sædelige Virksomhed af de dannede og bemidlede Klasser, samt en afpasset Statshjælp maa assistere derved. Kun naar disse Faktorer virke i Forening, ville vi kunne naa den Tid, hvor vi ikke mere opleve at se det Skuespil, at den socialdemokratiske Bevægelse, der med dets over alle Grænser gaaende, ufornuftige Fordringer truer det menneskelige Kulturlivs og den menneskelige Kulturudviklings sikre Fundamenter, som ikke fremmer men besværliggjør en Forbedring af Tilstandene, stedse drager større og større Arbejdersmasser til sig.

Under Opfattelsen af, at det højere Samfundsideal, Kulturfolkene have sat sig, og som hos de lavere Klasser er kommen til Bevidsthed, vil kræve saare lang Tid for kun tilnærmelsesvis at blive naaet, samt under den Erkendelse, at Masserne neppe ville have den Taalmodighed, der kræves for at nøjes med den langsomme Fremgang, en lang Række af Hjælpemidler vil kunne tilvejebringe i store Træk, men ofte ikke synderlig mærkelig for den Enkelte, fremtræder af sig selv Spørgsmaalet om, hvilken Fare Socialdemokratiet som foregjøgler Masserne, at det kan løse Problemet med ét Slag og for hver Enkelt at kunne tilvejebringe en meget følelig Forbedring i økonomisk, moralsk og social Henseende, rummer for det bestaaende Samfund, og med hvilke Midler det hensigtsmæssigst kan bekæmpes eller blive stækket.

Det er med Hensyn til dette Spørgsmaal klart, at det under kritiske Forhold, saasom en Krig med tvivlsomt eller uheldigt Udfald, maa vække Bekymring i Tyskland, at der eksisterer et Parti, der pønser paa at drage Nytte

af en derved fremstaaet national Kalamitet, at der allerede nu findes en halv Million Mænd, for største Delen i den kraftigste Alder, der i en fuldstændig Kuldcastelse af den bestaaende Samfundsorden øjne den eneste Udsigt til at naa en menneskeværdig Tilværelse. Men selv om det ikke kommer til slige Yderligheder, bærer det socialdemokratiske Parti andre Farer for Statslivet i sit Skjød. En af det nationalliberale Partis mest bekendte Førere, Dr. Bamberger, udtalte sig om disse Farer paa det Møde, «Rigsforeningen» holdt i Dresden den 20de Febr. 1877. I det Foredrag, han under stærkt Bifald holdt for en stor Forsamling i Sachsens Hovedstad over det politiske Livs nyeste Fremtoninger, bemærkede han, efter nærmere at have karakteriseret Fremskridtspartiet og de Ultramontanes Formaal, om det tyske Socialdemokrati bl. A. Følgende: «Sachsen har altid været Valpladsen for de evropæiske Arméer. De, der hige efter Samfundets Nydannelse, have nu ogsaa kaaret det til deres Tumbleplads, og det maa kæmpe med os mod Socialdemokraterne, da det ikke kan være skjult, at der fra Socialismen til Kommunismen kun er ét Skridt. Alligevel maa vi ikke overvurdere Faren. Først og fremmest maa vi betænke, at der maa tilskrives den overhaandtagende Luxus og de industrielle Foretagenders Overmod en ikke ringe Del af Skylden for dets Fremstaaen og Tilvæxt. Dernæst maa vi betænke, at Historien ingensinde har kjendt nogen Stat, i hvilken saadanne Lyksaligmagere have skabt noget Stabilt; de kunne kun virke negativt. En socialistisk Revolution er mulig, men den kan kun blive en rask forbigaaende Periode, ligesom Gracherners Opstand, Bondekrigene, den franske Révolution, Pariser-Kommunen. Men Faren er dog altid stor nok endnu, og den maa for Tiden nærmest

søges i den Kjendsgjerning, at den socialdemokratiske Agitation forgifter vort nationale Hjertes og Sindets Liv, at Ophidselsen til Had opfylder Luften med uheldsvangre Miasmer. Allerede dette er en national Ulykke. Hertil kommer som et andet væsentligt Punkt, at Socialdemokratiet indvirker paa den skadeligste Maade paa vort nationale Arbejde. Arbejdernes Ophidselse er i første Række Skyld i, at det gaar tilbage med vore industrielle Ydelser og med vor Produktion. De under Krigen tilstrømmende Kunder have vi mistet igjen paa Grund af vore Arbejderes middelmaadige, sjuskede Præstationer. Vi tabte vore Kunder, ikke fordi vi manglede Beskyttelsestoldbestemmelser, der kun yderligere vilde have fremmet Sjusketheden, men fordi Udlandet præsterede bedre Arbejde til lige Pris. Desværre bidroge ogsaa hertil Gründungernes Udvæxter. Aktieformen er ikke Industriens naturlige Form, den tør kun benyttes, naar den Enkeltes Kraft ikke strækker til. Kun det enkelte Hoveds Ansvar, Chefens aandelige Konnex med sine Arbejdere, skaber gedigent Arbejde. Indblanding af Personer, der træde tilbage, naar de have tilfredsstillet deres Egoisme, og Ansættelsen af ikke interesserede Embedsmænd, ere dets Død. Alt dette kjender man allerede, og derfor ville de nu optrædende slette Tider ogsaa føre til Forbedring af Tilstandene. Men Socialismen skjuler endnu en tredje Fare i sig, nemlig en Fare for vor Friheds Udvikling. Skulde en Opstand blive mulig, vilde en saadan blive Liberalismens Død. Overalt turde da sikkert Reaktionen træde frem; Trone og Alter vilde drage Fordel deraf paa den borgerlige Liberalismes Bekostning. Vi have set af de sidste franske Valg, at det ultramontane Parti kun er et ringe i Frankrig. Hvorledes blev dette da alligevel

saa mægtigt, at det kunde faa sat den berygtede Undervisningslov igjennem. Deri var Pariser-Kommunen Skyld. Af de myrdede Biskoppers Blod fremgik der en rig Velsegnelse for de Ultramontane. Hvorfor optraadte ved en saadan vidt rækkende Fare, hidført ved Socialismen, de Nationalliberale imod de forelagte Strafparagrafer? (Der sigtes herved til forskellige Tillægsbestemmelser til Straffeloven, forelagte ifjor i den tyske Rigsdag, sigtende hen til at lægge Baand paa Socialdemokratiets Agitation, men forkastede af den lovgivende Forsamlings, væsenlig af det liberale Parti og Fremskridtspartiet dannede Majoritet). Fordi det syntes os, at Tankens Frihed truedes ved disse Straffeparagrafer, og fordi vi ikke vilde lade denne blive blandet og rammet sammen med den tøjløse Handling. Vi forkastede Paragrafen, fordi den var affattet saaledes, at den ogsaa ved en kommende aandelig Nat kunde indsnævre den frie Tanke og Dom. Dommerens Sværd bør kun træffe Handlingen, men saa maa det ogsaa træffe skaanselsløst. Man har ved denne Lejlighed vist hen til, at der hos os ikke hersker den Respekt for Politibetjenten, som i England for Konstablen. Hvem der har opholdt sig der, véd, at disse ere meget høflige, saa længe som der ikke ydes Modstand, men at de ogsaa i modsat Tilfælde hugge rask og drøjt løs paa den eller de Gjenstridige. Hos os faar man rigtignok ofte grove Svar paa høflige Spørgsmaal — ikke i Sachsen, thi dette er jo Høflighedens Land — men naar man har en god Samvittighed, kan man ogsaa uden lang Betænkning hugge løs paa Agitatorerne. Man har vist dette ved Urolighederne, foranledigede af Arbejderne ved St. Gotthardt-Bjerget. Avtoriteterne lode skyde paa Urostitterne, thi de havde ikke nogen Selvbefrejdelse, gaaende ud paa, at

de vilde indskrænke Friheden. Man maa altid spørge sig selv, om der ikke ligger en egen Fejl til Grund for Forholdene, og i Virkeligheden fremgaar det ogsaa af en Undersøgelse i saa Henseende, at Mellemlasserne stille sig ofte altfor sørgløse og milde lige overfor Socialismen. Dertil kommer endnu, at Socialdemokrater og Ultramontane rigtignok desavouere hinanden med hyklerisk Mine, men alligevel, naar det er belejligt, særlig naar det kan komme til at gaa ud over de Nationalliberale, gaa Haand i Haand med hinanden. Til dem have endnu i den allerseneste Tid Agrarierne sluttet sig, der fremtræde som den fevdale Tids sprængte Rester, og som desværre kun altfor ofte anse Grundejendommen og den faste Ejendom som staaende i Mod sætning til Handel og Industri. Det Sørgeligste af, hvad der imidlertid har udviklet sig af de skildrede Forhold og Tilstande, er Denunciationsvæsenet og Skandalesygen. Ligesom der efter Kommunens Nederlag indkom 40,000 Denunciationer, saa vrimler det nu ogsaa hos os i alle Retninger af gjensidige Anklager og Beskyldninger. Denunciation er bleven en indbringende Forretning, og med Løgn og Bagtalelse gjøres der glimrende Affairer. Der er opstaaet en literær Gründerkaste, der er i høj Grad foragtelig. Der er dannet en skændig Erhvervsgren, der truer med at forgifte Alt. Den Enkelte, der angribes, er værgeløs, thi søger han at føre et Modbevis, tager Skandalen først rigtig sin Begyndelse, og tilsidst indtræder der Udmattelse hos den Hidsede og Forfulgte. Derfor maa der paa dette Omraade tilvejebringes en Koalition af alle Anstændige og Velsindede, for at den Tid en Gang kan ophøre, i hvilken man holder Enhver for en Gavtyv, indtil han har legitimeret sig for alle Skurke, der svøbe sig i Dydsappen."

Der ere imidlertid endnu andre Farer end de paa-
 pegede og af Dr. Bamberger fremhævede, der fremgaa af
 Socialdemokratiets Virksomhed, og dertil høre den sæde-
 lige Korruption, den religiøse Dekadence samt det Tryk,
 som ene Tanken om dets mulige Sejr medfører. Som
 paavist ere Socialdemokratiets Ideer om Familiebaandet
 og Ægteskabet af saare tvivlsom Natur, og der kan paa-
 vises ikke faa Exempler, der konstatere disse Ideers
 praktiske Indflydelse i de Kredse, der forberede sig til at
 gennemføre Verdensfrelsen. Det sejrrige Socialdemo-
 krati fortrænger derhos Kristendommen og al guddommelig
 Avtoritet. Bebel har selv karakteriseret Følgerne af Kri-
 stendommens Diskreditering, naar han i den tyske Rigs-
 dag (17de Juni 1872) bemærkede: «Er først den himmelske
 Avtoritet undergravet, saa ophører naturligvis ogsaa snart
 den jordiske Avtoritet, og Følgen deraf vil være, at Re-
 publikanismen, Socialismen og Atheismen, resp. paa det
 politiske, økonomiske og det religiøse Omraade, ville
 komme til at udfolde deres fulde Virksomhed». At der-
 hos Tanken om, at Ledelsen af Samfundet en Gang kunde
 falde i Hænderne paa halvdannede eller overfladisk dannede
 Individuer, der vedkjende sig Grundsætninger og Formaal
 som det tyske Socialdemokrati, kan virke deprimerende,
 vil ogsaa kunne forstaas selv i saadanne Lande, hvor
 Socialisternes Stilling, Fremgang og Handlinger ikke have
 kunnet fremkalde til sine Tider en saadan Panik som i
 Tyskland eller Frankrig, naar der erindres, hvilket Sindets
 Tryk der kan fremgaa af den i adskillige af disse Lande
 fremtrædende Mulighed, at de radikale politiske Partier
 med deres ofte kvalificeret Agtelse manglende Førere og
 deres for næsten alle højere Samfundsopgaver fremmede
 og utilgængelige Tilhængere, om ogsaa kun forbigaaende,

kunde bemægtige sig Styrelsen. Det tyske Socialdemokrati gjør sig vel særlig til af at ville hædre Kunst og Videnskab og at ville indrømme disse en fremragende Plads i Fremtidens Kulturstat, men det har hidtil i Gjerningen vist ringe Tilbøjelighed til at fremme eller anerkjende disse, medmindre de virkede destruerende paa den nuværende Samfundsorden. Hvorledes de særlig skulde kunne blomstre i et i alt Væsenligt kommunistisk Samfund som det, der stræbes hen til, henstaar ogsaa som en Gaade.

De Farer, Socialismen saaledes utvivlsomt indeslutter allerede i dens Udviklingsformer, ere i forskjellig Retning af saa indgribende Natur, at man vil kunne forstaa, at der fra mange Sider arbejdes hen til at afværge og neutralisere dem. Det er allerede i et tidligere Afsnit blevet bemærket, at den preussiske Regering gjentagne Gange har taget sin Tilflugt til forskjellige Præventivforholdsregler. Saaledes blev den almindelige tyske Arbejderforening lukket i Aaret 1874. Men denne Forholdsregel var uden Nytte, thi der dannede sig øjeblikkelig en stor Mængde socialistiske Vælgerforeninger, der ifølge Forfatningen ikke kunde opløses, og i hvilke de samme Taler bleve holdte, som man tidligere havde hørt i Arbejderforeningens Lokaler. Der blev anlagt en Række Processer, saavel i Preussen som i Sachsen mod Førerne og mod Pressen, uden at de Straffe, der idømtes, synes at have bevirket nogen kjendelig Moderation i Organernes Udtalelser eller Ledernes Expektorationer*). Der blev

*) Fra 1863—1877 ialt 2843 Processer, deraf 2065 i Preussen og 418 i Sachsen. Tiltalen var begrundet i: Højforræderi, 5, Maje-stætsfor nærmelse, 193, Fornærmelser mod Fyrst Bismark, 211, Ophidselse, 328, Forhaanelser mod bestaaende Statsinstitutioner

endvidere, som der siges efter Fyrst Bismarks Ønske, fremlagt i Rigsdagen til Vedtagelse nogle Tillægsbestemmelser til Straffeloven, egnede til bedre at kunne ramme Socialisterne: men det liberale Parti vilde forblive sine Principer tro og forkastede dem. Der har endelig været Tale om at indskrænke den almindelige Valglov, særlig med Hensyn til Aldersgrænsen, men en saadan Grundlovsforandring vilde sandsynligvis ogsaa blive tilbagevist af Rigsdagens Majoritet. Dette vilde saa meget mere ske, som det nationalliberale Parti er af den Anskuelse, at der i en nær Fremtid ikke kan være nogensomhelst Fare for, at Socialdemokratiet ved Hjælp af den almindelige Valglov fik Majoritet i Tysklands lovgivende Forsamling. Efter en Vælgerstatistik, udarbejdet efter det statistiske Bureaus Meddelelser om Lønarbejdernes Antal, fremgaar det nemlig, at den samlede Masse af de mandlige Arbejdstagere kun udgjør 53,5 Procent af alle mandlige Individuer, der ere i Selvvirksomhed. Hertil kommer endnu, at Arbejderbefolkningen ikke er fordelt ligelig i Valgkredsene, men at den er stærkt sammentrængt i enkelte tæt befolkede Fabrikegne og allerede af den Grund vedbliver at være i født Minoritet i de øvrige Dele af Landet og i den langt overvejende Del af Valgkredsene. Har det nationalliberale Parti end Ret i denne Beregning, saa synes det dog at kunne forregne sig, naar det ikke lægger tilstrækkelig Vægt paa den mulige Sammenslutning af

samt Gudsbespottelse, 298, Fornærmelser mod Embedsmænd, 619, Modstand mod Statsmagten, 277, samt Overtrædelse af Foreningslovene, 909. I omtrent 400 Processer paafulgte der Frikjendelse. I de andre paakjendte cirka 2300 Processer idømtes der i det Hele 70,486 Dage Fængselsstraf samt Pengebøder til Beløb af omtrent 35,000 Kroner, medens Procesomkostningerne og Underholdet i Varetægtsarresten krævede et lignende Beløb.

forskjellige Partier i Rigsdagen, i hvilken forskjellige af de Forfattere, der i den seneste Tid have offentliggjort Afhandlinger og Skrifter over det tyske Socialdemokrati, øjne en ikke ringe Fare, der allerede kunde blive følelig i en ikke fjern Fremtid.

En større Modvægt mod Socialdemokratiets Fremgang end den, der kunde tilvejebringes ved Præventivforholdsregler og nye Straffebestemmelser, ligger, som der skjønnes, i dets eget Skjød. Den fremtræder nærmest i den socialistiske Presses altfor hæftige Angreb mod Religionen og Patriotismen samt i Førernes Maade at optræde paa. Spliden mellem Fraktionerne, de hæftige og voldsomme Optrin, det ofte og endnu for nylig er kommet til, og de Insinuationer, der endnu den Dag idag fremkomme i den socialistiske Presse mod forskjellige af Agitatorerne, have deres Oprindelse heri. Den nationale og patriotiske Følelse, der særlig som Følge af Preussens sidste Krige har gjennemstrømmet Befolkningen, er, som Erfaringen har vist, ofte i høj Grad bleven saaret ved de nationale Dekompositionsforsøg, udførte særlig af den mellemtydske socialistiske Presse, og der har undertiden vist sig en saa hæftig Opposition mod den fulgte Fremgangsmaade, at en Sprængning af den møjsommelig tilvejebragte Fusion ikke hører til Usandsynlighederne. En saadan Svækkelse af Partiet vil under givne Forhold ogsaa kunne indtræde ved en altfor vidtdreven Diskreditering af Religionen. Dette vil særlig kunne finde Sted, naar Socialdemokratiet i en længere Periode ikke kan opvise nogen større Fremgang, eller naar de af samme anvendte Agitationsmidler ved altfor hyppig og overdreven Afbenyttelse begynde at tabe deres Braad. Der vil kunne komme den Tid, hvor Arbejderbefolkningen, rusket op i

aandelig Henseende ved den socialistiske Agitation og ved de sociale Brydninger, ved Selvtænkning vil komme til det Resultat, at det, medens det har lange Stunder med Udsigten til at faa Jorden og dens Goder i Eje, ved sin Gudsbespottelse eller Gudsfor nægtelse forspilder Haabet om en lykkeligere Tilstand i et andet Liv. Føjes til denne Mulighed den Kjendsgjerning, at Mistænksomheden med Hensyn til Anvendelsen af de Agitationsmidler, der ere tilvejebragte ved Folket, faar en ikke ringe Næring ved den Maade, adskillige af Førerne optræde paa, saa er her aabenbart Elementer tilstede, der kunne virke stærkt destruerende paa Partiet. Med Hensyn til det sidste Punkt maa der bemærkes, at de socialistiske Førere saa godt som alle vegne, hvor de have haft at raade over større Midler eller ere komne i Besiddelse af større Indtægter, have hengivet sig til et saa fuldstændigt Bourgeoisliv, at det har fremkaldt de mest hadefulde Insinuationer. Selve Partiets Stifter, Ferdinand Lassalle, havde vanskeligt ved at komme ud af det med en aarlig Indtægt af over 14,000 Kroner, hvilket væsenligt skyldtes hans mange kostbare Liaisons. Nogen større Hjælpsomhed mod Lønarbejderne vides han ikke at have udøvet. Kritiken over hans Maade at leve paa har hos de tyske Socialdemokrater stedse været meget lempelig, hvortil maaske den Omstændighed bidrog, at det var hans egen Formue og hans Indtægt af en omfattende literær Virksomhed, der udelukkende skaffede ham hine Midler. Des skaanselsløse har derimod Dommen været over adskillige af Agitatorerne, der ikke tilstrækkeligt have kunnet rense sig for Beskyldningen for Kassedefekt, Ødslen med Foreningsmidler eller en fuldstændig Bourgeoisoptræden. Offenlig fremsatte Bebrejdelser i saa Henseende have til

forskjellige Tider fremkaldt tumultuariske Optrin i Lokalforeningernes Midte og selv funden Vej til Kongresserne eller til de større Socialistforsamlinger. Der er dog hidtil næsten altid blevet bragt Enighed tilveje, og Angrebene ere blevne standsede, særlig naar den liberale Presse har hentet sine Vaaben mod Socialismen af slige Fremtoninger.

Hersker der end forskjellige Meninger om Betydningen af saadanne indre Brydninger, har end den ikke socialistiske Presse været af den Mening, at der, efter det gamle Ord: «Pak kives og Pak forliges» («Pack schlägt sich und Pack verträgt sich») ikke maa tillægges deslige Stridigheder nogen synderlig Betydning, danne de dog et Moment, der, sammen med de tvende andre omtalte, vil kunne bidrage til at svække Socialdemokratiets Anseelse i de store Lag af Samfundet i ikke ringe Grad og dermed være i Stand til at standse dets Fremgang. Men hvad der ikke voxer mere, gaar i Reglen snart tilbage.

Den største Modvægt mod Socialdemokratiet vil imidlertid, efter al Rimelighed, efterhaanden blive tilvejebragt paa andre Maader end ved Præventivforholdsregler og indre Splid, nemlig ved Forholdsregler, egnede til at stoppe Tilgangskilderne, ved religiøs Paavirkning og ved at udbrede til alle Samfundskredse og i størst muligt Omfang et nøje Kjendskab til dets egentlige Væsen og Formaal. Der vil herved formentlig hurtigere blive tilvejebragt et Korrektiv for de socialistiske Abnormiteter end ved den mere naturlige, men neppe nogensinde i stort Omfang og med Konsekvens fulgte Vej, der vilde blive betegnet ved en gennemgribende, af eget Initiativ fremgaaet Forbedring i religiøs, human og økonomisk Henseende hos mange Medlemmer af de højere staaende

Samfundsklasser. Man vilde uden Tvivl skuffe sig, naar man i sidstnævnte Retning hengav sig til altfor store Forventninger, skjønt slige Forventninger kunde være berettigede, naar der ses hen til den historiske Kjendsgjerning, at en Korruption af Folkelivet altid er gaaet fra oven af ned ad, ingensinde den omvendte Vej, samt at det fra oven givne Exempel i modsat, hæderlig Retning ingensinde forfejler at udøve stor Indflydelse paa de lavere Samfundsklasser.

Der eksisterer intet politisk, socialt eller kirkeligt Parti, staaende paa Basis af den nuværende Samfundsorden, der ikke i mere eller mindre stærk Grad tilskriver de Love en ikke uvæsenlig Betydning med Hensyn til Socialdemokratiets Fremgang, ved hvilke der i Tyskland indførtes Næringsfrihed og Ret til at flytte og nedsætte sig som Næringsdrivende uden at have opfyldt særlige Betingelser til Vederlag herfor. Disse Love, der pludseligt knækkede Lavene og Korporationerne, burde, efter den for Tiden mest gængse Opfattelse, have haft Mellem- og Overgangsformer. De have væsenlig bidraget til at fremme det upersonlige Forhold, at forringe det nationale Arbejde i kvantitativ og kvalitativ Henseende, at hæve al Disciplin og Selvtugt og derved som ved forskellige andre dermed i Forbindelse staaende mindre heldige Forhold at tilføre Socialdemokratiet store Skarer af udygtige, utilfredse, arbejdssky og fordringsfulde Arbejdere. Til trods for denne Erkjendelse tænker intet Parti paa at føre hine Tilstande tilbage, som Tiden var voxet fra. Derimod giver der sig fra mange Sider en stærk Bestræbelse tilkjende for at tilvejebringe tidssvarende Institutioner, der kunde træde i Stedet for de skrinlagte, middelalderlige Korporationsforhold. Paa dette Gebet er det især Ka-

thedersocialisterne, der have udfoldet en direkte mod Socialdemokratiet rettet Virksomhed. De have derved stillet sig fornemlig tre Opgaver, 1) at gennemføre Fabriklovgivningen ved egne Organer; 2) at fuldstændiggjøre denne Lovgivning ved nye Bestemmelser, vedrørende det for Tiden aldeles ubundne Lærlevingsvæsen og 3) at fremme en bedre, lovlig Organisation af Fagforeningerne, saa at disse bleve anerkjendte som juridiske Personligheder, men samtidig bleve tvungne til at underkaste sig Forligsdomstole og at undgaa Kontraktbrud. Der foreligger en Række Forslag i denne Retning, og det tyske Rigsparti har indbragt et Lovforslag, sigtende hen til Reformer i den ikke alene af Kathedersocialisterne, men ogsaa af de konservative og de kirkelige Partier (saavel de Ultramontane som de evangelisk Orthodoxe), ønskede Retning. Først og fremmest skulde Lærlevingsvæsenet ordnes ved Lov. Der forlanges Oprettelsen af Lærlevingskontrakter, i hvilke der præciseres bestemte Forpligtelser. Fagdomstole burde oprettes i hvert Distrikt, sammensatte ikke alene af Industridrivende, men ogsaa af andre dygtige Mænd. Disse Domstole skulde ikke alene afgjøre Stridighederne mellem Arbejdsmestrene og Svendene saavel som Læredrengene, men ogsaa Differencer vedrørende Kvaliteten af det leverede Arbejde. De skulde dernæst kontrollere Understøttelses- og Sygekasseforeningsvæsenet, udstede Vidnesbyrd vedrørende Svendepróven og vaage over Læredrengenes moralske Forhold. Til Varetagelsen af den lille Industris Interesser burde der fremdeles oprettes Industri- og Arbejderkamre («Gewerbekammer»), gennem hvilke Organer, der vilde komme til at indtage en lignende Stilling som Handelskamrene og Landhusboldningsselskaberne, Arbejderne og Haandværkerne kunde

blive repræsenterede og optræde med nogen Vægt ligeoverfor de lovgivende Forsamlinger og Regeringerne. Der antages, og vel ikke med Urette, at der ad denne Vej atter vilde kunne tilvejebringes en Indordning af Læredrengene og Svendene under en Fællesinteresse, at der kunde vækkes en Solidaritetsfølelse og atter opstaa et mere personligt, patriarkalsk Forhold mellem Arbejdsgiver og Arbejder, gennem hvilket der blev unddraget Socialdemokratiet en Del af den Grund, paa hvilken det har opført sin sociale Bygning. Der eksisterer angaaende disse Spørgsmaal en hel lille Literatur, dels i Dagblade og Tidsskrifter, dels i særegne Skrifter, blandt hvilke især et af Julius Schulze (den mellemrhinske Fabrikantforenings og Handelskammers Sekretær), der i Januar 1877 er udkommet i Mainz under Titelen: «Zur Frage des gewerblichen Lehrlingswesens», har vakt Opsigt. Der maa imidlertid bemærkes, at det nationalliberale Parti i den tyske Rigsdag principielt staar imod forskellige af de Forslag, der ere fremkomne denne Sag vedrørende.

I endnu langt højere Grad end med Hensyn til Erkjendelsen af de paa dette Omraade herskende Tilstandes Indflydelse paa Socialdemokratiets Fremvæxt og Rekruttering, hersker der saa godt som overalt Enighed med Hensyn til Anskuelsen om den sædelige religiøse Paa-virknings Nødvendighed som Betingelse for Tilvejebringelsen af bedre Tilstande og som vigtigste Løftestang mod de socialistiske Udskejelser og Farer. Der hersker blandt Mange den Mening, at den positive Kristendom danner den virksomste og mægtigste Vold mod Socialdemokratiet. Det erkjendes almindeligt, at Socialdemokratiet hører op, hvor den katholske Kirke med dens beundringsværdige Organisation har slaaet faste Rødder hos Befolkningen,

hvor dens talrige, efter en og samme Rettesnor hand-
 lende Tjenere staa i hint nære personlige Forhold til de
 lavere Klasser, der altid har været en af denne Kirkes
 vigtigste Støtter i dens hierarkiske og konfessionelle
 Kampe samt i dens propagandistiske Bestræbelser. Drejede
 det sig for Tiden om Socialdemokratiets Undergang som
 Livssag for den tyske Nation, vilde den uden Tvivl bedst
 kunne blive frelst af det ultramontane Parti. Men da
 dette ikke antages at være Tilfældet, og nævnte katholske
 Parti, efter det nationalliberale Partis Paastand, samtidig
 arbejder mod Socialdemokratiet og mod Løsningen af det
 sociale Spørgsmaal, særlig paa Oplysningens, Videnskabens
 og Tankefrihedens Omraade, ydes der dets Fortjeneste i
 førstnævnte Retning ingen Paaskjønnelse. Dens Virk-
 somhed i saa Henseende spiller i Nordtyskland ingen
 Faktor til en formildende Dom over Ultramontanismen
 eller til en mere moderat Optræden fra Lutheranernes
 Side i den saakaldte Kulturkamp. Afset herfra kan det
 Apparat, med hvilket, og den Maade, paa hvilken den
 katholske Kirke for Tiden virker mod Socialdemokratiet,
 kun vække Beundring. Den katholske Presse i Tyskland,
 der tæller omtrent 250 Organer med over 800,000 Abon-
 nenter, af hvilke førstnævnte 135 ere blevne stiftede i de
 sidste to Aar for at værne om Kirkens Rettigheder i den
 saakaldte Kulturkamp, indrømmer de sociale Spørgsmaal
 en vigtig Plads og behandler disse med en Sagkundskab
 og et Overblik, der gjør det forstaaeligt, at der opnaas
 virkelige og omfattende Resultater. Som Organer, der
 væsenlig ere rettede mod Socialdemokratiet, maa nævnes:
 «Die sociale Frage im Lichte des Christenthums», «Der
 Arbeiterfreund» (München) og «Christlich sociale Blätter»
 (Aachen). Af de halvt politiske Blade er det især:

«Kölnische Volkszeitung» (8000 Expl.), «Germania» (7000 Expl.), «Westphälischer Merkur» (6500 Expl.), «Augsburger Postzeitung», «Das Vaterland» (München, 12,000 Expl.) samt Tidsskriftet: «Stimme aus M. Laach», der har sit Navn af et vidt og bredt bekjendt Jesuitkloster, som jævnlig indeholde orienterende Fremstillinger, beregnede paa at modvirke Socialismen. Hvad der ikke udrettes med Pressen, sker ved den personlige Paavirkning, ved Udtalelser fra katholske Kongresser og Generalforsamlinger (deriblandt særlig den katholske Generalforsamling i München), samt ved Dannelsen og Understøttelse af katholske Svendeforeninger. De katholske Prælater lade derhos ikke gaa noget Aar hen uden at udtale sig mod Socialdemokratiet i Hyrdebreve. Saaledes er der endnu i Aar (Februar 1877) udstedt flere Hyrdebreve, deriblandt tvende, fra Erkebisp v. Kübel (Baden) og fra Bispnen i Mainz, Wilhelm Emanuel, der ere saa omfattende, at de udgjøre smaa Skrifter. Begyndelsen af sidstnævnte Prælats Henvendelse til Arbejderne er ret karakteristisk for hele den Maade, paa hvilken der tages fat. Den lyder: «Ifjor efterviste vi den Kjendsgjerning, at Folkets Velfærd fremfor Alt afhænger af Sædelighed og Dyd. Men Sædelighed og Dyd afhænge igjen af Religionen, og derfor er Religion og Folkets Velstand paa det Nøjeste knyttede til hinanden. Imod denne Sandhed opstilles der tvende falske Paastande. Religionens Fjender sige, at Religionen kun bekymrer sig om Himmelen, men ikke om Menneskenes jordiske Velvære; at den meget mere fremkalder Ligegyldighed mod deres jordiske Kaar. Der er Andre, som i deres falske Paastande vel ikke gaar saa vidt, men som miskjende i højere eller mindre Grad Religionens Værd for Folkets Velstand, idet de søge de Hjælpemidler,

med hvilke de ville afvende den i mange Former optrædende Nød, i andre Retninger. Deraf kommer det ogsaa, at Mange, der ved egen Skyld ere geraadede i Nød og Ulykke, ikke erkjende den sande Aarsag dertil, men gjøre deres Medmennesker eller ydre Forhold ansvarlige derfor. I Stedet for at anklage sig selv, fyldes deres Hjerte med Had og Bitterhed mod Andre. Det Ene er lige saa falsk som det Andet. Alle Sandheder, som Religionen lærer, fremme ogsaa samtidig Folkets jordiske Lykke og Velvære. Rigtignok bedrager Religionen Menneskene ikke med at love og foregjøgle dem Opnaaelsen af en jordisk Lyksalighed, som der ikke eksisterer noget Steds. Den bibringer dem ikke heller den falske Tro, at jordiske Nydelser kunne gjøre virkelig lykkelig. Hverdagslivets Erfaring vilde snart modbevise en saadan Mening. Men Religionen gjør Menneskene det til Pligt at bære Omsorg for deres Udkomme i dette Liv, og den byder dem meget virksomme Midler hertil, uden hvilke alle andre kun kunne virke Lidet eller slet ikke. Et i Sandhed efter Kristendommens Grundsætninger levende Folk vil ogsaa forholdsvis være et velhavende Folk; et Folk derimod, der vender sig bort fra Religionen og Kristendommen, vil stedse fremkalde de samme Fremtoninger som det gamle Hedenskab, — Massernes og Folkets Fattigdom og umaadelige Rigdomme, grænseløs Yppighed og Vellevenet hos Enkelte.

De Resultater, den katholske Kirke ved sin Paavirkning har opnaaet lige overfor Socialisterne, have været saa iøjnefaldende, at de efterhaanden have sat den lutherske Kirke, der længe har været raadvild, i Bevægelse. Den har adopteret et i de fleste Punkter med det ultramontane Partis saakaldte «kristeligt sociale Program»

overensstemmende Program og virker nærmest gennem den indre Mission imod Socialdemokratiet. Kongeriget Sachsen, der mest er gennemrodet af de nye Lærdomme, er blevet Midtpunktet for denne Virksomhed. Her udkommer Foreningens Organ: «Bausteine», her er der oprettet Svendelogihuse, «Herbergen zur Heimath», der i Aaret 1876 vare besøgte af 9,584 Personer. Foreningshuset i Leipzig, der blev stiftet i Aaret 1873, stod ifjor i Forbindelse med 21 beslægtede Foreninger i nævnte By og med 16 andre rundt om i Landet og havde sin egen Boghandel, fra hvilken der udgaa Smaaskrifter, egnede til at vække religiøst Liv og bekæmpe den materialistiske Verdensanskuelse, paa hvilken Socialdemokratiet har opført sin Bygning. Rundt om i Nordtyskland viser der sig Tegn til en større Tilslutning. Ses der imidlertid hen til, hvorledes den katholske Gejstlighed har virket, og hvor vidt det er kommet i det protestantiske Tyskland i Retning af Religionens Forhaanelse og Gudsbespottelse, maa det siges, at den lutheranske Gejstlighed har været mere eller mindre pligtforsømmende. Naar den for Tiden staar mere end nogensinde fjernt fra en intim Berøring med Folket, er Skylden utvivlsomt væsenlig at søge hos den selv. Selv der, hvor den har bøjet sig ned til Almuen og haft nogen, maaske kun forbigaaende Fremgang, er det mere sket for at gjøre Propaganda i religiøse Sektors Interesse end for at arbejde hen til at gjøre Jordbunden utilgængelig for Socialismens atheistiske Udsæd eller for at yde sit Bidrag til at føre den store Masse af Befolkningen frem mod Kulturexistensen. Tror den ikke at have noget Kald i saa Henseende, turde den sikkerlig i høj Grad miskjende sin Stilling, sin Forpligtelse og sin Opgave i hele dens Omfang. Det er ikke fra en,

men fra mange Sider, at der rettes en saadan Bebrejdelse mod den lutheranske Kirkes Embedsmænd. Den er kommen til Orde i Heidelberg den 9de Juli 1876 paa den Generalforsamling, som det store Selskab for Folkeoplysningens Fremme (80,000 Medlemmer) afholdt sammesteds; den er bleven rettet mod den næsten i ethvert Skrift, hvor den religiøs sædelige Paavirknings Betydning lige overfor den socialistiske Bevægelse berøres; den er anerkjendt af mange af de Gejstlige, der have sluttet sig til den indre Mission. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Kirken ved Bekæmpelsen af hele den socialistiske Samfundslære kommer til og er forpligtet til at trække den væsenligste Del af Læsset. Den vil her ved en rigtig Opfattelse af Forholdene, ved et nøje Kjendskab til Bevægelsen kunne gribe saa meget mere virksomt ind, som Socialistførerne utvivlsomt have begaaet en Fejl ved at bruge en atheistisk Verdensanskuelse som en af Grundpillerne til deres Samfundsbygning.

Til de her nævnte Forholdsregler, der skjønnes at kunne danne en særlig virksom Modvægt mod Socialdemokratiet og virke destruerende paa det, nævnes endnu sluttelig Udbredelsen af et nøje og omfattende Kjendskab til dets Virkemaade og virkelige Formaal gennem orienterende Fremstillinger. Med den almenvidenskabelige Interesse, de kunne have, forene de den Nytte, at give de Klasser af Samfundet, der nærmest ere angrebne af samme, Vaaben ihænde til Forebyggelsen af dets videre Fremskridt og til et virksomt Forsvar. De fremtræde fremdeles som egnede til at klare Begreberne og at lede den Sympathi i en rigtig Bane, der undertiden, selv i højere Kredse af Samfundet og hos videnskabeligt dannede Mænd, ved en Forvexling af det sociale Spørgs-

maal — vor Tids ædleste Spørgsmaal — med det socialistiske — vor Tids forkasteligste Udvæxt — træffes gaaende i en — væsenlig ubevidst — forkert Retning.

De turde derhos egne sig til at bringe til Erkjendelse i stedse større Kredse, at ethvert, om end nok saa ringe, selvbevidst, alvorligt Bidrag til Løsningen af det sociale Spørgsmaal, der efterhaanden er kommet til at danne Kjørnepunktet i Kulturlandenes moderne Liv, samtidigt er et Bidrag til Opløsningen af det socialistiske Spørgsmaal.

Har nærværende Afhandling, der har søgt at skildre denne Bevægelses seneste Udvikling, at sætte Læseren à jour med alle væsenlige Forhold, der vedrøre den, og at anskueliggjøre disses indre Sammenhæng, i saa Henseende ydet en ringe Skjærv, har den opfyldt sin Hensigt.

Fra Tyskland.

Et Par Rejseoptegnelser.

Af Aleksis Petersen.

I. Dr. Dühring og hans Remotion.

Berlin, August 1877.

Dr. Dühring og hans Fjernelse fra Virksomheden som Privat-Docent ved Berliner-Universitetet, hans «Remotion», er fremdeles et yndet Konversationsemne i Tysklands videnskabelige Kredse. Den socialdemokratiske Agitation, den Deltagelse, Studenterne har bevidnet ham, Spørgsmaalet om hans Ansættelse ved andre Universiteter, navnlig et Par tysk-schweiziske (Bern og Zürich), og hele Sagens almindelige Betydning har indtil nu holdt Interessen for den vaagen. Diskussionen om den har maaske dog haft den Følge, at selv hans Fjender begynde at faa Øjnene op for den uretfærdige Behandling, han har været Gjenstand for. Det Uretfærdige ligger ikke ligefrem i Remotionen; thi denne kan ikke betegnes som ganske uberettiget, men tvært imod som i det Væsenlige selvforskyldt. Det filosofiske Fakultet, der har udvirket den, har ikke haft vanskeligt ved at bevise dens juridiske Berettigelse; men naar det føler sig foranlediget til — efter dertil indhentet Tilladelse hos Kultusministeren — at forelægge Offenheden en Række Aktstykker vedrørende denne Sag, uagtet flere af disse Aktstykker oprindelig netop ikke vare beregnede paa Offentliggørelse, og uagtet Autoriteterne ellers principmæssigt vægre sig ved

at aflægge Offenligheden Regnskab for Afgjørelsen af Disciplinarsager, — saa spørger man om, hvad denne usædvanlige Henvendelse betyder. Er der Noget, der tynger paa det filosofiske Fakultets, og Kultusministerens, Samvittighed? Har Fakultetet følt Trang til at undskylde sin Fremfærd? Er Udgivelsen i Trykken af Aktstykkerne i den Dühringske Sag at betragte som et Forsvarsindlæg til Bedste for det filosofiske Fakultet? Hvis saa er, er det unægtelig lykkedes Fakultetet at bevise, at det, juridisk set, har været berettiget til at handle saaledes, som det har. Men dermed er Sagen jo ikke færdig. Der opstaar det Spørgsmaal, om den Tilsidesættelse, Dr. Dühring har været Gjenstand for, ikke til en vis Grad forklarer — om at undskylde kan der ikke være Tale — disse voldsomme Udfald mod Universitetstilstandene, som have været en Anledning til Remotionen. Mine Samtaler med tyske Videnskabsmænd have bibragt mig det Indtryk, at selv blandt Dührings bestemteste Modstandere begynder den Anskuelse at faa Raaderum, at den systematiske Maade, hvorpaa man har nægtet Dühring Professorværdigheden, er i høj Grad uretfærdig. Hvad de nationalekonomiske Kathedre i Tyskland angaar, saa har «Socialpolitikkerne» forstaaet at erobre sig et vist Monopol over dem. Om nu end flere af de tyske kathedersocialistiske Professorer ere udmærkede Videnskabsmænd, saa findes der dog ogsaa adskillige Ubetydeligheder blandt dem, eller i alt Fald Mænd, som i Sammenligning med Dühring ere fuldstændige Undermaalere. Det nytter ikke at nægte, at Dühring er i Besiddelse af et ganske usædvanligt Talent baade som Forfatter og — efter hvad man siger mig — ogsaa som Docent. De Anskuelser, han har gjort sig til Ordfører for, de Carey'ske, nyde rigtignok ikke stor Kredit i Evropa og ere, ogsaa efter min Opfattelse, for en stor Del uholdbare. Men Videnskaben fremmes ikke derved, at Kathedrene udelukkende forbeholdes Mænd af samme Retning; det vilde tvært imod være i Nationaløkonomiens Interesse, om der skabtes de kathedersocialistiske Professorer en alvorlig Konkurrence.

I fjorten Aar har Dühring nu maattet nøje sig med den beskedne Stilling som Privat-Docent og har atter og atter set

sig sat tilside for Mænd, der med Hensyn til Originalitet, Talent og Kundskaftsfulde stod langt under ham. Hans videnskabelige Anskuelse, navnlig hans nationalekonomiske, skjønt vel ogsaa hans filosofiske, have virket frastødende. Men har en vis personlig Animositet ikke ogsaa gjort sig gjældende? De Ulykkelige have kun sjældent Venner, og Dr. Dühring er ulykkelig. Hans Sjæl er — sige hans Skrifter — opfyldt af Utilfredshed, af Misfornøjelse med Alt, af Bitterhed. I en ung Alder — endnu er han kun nogle og fyre — mistede han Synet. Denne Ulykke har kun kunnet forbitre hans Sind end ydermere. Det Nid og den Hædefuldhed, som han altid er parat til at finde hos Andre, findes hos ham selv i en usædvanlig høj Grad. Han har stødt den Ene efter den Anden fra sig, og staar nu omtrent venneløs. Ja, vel have Socialdemokraterne taget sig af ham paa en ret rørende Maade! Endog i Danmark er der i den seneste Tid blevet skrevet rosende og lovprisende om Dühring i socialdemokratiske Blade af socialdemokratiske Journalister, der naturligvis ikke havde Spor af Anelse om, hvem Dühring var, der naturligvis aldrig have læst en Linje af ham, og som, hvis de havde forsøgt paa at pløje et af hans lærde Værker igjennem, naturligvis ikke vilde have forstaaet en Tiendedel af det! Nej, Venskabet mellem Dühring og Socialdemokraterne hviler paa en temmelig negativ Basis: han er Socialdemokraternes Ven, fordi han ligesom de er en Fjende af visse bestaaende Forhold.

Imidlertid maa det indrømmes, at Socialisterne til en vis Grad maa kunne sympathisere med den dühringske Filosofi. I forskellige Værker, navnlig i «Natürliche Dialektik» (1865), «Der Werth des Lebens» (1865), «Kritische Geschichte der Philosophie» (2det Opl., 1873) og «Cursus der Philosophie» (1875), har Dühring med stort Talent udviklet sit filosofiske System paa en Maade, der har indbragt ham megen Anerkjendelse, og ikke mindst fra socialistisk Side. Han har her bekæmpet Malthus og Darwin og søgt at gjøre optimistiske Opfattelser gjældende. Hans Filosofi, «Virkelighedsfilosofien», er materialistisk; han anerkjender ingen Gud, og det Samfund, som han haaber, at Fremtiden vil bringe os, vil være religionsløst

og vil have Ægteskabet og Ejendomsretten under ganske andre Former end de nu bestaaende. Hans Filosofi rokker stærkt ved Samfundets »Grundpiller», og det kan jo ikke Andet end vinde Socialisternes Bifald.

Sine nationaløkonomiske Anskuelse har han navnlig udviklet i følgende Skrifter: »Carey's Umwälzung der Volkswirtschaftslehre und Socialwissenschaft» (1865), »Capital und Arbeit» (1865), »Kritische Grundlegung der Volkswirtschaftslehre» (1866), »Die Verkleinerer Carey's» (1867), »Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus» (1ste Opl. 1871, 2det Opl. 1875), »Cursus der National- und Socialökonomie» (1ste Opl. 1873, 2det Opl. 1876). Som bekendt har Dühring her gjort sig til Talsmand for carey'ske Anskuelse; men man vilde gjøre sig skyldig i en stor Vildfarelse, naar man opfattede Dühring som et slet og ret Ekko af Carey: Selvstændighed og Uafhængighed er netop Dührings Hoveddyd. Dührings Fremstilling er nu rigtignok langt fra saa fængslende som Careys; den er tværtimod ofte tung, trættende og kjedelig; men til Gjengæld besidder den Dyder, som Careys mangler. Careys Angreb paa Jordrenten er baseret paa en vidtløftig historisk Bevisførelse, der ved nærmere Eftersyn rigtignok vil vise sig at være for en Del falsk, men som ved første Øjekast er blændende og virker bedaarende. Noget Tilsvarende findes ikke hos Dühring; denne har ikke, som Carey, sin Styrke i det Historiske, men i den rent theoretiske Udvikling, og staar i dette Punkt sikkert over Carey. I Befolkningslæren har baade Dühring og Carey Krav paa en større Hensyntagen end den, de Herrer Malthusianere og »Overbefolknings»-Theoretikere hidtil have ydet dem; men Behandlingen af de handelspolitiske Spørgsmaal, Distinktionen mellem »trade» og »commerce» (»Handel» og »Verkehr») og hvad dermed staar i Forbindelse, maa betegnes som mislykket.

Af de nysnævnte Værker er »Kritische Geschichte der Nationalökonomie» et højest ejendommeligt Værk, i yderste Grad pretentløst, men ingenlunde uden Værd. Den bibliografiske Side er ganske forsømt, og den, der venter at finde her saadanne faktiske Literaturangivelser som hos Kautz eller i andre

lignende literærhistoriske Værker, vil blive skuffet. En fuldstændig Oversigt over de nationalekonomiske Forfattere findes ikke her; thi Dühring har kun villet omtale dem, der fortjene at omtales, og da deres Tal efter hans Mening er yderst lille, findes kun meget faa Forfattere nævnte. Foruden nogle Socialister og nogle faa ældre Økonomer behandles egenlig kun Ad. Smith, Malthus, Ricardo, Thünen, Fr. List og Carey. De andre Nationaløkonomer nævnes enten slet ikke, eller expederes ud af Videnskaben med et Par haanende Ord. Bastiat, der dog kan glæde sig ved en forholdsvis human Behandling, behandles som Plagiator, Stuart Mill som en for selvstændig Tænkeevne blottet Compilerator. I denne Stil gaar det Hele. Men noget Sandt er der næsten altid i, hvad Dühring siger; kun har han valgt at sige sine Sandheder paa en unødvendig stødende Maade. I det andet Oplag af sin «Kritische Geschichte» er han endnu mere bidsk end i det første, og her lader han ganske specielt sit Raseri gaa ud over Prof. Ad. Wagner. En voldsom Strid mellem de to Økonomer førte til, at først Prof. Wagner fik en Irettesættelse, fordi han i sin Polemik med Dühring var gaaet ud over det Passendes Grænser, hvorefter der, i Marts 1875, tildeltes Dühring en i de drøjest Udryk affattet Advarsel og Irettesættelse. Det meddeltes Dr. Dühring, at han i 2det Oplag af sin «Kritische Geschichte der National-ökonomie» havde gjort sig skyldig i «en Række af stærke Ærefornærmelser og mod Sandheden stridende Beskyldninger», i «Angreb paa Universitetets Ære og Fred», i «grov Uanstændighed», i «fuldstændig Forglemmelse af sine Pligter» osv. osv., og han underrettedes om, at man i Gjentagelsestilfælde øjeblikkelig vilde berøve ham hans Stilling som Privat-Docent ved Universitetet; at han ikke allerede nu fjernedes, var kun at opfatte som en Seenigjennemflingre, paa hvilken han intet Krav havde. — Med dette 2det Oplag af det nævnte Værk indlededes saaledes Forpostfægtningerne. Det næste Moment i Kampen er Dührings Foredrag over Kvindesagen, hans Fordrivelse fra sin Stilling som Lærer i Literatur og Filosofi ved det berlinske Victoria-Lyceum og Udgivelsen af hans Brochure

«Der Weg zum höheren Berufsbildung der Frauen und die Lehrweise der Universitäten» (1877).

I Marts 1876 holdt Dr. Dühring et Foredrag over Kvindernes højere Uddannelse. Dette Foredrag, der i den talrige Tilhørerkreds vandt almindeligt Bifald, afgav — hvis man skal tro ham — den ydre Anledning til at fjerne ham fra Victoria-Lyceum, en af en Englænderinde, Miss Archer, bestyret højere kvindelig Dannelsesanstalt, ved hvilken han siden 1872 med stort Held havde holdt Foredrag over moderne Literatur og Filosofi for de unge Damer. Den virkelige Grund til hans Fjernelse laa imidlertid dybere: alt i længere Tid var der — hvis man tør tro ham — blevet spundet Intriger imod ham, bl. A. af Prof. Helmholtz «durch seine Frau Auguste»; hans Fordrivelse var kun et Led i den «Gesammpolitik», hans lærde Modstandere allerede i lang Tid havde fulgt. Han faldt som et Offer for «Gelehrtenhass» og «Sektenverfolgung» omtrent paa samme Maade, mener han, som hin «Pierre de la Ramée», der 1572 paa Bartholomæusblodbadets tredje Dag paa grusom Maade blev myrdet af Folk, der af hans lærde Kollega og filosofiske Modstander Charpentier, en bønneret og mod alt Nyt fjendtligt sindet Aristoteliker, var blevne lejede til dødeligt at afstraffe hin berømte Logiker for hans Angreb paa den hellige Aristoteles og for hans videnskabelige Opposition». Denne Opfattelse, der neppe er ganske korrekt, eller som i alt Fald er overdreven, bevægede D. til at udgive sin Afhandling om den kvindelige Uddannelse og om de nuværende Universitetstilstande, og til at forøge den med et Tillæg om «Gelehrtenneid».

Paa de Punkter, hvor Dühring i denne Brochure holder sig til Spørgsmaalet om Kvindernes «höhere Berufsbildung», er det, han siger, godt og i det Hele saa moderat, at der fornuftigvis ikke kan tages Anstød deraf. Dühring mener, at af de højere Videnskaber, der for Tiden hvile paa Universitetsstudium, ville Kvinderne strax kunne gjøre Krav paa godt og vel to Tredjedele. Da Theologien ikke er «Wissenschaft», men kun «Glaubensschaft» og fra Nutidens Synspunkt er at regne for Nul, og da det allermindst vilde være udholdeligt for

fremadstræbende Kvinder at forville sig i Præstevæsenet, bliver der kun tre Fakulteter tilbage. Af dem kan man foreløbig se bort fra det juridiske; men paa det saakaldte filosofiske og paa det medicinske, og paa godt og vel to Tredjedele, kunne Kvinderne gjøre Krav, og Adgangen til Udøvelsen af højere Lærervirksomhed og af Lægevirksomhed bliver herefter at aabne for Kvinderne. Haand i Haand hermed bør der nu rigtignok gaa en Omændring og Simplifikation af den nuværende Studieordning; thi denne er efter D.'s Mening overfyldt med saa meget overflødig og unyttigt Gods, at den kun kan producere Vanskabninger og Pedanter. »En moderne Molière vilde først og fremmest lade sin Komik gaa ud over de lærde Mænd, ikke de lærde Kvinder; og i Grunden har ogsaa den gamle Molière kun gjort sig lystig over saadanne kvindelige Foretagender, der gik ud paa at efterabe det, der allerede hos Mænd er forkert.» Spørger man nu, om Kvindekjønnen kan kappes med Mandkjønnen i den nubestaaende Studiemaade, saa maa der svares: Nej! Men dette Nej betyder noget helt Andet end den sædvanlige filistrøse Benægtelse af Kvindens Anlæg for Studier. For Nutidens lærde Studium, saaledes som det faktisk er ordnet, er Kvinden ganske vist ikke ret skikket; — men Fejlen ligger ikke hos hende, men i Studieordningen; den er en middelalderlig Spændetrøje, som ikke passer for Nutiden; og Kvindens Evner ere i Virkeligheden ikke for svage, men tværtimod i deres naturlige Frihed for stærke til at ville udholde den gamle Læremans Slendrian. Kvindekjønnen er paa Videnskabens og de tilhørende Virksomheders Omraade et nyt Element og maa uvilkaarlig bringe foryngede Skabninger i Stedet for Lærdomsforretningens alderdomssvage Former. Om den kvindelige Legems- og Hjernekonstitution muliggjør skaberiske Ydelser af højeste Art paa de vanskeligste Vidensomraader, er et for det praktiske Formaal ørkesløst Spørgsmaal. Forøvrigt har Geniet, eller Evnen til at skabe noget Nyt, Intet at gjøre med Lægens og Lærerens Forretning. Gjennemsnitsslægen og Gjennemsnitslæreren kan skjæres ud af omtrent ethvert Stykke Træ, naar kun Skjæremaskinen bruges ordenligt. Den Paastand, at Kvinden, blot fordi hun er Kvinde,

ikke kan levere Raastoffet til en Gjennemsnitslærer og -læge, er ganske uholdbar.

Efter saadanne mere indledende Betragtninger gaar Dühring nøjere ind paa Spørgsmaalet om Kvindens Uøvelse af Lægevirkksomheden. Først fremhæves det saa ofte fremhævede Moment, at i det Mindste for Kvindekjønnets, og vel tildels ogsaa for Børnene, vilde Tilstedeværelsen af kvindelige Læger være et stort Gode, og de, der ellers altid holde saa stærkt paa det Velanstændige, bør i ethvert Fald indrømme dette. Herefter vilde over Halvdelen, ja vel to Tredjedele af den hele Lægepraxis tilfalde Kvinderne. Derefter fremdrager D. et andet Moment, som man hidtil har skjænket en langt mindre Opmærksomhed, end det fortjener: Ønskeligheden af at formindske Bekosteligheden ved Produktionen af en Læge. Endelig belyser han det Betydningsløse i den gamle bekjendte Indvending, at Kvinden mangler fysisk Kraft til Bestridelsen af Lægeforretningen: Sygeplejeforretningen, der jo netop besørges af Kvinder, er i det Hele langt mere anstrængende end den egenlige Lægevirkksomhed, der — bortset fra Kirurgien — for største Delen indskrænker sig til almindelige Anordninger og oftest forstaar at holde sig i fornem Afstand fra de grovere Ubehageligheder, — der netop for en stor Del væltes over paa Kvinderne. — Efter denne Undersøgelse følger et Afsnit om Kvindens højvidenskabelige Lærerkald, der ogsaa indeholder mange træffende Bemærkninger og i ethvert Fald ikke indeholder Stof til berettiget Forargelse. Men saa følger der et Afsnit om det kvindelige Studium og de nuværende Universitetsstilstande, og dér er det, at D. har tilladt sig sine skarpeste Udfald.

Den kvindelige Verden har — siger Dühring — i Virkeligheden ingen Grund til at misunde de mandlige Studerende; thi disse, der pines med at høre paa pedantiske, aandløse, tidsspildende Forelæsninger, bære kun noget beskrevet Papir hjem fra Universitetet, og deres Aand forbliver i det heldigste Tilfælde ubeskreven, medens den i det mindre heldige Tilfælde har nogle Kryds og Streger at opvise, der hidrøre fra den professorale Heftekompiletions trægtige Stil. Den kvindelige Verden har Krav paa noget Bedre end Universiteternes nu-

værende Læremethode. Lavsvæsenet er og har altid været uberettiget. I den materielle Industri er Lavsprincippet nu heldigvis overvundet; men middelalderlige Lavsdannelser stikke endnu som Ruiner frem i Universiteterne. Lærde Lav ere imidlertid efter deres Væsen langt værre end industrielle Lav; Videnskaben rammes langt værre af Ufriheden end et almindeligt Haandværksprodukt. Lavsstevlen eller Lavsfrokken kan i Smag og Billighed lade meget tilbage at ønske; men den er dog brugbar, og kun sjældent vil Lavstvungen være Skyld i, at den trykker eller slet ikke passer. Men den lavsmæssigt tilberedte Videnskab er ofte en uspiselig eller i det Mindste ufordøjelig Føde; den er sat sammen med en Mængde Bestanddele, der maa foraarsage den moderne Mave stærke Indigestioner, hvis Tungen ikke har gjort sin Skyldighed og, saavidt muligt, nægtet det smagløse Tøj Indgang. Lærde Monopoler er i det Hele taget langt værre end materielle; thi Undervisningens Ufrihed maa langt mere end Haandværkets forfalske Produktet. Den aandelige Korruption er langt værre end den materielle, og det Værste, man kan gjøre, er at trække Videnskaben ned til at blive et blot Redskab for lavsmæssige Forsørgelsesinteresser. Siden det 12te Aarhundrede ere Universiteterne som aandelige («geistige»), ja tildels ogsaa gejstlige Lav, gaaede stedse mere i Forfald og have væsenligt hæmmet Videnskabernes Fremskridt. Allerede før Adam Smith erklæredes de for de Steder, hvor de værste Fordomme husere. Ogsaa ved de nuværende tyske Universiteter kan man tilstrækkeligt iagttage Lavsmaskineriet og dets Virkninger. Den monopoliserede Korporation coopterer efter personligt Behag; Regeringens Samtykke er næsten kun formelt. En Fagprofessor afgjør, hvem han vil have til Kollega, og ser sig naturligvis om efter den mest behagelige og mest tamme Konkurrent eller snarere Ikke-Konkurrent. Engang imellem griber Bureaukratiet dog ind, og dets Nepotisme er dog ikke fuldt saa gal som den lavsmæssige . . . Professorstanden er en Art Kaste, der navnlig forplanter sig ved indbyrdes Parring. Svigerfader og Svigersøn sidde i samme Fakultet. Man gifter sig ind i Professurerne som tidligere i Haandværksgilderne. Videnskabelige Fortjenester betragtes ikke

blot som den ligegyldigste Biting, men ere endog, hvor de ikke netop træffe sammen med den personlige Patronage, en Hindring for at komme frem eller vel endog en Opfordring til Banlysning. Professorkandidaterne arbejde sig frem ved hyklerisk Underdanighed, munkeagtig Forslagenhed, Smiger og Spyslikkeri. — — — Og paa denne Maade bliver Dühring ved (jeg har citeret omtrent ordret, men forkortet), og dynger Forhaanelse paa Forhaanelse imod Professorstanden. Efter at have behandlet «den ekelhaften Treiben der Personen» vender han sig til «dem sachlichen Boden» og raser her navnlig imod alt det unyttige og ubrugelige Lærdomskram, hvoraf, efter hans Mening, hele Undervisningen er opfyldt. Skulde den kvindelige Ungdom plages med denne «todtsprachliche Bildung», eller snarere «Verbildung», der «har sin Plads blandt de øvrige Lige», skulde den ligesom den mandlige lægges paa «de gamle Sprogs grammatiske og lexikalske Pinebænk», saa vilde den ødelægges og blive uskikket til alt sundt Arbejde, — «en Usikkerhed, den bedst i Forvejen kan studere hos disse mandlige Blaastømper, der som filologiske Pedanter paa Gymnasier og Universiteter repræsentere Nutidens Skolastik». «Denne Disken-op med Citater af antike Skribenter er» — fortsætter Dühring — «Kjendetegnet paa den falske Avtoritetsmaner og har paa Universiteterne gennemvævet de fleste Videnskabers Lære ikke blot med Smagløsheder, men ogsaa fordærvet den i dens hele Holdning og Methode. Gamle Mønsterbøger og saa at sige Bibler saavel som overhovedet personlige Meninger og literære Vidnesbyrd blive falskeligt ansete som afgjørende Kilder. Den stupide Personkultus spiller derved en Hovedrolle . . . En Universitetsforelæsning, der slæber sig et Semester igjennem, bærer oftest Præget af denne Avtoritetsmaner. Professorerne bære sig ved deres middelalderlige Dikteringer ad, som om Bogtrykkerkunsten endnu ikke var opfundet, og som om Kathederindehavernes Visdom var en Hemmelighed, der kun kunde aabenbares i fortrolige snævre Kredse; men i Sandhed staa Professorhefterne dygtigt tilbage for Videnskabens Grundværker. Den almindelige Professor holder sig stedse under sin Videnskabs Niveau; han tygger kun om igjen paa det,

man allerede mange Gange har tygget for ham, og som er blevet overleveret ham af hans tidligere Hovedprofessor.» I denne Aand fortsætter Dühring en god Stund sine Udgydelser imod Professorerne, deres Kammeraderi, Nepotisme, Pengegridskhed og Monopolisering, deres Diktatforelæsninger og hele Undervisningens Form og Indhold. De unge Damer, der ville forberede sig til de praktiske Hovedformaal, Lægevirksomhed og højere Lærervirksomhed, giver han forskellige velmente Raad med paa Vejen. Navnlig indskærper han dem, at «Selv- virksomhed paa Basis af trykte Hjælpemidler med Hensyn til Tid og Penge vil afgive den bekvemmeste og billigste Læremaade. Det er i Virkeligheden et lærd Privilegiehumbug at bilde Folk ind, at Videnskabens Grundværker, der hidrøre fra virkelige og skaberiske Storheder, skulde staa for højt for den stræbsomme Studerende. Hvad der nutildags virkelig ikke kan bruges, er disse paa Universiteterne beregnede Lærebøger, der med velberaad Hu ere indrettede saaledes, at de ikke skaffe Forelæsningerne nogen Konkurrence . . . Vækkende Foredrag høres saa godt som aldrig paa Universitetet . . . Det er ogsaa uden Sammenligning lettere og mindre opslidende for Docenten at afdiktere Indholdet af sit Hefte i sex Timer itræk, end to Timer itræk at holde virkeligt selvstændige og aandeligt frit bevægelige vækkende Foredrag. Paa Kathedrene kan man derfor kun vente at se mekanisk Arbejde præsteret.» Dühring raader altsaa de unge Damer saavidt muligt at hjælpe sig med det trykte Ord og kun benytte Lærerhjælpen paa en aldeles underordnet Maade. Han anbefaler fremdeles at lade det Praktiske træde mere i Forgrunden end hidtil: den vordende Jurist og den vordende Læge bør i god Tid ved at arbejde resp. hos en Advokat og hos en praktiserende Læge søge at gjøre sig bekendt med det virkelige Liv. Han anbefaler endelig en betydelig Reduktion af det Lærestof, der nu fordres: bort med de gamle Sprog; lær de moderne Sprog paa en rent praktisk Maade; befri Undervisningen i Mathematik, Naturvidenskaberne, Historie m. M. for alt det taabelige Kram, «der nu udgjør ¹¹/₁₉ af alt Lærestof!» — At der i disse hans Ud- viklinger findes noget Rigtigt, kan ikke benægtes; der findes

endog ikke saa lidt, som fortjener Overvejelse; men der findes ogsaa meget afgjort Urigtigt, og Alt er sat fuldstændigt paa Spidsen og i yderste Grad overdrevent. Igjennem alle hans Udviklinger sporer man bestandigt Avtodidakten. Endelig slutter han sit Skrift med nogle «Beilage über Gelehrtenneid und Feindschaft gegen Sache und Person». Efter hvad der ovenfor er anført, vil Læseren imidlertid kjende saa meget til Dührings Tankegang og Udtryksmaade, at det vil være overflødigt at meddele mere heraf.

Dührings Udfald i det omtalte Skrift imod Universitetet og Professorerne ere af en saadan Natur, at det Spørgsmaal ikke ligger fjernt: hvorledes har han kunnet udholde at vedblive at staa i Kollegialforhold til de af ham saa stærkt medtagne «universitære Reptilier»? Man maa jo vel mærke, at D. kun var Privat-Docent, at han selv frivilligt havde valgt sin Stilling ved Universitetet, og at det stod ham frit for at opgive den, naarsomhelst han vilde. Da han imidlertid, trods sin saa stærkt udtalte Uvilje mod Universitetet, ikke vilde forlade det, besluttede det filosofiske Fakultet at tage sig heraf. Det der fik Fakultetet til at træde op, var nok imidlertid ikke saa meget de almindeligere Udfald mod Universitetstilstandene, som Angrebene paa visse Personer. Herover kan D. dog strengt taget ikke beklage sig: de personlige Hensyn ere af D. ofte blevene tagne i en saa fremtrædende Grad, at det kun stemmer med Gjengjældelsens Lov, naar han selv falder for Hensyn til Personer. Den Person, der ved denne Lejlighed blev Pinden til D.'s Ligkiste, var Professor Helmholtz.

I «Berufsbildung der Frauen» ere Henblik paa bestemte Personer, Henblik paa Forf. selv og paa hans Uvenner, paa flere Steder at læse mellem Linjerne; men i 2den Udgave af «Kritische Geschichte der Principien der Mechanik» (1877) rettes der under Navns Nævnelser et direkte Angreb paa Prof. Helmholtz. Det nævnte Værks første Udgave var et Par Aar tidligere blevet prisbelønnet af Göttinger-Universitetet med Beneke-Stiftelsens største Pris. Göttinger-Universitetet havde, dengang da det ikke kjendte Forfatterens Navn, afgivet om D.'s Værk den mest smigrende Bedømmelse. Der tales her

om Forf.'s «aldeles fuldstændige og fri Herredømme over Stoffet», det «forbavsende Omfang af hans fuldstændig nøjagtige Literaturkundskaaber», den «fuldendte Anskuelighed, hvormed han har behandlet Sagen»; «ingen af de i Opgaven indeholdte Fordringer er forbleven upaaagtet», hedder det; «det behagelige Indtryk af det Hele gjøres fuldstændigt ved en naturlig, paa heldige Vendinger rig Skrivemaade, den varme Anerkjendelse af enhver Fortjeneste, den oplysende Maade hvorpaa det Mislykkede undskyldes, og den fornemme Skaansel, hvormed det Forkerte forbigaas»; og «fuld af Tilfredsstillelse over at have givet Anledningen til dette skønne Værk, ved hvilket Opgaven fuldstændig løses og mange Biforventninger overtræffes» sluttede Fakultetet sin Bedømmelse, efter hvilken Værket kronedes med første Pris. Saaledes taltes der om Værkets første Udgave; — men om den anden vil det i ethvert Fald ikke blive sagt, at den yder «enhver Fortjeneste» «varm Anerkjendelse». Denne anden Udgave indeholder nogle, forøvrigt ganske faa, Linjer, der have vakt den yderste Forbitrelse, bl. A. fordi de, foruden at udtale sig nedsættende om Berliner-Professorerne i Almindelighed, ikke yde Prof. Helmholtz's Fortjenester tilstrækkelig Anerkjendelse. «Det overrasker ikke», hedder det et Sted i «Principien d. Mechanik», «at den »unklar ein wenig philosophelnde' fysiologiske Fysikprofessor Hr. Helmholtz heller ikke i denne Sag har ladet Lejligheden slippe fra sig til . . . bifaldende at kommentere en pikant Meningsløshed»; — og det paastaas, at H. i 1847 ikke har fremhævet R. Mayers Fortjenester af Videnskaben. Det var disse Udfald, der slog Hovedet paa Sømmet, og som i Begyndelsen af forrige Maaned førte til, at Kultusministeren, efter det filosofiske Fakultets Andragende derom, fjernede Dr. D. fra det berlinske Universitet.

Forud for Remotionen gik der en Skriftvexling mellem det filosofiske Fakultet, Kultusminister Falk, Dühring og Helmholtz. Af Sidstnævntes Erklæring ses det, at han, da han i 1847 udgav sit Skrift «Ueber die Erhaltung der Kraft», ganske vist, som fremhævet af D., har undladt at nævne, at Loven for Kraftens Bevarelse allerede nogle Aar før var bleven opdaget af Dr. R. Mayer; men han oplyser, at han dengang ikke

kjendte Dr. Mayers Skrifter, og fra 1854 af, da han kjendte dem, har han ikke undladt at anerkjende dennes Fortjenester. Fremdeles paastaar han, at hverken han eller hans Hustru har haft nogen Indflydelse paa D.'s Fjernelse fra Victoria-Lyceum. Dr. Dührings Forsvars-Erklæring er affattet med Dygtighed, men det er overflødigt at gaa nærmere ind paa den.

Dette er Hovedtrækkene i den dühringske Sag. Jeg skal tilføje, at medens Socialdemokraterne, Studenterne og Dühring selv have gjort Forsøg paa at fremstille Remotionen som et Angreb paa den akademiske Lærefrihed, paastaa Fakultetet og dets Venner, at den intet har dermed at gjøre. Kultusministeren erklærer, at de dühringske Udtalelser, der «overskride alle Grænser, ved deres Form forraade ikke saa meget det alvorlige Ønske om ved Aabenbaringen af foregivne bestaaende Misforhold i Universitetslivet at befordre deres Fjernelse, men meget snarere den Hensigt, at give Universiteterne, som Korruptionens og Raaddenskabens Sæde, til Pris for almindelig Foragt.» Sikkert er det, at D.'s Optreden mere og mere udviklede sig paa en saadan Maade, at Samlivet mellem ham og de øvrige Docenter maatte blive omtrent uudholdeligt. Noget maatte der gøres, og saa greb man til Dührings Udstødelse af Universitetet. At denne ikke i fjerneste Maade er bleven bevirket ved «de af ham udtalte videnskabelige Anskuelse», føler Fakultetet Trang til at udtale. Men disse Spørgsmaal staa tilbage: hvilken Andel har Dührings videnskabelige Stilling i Forening med personlige Hensyn haft i den systematiske Tilsidesættelse, han uimodsigelig har været Gjenstand for? Og: er det denne Tilsidesættelse, der til en vis Grad har hjulpet med til, at han ser Universitetsstilstandene i saa mørkt et Lys, og som, for en Del, har hidset ham frem til hans Angreb? Det sidste Spørgsmaal er let nok at besvare. Det første holder man ikke rigtig af at røre ved; i alt Fald gjør man det kun med en vis Varsomhed.

Smaa Meddelelser.

Nationalekonomien som Undervisningsfag i Skoler, navnlig tekniske Skoler, anbefales indtrængende af Claes Westman, Overlærer i «nærings- og kredittförfattningar» ved Slöjdskolen i Stockholm, i en lille Artikel i «Framtidens» sidste Hefte. Sveriger, som Forf. fremhæver, hidtil forblevet næsten urørt af disse Stridigheder mellem Kapital og Arbejde, Arbejdsgivere og Arbejdstagere, som have raset saa voldsomt i andre Lande; Socialismen er næsten ukjendt, endog af Navn, af de fleste svenske Arbejdere; — men hvorlænge vil denne Guldalder vare? Socialdemokratiske Agitatorer ville, før eller senere, holde deres Indtog ogsaa i Sverig. Skulle de Farer, disse ville føre med sig, forebygges eller mildnes, maa — hævder Forf. — Arbejdere saavel som Arbejdsherrer gjøres fortrolige med det økonomiske Samfunds Grundlove. Forf. tror, at Englands Exempel viser, hvorledes «en mere almindelig udbredt Indsigt i den politiske Økonomis Hovedlærer virkelig kan indeholde et Beskyttelsesmiddel» imod de socialdemokratiske Agitationer, og han henviser til Roschers saa ofte fremhævede Paastand, at Grunden til, at England i 1848 gik fri for den sociale Revolution, var Tilstedeværelsen af omtrent 4000 Skoler, i hvilke der gaves Undervisning i politisk Økonomi. Referenten vilde oprigtigt ønske, at vi og andre Lande havde ligesaa mange eller flere saadanne Skoler; men han maa dog advare imod de overdrevne Forestillinger om den nationalekonomiske Undervisnings Underværker, som man har søgt at udbrede, støttende sig til Roschers nysanførte Paastand. Det er, for det Første, som ogsaa Hr. W. fremhæver, umuligt at kontrollere Rigtigheden af Roschers Angivelse: Roscher, der ellers er saa samvittighedsfuld med at anføre Bevissteder for de af ham meddelte Data, undlader det ved denne Lejlighed, og hans Angivelse «turde være ikke saa lidet overdreven». Og, for det Andet, selv om den var rigtig, saa vilde man dog svæve

i Vildfarelse, naar man troede, at disse «4000 Skoler» kunde forebygge en Revolution som den af 1848. Undervisning i Nationaløkonomi er overhovedet ikke noget «Beskyttelsesmiddel» imod Udbredelsen af socialistiske Anskuelser. Kjendskaben til Nationaløkonomi har i de senere Tider ubestrideligt vundet større Udbredelse; men samtidigt er ogsaa de socialistiske Anskuelser trængt stedse mere ind baade i de uoplyste og i de mere oplyste Samfundsklasser. Netop de studerende Klasser ere jo, navnlig i Tyskland, blevene grebne af socialistiske Ideer, og vi have jo i den sidste halve Snes Aar atter og atter set, hvorledes netop blandt de nationaløkonomiske Docenter den ene efter den anden er gaaet over til Noget, der paa flere Punkter ligner Socialisme. Nationaløkonomien er ikke nogen Garanti imod Socialisme, og man ophører ikke at være Nationaløkonom, fordi man hylder socialistiske Anskuelser, — hvilket rigtignok Nogle tro. Naar vi ønske, at der meddeles Undervisning i Nationaløkonomi, er vort Ønske heller ikke at holde Eleverne i et bestemt Spor, at faa visse Anskuelser indpodede i dem; men vort Ønske er, at Eleverne erhverve Betingelserne for at kunne komme til en Forstaaelse af det Samfund, hvori de leve; thi en saadan Forstaaelse er vel et ubestrideligt Gode.

Hr. Westman omtaler nu først Nationaløkonomiens Stilling i de engelske Skoler, navnlig støttende sig til William Ellis: «Education as a means of preventing destitution, with exemplifications from the teaching of the conditions of well-being and the principles and applications of economical science at the Birkbeck Schools». Will. Ellis og flere Mænd og Kvinder have udrettet ikke saa lidt i England; men Tyskland, Østrig og Schweiz, der begyndte efter England, ere nu komne forud for det. I disse Landes tekniske Højskoler, Handels-, Forst-, Landbrugs- og Bjergværksskoler, samt i en stor Mængde lavere Skoler doceres Nationaløkonomien regelmæssigt, enten som fakultativt eller som obligatorisk Fag. Blandt de Mænd, der her kraftigst have virket for Nationaløkonomien som Undervisningsfag, nævner Forf. med Rette Prof., Dr. Victor Böhmert, en Aarrække Professor i Zürich, nu Direktør for Sachsens statistiske Bureau (jfr. navnlig hans «Das Studium der Wirth-

schaftswissenschaften an den technischen Hochschulen»). Böhmert anbefaler, at Forelæsninger, Diskussionsøvelser og Ekursioner virke Haand i Haand ved Undervisningen i Nationalekonomi paa de tekniske Højskoler; fremdeles tilraader han at holde Specialforelæsninger over enkelte brændende, paa Dagsordenen staaende Spørgsmaal, da Interessen for Studiet herved vil skjærpes. Som et Exempel paa sine «Ekursioner» omtaler han et Besøg i den Escher, Wyss & Co. tilhørende store Maskinfabrik i Zürich, hvor han søgte at fæste sine Elevers Opmærksomhed paa Storindustriens økonomiske Organisation. I dette Øjemed besaa han med sine Elever Forretningens forskellige Fabrikationsgrene, modtog Underretning om, hvorfra Jærn, Kul og de andre Raastoffer og Hjælpemidler erholdes, forhørte sig om Afsætningsforholdene, om Arbejdslønnen og Lønningsformerne, om Arbejdstiden, om Fabrikordningen, om Syge- og Understøttelseskasser, om Arbejdernes Boliger o. s. v., o. s. v. Kort sagt: han søgte at bibringe Eleverne en Forestilling om, hvorledes en Fabrik paa halvandet tusinde Arbejdere forvaltes. Ved den næste Diskussionsøvelse maa saa en af Eleverne gjøre Rede for det lagttagne og tillige, saa vidt muligt, give en Fremstilling af Fabrikens Gang, Toldlovgivningens Indflydelse paa dens Drift o. s. v., hvilket Altsammen derefter gjøres til Gjenstand for Diskussion. — Det følger af sig selv, at ved de lavere Skoler og ved Skoler, beregnede paa Arbejdere, maa der lægges en ganske anden Maalestok for Undervisningen end den af Böhmert for Højskolerne anbefalede. For Undervisning i Nationalekonomi i Skoler, beregnede paa den egenlige arbejdende Klasse («gewerbliche Fortbildungsschulen») har bl. A. Dr. v. Steinbeis virket, jfr. hans «Volkswirtschaft für Jedermann» en Oversættelse af Rapels «Manuel de morale et d'économie politique à l'usage des classes ouvrières». I Würtemberg har han i et ikke ubetydeligt Antal Arbejderskoler faaet Nationaløkonomien indført. — Ogsaa Belgien og Frankrig ere i Færd med at komme med. Den franske Literatur tæller mange gode populære Fremstillinger. Den parisiske nationalekonomiske Forening har agiteret med Kraft. — Ogsaa Rusland kan nævnes; ved den polytekniske Skole i Riga meddeles Undervisning i

Nationalekonomi som obligatorisk Fag med sex ugentlige Timer. — Danmark og Norge staa derimod langt tilbage. I Sverige indgaar ifølge det den 2den Marts 1877 for den tekniske Højskole udfærdigede Reglement Nationalekonomi som Undervisningsfag i Højskolens Læreplan. Ved «Skogsinstitutet» gives der, ifølge dertil taget Initiativ af «komiterade för ordnande af den tekniska undervisningen», siden 1875 Undervisning i Nationalekonomi. Ved Slöjdskolen i Stokholm doceres nævnte Videnskab siden 1871. Ogsaa ved de lavere tekniske Skoler har man tænkt at indføre dette Fag, forsaavidt de nødvendige Lærerkrafter kunne skaffes tilveje. Derimod er Nationaløkonomien bleven udelukket fra den juridiske Embedsexamen («Hofrättsexamen»); men Kundskab heri forlanges af dem (kun et «Fåtal»), der aflægge «juris utriusque Kandidat-examen» og den «administrative Embedsexamen». A. P.

Det nordamerikanske Kvindearbejde. Den dygtige tyske Nationalekonom Arthur von Studnitz berejste ifjor de Forenede Stater med det Hverv at undersøge de amerikanske Arbejderforhold. En udførlig Beretning herom har han afgivet til den preussiske Handelsminister, der havde overdraget ham dette Hverv. Beretningen vil senere udkomme i Trykken; et Par Brudstykker af den ere allerede blevne offentliggjorte. Det ene af de offentliggjorte Afsnit er betitlet «die nordamerikanische Frauenarbeit».

Forf. begynder med at fremhæve den velbekjendte Kjendsgjerning, at i Nordamerika er — modsat af hvad Tilfældet er i Evropa — Mændene talrigere end Kvinderne: ifølge den sidste amerikanske Folketælling har de Forenede Stater et Overskud af Mænd paa mer end 430,000. Imidlertid er Kvinden ikke i alle Staterne i Minoritet: Tallet paa Kvinder synker, jo mere man nærmer sig Vesten; men i Østen findes et næsten ligesaa stort Overskud af Kvinder som i Evropa: saaledes har Pennsylvania 5000, Connecticut og New Hampshire 7000, Rhode Island 8000, Maryland 15000, Virginien 30,000, Massachusetts 50,000 og New York 56,000 flere Kvinder end Mænd. Det er derfor naturligt, at Kvindens sociale Stilling er en anden i

Vesten end i Østen. I Østen udgjøre Kvinderne en større Del af Arbejderbefolkningen end i Vesten; men i Vesten er Tallet paa ny Brancher af Kvindearbejde større end i Østen.

I Statsadministrationen og de offentlige Kontorer er en betydelig Mængde Kvinder beskæftiget. Under Postvæsenet arbejde mange, og ikke blot, som hos os, i ganske underordnede, men ogsaa i mere overordnede Stillinger, med Gager, der kunne stige til 4000 Dollars aarligt. — I Treasury-Departement arbejde ogsaa mange, og til nogle Forretninger, f. Ex. som Tællere af Banknoter, bruges der udelukkende Kvinder, da de have vist sig dygtigere hertil end Mændene. Til Undersøgelsen af Banknoter, der antages at være falske, bruges ogsaa udelukkende Kvinder. Chefen for det Kontor, hvorunder denne Forretning hører, meddelte Hr. v. Studnitz, at Damerne havde erhvervet en saa stor Færdighed i Opdagelsen af Falsifikater, at ingen Mand kunde konkurrere med dem. — Ogsaa Krigsministeriet benytter Kvindearbejde. I de Forenede Staters statistiske Bureau arbejde mange Kvinder. — De mange Forsøg med Kvindearbejde under Telegrafvæsenet synes at have godtgjort, at der vel i Kvinderne kan faas en forholdsvis billig Arbejdskraft, men at Arbejdet virker skadeligt paa de unge Damer, saa at de trænge til hyppige Ferier, hvis deres Helbred ikke ganske skal ødelægges.

Som bekjendt have vi herhjemme begyndt at forsøge paa at bruge kvindelige Sættere. I Amerika har man gjort det samme Forsøg efter en betydelig større Maalestok. Man beregner dér, at en dygtig Sætterske ugenlig kan sætte og korrigere 30,000 m. For 1000 m faar hun omtrent 30 Cents*).

*) I de danske Bogtrykkerier bruges gennemgaaende ikke Beregning pr. 1000 m, heller ikke, hvad tidligere har været brugt, pr. n, men Alfabetberegning. m er jo en af de bredeste Typer, maaske omtrent en halv Gang bredere end Gjennemsnitstypen. Dette maa man tage i Betragtning, naar man erfarer, at den danske Betaling pr. 1000 Alfabet er 28 Øre. Ved den nominelt høje amerikanske Betaling maa jo ogsaa bemærkes, at Livet i Amerika er saa meget dyrere end i Danmark. En Sætter, der sætter c. 60,000 Alfabet om Ugen, vilde tjene c. 17 Kr. om Ugen. At sætte 60,000 Alfabet om Ugen anses i de danske Bogtrykkerier som ikke nogen særdeles betydelig Præstation; mange danske Sættere sætte betydeligt mere.

Mange faa ikke Akkord-, men Ugølsen, og denne overstiger sjældent 10 Doll. Ved denne Løn forudsættes det, at Sættersken daglig sætter omtrent 6000 m, — en Arbejdspræstation, der dog siges at anstrænge hende meget. En Sætter, der i længere Tid har arbejdet sammen med Kvinder, beretter: »Faa Piger ere i Længden istand til at sætte mere end 5000 m om Dagen, medens en Mand sætter 7—8000. Pigerne staa tilbage, ikke fordi de ere mindre behændige, men fordi de ikke ere stærke nok. De kunne ikke sætte mere end 8 Timer, og selv denne Arbejdstid udmatter dem i høj Grad. Derfor kunne de kun sjældent holde ud at være Sættersker i mange Aar.» Saavel de mandlige som de kvindelige Sættere selv og Læger ere enige om, at Skriftsætning er et meget trættende Arbejde for Kvinder. De kunne i Almindelighed ikke, som Mændene, staa op, men maa sidde ned; de lide af Hoved- og Rygsmerter, ere i det Hele sygelige og trænge til jævnlige Ferier. — Paa mange Steder i de Forenede Stater have Sætterskerne mødt megen Modstand hos Sætterne, fordi de trykkede Lønnen ned. — Fra Sætterskernes Side klages der over, at de for det samme Antal m ikke faa samme Løn som Mændene, og de paastaa, at endog de Blade, der stærkest tage Ordet for Kvindearbejde og Kvindens Rettigheder, ikke genere sig for paa denne Maade at behandle Kvindekjønnets uforholdsmæssigt haardt.

Forf. giver en Mængde Detailoplysninger om de forskellige Grene af Kvindearbejdet, og slutter sit Arbejde med en tabeltarisk Oversigt over det nordamerikanske Kvindearbejde. Denne Oversigt støtter sig til den sidste Folketællings Resultater. Nogle af Tallene forekomme os uforstaaelige; Ansvarer for dem maa imidlertid vedkommende nordamerikanske Statistikere bære, ikke den tyske Meddeler. Oversigten tæller mellem 2 og 300 forskellige Brancher. Tallet paa Kvinder over 10 Aar angives til 13,970,079, og deraf opføres som »arbejdende Kvinder» 1,836,288. Det huslige Tjenestetyende tæller 867,354 Kvinder; derefter kommer Landbruget, der dog beskæftiger et forholdsvis ikke saa meget stort Antal Kvinder. Af kvindelige Læger anføres 625, desuden 24 Tandlæger; af Gejstlige 67; af Advokater 5; 115 ere Skribenter og 35 Journalister; 100 Kvinder »lade sig se for Penge».

Afhandlingen indeholder ogsaa nogle Notitser om Kvindestrikerne i Stoneham og i Lynn 1872, samt om nogle kvindelige Fagforeninger, hvoraf de Forenede Stater have ikke faa.

Bidrag til Spørgsmaalet om Skatter paa faste Ejendomme.

Af **Marcus Rubin.**

(Sluttet.)

V.

Vi have nu set, baade ved Ordlyden af vore Skattelove, ved den Kritik af dem, der ligger lige for Haanden, og ved den Illustration, som Tallene have givet, at vore Ejendomsskatter ere ubillige og uretfærdige i Principet og hvile med ulige Vægt paa de forskellige Ejendomme. Men Anvendelsen heraf involverer paa ingen Maade, at de bør forandres. Det er af Interesse at se, hvor hensynsløs, hvor inkonsekvent og ubehjælpssom man langt frem i Tiden har kunnet være med sine Skattepaalæg; men har dette mere end historisk Interesse? Vore Ejendomme ere beskattede ulige, men er der Nogen, hvem dette gaar ud over?

Dette Spørgsmaal ville vi søge besvaret paa følgende Maade. Vi tænke os først de faste Ejendomme i Kjøbenhavn ubeskattede. Hvis vi da have tre Lejligheder, *A*, *B* og *C*, hver paa 300 □ Alen og med en respektiv Leje af *a*, *b* og *c*, kan vi sætte, at Lejligheden *B* netop betales efter sine Produktionsomkostninger (altsaa = en

Nybygningslejlighed), og at A og C ved mindre eller mere heldigt beliggende Grunde m. v. betales under eller over B . (Fordi A betales under B , Nybygningens Produktionsomkostninger, kan den jo godt betales efter sine egne tidligere Produktionsomkostninger; men selv om dette ikke er Tilfældet, vil den selvfølgelig dog ikke forlades). Lejen for de tre Lejligheder, antage vi, stiller sig, saaledes i Forhold til hinanden: $a = \frac{7}{10}b$, $c = \frac{9}{5}b$, hvor vi ved at gjøre b f. Ex. til 530 Kr. faar $a = 371$ og $c = 954$.

Saa længe der ikke sker nogen reel Forandring i Lejlighederne, vil et saadant Forhold som det ovennævnte have Tendens til at holde sig. Naar vi derfor nu tænke os Ejendommene beskattede, og — som det i Hovedsagen er Tilfældet i Kjøbenhavn — en lige stor Skat, f. Ex. med 70 Kroner, lagt paa lige store Arealer, saa vil denne Skat stille sig paa forskjellig Maade paa de forskjellige Lejligheder. Den vil helt og holdent komme til at udgjøre en Del af Lejen og helt og holdent betales af Lejeren paa Lejligheder af B 's Kaliber, da man ikke vil kunne undgaa den ved at bygge nye Ejendomme, men vil finde den overalt. Lejen paa Lejligheder under B vil, trods Skatten — der jo maatte gjøre A forholdsvis dyrere og C forholdsvis billigere end B , paa Grund af, at de 70 Kroner, lagte til hver af Lejesummerne, selvfølgelig fordyrer A mere end B og B mere end C — tendere hen imod, at Forholdet imellem dem og Lejen paa B holder sig, da man jo, hvis den blev større, vilde søge bort fra denne Art af Lejligheder og henimod B , og paa samme Maade vil Lejen paa Lejlighederne over B søge at bevare Forholdet til Lejen paa B , da man, hvis den blev mindre, i saa meget højere Grad vilde søge derhen

og derved igjen drive den i Vejret. Fortsætte vi med det ovenstaaende Exempel og tænke os saa det yderste Tilfælde, saa vil Forholdet altsaa blive dette:

$b = 530 + 70 = 600$, hvoraf altsaa de 70 Kroner Skat udgjør 11 à 12 pCt., som helt bæres af Lejeren;

$a = \frac{7}{10} b = 420$; af de 70 Kr. Skat, d. e. 16 à 17 pCt. af Lejen, hviler altsaa nu 49 Kr., d. e. 11 à 12 pCt., paa Lejen og Lejeren, medens c. 5 pCt. bæres af Ejeren og er hans Tab;

$c = \frac{9}{5} b = 1080$; Skatten har altsaa forøget Lejen med 126 Kr., d. e. 11 à 12 pCt., som helt betales af Lejeren, men da Skatten i Virkeligheden kun udgjør 70 Kr., d. e. 6 à 7 pCt., faar Ejeren c. 5 pCt., som bliver hans Gevinst. — Men idet vi her ere gaaede ud fra, at Skatten har en Tendens til at hvile paa Lejesummerne, overensstemmende med disses tidligere indbyrdes Forhold, saa gjælder det paa den anden Side at være opmærksom paa det Korrektiv, der virker. Det, det vil komme an paa, er, med hvilken Kraft Monopolet tidligere havde gjort sig gjældende, hvorvidt Monopolet tidligere har taget Maximum af, hvad det kunde faa, er blevet «mættet», og hvorvidt Efterspørgslen er saa intensiv, at den nu, efter at Skatten er paalagt, vil finde sig i dels overhovedet at gaa ud over den én Gang fastsatte Monopolpris, dels at gaa saa vidt, at de beskattede Lejesummer komme til at forholde sig paa samme Maade til hverandre som de ubeskattede. Forsaavidt dette ikke skulde være Tilfældet, forsaavidt Lejesummerne ikke vilde komme til at staa i samme Proportion efter som før Skatten, saa vil Skatten jo komme til at hvile med en saa stor Ulighed paa Lejerne og med en saa meget mindre Ulighed paa Ejerne, som denne Ikke-Proportionalitet beløber sig til. Den kjøben-

havnske Ejendomsskat vil altsaa have Tendens til at hvile proportionalt paa Lejerne, men Tendensen vil modarbejdes af den ikke tilstrækkeligt intensive Efterspørgsel, hvorved Skatten vil kunne komme til at hvile med nogen Ulighed paa Lejerne og da med en saa meget mindre paa Ejerne*).

Det er af megen Vigtighed at være klar paa dette Forhold for at kunne vurdere, hvad Betydning Ejendommenes ulige Skatter har for Ejer og for Lejer. Som vi have set, øves der hovedsagenlig en Uretfærdighed imod Ejerne. Den Uretfærdighed, der vises imod Lejerne ved de københavnske Ejendomsskatter, er dels den mindre, dels vil den altid være af liden absolut Betydning for hver enkelt Lejer i Forhold til hans Lejes Størrelse og endelig har den Tendens til at udjævne sig paa Ejernes Bekostning, saavist som Sandsynligheden er for, at Efterspørgslen stadig bliver mere intensiv.

Men selve den Ulighed, hvormed Skatten hviler paa Ejerne, er mere af forbigangen end af nutidsvirksom Karakter. Der er for en Del groet Mos paa denne Ulighed. Den mest skrigende Uretfærdighed er dækket ved, at Ejendommene, siden Skatterne fixeredes, mange Gange have skiftet Ejere, og at de Fordele og de Tab, Skatten fremkalder, mange Gange ere købte og solgte. I hvor høj Grad dette er Tilfældet, vil man kunne se af den følgende Tabel**).

*) Cfr. hermed Bemærkningerne om Skatterne paa de faste Ejendomme i Frederiksens •Om almindelig Formue- og Indkomstskat», pag. 10—12.

**) Cfr. Tabelværk til Københavns Statistik, I, pag. 3.

	Samlet Antal af Ejendomme (incl. ubebyggede Grunde) ultimo 1875.	Antal af Ejendomme i Kjøbenhavn, der have skiftet Ejere i Aarene 1861—75.				
		1 Gang.	2 Gange.	3 Gange.	4 Gange.	Ialt.
Den ældre Del af Byen indenfor Voldene . .	3173	1058	340	99	38	1535
Den nyere Del af Byen indenfor Voldene . .	222	103	47	9	4	163
Voldkvartererne	266	62	24	3	1	90
De udenbys Kvarterer .	2014	832	378	172	80	1462
Tilsammen . . .	5675	2055	789	283	123	3250

Over Halvdelen af Ejendommene (57 pCt.) have saaledes skiftet Ejere siden 1861, i de udenbyes Kvarterer have endog næsten tre Fjerdedele af Ejendommene skiftet Ejere; af disse solgte Ejendomme have 37 pCt. atter skiftet Ejer mere end én Gang, — 4 pCt. fire Gange!

Herved er Retfærdigheden ikke sket Fyldest. Langtfra! Men for det første hviler Uretfærdigheden nu mindre paa de nuværende Ejere, end om Skatten direkte var paalagt dem, og for det andet vilde en Forandring af Skatten jo være en aabenbar Uretfærdighed imod dem, der have kjøbt og solgt i god Tro til Skattens Bestaaen. En Forandring af Skatten, der ikke principielt og radikalt forandrer den, der ikke sker paa Basis af nye Synspunkter og med en hel ny Skattemaade for Øje, vilde derfor næppe lade sig retfærdiggjøre. Ingensomhelst Forandring kan undgaa Overgangstidens foreløbige og partielle Uretfærdigheder, men det, man vil opnaa, maa staa i Forhold til Ulemperne og Tabene. Det er denne Betragtning, der bevirker, at Ejendomsskatteerne ere saa konservative, det er den, der ogsaa maa have øvet sin Virkning lige over-

for Ankerne over og Reformforslagene til de københavnske Ejendomsskatter.

— Vi skulle her forbigaa det store Antal af Klager, de københavnske Grundejerforeninger lige indtil den aller-sidste Tid ere fremkomne med, Klager, der tidt i deres Motivering vare lidet skarpseende; men af ulige større Interesse er det Reformforslag, der for nogle Aar siden fremkom fra en Del af selve Kommunalbestyrelsen, og med dette Forslag skulle vi noget beskjæftige os.

I Aaret 1865 nedsattes der en Kommission, bestaaende af to Magistratsmedlemmer og tre Borgerrepræsentanter, for «at tage Skatteforholdene her i Staden under Overvejelse og derom afgive Betænkning». Kommissionens Arbejder trak i Langdrag og bleve yderligere forsinkede ved Dødsfald iblandt dens Medlemmer, saaledes at Kommissionsbetænkningen først kom til at foreligge i Aaret 1873 under Navn af «Forslag til Lov om kommunale Skatter af faste Ejendomme paa Københavns Grund». Betænkningen indeholder et Lovforslag, Motiver til dette og en stor Mængde Bilag. Af Lovforslaget og dets Motiver hidsætte vi følgende.

I Stedet for de nærværende Skatter af faste Ejendomme paa Københavns Grund til Københavns Kommune, nemlig Arealskatten, Grundskatten og Brolægningsskatten, skal der, ifølge Kommissionens Forslag, træde en samlet Afgift under Navn af Hus- og Grundskatten. Dennes Størrelse bestemmes ved en Vurdering af Grundene, hvad enten disse ere bebyggede eller ubebyggede, og ved en Vurdering af Bygningerne. For hvert enkelt Matrikelnummer sammenlægges Grundens og de paa den opførte Bygningers Værdi til et samlet Beløb, der bliver Ejendommens Værdi. Grundene ansættes til den Værdi pr.

□ Alen, som Taxationsudvalget mener, at de have i Handel og Vandel. Dette Udvalg skal ved Vurderingen navnlig have for Øje, at det er Opgaven at sætte Ejendommene i et saadant indbyrdes Forhold, at Skattebyrden kan forholdsmæssig lignedes paa dem efter deres Evne til at bære den ved Hjælp af de Indtægter, som de give eller under sædvanlig forstandig Benyttelse kunne give, og under Hensyn til de særegne Byrder, som de bære, ellee de særegne Goder, som de savne, og vil saaledes navnlig Beliggenhedens større eller mindre Fordelagtighed komme i væsenlig Betragtning. Totalsummen af de kommunale Skatter for alle fuldt beskattede Ejendomme paa Kjøbenhavns Grund sammenholdes med Totalsummen af de Værdier, der ere udfundne for de samme Ejendomme. Det Forhold, hvori disse Totalsummer staa til hverandre, er da tillige det Forhold, hvori i Fremtiden hver enkelt Ejendoms Skattesummer staa til hverandre, og er da tillige det Forhold, hvori i Fremtiden hver enkelt Ejendoms Skattebyrde skal staa til dens Vurderingssum. Forholdet udtrykkes saaledes, at det med det nærmeste hele Tal angiver, hvor mange Tusindedele Summen af Skatterne er af Summen af Ejendomsværdierne, og altsaa tillige, hvor mange Tusindedele den enkelte Ejendoms Skattebyrde er af dens ved Vurderingen ansatte Værdi. Forhøjelse eller Nedsættelse af det i Overensstemmelse hermed fastsatte Forholdstal kan i Tidens Løb finde Sted, naar Kommunalbestyrelsen vedtager det, og Kongen bifalder det. Den ommeldte Vurdering forbliver gjældende i 10 Aar, efter hvilken Tids Forløb der foretages en ny Vurdering efter de foranførte Regler. — Overgangen fra de nuværende Skattesatser til den nye Skatteansættelse foregaar paa følgende Maade. For hver

Ejendom udfindes dels det Beløb, som den efter det fastsatte Forholdstal fremtidig skal udrede, dels det samlede Beløb af dens kommunale Skatter ved Udgangen af Aaret 1874 samt endelig Forskjellen imellem disse to Beløb. Hvis Ejendommen hidtil har svaret mindre Skat, end der fremtidig skal svares, udjævnes Forskjellen derved, at der i Aaret 1875, foruden det hidtil svarede Skattebeløb, udredes 1 pCt. af det hele fremtidige Skattebeløb, i Aaret 1876 2 pCt. af det samme o. s. v., og at omvendt, hvis det fremtidige Skattebeløb er mindre end det i 1874 svarede, nedsættes dette sidste med 1 pCt. aarlig af det fremtidige Skattebeløb. Naar Forskjellen er udjævnet saavidt, at der ikke er en Procents Forskel imellem det tidligere og det ved denne Lov fastsatte Skattebeløb, svarer Ejendommen derefter det som fremtidig Skat beregnede Beløb, indtil dette lovlig forandres. — Den Staten efter Frd. af 1ste Oktober og senere Love og Anordninger tilkommende Bygningsafgift beregnes efter de hidtil gjældende Regler og indbetales fra Kommunens Kasse til Statskassen efter Fradrag af Opkrævningsomkostningerne inden fire Maaneder efter Forfaldsdagen. For det Beløb, som Kommunen saaledes vil have at udrede, tilkommer der den Dækning hos de bygningsskatpligtige Ejendomme paa den Maade, at det af disse udredes efter Fordeling i Overensstemmelse med de i denne Lov for Hus- og Grundskatten givne Regler. Navnlig fordeles Bygningskattens sammenlagte Beløb for hele Stadens Grund over de bygningsskatpligtige Ejendommers sammenlagte Vurderingssum; den paa hver faldende Andel beregnes, og ligeledes Forskjellen imellem det efter de hidtil gjældende Regler og efter den ny Fordeling fremkommende Beløb, og kun det sidstnævnte Beløb udredes af hver Ejendom

med Tillæg eller Fradrag af den Del af Forskjellen, som fremkommer ved en, i Overensstemmelse med det førnævnte, stigende Udjævning af Forskjellen.

Foruden det her Anførte indeholder Lovforslaget endvidere Bestemmelser om Taxationsudvalgets Dannelse, Virksomhed og Varighed, om hvorledes Grundens Værdi skal fastsættes med Hensyn til, om den er den Del af Grunden, der bebygges, eller ej, om Undtagelsestilfælde ved Beregningen, om Bygningernes Vurdering, om Vurderingens Offenlighed, om partielle Forandringer ved Nybygning, nye Gadeanlæg o. L., om Skattenedsættelserne (paa Basis af den bestaaende Lovgivning), om Lovens Ikrafttræden m. m.

Af Motiverne til Forslaget ses det at have været dettes Tanke, at det en Gang udfundne Forhold mellem Ejendommenes Værdi og deres Beskatning i Tidens Løb skulde blive uforandret, medens naturligvis de enkelte Ejendommers Værdi kunde forandre sig ved Forandring i de Momenter, der bidrage til at bestemme hver enkelt Ejendoms Værdi. — Et af Kommissionsmedlemmerne var dog tilbøjelig til at bringe større Bevægelighed ind i Beskatningsforholdene. Der burde, efter hans Mening, hvert 10de Aar foregaa ikke blot en Omvurdering af samtlige faste Ejendomme, men ogsaa en Sammensummering af samtlige daværende Ejendommers Skatter og en Beregning af det Antal tilsvarende Dele, som da viser sig at være Skattebyrdens Forhold til Værdien. Efter at dette Forhold da var udfundet, skulde det derved fremkomne Tal benyttes i de næste 10 Aar og saa fremdeles. Det vilde jo nemlig kunne tænkes, at Værdierne af samtlige Ejendomme steg i den Grad, at et ringere Antal Tusindedele af Værdierne kunde udbringe et lige

saa stort samlet Skattebeløb som hidtil et meget større. I saa Fald vilde Kommunen «tjene Penge ved Ejendommenes Stigning i Værdi, og Forholdet imellem den personlige Skat og Hus- og Grundskatten noget forrykkes». Paa den anden Side vilde det jo ogsaa være muligt i en tilbagegaaende Periode, at der vilde behøves et større Forholdstal end hidtil for at skaffe Kommunen samme Indtægt af de faste Ejendomme som hidtil.

Medens dette dog var en mindre væsenlig Ændring, var et andet af Kommissionens Medlemmer imod hele Hovedtanken i Forslaget. Han gjør gjældende, at Følgen af den indtraadte Ordning jo vilde være, at der indtraadte ikke ubetydelige Forandringer i mange af de nærværende Ejendommers Skattebyrde; saaledes vilde en Del Ejendomme inde i Staden faa den dobbelte Skattebyrde af den, de nu have, andre vilde kun komme til at svare i Skat to Tredjedele af, hvad de nu svare, medens Forskjellen paa mange Steder i Forstæderne vilde blive endnu langt betydeligere. Derved vilde altsaa «den opnaaede Simpelhed vindes paa Retfærdigheds og Billigheds Bekostning». Man turde derfor ikke uden paatrængende Nødvendighed forandre de bestaaende Ejendomsskatter. Efter Forslaget vilde man gjøre dette uden at have den Hensigt at ville tilvejebringe en større Indtægt gennem Forandringen; tvertimod, man eftertragter kun en anden Fordeling af den samlede Skatteindtægt. Til Grundlag for denne Fordeling lægges en Vurdering af de faste Ejendomme, der med Hensyn til Skatteansættelsen formentlig maatte anses for vilkaarlig. Man fæster for meget Øjet paa Ejendommene og for lidet paa disses Ejere, der dog ere dem, der skulle udrede Skatten. Det er billigt, at Skattebyrden rettes efter Skatteevnen, men det er urigtigt, at den

Skatteevne, en Ejendomsbesidder som saadan er i Besiddelse af, staar i Forhold til hans Ejendoms gunstige Beliggenhed, sammenholdt med Størrelsen af dens Bygningers Assurancesum. Ejernes Skatteevne forholder sig mere som Forskjellen imellem deres Ejendommens Indtægter og Udgifter; med disse for Øje er i Almindelighed en Ejendom kjøbt, og iblandt Udgifterne indtage Skatterne en ikke ubetydelig Plads; deres Størrelse faar derfor en tilsvarende Indflydelse paa Købesummen. Den Ejer, for hvem Skatterne forringes, skjænkes et saa stort Beløb som det, hvormed Købesummen for hans Ejendom i sin Tid er nedbragt paa Grund af de større Skatter; den Ejer, hvis Skattebyrde forhøjes, fratages derved det Vederlag, som han har regnet paa at have for den større Købesum.

— Kommissionens Forslag er aldrig naaet videre end til det trykte Manuskript, hvori det er nedlagt. Grunden hertil er sandsynligvis den, at den sidst gjengivne Mindretalsudtalelse er et Udtryk for den almindelige Opfattelse af Sagen. Og dette er ikke saa forunderligt. Forslagets Hovedformaal er at beskatte Ejendommene efter deres Værdi; men Følgen bliver, at man ved at beskatte Ejendommene retfærdigt beskatter Ejerne — der have kjøbt Ejendommene med de uretfærdige Skatter paa — uretfærdigt. Ganske vist har Omsætningen af Ejendommene ikke omfattet samtlige Ejendomme, og ganske vist foregaar der, selv efter de skete Transaktioner, endnu daglig Uretfærdigheder paa Grund af Skatten, idet Skatten, naar Ejendommene stige eller falde i Værdi, stadig paany bliver ubillig; men Ejendommene ere dog købte og solgte med disse Stigninger og Fald for Øje. Den mulige Uretfærdighed, her begaaes, er i hvert Fald ikke betydelig nok

til at nødvendiggjøre en saa stor og haandgribelig Forandring som den, at omdanne Skatten, hvorved Flertallet af Ejerne jo vilde forfordes. Det vilde være, til Fordel for nogen reel og megen formel Retfærdighed, at begaa en stor reel Uretfærdighed. Og heller ikke lader en Forandring sig retfærdiggjøre for Lejernes Skyld, naar ses hen til den forholdsvis mindre betydende Ulighed i Beskatningen (se Udviklingen pag. 260), disse lide under.

De to Mindretalsudtalelser bringe derimod, hver paa sin Maade, Sagen til at staa i sit rette Lys. Saaledes som den ene foreslaar, at man udtrykkelig skal præcisere, at det Offenlige ikke skal tjene ved Omlægningen af Skatterne — og dermed fuldendes kun Forslagets Tanke — saaledes gjør den Anden opmærksom paa, at netop dette, at Forslaget ikke tilsigter nogen Forøgelse i Indtægt, gjør en Forandring meningsløs, thi dermed falder Hovedgrunden til Forandringen, der for Ejerne som saadanne og Lejerne som saadanne er af tvivlsom Værd. Dette er rigtigt. Skatteforandringen har kun sit Forsvar i, at det Offenlige faar en forøget Indtægt. Naar Skatten paa de faste Ejendomme forandres, da bør det være for, efter en voxende Skala og stigende med den stigende Værdi, at ramme Jordrenten til Fordel for det Offenlige; først dette retfærdiggjør Forandringen *). — Men ihvorvel Forslaget altsaa ikke har set Sagen fra dette Standpunkt, bliver det dog af en ganske særlig Interesse. Forslaget gaar selv ud paa en Beskatning af Konjunkturerne og af

*) Vi tænke her selvfølgelig kun paa en Omændring af de bestaaende Ejendomsskatter. Ved Indførelsen af helt nye Skatter paa de faste Ejendomme, uafhængigt af de bestaaende (se nedenfor), vil naturligvis f. Ex. Kommissionens Forslag være uendeligt at foretrække fremfor den nu brugelige Form for Beskatningen af faste Ejendomme.

Monopolet, kun at det bliver staaende paa Halvvejen. Men dets Grundidé og de Midler, der foreslaas til at realisere denne — begge Dele vedtagne af de fire af Kommissionens fem Medlemmer — ere, ved deres praktiske Radikalisme, baade i og for sig og med Hensyn til selve det foreliggende Spørgsmaal, af stor Betydning som et Præcedens for Fremtiden.

VI.

Vi have i forrige Afsnit undersøgt, paa hvilken Maade de bestaaende kjøbenhavnske Ejendomsskatter sandsynligvis virke. Reformerer disse Skatter, vil dette kunne ske ved at forene den proportionale Skat paa Arealet enten med en proportional eller med en progressiv Skat paa Grunden efter dennes Værdi.

Lad to Lejligheder, A og B , være hver 300 $\square$ Alen stor, og A koste 2 Kr. pr. $\square$ Al., hvoraf Grunden = 1 Kr., B 3 Kr. pr. $\square$ Al., hvoraf Grunden = 2 Kr., Skatten vil da stille sig paa følgende Maade:

1. En proportional Arealskat paa 5 pCt. giver for A 15 Kr. og for B 15 Kr.

2. En proportional Grundskat paa 5 pCt giver for A 15 Kr. og for B 30 Kr.

3. En progressiv Grundskat paa resp. 5 og 10 pCt. giver for A 15 Kr. og for B 60 Kr.

1 og 2 sammen giver for A 30 Kr. og for B 45 Kr., hvilke Summer, lagte til Lejesummerne, gjøre disse 630 og 945 Kr. store. For saa vidt dette bliver de virkelige Lejesummer, ville disse altsaa, beskattede, staa i samme Forhold til hinanden som ubeskattede ($\frac{600}{900} = \frac{630}{945}$), og Skatten vil, i Overensstemmelse med det i forrige Afsnit

udviklede, hvile proportionalt paa samtlige Lejesummer og helt bæres af Lejerne. Men Sandsynligheden er imod, at de nævnte Beløb ville blive de virkelige Lejesummer. A vil sandsynligvis ikke naa helt op til 645 paa Grund af Monopolet, og Ejerne ville da komme til at bære den Del af Skatten (faa saa meget af deres Monopolgevinst konfiskeret), som det bliver umuligt at forøge Lejen med. Det er Efterspørgslens Intensitet, der her vil bestemme, hvor meget af Skatten paa Grunden der vil bæres af Lejeren, og hvor meget af Ejeren.

1 og 3 sammen giver for A 30 Kr. og for B 75 Kr. Disse Summer, lagte til Lejesummerne, gjør $A = 630$ og $B = 975$ Kr. Her vil imidlertid B ganske sikkert ikke naa denne Leje. Lejen vil som Maximum blive 945 Kr., og de øvrige 30 Kr. maa da bæres af Ejeren, da Lejen for B jo i det Højeste stiger proportionalt med, hvad den er steget for A , og sandsynligvis, som nys nævnet, ikke en Gang vil stige saa langt, paa Grund af, at den Monopolets Mættethed, der gjør sig gjældende, vil forhindre, at Proportionalitetstendensen fuldt ud kommer til at virke.

En proportional Hus- og Grundskat vil saaledes have Tendens til at hvile helt og proportionalt paa Lejesummerne og Lejerne, men i Praxis vil den, for de monopoliserede Lejligheders Vedkommende, delvis bæres af Ejerne, som forsaavidt ville miste en Del af deres Monopolgevinst.

En proportional Hus- og en progressiv Grundskat vil virke dels som den nysnævnte Skat, dels vil den yderligere berøve Ejerne en saa stor Del af Lejen, d. e. konfiskere en saa stor Del af deres Monopolgevinst, som Progressionen beløber sig til.

— Det er ikke vor Hensigt i denne Undersøgelse at gaa ind paa en Vurdering af de forskjellige Skatters Betydning, dels i Forhold til hverandre, dels i Forhold til hele det historisk givne Skattesystem. Vi skulle derfor her blot tilføje, at en Skat, der hviler paa Huslejen, sikkert nok ikke er ideelt den heldigste Skat, men — naar de smaa Lejligheder ere fritagne — dog turde være den saavel socialt (som Maalestok for Evnen) som fiskalt heldigste Forbrugsafgift. Medens en saadan Forbrugsafgift jo vil komme til at udgjøre den ene Del af en Ejendoms-skat, vil den anden Del, som vist, komme til at blive en Skat paa Grundejerne, en Konfiskation af Monopolet, der vil blive saa meget væsentligere og af saa meget større Betydning for Samfundet, som man beslutter sig til at gjøre Skridtet fuldt ud og gjøre Grundskatten progressiv. En saadan rationel Ejendomsskat vil kunne træde i Stedet for de nu bestaaende Ejendomsskatter — her er Resultatet for Samfundet saa betydeligt, at Forandringen vil kunne forsvares — og Overgangen vil da kunne ske paa den af «Kommissionen» (se forrige Afsnit) foreslaaede Maade. Men det lader sig ogsaa saare vel tænke, at en saadan Hus- og Grundskat bliver indført i Kommunerne, uafhængig af de bestaaende Ejendomsskatter, som Led i en ny almindelig Formue- og Indkomstskat (eller hvad Navn man nu vil give en saadan Skat). Eller endelig fremtræder en saadan Skat maaske endog som separat Skat, som en ny Hovedskat for Kommunerne, idet man da gaar ud fra Nødvendigheden af en almindelig Forbrugsafgift og Berettigelse til fremtidig Konfiskation af en Del af det store Stad-Grundmonopol*).

*) Nye og rationelle Skatter paa de faste Ejendomme synes i Virkeligheden at have en Fremtid for sig som Hovedskatterne i de

Idet vi nu paany vende os udelukkende til denne Monopolbeskatnings Betydning som saadan, komme vi tilbage til det i de første Afsnit af denne Afhandling Fremsatte. Vi søgte dér at paavise, hvorledes Nutidens Skatter gaa i social Retning, mere end i fiskal, d. v. s., hvorledes man først og fremmest tager Hensyn til den retfærdige (ved Tolden den nyttige) Skat og først derefter til den lette Skat. Vi viste dernæst, hvorledes de sociale Forhold kræve en Skat paa det store ejendommelige Monopol, som kaldes Jordrenten, en Beskatning af Grunden efter dens Værdi. — Hovedanken imod en saadan Skat — d. v. s. efter at man i og for sig har indrømmet Tiladeligheden af Monopolets Beskatning — er ikke den praktiske Udførelse, Skattens Paaligning, thi man bliver hurtig enig om, at selv en aarlig Vurdering af Ejendommene efter deres Værdi i Handel og Vandel er et Arbejde, der i Lethed og Paalidelighed staar langt over den almindelige Ansættelse til den personlige Indkomstskat; men den Indvending, der gjøres, er, at naar man konfiskerer en Del af Jordrenten ved opadgaaende Konjunkturer, saa bør man ogsaa betale tilbage ved nedadgaaende.

Vi forstaa ikke dette Ræsonnement. Naar man f. Ex. lægger en Skat af 5 Øre pr. □ Al. paa en Grund, der er 1 Kr. værd pr. □ Al., en Skat af 1 Kr. paa en Grund,

kommunale Budgetter; deres Indførelse hænger tildels sammen med Spørgsmaalet om den kommunale Autonomi i Beskatningsspørgsmaalet og dernæst selvfølgelig med de øvrige Skattereformspørgsmaal i Stat og Kommune. (Hele Kommunal skattespørgsmaalet staar for Øjeblikket i særlig Grad paa Dagsordenen i Tyskland. Se den Afsnit III omtalte Enquête, endvidere Wagner's Finanzwissenschaft, Zweite Ausgabe, Leipzig u. Heidelberg 1877, navnlig §§ 47—49, samt de af Wagner sammesteds citerede Skrifter).

der er 10 Kr. værd pr. □ Al., en Skat af 5 Kr. paa en Grund, der er 30 Kr. værd, og en Skat af 30 Kr. paa en Grund, der er 100 Kr. værd pr. □ Al. (altsaa lader en Grund paa 1 Kr. pr. □ Al. betale 5 pCt. og en Grund paa 100 Kr. pr. □ Al. 30 pCt. i Skat), hvorledes kan der saa blive Tale om en Tilbagebetaling? Hvis Brogade, der laa udfor den gamle Knippelsbro, var 30 Kr. værd pr. □ Alen. og sank ned til en Værdi af 10 Kr., medens omvendt Slotsholmsgade, udfor den nye Knippelsbro, var 10 Kr. værd pr. □ Al. og blev 30 Kr. værd, da vilde jo ogsaa den enes Skat formindskes, den anden forøges i Overensstemmelse hermed. Saa længe en Byggegrund overhovedet har Jordrente — og derved forstaa vi, at den betales ud over de Produktionsomkostninger, med hvilke den indtages til Byggegrund — kan man beskatte den, alt eftersom dens Jordrente er større eller mindre; Alt, hvad Samfundet lader Individet beholde af Jordrente, det er et Offer paa Hensigtsmæssighedens og Billighedens Alter, men det kan ikke forpligte til at sørge for, at Jordrenten altid bliver lige stor.

Først naar det lidet hyppige Tilfælde indtræder, at Grunden faar Nødpris, vil Spørgsmaalet om Tilbagebetaling kunne komme frem. Tænke vi os, at en ny Byggegrund — og derved forstaa vi en Byggegrund fra Byens yderste Rayon; Gammelholm og Fæstningsterrænet f. Ex. ere ogsaa nye Byggegrunde, men fødte med Jordrente paa, kun at det ikke er private Ejere, men Stat og Kommune, der paa Forhaand have taget Jordrenten (cfr. ogsaa nedenfor om Demarkationsterrænet) — at en saadan Byggegrund altsaa synker i Værdi til under de Produktionsomkostninger, Grunden beløb sig til, da den indtoges til Byggegrund, fordi den Del af Byen, hvori Grunden ligger, har

mistet sin Frekvens el. L., da først vil der kunne være Tale om Tilbagebetaling, thi da mister Ejeren direkte en Del af sine Produktionsomkostninger ved Samfundet, saaledes som alle Andre direkte tjene Jordrenten ved Samfundet. Men da der ved Jordrenten ikke er Tale om nogen fuld Konfiskation, nogen Berøvelse af Gevinsten — en fuldkommen Konfiskation af Jordrenten vil jo medføre, at Ejerne forblive fuldstændig uberørte af al Opad- eller Nedadgaaen af Jordrenten og ligeledes først kan fordre Erstatning, naar Ejendommen faar Nødpris — hvor kunde der saa i hvert Fald her blive Tale om nogen fuld Tilbagebetaling? Hele dette Nødprisforhold vil ikke forekomme hyppigt. Hvor det fremkommer, vil det i Reglen være hele Dele af en By (eller hele Byer) eller Strækninger m. m., der ere udsatte for saadanne Tab, og i saa Fald indse vi aldeles ikke det Farlige ved at acceptere det Princip, at Staten, Kommunen o. s. v. — ikke erstatter, thi det kan der som sagt ikke være Tale om — men mildner de Tab, Vedkommende lider. — Det er dog neppe dette, man har tænkt paa, naar man har talt om Nødvendigheden af en Tilbagebetaling; vi tro nærmest, det er Formindskelsen af Monopolet, Tilbagegangen i dette, og Nødprisen, man har forvexlet; og hvad der har bidraget til Argumentets Plausibilitet er vel det, at man har tænkt paa den enkelte Ejer, der køber en Grund med en vis Jordrente paa, hvilken Grund saa senere faar formindsket Jordrente, man har da stillet det op, som om denne Ejer skulde have Tilbagebetaling af det Offenlige, man har ikke set, at, under de vekslede Ejere og under Bølgegangen i Ejendommenes Værdi, staar det Offenlige stadig med sit Krav paa den større eller mindre Extra-gevinst, Grunden maatte give.

Det forstaar sig af sig selv, at Spørgsmaalet først faar effektiv Interesse, naar Jordrenten — hvad der jo almindeligvis sker — er i gennemgaaende Stigning. For Københavns Vedkommende skulle vi minde om det Resultat, man er kommet til: at Ejendommene fra 1861—75 aarlig er steget 2 pCt. i Værdi*). — Denne Værditilvæxt er ikke kommen de københavnske Ejendomsskatter til Gode; den er et godt Vidnesbyrd om en rationel Skats Betydning.

VII.

Vi have nu undersøgt de københavnske Ejendomsskatters Form og Virkemaade, og vi have søgt at vise, hvorledes Spørgsmaalet om en Forandring af dem stiller sig. Tanken om at beskatte Grundmonopolet — en Tanke, der jo er begrundet i Sagens Natur, og der ved Alverdens Grundskattesystemer mere eller mindre er kommet til Anvendelse, om den end i Tidens Løb hyppigt er gjort betydningsløs — ligger unægtelig allerede i selve Københavns Matrikullovs Bestemmelse om Vurderingen af Beliggenheden; denne Tanke er senere blevet tilsløret og gjort uvirksom, men den er dog kommet frem paany ved Forstædernes Beskatning (saaledes som ogsaa ved Loven om Købstædernes Grundskat), den har været den dunkle, men dog til Grund liggende Forudsætning ved de forskellige Besværinger og Reformforslag, og da navnlig ved det store, her udførligt omhandlede, Forslag til Kommunalbestyrelsen.

Men, hvad der er det Mærkeligste: denne Tanke har

*) Tabelværk til Kbhvn.'s Statistik I, Pag. 7.

sin radikaleste og mest konsekvente Form faaet legemlig Skikkelse i en lille Episode af Kjøbenhavns Bebyggelses-historie. Vi skulle derfor — ogsaa til Belysning af det Foregaaende — give en kort historisk Fremstilling af denne mærkelige Episode, vi svæve derved ikke mere i Luften, men komme til at staa paa det Faktiske, det skete Præcedences brede og faste Grundlag*).

— Efter at Staden Kjøbenhavn sejrrikt var gaaet ud af den svenske Belejring og Storm paa Byen, blev der ifølge kgl. Reskript af 4de Juni 1661 dragen en Demarkationslinie udenom Byen, saaledes at der ikke maatte bygges paa Terrænet imellem den indre By og omtrent ud til Søerne (en imod Øst og Vest noget mere fremskudt Demarkationslinie end Linien af 1852). De Ejere af Grunde paa dette Terræn, hvem det den Gang blev forment at bygge, fik en Erstatning herfor, for saa vidt de ikke allerede havde faaet Byggepladse anvist indenfor Voldene, ved at faa anvist Byggeplads paa den Staten tilhørende Ladegaardsmark hinsides Søerne. — I 1682 blev der draget en noget mere fremskudt Demarkationslinie, der begyndte ved Kallebodstrand (omtrent 2000 Al. fra «den gamle Jerbanegaard») gik over Roeskilde Landevej, overskærende Frederiksberg Allé noget udenfor Runddelen, over Ladegaardsvejen, overskærende den sydlige Del af Assistens Kirkegaard, over Stadens Fælleder, udenom

---

*) Se til denne Fremstilling samtlige Lovforslag, Betænkninger og Forhandlinger i Folketinget og Landstinget om Expropriationen af Demarkationsterrænet, Afløsningen af Demarkationsservituten, Resultaterne af Gjennemførelsen af Lov af 6te Juli 1867 m. m. i Rigsdagstidende, 12te Session 1860 og Ord. Samling 1869—70. (Cfr. Oversigt over Rigsdagens Virksomhed. Kjøbenhavn 1874. Pag. 53).

de gamle Sandgrave, og ud til Sundet, noget Nord for Gamle Kalkbrænderi.

I Midten af forrige Aarhundrede vedtog man en Plan, hvorefter der skulde anlægges Forstæder udenfor Kjøbenhavn; Planen kom imidlertid ikke til Udførelse, og den opgaves udtrykkelig ved en Beslutning fra Generalitets- og Kommissariatskollegiet, der daterer sig fra Slutningen af forrige Aarhundrede. Det, at Planen havde været fremme, havde dog bevirket, at der var blevet opført en Del Bygninger paa Demarkationsterrænet; men ved Belejringen af 1807 vare disse enten blevne demolerede eller ødelagte.

I den første Snest Aar efter denne Katastrofe var der kun ringe Anledning til at bebygge Terrænet udenfor Portene; indenfor Voldene var der Tomter nok, som ventede paa Gjenopbyggelse. Der gaves dog Tilladelse til at bygge ved kgl. Resolution, men med den Indskrænkning «uførtøvet og paa egen Bekostning at nedrive Bygningen og ryddeligggjøre Pladsen, naar saadant af Fortifikationsvæsenet forlanges». Ved Plakat af 13de Oktober 1824 fastsattes, at der indenfor Demarkationslinien og i en Afstand af 1000 Alen udenfor samme ikke maatte paabegyndes noget Bygningsarbejde — Tilbygning og Overbygning paa ældre Bygninger derunder indbefattet — uden Approbation af Tegningerne, og saaledes, «at Bygningen uden Godtgjørelse bliver at nedrive og Pladsen at ryddeligggjøre, naar saadant i paakommende Tilfælde for Fæstningens Forsvar maatte eragtes nødvendigt». Demarkationsterrænet, der var blevet udvidet ved en Plakat af 6te Juni 1810, indskrænkedes saa atter ved Lov af 6te Januar 1852, som flyttede Grænsen ind fra Linjen langs Falkoneralleen og Jagtvejen til Linjen langs med

Søernes indre Rand, og dette blev den sidste Demarkationslinje.

Der var imidlertid stadig blevet bygget paa Terrænet, om end med de nævnte Indskrænkninger, saaledes at man hverken kunde bygge, som man vilde, eller anse sin Bygning for sikker imod Nedrivelse. Dette bevirkede selvfølgelig, at Grundene paa Demarkationsterrænet vare adskilligt mindre værd end Grundene i Staden, og at Fæstningens Sløjfning — hvorved den paa Grunden lagte Byggeservitut jo maatte antages at bortfalde — vilde hæve Grundene meget i Værdi. Da Tanken om at sløjfe Voldene derfor efter 1852 jævnlig dukkede op, begyndte man at spekulere i disse Grunde, at købe dem i Tide for ved »gunstige Konjunkturer» at tjene Penge paa dem, eller man beholdt dem, ventende paa den Extragevinst, Grundene muligvis inden lang Tid vilde erholde ved Voldenes Sløjfning og derved ved Servitutens Ophør. — Man havde virkelig Aarsag til at bære sig ad paa denne Maade. Hidtil havde det Offenlige ikke paa noget Punkt bekymret sig om Individets Gjæld til Samfundet ved heldige Konjunkturer, eller om Samfundets stadige Gaver af Jordrente til enkelte Samfundsklasser, og man kunde da heller ikke antage, at dette skulde blive Tilfældet her. Byggeservituten var saa nøje knyttet til Fæstningen, at den ifølge alle privatretlige Regler eo ipso maatte bortfalde med denne. Der var vel for c. 200 Aar siden givet Ejere paa Demarkationsterrænet Erstatning for Bortflytning (altsaa end mere for et Servitutpaalæg); men denne Erstatning — Anvisning af Byggegrunde hinsides Søerne — var den Gang af omtrent ingen Betydning, og, hvad der var ulige væsentligere, det var to Aarhundreder siden, den var givet. Den var for mange Tider siden bortvejret ved

de Rækker af Kjøb og Salg, der havde fundet Sted siden da, og den kunde ikke vel have Betydning for de nuværende Ejere, særlig i et moderne Samfund, hvor Ejendomsrettens oprindelige Berettigelse paa intet andet Punkt undersøgtes, hvor Ejendomsretten var en uantastelig «naturlig» Ret, og den tilfældige Ejer af Land paa ethvert andet Punkt nød samtlige opadgaaende Konjunkturers Fordel, hvor han overalt ansaas for berettiget til den stigende Jordrente, trods den mere end tvivlsomme Berettigelse, hvormed Ejendomsretten over Grunden oprindelig kunde være stiftet. Der var altsaa god Grund for de forhaandenværende Ejere til at glæde sig over den Jordrente, deres Grund fik, da Spørgsmaalet om at rive Voldene ned kom frem, og denne forventede Gevinst var allerede Gjenstand for Kjøb og Salg.

Men man havde gjort Regning uden Vært. Jordrenten, Monopolgevinsten, var denne Gang for haandgribelig til, at Staten vilde lade sig den slippe af Hænderne; hvad man kunde lade gaa til daglig Brug, hvor der skulde et stort Apparat til, for at komme Jordrenten tillivs, det vilde man ikke finde sig i her, hvor man saa saare let kunde tage Løvens Part af den. Det kan ikke nægtes, man forraadte derved det gamle *laissez-faire*-Princip — man søgte vel at skjule dette paa alle Maader og ved at skyde alle Skingrunde ind imellem — men Principet blev forraadt, man forsøgte at konfiskere hele Jordrenten og konfiskerede tilsidst en Del deraf — til gunstigt Varsel for Eftertiden.

Som det vil erindres (se Afsnit II), gik Stuart Mills Forslag ud paa, at man kunde gaa en af to Veje til Konfiskation af Jordrenten: enten expropriere Ejendommene eller belægge dem med en høj Skat. Den

danske Stat traf Valget imellem disse to Maader. Den forsøgte først at expropriere Ejendommene, idet Regeringen den 3dje Oktober 1860 forelagde Rigsdagen et Lovforslag, der gik ud paa at expropriere Ejendommene paa Demarkationsterrænet. Som det senere under Forhandlingerne oplystes, og som det forøvrigt ogsaa laa klart for Alles Øjne, var det hverken Spørgsmaalet om at bygge nye Fæstningsværker, eller Troen paa, at Byggeservituten ikke eo ipso faldt med Fæstningsværkerne, eller Tanken om den (utilstrækkelige) Erstatning, der for et Par Aarhundreder siden var given, hvorpaa Retten til denne Expropriation baseredes; det oplystes tilstrækkeligt, at Alt dette var Fiktioner, og at man søgte sin Ret til denne »af Almenvellet krævede« Expropriation i, at Staten, Samfundet, ikke burde skænke de tilfældige Ejere af Ejendomme paa Demarkationsterrænet en stor Extragevinst paa hele Samfundets Bekostning; Samfundet vilde selv inddrage den stigende Jordrente, og — som om Stuart Mill selv kunde have konciperet Loven — kom da det af Københavns Kommunalbestyrelse støttede Regeringsforslag, vedtaget af Landstinget, i Slutningen af 1860 over i Folketinget med følgende Hovedbestemmelser:

«Regeringen bemyndiges til paa Monarkiets Vegne at expropriere alle de paa Staden Københavns Fæstningsværker paa Sjælland og mellem disse og den ved Lov af 6te Januar 1852 fastsatte Demarkationslinje beliggende, Monarkiet ikke allerede tilhørende, Ejendomme, dog med Undtagelse af de Arealer, som ere udlagte til Jærnbane-gaarden, Stadens Vandværk, Kommunehospitalet, Kirkegaardene samt Døvstumme- og Blindeinstituttet. — Ved Fastsættelsen af den de vedkommende Grundejere tilkommende Erstatning for de af dem afgivne Arealer blive

følgende Regler at iagttage: 1) der gives fuldstændig Erstatning for de exproprierede Ejendomme, idet fornødent Hensyn tages til, at Ejendomsretten over samme er indskrænket, saavel som for det Næringstab, Ejerne lide ved med en af vedkommende Fællesministerium fastsat Frist at tvinges bort fra deres Ejendomme, 2) intet Krav paa Godtgjørelse kan grundes paa Forventninger om yderligere Tilladelser til Ejendommenes Benyttelse eller om Byggefrihedens ubetingede Indrømmelse. — Den ved nærværende Lov givne Bemyndigelse betragtes som traadt ud af Kraft, saafremt der ikke inden Udløbet af Aaret 1865 gennem vedkommende lovgivende Myndighed er emaneret en Lov om Nedlæggelse af den nuværende Fæstningsvold paa Sjælland.»

Men dette radikale Lovforslag, der var født og baaret i Lovgivningsmagtens konservative Sfærer, vilde den demokratiske Sfære ikke være med til at give Livskraft. Man forstod og gjorde strax og fra enhver Side i Folketinget opmærksom paa, hvad Pointen i Lovforslaget var. At Servituten maatte falde, sammen med Voldene, ansaas for givet; at en Erstatning, givet til Ejerne for 200 Aar siden, ikke kunde erstatte de nuværende Ejere Tabet af den forventede Extragevinst, sattes ligeledes udenfor al Tvivl; at man ikke exproprierede af Hensyn til Anlæggelsen af nye Fæstningsværker, var allerede af den Grund klart, at man faktisk ikke havde i Sinde at anlægge saadanne, men fremgik jo forøvrigt ogsaa af, at man vilde lade en Del offentlige Bygninger udenfor Expropriationen, Bygninger, som man dog fornuftigvis ikke kunde lade blive staaende ved Anlæggelsen af en ny Fæstning; endelig var Motivet: en Udvidelse af Kjøbenhavn, i hvert Fald

ikke stærkt nok til at retfærdiggjøre en Expropriation, og tabte forøvrigt ogsaa al Betydning ligeoverfor den Erklæring fra den skarpt interPELLEREDe Indenrigsminister, at det, det først og fremmest kom an paa, var at faa Penge. Klarere endnu blev det udtalt af et af Tingets mest fremragende Medlemmer. «Loven», sagde dette Medlem, «gaar jo kun ud paa at skaffe Penge, paa at fremtvinge Afstaaelse af Ejendommene under Omstændigheder, under hvilke man mener, at Ejendommene ville blive lavere betalte, for paa den Maade muligvis ved senere Salg til forhøjet Pris at vinde en Sum Penge, som man derefter kan bruge paa forskellig Maade». Dette var at slaa Sømmet paa Hovedet. Men Folketinget vilde ikke gaa med til denne EjendomsEXPROPRIATION eller Konfiskation af Fremtidens Jordrente, og med overvejende Majoritet nægtedes Sagens Overgang til tredje Behandling.

Syv Aar efter holdtes der en kort men udtryksfuld Mindetale over dette Lovforslag ved Krigsministerens Udtalelse i Rigsdagen i Aaret 1867. «Det daværende Forslag», sagde han, «var ganske vist ikke liberalt, det var et Forslag, som gik ud paa at expropriere Ejendommene, at give Ejerne i Erstatning, hvad deres Ejendomme vare værd med Servituten, da at sælge Ejendommene uden Servitut, og altsaa at lade alt det Overskydende, al den Værdiforøgelse, som vilde være en Følge af Servitutens Ophævelse, tilflyde Staten». Anledningen til, at denne Sag blev saaledes mindet, var den, at man efter syv Aars Forløb ansaa Tiden for kommen til paany at tage den op. Dog foretrak man denne Gang Stuart Mills andet Forslag, at beskatte Ejendommene, at konfiskere den forhaandenværende Jordrente delvis.

Lovforslaget om, at Ejerne af Grunde paa Demarka-

tionsterrænet skulde betale «Erstatning» — en meget betydelig Erstatning — for at faa Byggefrihed, naar Voldene vare revne ned, forelagdes denne Gang først i Folketinget. Det mødte i Begyndelsen en energisk Modstand, motiveret ganske paa samme Maade som i 1860. Regeringen var denne Gang ophørt med at støtte sig til Foregivender om nye Fæstningsanlæg m. V. Sagen stod klart og tydeligt saaledes, at man ansaa Staten for berettiget til den Værdiforøgelse, Voldenes Nedrivning gav Grundene paa Demarkationsterrænet, da det jo var en Værdiforøgelse, der aldeles ikke skyldtes Ejerne af disse Grunde, og det var kun af Billighedshensyn, man vilde lade Ejerne beholde Halvdelen af Gevinsten. De andre Motiveringer for at støtte Forslaget: den i sin Tid givne Erstatning o. s. v. bleve i Grunden ikke for Alvor fastholdte, og faldt i hvert Fald lige overfor Modstandernes Angreb. Man blev efterhaanden baade i Folketinget og Landstinget, hvor der forøvrigt lige fra Begyndelsen af kun var meget lidet Betænkelighed imod denne Del af Lovforslaget, enig om, at Staten og Grundejerne skulde dele Extragevinsten paa Demarkationsterrænet, og Loven vedtoges med overvejende Majoritet, og stadfæstedes af Kongen den 6te Juli 1867. Dens vigtigste Bestemmelser ere:

«De ved Plakat af 13de Oktober 1824 og L. af 6te Januar 1852 fastsatte Indskrænkninger i Henseende til Benyttelsen af Grundene mellem Fæstningsværkerne om Kjøbenhavn og Demarkationslinien af 1852 skulle for de paa Sjælland liggende Grunde kunne afløses efter de i nærværende Lov givne Regler. Der udmeldes en Taxationskommission, der taxerer den Værdiforøgelse, som enhver af de private Grunde (hvortil i denne Lov henregnes alle

Grunde, der ikke tilhøre Staten) vil faa ved Indskrænkningernes Afløsning. Halvdelen af den Sum, hvortil Værdiforhøjelsen taxeres, udgjør da det Vederlag, som Ejeren, naar han forlanger Indskrænkningerne afløste, har at betale til Statskassen for Afløsningen. Ved Taxationen gaar Kommissionen ud fra den Værdi, Grunden hidtil har haft efter den berettigede Brug, der har kunnet gjøres af den, og tager Hensyn saavel til dens Belliggenhed som til andre Omstændigheder, der kunne faa Indflydelse paa Værdiforhøjelsen, altsaa ogsaa til det forestaaende Anlæg af Gader og Veje. — For de Grunde, for hvilke Indskrænkningernes Afløsning ikke har fundet Sted førend Udløbet af bemeldte 5 Aar, kan Afløsning finde Sted efter en paa Ejersens Bekostning foretagen Omtaxation og imod et Vederlag, der fastsættes til 60 pCt. af den saaledes udfundne Værdiforhøjelse. Efter Udløbet af denne anden Termin af 5 Aar skal Regeringen være bemyndiget til fremdeles at afløse Indskrænkningerne paa derom indkommende Begjæring og imod det Vederlag, som den selv bestemmer, uden at være bunden til nogen Grænse.»

Vi skulle endnu til Slutning meddele følgende Resultater af Taxationen. Af hele Arealet afstodes til Københavns Kommune, ved Kontrakt af 29de Oktober 1869, c. $2\frac{1}{3}$ Million □ Alen, og iblandt Afstaaelsesbetingelserne var ogsaa den, at dette Areal ikke betalte nogen Afløsningsafgift. Det øvrige, ikke Staten tilhørende, Areal udgjorde 1,846,269 □ Al., og Værdiforhøjelsen for dette Areal ansattes til 7,548,140 Kr. Af dette Areal tilhørte atter 862,295 □ Alen offentlige Institutioner (Jærnbanen, Blindeinstituttet o. s. v.), hvilke vare fritagne for at erlægge Vederlaget for Byggefriheden, saa længe de paagjældende

Grunde benyttedes i Overensstemmelse med Institutionernes Formaal, og Værdiforhøjelsen for disse offentlige Grunde taxeredes til 1,434,000 Kr. Tilbage blev altsaa som rent privat Ejendom 983,974 □ Alen, for hvilke Værdiforhøjelsen taxeredes til 4,331,570 Kr., d. v. s. 4 Kr. 60 Øre pr. □ Alen. Forsaavidt altsaa samtlige private Ejere paa den billigste og sikreste Maade vilde skaffe sig Byggefrihed paa deres Ejendomme, maatte de inden 5 Aars Forløb afgive til Staten et samlet Beløb af 2,165,785 Kr., det Beløb altsaa, som Samfundet forbeholdt sig som sin Del af den Jordrente, det havde skabt paa de private Grunde paa Demarkationsterrænet udenfor Kjøbenhavn.

— Det er umuligt at nære nogen Sympathi med den Vilkaarlighed der helt igjennem har gjort sig gjældende i Statens Forhold lige overfor Ejerne paa Demarkationsterrænet, lige fra Begyndelsen af, da de fik den utilstrækkelige Erstatning, indtil Slutningen, da man berøvede dem en saa stor Del af den Gevinst, de havde gjort Regning paa. At anvende et helt nyt Princip — delvis Konfiskation af Jordrenten — paa en enkelt Klasse af Grundejere, fordi man dér med Lethed kan gjøre det, det er altid vilkaarligt og uretfærdigt og dobbelt vilkaarligt i vor Tid; men selve det, at Principet er blevet anvendt og saa godt som enstemmig godkendt af alle Lovgivningsmagts Faktorer, det er det, der har den store Interesse for os. — «Ab esse ad posse valet consequentia», den fuldbyrdede Kjendsgjerning, at Staten har anvendt Konfiskationsprincippet ved en stor og betydende Konjunkturvexling, at den én Gang har beskattet det Grundmonopol, en stor Klasse af Grundejere havde erhvervet sig, det er af meget væsenlig Betydning for os, fordi det tager den værste Anstødssten bort for Indførelsen

af enhver, selv nok saa rationel, Forandring, nemlig den, at den er ny, og fordi det vidner om, at her, som saa ofte, er Virkeligheden og Praxis mere radikal end Theorien og Videnskaben. Demarkationsterrænets Historie indtager derfor et ikke uvæsentligt Led i de kjøbenhavnske Ejendomsskatters Historie, og har derigjennem sin Betydning til Belysning af hele det Spørgsmaal, vi have behandlet.

I det Hele taget afgiver jo de kjøbenhavnske Ejendomsskatter, ved hvad de indeholde og hvad de mangle, ved de Reformer, de have været Gjenstand for, og de Reformforslag, man har knyttet til dem, en væsenlig Støtte til Forstaaelse af Ejendomsskatternes Karakteristik. Set i Belysning af det Almene, bidrager Undersøgelsen af det enkelte Fænomen altid meget til, at man naar til Klarhed over de afgjørende Hovedpunkter. Men det er ganske vist her, som overalt i Økonomien, først Mængden af de historisk-statistiske Undersøgelser, der kan basere en, i Helheden og i Detaillerne, fuldt indgaaende Drøftelse af det Spørgsmaal, som vi beskæftige os med.

De Liberale og Arbejderne.

Heinrich v. Treitschke: Noch ein Wort zur Arbeiterfrage. (Pr. Jahrb. 39. Bd. 1877).

Lujo Brentano: Die liberale Partei und die Arbeiter. (Smst. 40. Bd).

Professor Brentanos Bog «Das Arbeitsverhältniss», som har været Gjenstand for et Par Artikler i nærværende Tidsskrifts to foregaaende Bind, har givet H. v. Treitschke Anledning til at udtale endnu et Ord om Arbejderspørgsmaalet. Fra et Referat, vi i sin Tid (Nationaløk. Tidsskr. 6te og 7de Bd.) leverede af den Treitschke-Schmoller'ske Strid, kjende vore Læsere H. v. Treitschke som en glimrende men uforsonlig Modstander af den Opfattelse af Arbejderbevægelsens Maal, som Brentano har gjort gjældende, — den nemlig, at det gjælder om, efterhaanden som Kulturen skrider frem, at skaffe Arbejderne Del i Civilisationens Goder efter en større Maalestok end hidtil. Treitschke fastholder sin Modstand mod denne Opfattelse, — henviser dem, der hylde den, specielt Brentano, til at opgive «Halvhederne» og heller rent ud at slutte sig til Socialisterne, — og gjentager sin Yndlingssætning om, at «Millionerne maa pløje, smede og høvle, for at nogle Tusinde kunne studere, male og regere». Han vender sig derefter mod den af Br. anbefalede «almindelige, lige

Valgret» og betegner den som «en falsk, en kulturfjendtlig Tanke»: «det skønne Navn «Lighed» er ved den almindelige Valgret kun en Frase»; thi «hvor alene Tallet paa Hoveder giver Udslaget, dér betyder den almindelige Valgret: Ulighed til Skade for de Dannede, de højere Stænders Underkastelse under Massernes Vilje». Brentano forlanger nu almindelig Valgret og almindelig Værnepligt, og dermed ere hans politiske Ønsker tilfredsstillende. Disse Ønsker have jo, fremhæver Tr., været opfyldte i ti Aar; alligevel bestaar der fremdeles et rigsfjendtligt Arbejderparti. Hvad er Grunden hertil? Grunden ligger, svarer Brentano*), hos de øvrige Partier, i deres Lige-gyldighed for Arbejderne, i deres Mangel paa Medfølelse med Arbejderne; men «aldrig var der noget andet Middel til at vække Sympathi end selv at vise Sympathi». Denne Bebrejdelse finder Tr. uretfærdig: netop det liberale Parti har gjort overordenligt meget for Arbejderne ved at indrømme dem Næringsfrihed og Foreningsfrihed o. m. m. Ved blot at smigre Masserne udretter man intet Godt. Det bedste Middel til at vække Sympathi, er at sige Vennen Sandheden og vække hans Samvittighed. De socialdemokratiske Massers Samvittighed er ikke, som Br. mener, bleven vakt; kun en lav Begjærlighed rører sig i dem. I den Tid, da de arbejdende Klassers Kaar forbedredes, undlod man at hæve deres moralske Styrke, at vække deres Patriotisme o. s. v. Men det er ikke det liberale Parti, der bærer Skylden herfor; det er Socialdemokraterne og deres Velyndere, og det er ikke rigtigt, at fremstille de Hovedskyldige som skyldfri. «Brentanos

*) Jfr. her og paa fl. St. «Brentano om Arbejderspørgsmaalets Løsning», Nationaløk. Tidsskr., VIII, S. 444 fgg.

Bebrejdelser imod alle os, der aabent have sagt Arbejderne Sandheden, indeholde i Virkeligheden et Forlangende om, at vi skulle erklære sort for hvidt». Brentano henviser til de Ultramontaners Indflydelse over Arbejderne; men denne «beror ikke, som Br. mener, paa de Ultramontaners Sympathi-Erklæringer (— de faktiske Velgjerninger, der i de sidste Tiaar ere tilfaldne Arbejderne, udgik fra de Liberale, ikke fra de Klerikale —); men den beror paa Massernes dybe Avtoritetstrang, som Liberalismen slet ikke forstaar at tilfredsstille, hvorimod Klerus forstaar sig godt herpaa».

Vil nu Brentano erkjende, at han, som Treitschke mener, har været uretfærdig mod det liberale Parti, naar han har anført dets Ligegyldighed for Arbejderne som Grunden til, at der i Tyskland endnu bestaar et mægtigt, et stedse mægtigere rigsfjendtligt Arbejderparti?

Brentano kan ganske vist ikke benægte, og han har heller aldrig benægtet det, at Liberalismen har gjort sig fortjent af Arbejderne ved at tilkæmpe dem Forenings- og Forsamlingsret, Næringsfrihed m. m., selv om Arbejdsgivernes berettigede Interesser lige saa meget som Arbejdernes befordredes herved. Ganske specielt have Arbejderne, takket være Liberalismen, opnaaet et Gode i Koalitionsretten. Ja, Brentanos ovennævnte Bog hviler endog, siger han, paa den Tanke, at kun paa Basis af det liberale Partis Principer kan der tænkes paa en Løsning af Arbejderspørgsmaalet, og hans Bog har, paastaar han, intet andet praktisk Maal end Arbejdernes Forsoning med det liberale Parti paa Grundlag af de liberale Principer; — thi det liberale Parti har Krav paa, at Arbejderne komme til at tilhøre det. Ganske vist er Brentano opdraget som Katholik; han er ikke Liberal fra Hjemmet

af, men har selvstændigt maattet tilkæmpe sig sin liberale Overbevisning, og netop derfor er den stærk hos ham. Netop ved den Deltagelse for de lavere Klassers Kaar, som den katholske Kirke saa godt forstaar at vække, er Brentano bleven ført til Liberalismen; thi i Nutiden har ikke Kirken men Liberalismen Hovedfortjenesten af at have hævet de lavere Klasser: først ved Liberalismen er hele Arbejderbevægelsen bleven fremkaldt. I Bogen: «Das Arbeitsverhältniss» er det blevet vist, at Arbejder-spørgsmaalet ikke bestaar i Andet end i Arbejdernes Fremtrængen til en større Deltagelse i Kulturen. Og netop herfor have de Liberale, baade Økonomer og Politikere, virket.

Treitschke hævder nu, at det, der rører sig i de socialdemokratiske Masser, ikke er Følelsen af en højere Bestemmelse men lav Begjærlighed. Brentano tror, at der paa dette Punkt ikke er nogen bestemt Uforenelighed mellem hans og Treitschkes Opfattelser: thi medens hin taler om Arbejderne og Arbejderbevægelsen, taler denne «kun» om de socialdemokratiske Masser og den socialdemokratiske Bevægelse. Til en klarere Forstaaelse af dette «kun» vilde en Oplysning om, hvor stor en Del af de tyske Arbejdere der ikke høre ind under «de socialdemokratiske Masser», have bidraget; — men denne Oplysning undlader Brentano at give os. Derimod føjer han til Treitschkes Bemærkning om de socialdemokratiske Massers lave Begjærlighed følgende formentlige Korrektiv: «Rigtignok har jeg blandt Socialdemokraterne og endog blandt deres ledende Mænd lært nogle at kjende, hvem en ædel Tænkemaade i Følge med Tænkefejl og mangelfuld Dannelse har kastet i Armene paa Socialdemokratiet; men ogsaa disse regnede en Appel til Begjærligheden

med blandt de tilladte Agitationsmidler. Og ogsaa efter min Mening er Flertallet af de ledende Socialdemokrater langt fra en ædel Tænkemaade. Men den socialdemokratiske Bevægelse er kun en Forvildelse af Arbejderbevægelsen, en Karikatur af den, men en Karikatur, som vi ogsaa have set optræde og forsvinde i andre Lande, saaledes i England, og for hvilken vi vanskelig vilde være blevne forskaanede, selv uden Tidens Begrebsforvirringer og Omvæltninger . . . . Men Hovedskylden for, at Arbejderne ikke i højere Grad have modstaaet de socialdemokratiske Agitators samvittighedsløse Wühlerei, hviler paa den Del af det liberale Parti, hvem det nærmest tilkommer at virke paa Arbejderne.»

Treitschke skriver, saa vi ovenfor, at det bedste Middel til at fremkalde Sympathi er at sige vor Ven Sandheden og vække hans Samvittighed. «Jeg anerkjender», svarer Brentano, «med Glæde denne Bemærkning som rigtig, naar den faar en Tilføjelse. Ogsaa Fjenden siger os Sandheden; ogsaa han beraaber sig paa vor Samvittighed. Deri skjælne vi imidlertid Vennen fra Fjenden, at vi hos hin ved Siden af den fortjente Dadel ogsaa finde Anerkjendelse, hvor vi have Ret, og Forsvar imod uretfærdige Anklager, medens Fjenden kun har ubehagelige Sandheder i den bitreste Form tilovers for os. Men den Interesse, som mange af det liberale Partis Organer bevidne Arbejderne, er hyppigt af en saadan Natur, at den for dem snarere tager sig ud som en Fjendes end som en Vens. — Lad os for Exempel betragte de fleste liberale Blades Holdning lige overfor Arbejdernes Forsøg paa ved Koalition at forbedre deres Kaar. Koalitionsfriheden er, som anført, et af det liberale Partis gamle Krav og blev, for at bruge Treitschkes Ud-

tryk, af det liberale Parti kastet Arbejderne i Skjødets uden disses Medvirken. Den er, som paavist i «Das Arbeitsverhältniss», en nødvendig Supplering af den liberale Nationaløkonomi; thi først ved Koalitionen skabes de Forudsætninger, hvorfra den nationalekonomiske Theori gaar ud; først ved Koalitionen bliver Arbejderen til en Varesælger som andre Varesælgere, og Arbejdet til en Vare som andre Varer. Først ved den muliggjøres den Formindskelse af Udbuddet, hvortil Nationaløkonomien henviser den Varesælger, der vil holde Prisen paa sin Vare opret eller bringe den yderligere i Vejret. Ved den alene faa Arbejderne Indflydelse paa Højden af deres Indkomst, og Læren om «den jærnhaarde Lønningslov» taber sin Betydning. Man skulde tro, at Henvisningen til Koalitionsfriheden var det virksomste Middel mod alle socialdemokratiske Deklamationer om Umuligheden af at forbedre Arbejdernes Stilling under den nuværende politiske og sociale Ordning, og trods al energisk Dadel af alle Udskejelser i Brugen af Koalitionsretten burde de liberale Blade altid slutte sig til Arbejderne, hvor disse under passende økonomiske Forhold forsøgte at forbedre deres Kaar ved Koalitioner. Men i de fleste af de af de dannede Klasser læste liberale Blade behandles det som et utilladeligt Oprør imod al moralsk og fornuftig Ordning, saa ofte Arbejderne gjøre Brug af Koalitionsretten. Og det nytter ikke, at man søger at flygte bag de Tilfælde, hvor Øjeblikkets økonomiske Forhold stemple en Koalition som en Taabelighed, og hvor kun Overmod og Ufornuft kunne foranledige et Forlangende om bedre Arbejdsbetingelser! Under den saakaldte Gründerepoke, da Efterspørgslen efter Arbejde steg, da Priserne paa Levnetsmidler og Huslejen gik i Vejret i en uhørt Grad,

var et Forlangende om højere Løn fra Arbejdernes Side fuldstændigt berettiget, og, hvor dette afsloges, var en Arbejdsstandsning, for at tvinge Forlangendet igjennem, ogsaa berettiget. Ganske vist fandt der ogsaa dengang taabelige Arbejdsnedlæggelser Sted. Men den Enquête, som den tyske Handelsdag 1873 fremkaldte over de i de umiddelbart foregaaende Aar stedfundne Striker, viste, at i 48 Tilfælde blev de af Arbejderne stillede Fordringer opfyldte i deres fulde Omfang eller efter deres væsentlige Indhold, at en delvis Opfyldelse fandt Sted i 52 Tilfælde, og at Fordringen ganske tilbagevistes i 83 Tilfælde. Og Handelsdagens Beretning føjer hertil: «Paa ikke faa af Strikerne af sidste Kategori fulgte der dog, efter at Arbejderne først, uden at have opnaaet Indrømmelser fra Arbejdsgiverne, betingelsesløst havde gjenoptaget Arbejdet, en fuldstændig eller partiel Opfyldelse af de ytrede Ønsker». Men netop ved Bestræbelser for at forhøje Prisen afgjør Udfaldet Bestræbelsernes økonomiske Berettigelse for den Tid, Konjunktoren varer; og maaler man med denne Maalestok, maa man indrømme, at Handelsdagens Enquête udviser, at Flertallet af de Striker, der vakte saa stærkt Røre, var berettiget. Alligevel kjender jeg ikke en eneste Arbejdsnedlæggelse fra hin Tid, hvor en betydelig liberal Avis blot anerkjendte Arbejdernes Ret. Derimod erindrer jeg en Mængde Avisartikler, der fremstillede Arbejdsnedlæggelser — den konsekvente Anvendelse paa Varen Arbejde af de nationaløkonomiske Theorier — som en socialistisk Opfindelse. Og medens Socialdemokraterne tidligere fremstillede Arbejdsstandsninger som et forgjæves Forsøg paa at forbedre Arbejdernes Stilling, og medens mange af deres Theoretikere fremdeles trække foragteligt paa Skuldrene ad dem, — er det kommet dertil, at det

heldige Udfald af hine Striker have fristet flere socialdemokratiske Agitatorer til at tilrane sig Fortjenesten af at have udvirket Koalitionsfriheden. Saaledes blev det liberale Parti ofte paa Grund af sine egne Fejl bedraget for en af sine største Fortjenester af Arbejderklassen . . . Og ligesaa fuldt som det liberale Parti har syndet ved at undlade at udtale Anerkjendelse, hvor saadan fortjentes, har det syndet ved at fremsætte Beskyldninger, der ikke kunde retfærdiggjøres. Jeg minder om de overdrevne Anklager mod Arbejderne, at deres Arbejdsydelser ere gaaede tilbage, efterhaanden som de fik højere Løn; om den Beskyldning, man ifjor saa ofte læste, at de tyske Arbejdere var Skyld i den Smagløshed, Reuleaux har bebrejdet den tyske Industri; om denne Brutalitetsstatistik i mange Blade, hvorefter hele Arbejderklassen gjøres ansvarlig for alle de forskellige Forbrydelser, der begaaes af Medlemmer af de lavere Klasser, og som nødvendigvis som Modstykke maatte fremkalde i de socialdemokratiske Blade en de højere Klasser omfattende Brutalitetsstatistik. Ved paa denne Maade at skjære alle Medlemmer af de lavere Klasser over én Kam, ved saadanne uretfærdige Beskyldninger ere netop de hæderligste og dygtigste Arbejdere blevne gjorte fremmede for de højere Klasser. Dertil minder den Tone, i hvilken mange Blade tale om de Egenskaber, Arbejderne paa Grund af deres mangelfulde Dannelse og Beskæftigelse have, kun altfor ofte om den Raahed, med hvilken den Udannede spotter over den Ulykkelige, der har en eller anden Legemsfejl. Som naar et meget læst Blad skriver, at man i Valglokalerne kunde lugte, at «Folket var kommet til Valg fra Arbejde»! Ved saadanne usømmelige Udfald arbejder man de socialdemokratiske Blade i Hænderne, der visselig

rigelig benytte Lejligheden til at stille de Liberale i deres »sande» Lys. Den Tone, i hvilken man taler, er netop lige overfor Arbejderne af endnu højere Betydning end lige overfor Medlemmerne af de andre Samfundsklasser. Jeg har, saa ofte jeg er kommen i Berøring med Arbejderne, gjort den Erfaring, at man omtrent kan sige dem Alt, naar de blot kunne mærke, at man mener dem det godt, og jeg har da fundet dem modtagelige selv for de drøjesten Sandheder. — De Liberales Hovedfejl er det imidlertid, at de, i Stedet for at søge at komme i Berøring med Arbejderne, tvært imod undgaa dem. Til de Liberales Forsamlinger have Arbejderne ikke Adgang, og i Arbejderforsamlinger indfinde de Liberale sig ikke.»

Brentano fortæller nu som Illustration til Foranstaaende, hvorledes han er optraadt i socialdemokratiske Forsamlinger og dér Punkt for Punkt har gjendrevet Agitatorerne. I Begyndelsen har han vel haft at kæmpe med en Del lydelig Misfornøjelse hos Tilhørerne; men efterhaanden har hans under en hensynsfuld Form fremsatte Imødegaaelse af de socialdemokratiske Paastande vundet Opmærksomhed og til Slutning bestemt Bifald i Forsamlingen. Han har saaledes faaet Bekræftelse paa den Antagelse, at Aarsagen til Socialdemokratiets Tiltagen ikke er Arbejdernes Uimodtagelighed for fornuftig Belæring, men den Kjendsgjerning, at man for lidet opsøger Arbejderne, og at man, forsaavidt man overhovedet søger at belære dem, gør det paa en frastødende Maade. Han er saaledes bleven overbevist om, at det er muligt at vinde Arbejderne, naar man blot vilde henvende sig til dem paa en fornuftig Maade. Men tror man, at Brentanos Forsøg paa at drage Arbejderne tilbage fra Socialdemokratiet har fundet Paaskjønnelse i den liberale Presse?

Nej, Pressen har tvært imod bebrejdet ham det; den har paastaet, at han ved at optræde i socialdemokratiske Forsamlinger paa en Maade har sluttet sig til Socialdemokraterne; den har gjort gjældende, at hvad han har sagt, er temmelig ligegyldigt, og at Hovedsagen er, at han, Professoren, har vist sig i en Arbejderforsamling; «i liberale Forsamlinger kunne de Herrer Professorer tale, men at tale til Arbejdere strider mod den akademiske Værdighed og at bekæmpe Socialdemokraterne er det Samme som at anerkjende deres Existensberettigelse!» Ja, det mest læste Breslauer-Blad har endog i denne Anledning anbefalet Avtoriteterne at holde et vaagent Øje med Professor Brentanos Lærervirksomhed; thi en Professor, der taler til Arbejderne, bør stilles under et skarpt Tilsyn! Men et saadant Sprog i et Blad, der ogsaa læses af Arbejdere, kan ikke Andet end yderligere forbitre Forholdet mellem Arbejderne og de andre Samfundsklasser.

Hertil vil nu Treitschke svare, at det er ligegyldigt, i hvad Sprog de Liberale tale om Arbejderne; thi «den menneskelige Stemme naar ikke mere over den Afgrund», der skiller de Dannede fra Socialdemokraterne. «Alle Fornuftgrunde, alle Advarsler, der udtales i Rigsdagen og i de Dannedes Tidsskrifter og Bøger, naa ikke den socialistiske Masses Øre; de forblive den ubekjendte eller overleveres den kun i Vrægebilleder gennem de Blade, den alene læser. Ogsaa de sociale Reformforslag, der ville komme frem i Rigsdagens næste Samlinger, og de højere Stænders almenyttige Virksomhed ville ikke saa snart afvæbne Demagogregimentet men tvært imod give det Anledning til ny Ophidselser. Sunde, udviklingsdygtige politiske Tanker blive først til en Magt i Folkelivet, naar de have strøget det fantastiske Dække af sig, der plejer at

følge med ny Ideer. Den tomme, indholdsløse Ufornuft kan ikke komme til Klarhed; den maa spænde sine Fordringer højere og højere, indtil dens egne Overdrivelser endelig føre den til Undergang. Dette vil ogsaa blive Socialdemokratiets Lod. Dets Førere kunne neppe endnu yderligere spænde deres theoretiske Fordringer.» Hvad Tr. her siger om den socialdemokratiske Agitation, ville vel de Fleste billige. Den socialdemokratiske Presse synes ikke at ville gjøre det muligt for Læserne at komme til Erkjendelse af Sandheden. Den ene Side af de Spørgsmaal, den behandler, kastes der det stærkeste, det mest blændende Lys paa; den anden Side holdes saa vidt muligt i fuldstændigt Mørke. Denne Bebrejdelse rammer visselig ikke udelukkende den socialdemokratiske Presse; ogsaa ikke socialdemokratiske Blade søge, saa vidt det lader sig gjøre, at fortie, hvad der ikke stemmer med Parti-Interesserne; er Fortielse ikke mulig, benyttes ikke sjældent falske eller forvrængede Fremstillinger. Sandheden er herefter noget ganske Underordnet; Parti-Interessen er Alt. Denne Bebrejdelse rammer, som sagt, baade socialdemokratiske og ikke-socialdemokratiske Blade, men den rammer ikke i samme Grad. De Blade, der indtage et højere intellektuelt Standpunkt, staa ofte, vistnok oftest, ogsaa højere i moralsk Henseende: deres Læsere ere i Stand til at øve en vis Kritik lige overfor dem, til at kontrollere dem, og dette tvinger dem til — selv om de ikke af egen Drift ønske det — at være varsomme med Falsifikationer og til at drage Ting frem, der maaske ikke ere absolut gavnlige for Parti-Interesserne. Men de i intellektuel Henseende lavt staaende Blade kjende slet intet til Moral. De have at gjøre med en omtrent fuldstændig kritikløs Læsekreds, og denne Omstændighed udsætter dem for

Fristelser, de ikke kunne modstaa. Agitation og intet Andet drives paa alle Steder i Bladet, selv i Føljetonen, der dog af de bedre Blade betragtes som et forholdsvis neutralt Terræn; den drives under alle Former og med alle Midler. Denne Følelse, at Læserne tage Alt, hvad Bladet byder dem, for gode Varer, er det, der har demoraliseret en stor Del af den socialdemokratiske Presse i den Grad, at selv Folk, der ere rede til at erkjende det Berettigede i Socialisternes Kritik af den bestaaende Samfundsordning, maa nægte den sin Agtelse. Ogsaa Brentano, der dog af sine Fjender saa ofte hensættes mellem «Socialismens Velyndere», giver Treitschke Ret i den nys citerede Udtalelse; men Grunden til de Liberales Afmagt lige overfor Arbejderne ligger ikke saa meget deri, at «den menneskelige Stemme ikke mere naar over den Afgrund, der adskiller de lavere Klasser fra de Dannede, men deri, at de Dannede for lidet forsøge at skaffe deres Stemme hørt. Drog de sig ikke frivilligt tilbage fra deres Opgave at være Massernes Opdragere og Førere, vilde de beholde den tilbørlige Indflydelse.» Men saalænge det liberale Parti gaar saa vidt endog at proskribere dem af de Dannede, der besøger Arbejderforsamlinger, kan det ganske vist ikke vente at vinde nogen Indflydelse hos Arbejderne. Disse have kun kastet sig i Armene paa Socialdemokratiet, fordi de socialdemokratiske Agitatorer ere de eneste, der paa en forstaaelig Maade søger at vinde dem. Og Br. henviser atter til, at de Klerikale have bevist, at de kunne konkurrere med de socialdemokratiske Agitatorer. Treitschkes Modbemærkning, at de Ultramontanes Magt skyldes de lavere Massers «Avtoritetstrang», som Liberalismen slet ikke forstaar at tilfredsstille, lader han sig ikke overbevise af; thi den

Avtoritet, den katholske Gejstlighed gjør gjældende lige overfor Arbejderne, er «ingen anden end den Dannedes Avtoritet over den Udannede». Ogsaa Gejstligheden maa argumentere, hvis den vil konkurrere med Agitatorerne; og de Argumenter, der virke, ere ikke Catholicismens men de reale Forholds. «Men det, som de Ultramontane have forud for de Liberale, er, at de med en beundringsværdig Opofringsberedvillighed overhovedet bestræbe sig for at vinde ved Argumentation». Brentano henviser sluttelig til Faren for, at de socialdemokratiske Førere, netop fordi de ikke kunne spænde deres theoretiske Fordringer yderligere, ville forsøge en voldsom Kuldkastelse af det Bestaaende. En socialdemokratisk Revolution vil naturligvis ikke lykkes; men — den vil maaske blive efterfulgt af en Reaktion, i hvilken Liberalismen, der synes at hengive sig til en overmættet Selvtilfredshed og at have tabt sin tidligere Idealisme, kan lide Skibbrud. De Liberale maa i Tide forsone sig med Masserne. Det er et Livsspørgsmaal for Liberalismen.

A. P.

Herbert Spencers Sociologi.

Det betydningsfulde, med saa store Forventninger imødesete Værk «Principles of Sociology», af hvilket første Bind er udkommet i Aar, sætter saa at sige Kronen paa Herbert Spencers Forfattervirksomhed. De tidligere Værker, navnlig «First Principles», «Psykologiens Grundsætninger» og «Biologiens Grundsætninger», have lagt den Grund, hvorpaa Sociologien, Samfundslæren, Socialvidenskaben, skal opføres. Yderligere forberedt er Behandlingen af denne, den mest omfattende af alle Videnskaber, bleven ved det for nogle Aar siden udkomne Værk, «Study of Sociology», samt ved den store Materialsamling, «Descriptive Sociology, or groups of sociological facts», som Spencer har ordnet, medens den er bleven yderligere behandlet af Prof. D. Duncan, R. Scheppig og J. Collier. Det sidst nævnte Værk indeholder en overvældende Masse af sociologiske Fakta, hentede fra de forskjelligste Samfund, baade civiliserede og uciviliserede, levende og uddøde; men paa dette Værk skal der ikke her gaas ind. Derimod ønske vi i det Følgende at give en sammentrængt Udsigt over Indholdet af det sociologiske Hovedværk. Inden vi skride hertil, vil det imidlertid være rettest kortelig at referere de Hovedtanker, der findes belyste i

«Study of Sociology», der jo danner Indledningen til det nu udkomne Værk. Belysningen sker for største Delen gennem en mægtig Række af Exempler. Af Exemplerne anføre vi her intet; vi anføre kun selve de Hovedpunkter, som stærkest indskærpes i Indledningen til Socialvidenskabens. — Næste Gang skulle vi da vende os til «Principles of Sociology», — et Værk, der, som de fleste af den berømte Filosofs, er et Vidnesbyrd om en overvældende Kundskabsfylde og den mest universelle Dannelse, og som vil vække Beundring lige saa fuldt hos Modstanderne som hos Tilhængerne af de Slutninger, hvortil det kommer.

I.

Til Intet ere Folk saa rede som til at underrette Regeringen om, hvad den bør gjøre, og hvad den ikke bør gjøre. Paa alle sociale og økonomiske Spørgsmaal have Folk Svaret rede. I næsten alle Tilfælde vidne Svarene om, at de, der give dem, mangle Forstand paa den Sag, hvori de blande sig. At man mangler Forstand paa Samfundsfænomenernes Sammenhæng, er ikke overraskende; thi Intet er mere sammensat, mere indviklet end dette. Men overraskende er den Letfærdighed, hvormed ikke blot ukyndige og uvidende Personer, men selv de mest videnskabeligt dannede Mænd indlade sig paa Besvarelsen af de mest indviklede social-økonomiske Problemer. Ingen, der ikke har studeret Mathematik eller Astronomi, tillader sig at tale med om disse Videnskaber; men i Socialvidenskabens betragter Enhver sig som hjemme. Folk indrømme, i Theorien, at Noget ikke kan skabes af Intet; men, i Praxis, ræsonnere de, som om de ventede, at der af dumme Bestanddele kunde laves en klog Re-

gering. De samme Folk, der finde det ubegribeligt, at de Vilde kunne tilbede som Gud et af dem selv lavet Træbillede, tilbede den af dem organiserede Regering, eller tro i alt Fald, at den har en større Magt end den, der findes hos en Klasse Borgere, der støttes af de øvrige Borgere. De samme Folk, der anerkjende, at Observationen af fysiske Forhold bør foretages med den yderste Varsomhed og Omhu, synes at mene, at de langt mere complexe sociologiske Forhold kunne bedømmes af Hvem-somhelst og uden nogensomhelst alvorlig Granskning. Som en Art Undskyldning for denne Modsigelse vil man anføre, at enhver Mand i sin Egenskab af Statsborger ofte er nødt til at fatte sin Beslutning og handle, saa godt han kan, uden at der levnes ham Tid til først at underkaste Socialfænomenerne en dybtgaaende Undersøgelse; — men man glemmer, at i mange Tilfælde vil den bedste Udvej være at indskrænke sig til at søge at opretholde de Betingelser, under hvilke de naturlige Kræfter frit kunne udfolde sig, ligesom man ogsaa glemmer, at de Onder, man ønsker at fjerne, i Virkeligheden ikke kunne absolut tilintetgjøres — efterdi ingen Kraft gaar til Spilde —, men kun omfordeles, saa at Spørgsmaalet reduceres til dette, om Omfordelingen, forudsat at den er mulig, er ønskelig, og dette Spørgsmaals Afgjørelse kræver den mest grundige Granskning af Sociologien. Rigtignok er der nu dem, der mene, at en saadan Granskning vilde «tage for lang Tid»; «Livet er for kort til, at man kan indlade sig paa den»; «det nødvendige Materiale mangler»; «vi faa hjælpe os uden sociologiske Granskninger saa godt, vi kunne» o. s. v. Andre gaa endog saa vidt rent ud at benægte Sociologiens Existens. Existerer der da virkelig ingen Socialvidenskab?

Af Mange besvares dette Spørgsmaal benægtende. Stiltiende forkastes Socialvidenskaben af alle dem, der tro paa en guddommelig Styrelse, og af dem, der mene, at de «store Mænd» udgjøre hele Historien, idet de overse, at førend de «store Mænd» kunne omskabe Samfundet, maa Samfundet have skabt dem. En mere direkte Modstand mod Socialvidenskaben rejser sig fra dem, der hævde, at ingen historisk Begivenhed gjentager sig, og at Menneskets Handlinger, da de ere et frit Væsens Handlinger, ikke kunne beregnes. Men Menneskets Handlinger kunne i Virkeligheden beregnes med tilstrækkelig stor Nøjagtighed, og hvad den anden Indvending, at ingen historisk Begivenhed gjentager sig, angaar, saa maa det ikke overses, at paa intet Omraade findes absolut Gjentakelse; endog i Astronomien, endog i en saa exakt Videnskab, ligne Gjentakelserne kun tilnærmelsesvis hverandre: de samme Kombinationer gjentages aldrig uforandret. Ogsaa de sociale Fænomener gjentage sig i Virkeligheden med saa stor Nøjagtighed, at de kunne afgive Grundlaget for en Socialvidenskab, og selv de, der enten paa den ene eller den anden Maade nominelt forkaste denne, anerkjende faktisk dette, naar det kommer til Stykket. Den Bøn, den Guds-tjeneste, hvormed den lovgivende Forsamling aabnes, viser en nominel Tro paa en guddommelig Styrelse; men den Stemmegivning, med hvilken Møderne slutte, og som gives i Henhold til de i Talerne anførte Fornuft-grunde, viser en reel Tro paa, at ogsaa de sociale Forhold maa bøje sig for Naturlove. Tror man, at der kan udrettes Noget gennem Lovgivningen, saa tror man, at Udsigten til Straf eller Belønning vil virke afskrækkende eller opmuntrende, vil modificere Individets Opførsel og

saaledes indvirke paa Samfundet. Skjønt det kan være umuligt at sige, at en given Lov vil øve en forudset Virkning paa en bestemt Person, tvivles der dog ikke om, at den vil øve en forudset Virkning paa Massen af Personer. Folk, der anføre som Indvendinger mod Socialvidenskaben, at «den ene Generations Gjennemsnittsforhold ikke behøve at være den næstes» og at «den individuelle Viljes Resultater ere uberegnelige», anerkjende dog stiltiende — idet de bifalde nogle Love og fordømme andre — at Resultatet af Viljernes Aggregat ere beregnelige. En lignende Indflydelse som den, der saaledes indrømmes Lovgivningen, maa indrømmes Samfundsforholdene. Hvis det anerkjendes, at Ønsket om at undgaa Straf vil paavirke Gjennemsnittet af Folk, saa der frembringes en gjennemsnitlig forudset Virkning — maa det ogsaa anerkjendes, at Ønsket om at faa den bedste Betaling for sit Arbejde, Ønsket om at komme frem i Livet, Ønsket om at høste Bifald o. s. v. vil paavirke Gjennemsnittet af Folk paa en saadan Maade, at der frembringes en vis gjennemsnitlig Virkning. Og at anerkjende dette er at anerkjende, at Samfundsfænomenerne kunne forudses til en saadan Grad, at der kan tales om en Samfundsvidenskab. Hvis der intet naturligt Kavsalforhold er mellem Samfundsfænomenerne, er al Regering og alle Love meningsløse; — Alt er da Kaos. Hvis der derimod er et naturligt Kavsalforhold, saa er der *eo ipso* naturlige sociologiske Love, og det maa da være os magtpaaliggende omhyggeligt at undersøge de virkende Kræfter, deres Love og de Maader, hvorpaa de virke.

Aggregatets Karakter bestemmes af Enhedernes Karakter. Dette gjælder ogsaa for Samfundet. Ere Individerne skabte paa en vis Maade; maa det Samfund, de

danne, frembyde tilsvarende Træk. Gaa vi ud fra, at Enhedernes Ejendommelighed bestemme Aggregatets, maa Samfundsvidenskaben udtrykke Forholdet herimellem med saa megen Nøjagtighed, som Fænomenernes Natur tillader; det bliver dens Opgave at belyse Vexelvirkningen mellem Individ og Samfund, og at undersøge den sociale Organisations Indflydelse paa Udviklingen. Men ere saadanne Undersøgelser til nogen Nytte? De Fleste synes at betvivle, at Socialvidenskaben har saa megen Værdi for os som detaillerede Oplysninger om Kongernes Liv, Intriger, Kjærlighedseventyr, Hofskandaler, Felttog, Sejre, Slag o. s. v. Om Socialvidenskaben lades der haant af dem, der forlange en saakaldt «praktisk» Lovgivning, d. s. en Lovgivning, der kun tager Hensyn til de øjeblikkelige, de umiddelbare Virkninger. For dem, der ville, at Lovgivningen ogsaa skal tage de fjernere Virkninger i Betragtning, ere socialvidenskabelige Undersøgelser derimod nødvendige. Samfundenes Naturhistorie har dog sin Nytte. Nogen Vejledning kan maaske dog opnaas ved en Undersøgelse af dette Spørgsmaal: hvilket er den sociale Evolutions normale Forløb, og hvorledes vil den berøres af denne eller hin Forholdsregel? Men er Socialvidenskaben nyttig, saa er den uheldigvis tillige forbunden med ganske ejendommelige Vanskeligheder, med større Vanskeligheder end nogen anden Videnskab.

Den første Vanskelighed, der møder os, skriver sig fra selve de Fænomener, der skulle være Videnskabens Gjenstand. Kikkert, Mikroskop, Thermometer, Vægtskaal, Maalestok og alle de andre Midler, andre Videnskaber kunne betjene sig af, kunne ikke her bruges. Følgen er den, at selv de sociologiske Hovedsandheder, f. Ex. Arbejdets Deling, forblive saa længe ukjendte. At i frem-

skredne Samfund Medlemmerne fordele de forskellige Virksomheder imellem sig, var ikke nogen vanskelig Iagttagelse; men at denne Ordning har udviklet sig naturligt og ikke skabtes paa en Konges Bud eller ved specielle Bestemmelser, var en Slutning, som man først naaede til efter meget Arbejde. — Den anden Vanskelighed bestaar deri, at det er saa godt som umuligt for os at prøve de sociologiske Spørgsmaal med fuldstændig Liden-skabsløshed, Ro og Upartiskhed. I vor Søgen efter de sociologiske Sandheder bevæges vi af mere eller mindre stærke Følelser, der faa os til med Iver at efterspore visse Beviser, saaledes at vi overse, hvad der strider herimod, og saa vidt muligt undlade at drage andre Slutninger end den alt dragne. Noget Tilsvarende kan vel findes ogsaa i andre Videnskaber; men i Sociologien virker dog Tilbøjeligheden resp. Utilbøjeligheden til at komme til denne eller hin Slutning med en ganske usædvanlig Kraft. — Endelig er der her det aldeles enestaaende Forhold, at Undersøgeren selv er en Del af det Hele, som er Gjenstand for hans Undersøgelser. Ingen anden Videnskab har en hermed analog Vanskelighed. At befri sig fuldstændig fra alle de Interesser, Tilbøjeligheder, Fordomme, Ens egen Tid og eget Samfunds Liv har avlet hos En; at betragte alle de Forandringer, Samfundene have undergaaet og undergaa, uden mindste Hensyn til Nationalitet, Trosbekjendelse eller personligt Velfærd, — det ligger over Gjennemsnitsmenneskets og tildels ogsaa over det ualmindelige Menneskes Magt.

At faa fuldstændig paalidelig Oplysning om de sociologiske Data er saa vanskeligt, at det næsten kan betegnes som umuligt. Privatinteressen, overdreven Begejstring, Frygt, Haab, Fordomme o. s. v. faa Folk til at give en

falsk Fremstilling af dem. Er den redeligste Vilje til at give en fuldt paalidelig Fremstilling tilstede, savnes ofte Evnen. Der findes en almindelig Tilbøjelighed til at betragte som iagttagne Fakta, hvad i Virkeligheden kun er en af en iagttagelse udledet Slutning. Vanskelighederne ere overhovedet saa store, at man kan fristes til at spørge, om det da er muligt at forme en Socialvidenskab. Hertil maa svares, at hvis det var Socialvidenskabens Sag at drage ganske bestemte og specielle Slutninger, der maa hvile paa nøjagtigt sammenstillede exacte Data, kunde vi gjerne strax opgive den. Men der er visse Klasser af almindelige Fakta, der blive tilbage, efter at fornødent Hensyn er blevet taget til alle Fejltagelserne. Hvilken Strid der end kan være mellem Beretninger om Begivenheder, som fandt Sted under Lenstiden, slaar Sammenligningen imellem de forskjellige Beretninger dog fast, at der eksisterede et Lenssystem. I Krønikerne og Lovene kunne vi, imellem Linjerne, læse os til dette Systems Hovedtræk; og naar vi sammenstille Fortællinger og Dokumenter, der skreves ikke for at fortælle os om Lenssystemet men i ganske andre Øjemed, faa vi taaleligt klare Ideer om dette System. Saaledes overalt. Ved at gjøre rigtig Brug, ikke saa meget af, hvad tidligere og nuværende Vidner have til Hensigt at fortælle os, som af, hvad de fortælle os implicate, er det muligt at samle Data vedrørende de sociale Forholds Oprindelse og Udvikling; og ved Hjælp af den komparative Methode kunne Vanskelighederne ved rigtigt at udskille disse Data tildels overvindes. Alligevel maa man altid være paa sin Post lige overfor alle de Vanskeligheder, Socialvidenskabens har at kæmpe med. Den mangelfulde Fortolkning af de sociologiske Fænomener kan skrive sig enten fra Fæno-

menernes udviklede Natur eller fra vor Forstands Ufuldkommenhed. Om Vanskeligheden skal betegnes som objektiv eller subjektiv, afhænger saaledes af det Synspunkt, hvorfra den ses. De subjektive Vanskeligheder kunne være af mange forskellige Arter. Vi opfatte andre Folks Natur i vore egne Følelsers og Ideers Sprog; heraf kan der opstaa Misforstaaelser, som vi saa vidt muligt maa vogte os for. Vi maa endvidere vogte os for de sociologiske Vildfarelser, der skrive sig fra de to modstaaende Yderligheder: at betragte Menneskenaturen som uforanderlig og at betragte den som let foranderlig; den er i Virkeligheden foranderlig, men kun langsomt foranderlig. En anden Hindring, som Ingen kan overvinde fuldstændigt, og kun Faa tildels, skyldes vor Mangel paa en aandelig Evne, der er tilstrækkelig omfattende til at kunne magte Sociologiens yderst komplekse og yderst forskelligartede Fænomener. Til disse intellektuelle Hindringer slutte emotionelle sig. Sindsbevægelse af enhver Art og enhver Grad forstyrrer den intellektuelle Ligevægt; Intet, som ikke er os absolut ligegyldigt, kan blive betragtet uden et Behag resp. Mishag, der paavirker de Anskuelser, vi danne os. Virkningerne af Utaalmodighed, af Haab, af Frygt, af Kjærlighed, af Had, af Beundring, af den Underdanighed, hvormed vi kaste os i Støvet for Autoriteter, som vi selv have skabt, — ere kun faa af alle de Virkninger, Sindsbevægelsen frembringer paa sociologiske Forestillinger. Ved Opdragelsen indpodes der i os en Mængde Sympathier og Antipathier, som hindre os i at se klart paa de sociologiske Forhold. Vi have to Religioner, en Hadets Religion og en Kjærlighedens Religion, der kæmpe med hverandre, af hvilke den ene oftest sejrer paa det praktiske, den

anden paa det theoretiske Omraade. Vi ere imidlertid for en stor Del uvidende herom, og denne Uvidenhed fører til mange Misforstaaelser. Vi se ikke, at uden et Kompromis mellem den rene Egoisme og den rene Altruisme kan den rette Forstaaelse af Sociologien ikke erhverves. — Den Usikkerhed i vor Dømmekraft, Patriotismens Følelser afstedkomme, lægger Sociologien ny Hindringer paa dens Vej. Man har ondt ved rettelig at bedømme sit eget Samfunds Karakter og Handlinger i Forhold til andre Samfunds. Og bestræber man sig for at frigjøre sig fra de Race- og Nationalitetsindflydelser, der lede Ens Dom i en urigtig Retning, staar man Fare for at slaa over i den modsatte Yderlighed: fra Patriotismens Yderlighed slaar man over i Anti-Patriotismens, og det er næsten sikkert, at man vil danne sig mer eller mindre excentriske, ensidige og skjæve Opfattelser. Først i den Fremtid, da Antagonismen mellem Samfundene vil tage af jævnsides med de nationale Sympathiers og Antipathiers Aftagen, ville de Vildfarelser, der skrive sig herfra, fjernes. — Som Medlem af et givet Samfund faar Individet tilsvarende Følelser og Tanker, der paavirke hans Opfattelse af de sociologiske Forhold; ganske analogt forholder det sig med Individet som Medlem af en eller anden Underafdeling af dette Samfund: hans Opfattelse af Fortiden, hans Forstaaelse af Nutiden og hans Forventninger om Fremtiden ville paavirkes i Overensstemmelse med den Klasse, han hører til. Medlemmerne af de beherskede Klasser, der holdes i en mer eller mindre antagonistisk Stilling lige overfor de dem beherskende Klasser, hindres derved i at se Nytten og Nødvendigheden af denne Organisation, der synes dem at være Aarsagen til deres fortrykte Kaar; de ere samtidigt hindrede i at forstaa

Fortidens endnu haardere Organisation; og de ere endeligt hindrede i at se, at Fremtidens forbedrede Ordning kun kan komme gjennem en Forbedring af deres egen Natur. Paa den anden Side ere Medlemmerne af den regerende Klasse blinde for, at de arbejdende Klassers Fejl skyldes det, at Arbejderne — der i Virkeligheden ere Mennesker af samme Natur som de Regerende — ere stillede under andre Kaar end de Regerende; de overse endvidere, at det bestaaende System ikke kan forsvares, fordi det er behageligst for de Regerende, men kun for saa vidt det passer bedst for Samfundet i dets Helhed; de undervurdere fremdeles Fortidens Mangler; de have endelig ondt ved at se, at den nuværende Samfundsorden, ligesom Fortidens, kun er forbigaaende, og at Fremtidens herskende Klasser kunne, samtidigt med at deres Magt tager af, erhverve forøget Lykke. — Vise de sociologiske Fænomener sig i et skjævt Lys, naar de ses fra Klasse-Standpunktet, er det Samme Tilfældet, naar de ses fra det politiske Parti-Standpunkt. Det er klart for den Radikale, at den Konservative ved sine Fordomme hindres i at faa Øjet op for et nærværende Onde eller et fremtidigt Gode. Det er klart for den Konservative, at den Radikale ikke ser Fordelene ved det, han ønsker at omstyrte, og Manglerne ved det Ny, han vil indføre. Men ingen af dem forstaar, at den Anden ikke er mindre nødvendig end han selv. Den Radikale er, med sit uigjennemførlige Ideal, blind for, at hans Begejstring kun vil tjene til at fremskynde Sagen en lille Smule, men slet ikke saaledes, som han venter; og han vil ikke indrømme, at den Konservatives Stædighed lægger et gavnligt Baand paa hans Hidsighed. Den Konservative kan ikke opdage, at den bestaaende Ordning kun er relativ god, og at hans

Forsvar for den ikke er Andet end et Middel til at forhindre en overilet Forandring; han er ude af Stand til i den Radikales bitre Antagonisme og sangvinske Haabefuldhed at se de Kræfter, uden hvilke der ikke vilde være noget Fremskridt. Ingen af dem forstaaer altsaa Betydningen af sin egen og af sin Modstanders Virksomhed; og i samme Grad som han mangler Forstaaelsen heraf, er han ude af Stand til at forstaa sociale Fænomener. Og ogsaa paa anden Maade forstyrrer det politiske Standpunkt de sociologiske Opfattelser. Fælles for alle Partier er den Vildfarelse, at Lovgivningen er omtrent almægtig. Almindelig udbredt er Overdrivelsen af Regeringsformens Betydning. Vel have Regeringsformerne deres Betydning som det Middel, hvormed der virkes; men de have kun Værdi, forsaaavdt den nationale Karakter giver dem Liv: en Dreng kan ikke haandtere et Værktøj, der i Størrelse og Vægt er afpasset efter en voxen Mands Haand; en Mand kan ikke udrette noget Ordenligt med et Barneredskab; Redskabet er altid af Betydning, men Resultaterne rette sig ikke efter Redskabets Størrelse, men betinges af, at Redskabet passer for den, der bruger det. Overdrevent er ogsaa det Haab, man har, at den kollektive Visdom kan ved et eller andet Middel lade sig udskille af den kollektive Dumhed og lade sig sætte over denne paa saadan Maade, at Tingene bringes i rette Spor. Man tror, at der af et moralskt og intellektuelt ufuldkomment Samfund kan dannes en Lovgivningsordning, der ikke i en tilsvarende Grad er ufuldkommen. Den Antagelse, at det er muligt for et Folk under Lovsform saa at sige at legemliggjøre Fornuften, uagtet Folket ikke selv er gjen nemtrængt af en tilsvarende Fornuftighed, er *a priori* urimelig og *a posteriori* modbevist. Den Tro, at en i

Sandhed god Lovgivning og Forvaltning kan findes i et Samfund, der ikke er i Sandhed godt, er en kronisk Vildfarelse. Disse Vildfarelser føre i sociologiske Under søgelser til at opfatte Samfundet som et af Statsmænd fabrikeret Produkt, og til at bortlede Tanken fra den sociale Udviklings Betydning. Den regulerende Virksomhed beskjæftiger Tanken, medens man næsten slet ikke bekymrer sig om de regulerede Kræfters forbavsende Udvikling og Resultater. Udviklingen af de store frembringende, ombytende og fordelende Kræfter, der gaar for sig af sig selv, ofte hindret og holdt tilbage af Regeringerne, bliver næsten slet ikke bemærket. Og ved saaledes bestandig at betragte den Magt, der holder i Orden, medens de Virksomheder, der holdes i Orden, sjældent eller aldrig betragtes, frembringes der en yderlig ensidig Samfundstheori. — Ikke mindre ensidige og skjæve ere de Opfattelser af sociologiske Forhold, man faar ved at betragte disse fra et theologisk Partistandpunkt. Sete herfra, fremtræde Samfund og Institutioner i en fuldstændig fordrejet Skikkelse. Institutioner, gamle og ny, indenlandske og udenlandske, opfattes, sete fra det theologiske Standpunkt, som stemmende eller ikke stemmende med visse Dogmer, og anbefales eller dadles i Overensstemmelse hermed; det nødvendige Resultat bliver, da Dogmerne altid og overalt ere forskellige, at de sociologiske Opfattelser, der berøres af dem, uundgaeligt maa være forkerte i det Mindste i alle Tilfælde paa ét nær, og rimeligvis i alle. Da Lydighed lige overfor en tænkt Guddom er den theologiske Betragtningssmaaades Maalestok, spørges der ikke, om en Samfundsordning stemmer med Samfundets Vel, men om den stemmer med den paa det paagjældende Sted tilfældigvis herskende

Tro. De sociologiske Opfattelser, som den theologiske Betragtningssmaade avler, afvige følgelig i samme Grad fra Sandheden, som den theologiske Tro afviger herfra.

Socialvidenskaben har saaledes en lang Række af store Vanskeligheder at kæmpe med. Vil man behandle Socialvidenskaben, maa man først omhyggeligt forberede sig hertil. De abstrakte Videnskabers, de abstrakt-konkrete Videnskabers og de konkrete, navnlig de organiske Videnskabers Fænomener gjenfindes i Socialvidenskaben; det er derfor nødvendigt, at Den, der vil behandle denne Videnskab, først maa gøre sin Aand fortrolig med de Hovedbegreber, hine indeholde. Men ganske specielt er et Studium af Biologien nødvendigt som en Forberedelse for Forstaaelsen af sociologiske Sandheder. Biologien og Sociologien ere nøje forbundne: Da alle Samfunds-handlinger bestemmes af Individernes, og da disse stemme med Livets Love, forudsætter en rationel Fortolkning af Samfunds-Handlingerne Kjendskab til Livets Love. Dernæst frembyder Samfundet, betragtet som et Hele, Udviklings-, Bygnings- og Virksomheds-Fænomener, der svare til det individuelle Legemes; Forstaaelsen af disse er en nødvendig Nøgle til Forstaaelsen af hine. Medens Mennesket er Biologiens endelige Problem, er det Sociologiens første Faktor. Studiet af Biologien vil altsaa styrke og klare vor Opfattelse af Sociologien, der ellers vilde være svag og ubestemt. — Ligeledes maa den vordende Sociolog forberede sig ved et grundigt Studium af Psykologien; thi psykologiske Sandheder ere et Grundlag for de sociologiske. Saalænge man ikke gennem et omhyggeligt psykologisk Studium har erhvervet sig en rationel Forstaaelse af de Tanker og Følelser, der indeholde Sporen til Individernes Handlinger, vil man umuligt

kunne komme til en rationel Forstaaelse af de sociologiske Handlinger.

Hvad kan man nu vente af en saadan Fremstilling af Vanskeligheder og af et saadant forberedende Studieprogram? Hvem vil anse det nødvendigt først at studere alle de abstrakte, konkrete og abstrakt-konkrete Videnskaber, og navnlig Biologien og Psykologien, inden han skrider til Afgjørelsen af et sociologisk Problem? Og hvem vil lade sig opholde paa sin Vej ved Følelsen af, at Mangel paa Kundskab, paa tilstrækkelig Sindslikevægt og paa et klart, roligt, fordomsfrit Blik sandsynligvis vil vildlede ham? — Paa disse Spørgsmaal maa der gives det nedslaaende Svar, at det ikke er til at vente, at Opfattelsen af de sociologiske Forhold vil blive i nogen væsentlig Grad paavirket af Alt, hvad der maatte blive sagt om Socialvidenskabens Vanskeligheder og om Nødvendigheden af en omhyggelig Forberedelse til Studiet af den. De Mange, for hvem den staar som en Meningsløshed eller som en Ugudelighed eller som begge Dele, ville være ganske upaavirkelige, og det Eneste, der kan haabes, er, at hist og her en Enkelt i sine roligere Øjeblikke vil mindes, i hvor høj Grad hans Opfattelse af de offentlige Anliggender er bleven skabt for ham af Omstændighederne, og hvor sandsynligt det er, at den er enten ganske falsk eller kun tildels sand.

En videnskabelig Granskning af Sociologien fører til en retfærdigere Vurdering af de forskellige Partier, politiske, religiøse m. fl. Den Opfattelse, Socialvidenskaben fremkalder og udvikler, er samtidigt radikal og konservativ: radikal langt udover, hvad den gængse Radikalisme har tænkt sig; konservativ langt udover, hvad den nu-

værende Konservatisme indeholder. Naar vi tilbørligt have fattet den Sandhed, at Samfundene ere Udviklings-Produkter, vil den Overbevisning følge, at hvad der for Tanke og Følelse tog sig ud som en Ordning af den yderste Slethed, passede for de forhaandenværende Omstændigheder saaledes, at en bedre Ordning blev uigjennemførlig; — dette vil føre til en saa tolerant Fortolkning af Fortidens Tyrannier, at selv de strengeste af vore Konservative vilde harmes herover. Omvendt vil der, — naar vi have bemærket, hvorledes den Udvikling, der bragte Samfundet til dets nuværende Trin, fremdeles gaar for sig, og det ikke med en aftagende Hurtighed, der kunde antyde en sig nærmende Standsning, men med en stigende Hurtighed, der antyder lang Fortsættelse og uhyre Omdannelser, — omvendt vil der, sige vi, følge den Overbevisning, at den fjerne Fremtid i sit Skjød skjuler Samfundsformer af en langt højere Beskaffenhed, end vi kunne forestille os; — og vi ville komme til en Opfattelse, der gaar langt videre end selv den mest radikale, hvis Maal kun er en Omorganisation, som tillader Sammenligning med eksisterende Organisationer. Denne Opfattelse af en naturlig Samfundsudvikling viser os først smaa, simple Typer, der hurtigt forsvinde; derefter højere Typer, der ere større, mere sammensatte og af et længere Liv; derpaa endnu højere Typer, lig vore, store, meget sammensatte og varige; og ud i en fjern Fremtid Typer, der atter ere langt videre. Og i denne Opfattelse ligger, at under Tingenes langsomme Forløb ere næsten umaalelige Forandringer mulige; og der ligger ogsaa i den, at indenfor korte Tidsrum ville kun meget smaa Dele af disse Forandringer virkelig gøres.

Saaledes vil den Fremskridtstheori, Sociologien aaben-

barer os, i høj Grad moderere de yderliggaaende Partiers Haab og Frygt. Naar man klart har set, at Samfundformerne bestemmes af Enhedernes Ejendommeligheder, og at (bortset fra ydre Forstyrrelser) Samfundet ikke kan forandres væsenligt og varigt, medmindre dets Enheder forandres væsenligt og varigt, er det let at se, at store Forandringer ikke her kunne gennemføres pludseligt. Og naar baade Fremskridts- og Modstands-Partiet indse, at de eksisterende Institutioner ere dybere rodfæstede, end de formodede; naar hint Parti indser, at disse Institutioner, hvor ufuldkomne de end ere, have en øjeblikkelig Bekvemhed, medens det andet Parti indser, at Opretholdelsen af dem, forsaavidt den er ønskelig, i et stort Omfang garanteres af den menneskelige Natur, de ere voxede op af, — vil hint Parti blive mindre voldsomt i sine Angreb, og dette mindre uærligt i sit Forsvar. Aabenbart vil Udviklings-Theorien — forsaavidt en Theori overhovedet kan paavirke den almindelige Handlemaade, hvad den dog kun kan gjøre i en forholdsvis ringe Grad — under sine sociale Anvendelser søge at paavirke Tanke og Handling i en beroligende Retning.

Hvis man nu vil drage den Slutning, at det altsaa er ligegyldigt, hvad vi tro og hvad vi lære, eftersom den sociale Udvikling vil følge sin egen Vej, trods os, — saa svares hertil, at denne Slutning i en Forstand er rigtig, i en anden urigtig. Vel kan Samfundets Udvikling, forudsat, at de omgivende Betingelser forblive uforandrede, ikke i nogen væsenlig Grad ledes ud af sin Vej; — men (og paa dette Punkt er Slutningen falsk) det gaar ikke an at se bort fra Individernes Tanker og Handlinger, da de virke med til at fremskynde den sociale Udvikling. Og her er den anførte Slutning i en alvorlig Grad vild-

ledende: vel er den sociale Udviklings Gang i sin almindelige Karakter saa vidt forudbestemt, at dens successive Trin ikke kunne naas før Tidens Fylde, og at følgelig ingen Politik kan fremskynde den udover en vis normal Hurtighed, der begrænses ved Hurtigheden af de menneskelige Væseners organiske Modifikationer; — men det er dog meget vel muligt at forstyrre, at opholde og at bringe Forvirring i Gangen. Den sociale Udvikling er analog med den individuelle. Udfoldelsen af en Organisme efter dens specielle Type har sit tilnærmelsesvis ensformige Forløb, der tager sin nogenlunde bestemte Tid, og ved ingen Behandling vil den fundamentalt forandres eller i høj Grad fremskyndes; det Bedste, der kan gøres, er at bevare de fornødne gunstige Betingelser. Men det er meget let at gennemføre en Behandling, der kan forkue, vanskabe eller paa anden Maade skade: Udviklingen og Væksten kan og bliver meget ofte hindret eller forstyrret, men bliver ikke kunstigt forbedret. Paa samme Maade med den sociale Organisme: ved Opretholdelsen af gunstige Betingelser kan der vel ikke gøres mere Godt end at lade den sociale Udvikling gaa uhindret sin Gang; men ved at forstyrre, undertrykke og forrykke, ved Udførelsen af fejlagtige Ideer kan der gøres uhyre Skade. Saaledes har en sand Samfunds-Theori en vigtig Rolle at spille, selv om det Modsatte ved første Blik kunde synes at være Tilfældet.

Man vil maaske betragte disse almindelige Slutninger som nedslaaende: hvis betydelige Fremskridt i menneskeligt Velfærd kun kunne bringes af Tingenes langsomme Gang, der uundgaaelig vil bringe dem, hvorfor skulle vi saa bryde vort Hoved med dem? Uden Tvivl virker en rationel Kritik trykkende paa sværmeriske Haab; men det

er dog det Bedste at erkjende Sandheden. Ligesom der mellem Barndom og Manddom ikke findes nogen Gjenvej, ad hvilken man kunde undgaa Udviklingens og Væxtens langsomme, gradvise Gang, — saaledes fører der fra de lavere Samfundsformer til de højere kun én Vej, der gaar igjennem smaa successive Ændringer. Overalt i Naturen se vi, at store Resultater opnaas ved Opdyngningen af smaa Virkninger. Jordens Overflade er bleven dannet ved Kræfter, som i Løbet af et Aar frembringe neppe synlige Forandringer; de overordenligt talrige forskellige organiske Former skyldes saa langsomme Processer, at Resultaterne oftest næppe ere mærkelige i de Tidsrum, vore iagttagelser række over. Saaledes gennem hele Naturen. Ogsaa Vejen henimod forandrede Samfundstilstande er lang og besværlig, og kan ikke forkortes; man maa vandre den med den fornødne Taalmod. Om det end indrømmes, at den Fanatiske kan have sværmeriske Forestillinger Behov som en Spore, og om man end anerkjender Nyttens af hans Forblindelse som stemmende med hans ejendommelige Natur og ejendommelige Virksomhed, saa maa Manden af den højere Type være tilfreds med i høj Grad maadeholdne Forventninger, samtidigt med, at han med uformindsket Kraft gaar videre. Han maa se, hvor forholdsvis Lidet der kan gøres, og dog finde det Umagen værd at gøre dette Lidet, — saaledes forenende filantropisk Energi med filosofisk Ro.

Fra Tyskland.

Et Par Rejseoptegnelser.

Af Aleksis Petersen.

II.

Berlins Udvikling. «Sittenlosigkeit». Indvaanertal. Millionby. Færdslen. Museumsudvikling. Reichspostmuseum. Industrimuseum. Dr. J. Lessing om den tyske Kunstindustri's Renaissance. Prof. Reuleaux. Patentlov.

Berlinerne ere stolte over deres By, omend Stoltheden nu og da skjuler sig bag en noget forceret Selvkritik. Men inden man af den Grund bryder Staven over dem, burde man betænke, om Stoltheden dog ikke har en vis naturlig Grund, og om den ikke, sammenlignet med den, man finder hos Andre, navnlig hos Pariserne, er temmelig spagfærdig.

Ingen By, har jeg hørt dem sige, bærer i samme Grad som deres Præget af at være «Weltstadt». Heri har de ikke Ret: London bærer det i langt højere Grad; Paris bærer det ogsaa i højere Grad, og det Samme gjælder maaske om endnu flere Byer. Men i én Ting har de Ret: det Opsving, Berlin har taget i det sidste Decennium, og da navnlig efter den tysk-franske Krig, er uhyre og vistnok enestaaende i Evropa.

«Endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede», læser jeg i en netop nu udkommen Brochure, der synes at have sat sig til Hovedopgave at lovprise Berlin og Berlineren, «endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var Berlin kun en kurfyrstelig brandenburgsk Residensstad med 28,000 Ind-

vaanere, — nu er den en Millionby og Sædet for en tysk Kejser! Og Berlinereren tilføjer, at en saa rask Udvikling har man aldrig før set og vil aldrig komme til at se igjen, — en Tilføjelse, som det dog vilde være forsigtigst ikke at gjøre. Men ubestrideligt er det, at Opsvinget i det sidste Decennium har været svimlende, og hvis det havde gjort Berlinererne lidt ør i Hovedet, saa vilde det vel være forstaaeligt og til en vis Grad undskyldeligt. Men har det haft denne Virkning?

Man taler saa meget om Tyskernes Selvtilfredshed og Selvros, deres idelige Pukken paa det «sædeligt Germanske», deres modbydeligt overdrevne Lovprisen af den tyske Kultur o. s. v. Og det lader sig visselig ikke benægte, at Tysklands store Sejrvindinger have bidraget til at spænde den nationale Selvfølelse til et Overmaal, og at netop de Fejl, som Tyskerne saa stærkt bebrejdede de forhadte Franskmænd, i de senere Aar have udviklet sig stærkt hos dem selv. Men for det Første bør man mærke sig, at den tyske Selvros dog altid har et bedre Fundament end den franske: den germanske Kultur er dog altid solid og er i bestandig Fremgang, medens den romanske er noget problematisk og er i en sørgelig Dekadence. Og for det Andet: Selvkritiken er i Tyskland dog endnu ikke druknet i den almindelige Sejrsrus. Trods den demoraliserende Virkning, de store Sejre nødvendigvis have øvet, har Tyskernes Overvurdering af sig selv og Undervurdering af Andre dog endnu holdt sig indenfor visse rimelige Grænser. Man sammenligne Paris's Selvforguderier med Berlins! Hist er man slagen med en Blindhed, som ikke engang Krigen har helbredet, og som sandsynligvis Intet vil helbrede; — her har man dog sine lyse Øjeblikke. Og det tør antages, at Tyskerne, selv trods for megen Medgang, dog altid ville bevare nogen Selvkritik. Men de romanske Nationer, der netop i en særlig Grad trænge til Paavirkning af fremmede Ideer, holde sig halsstarrigt borte herfra, og Ukjendskabet til Andre fører til fejlagtig Selvbedømmelse. Blandt Romanerne har Nationalhovedet slaaet saa dybe Rødder, at det neppe kan trækkes op;

at det vil gro saa fast blandt Germanerne, er der dog ikke Udsigt til.

For et Par Aar siden udgav Léouzon le Duc sit bekjendte Skrift «Les odeurs de Berlin», et Skrift, der forøvrigt har adskillige Sidestykker. De voldsomme Angreb paa Tyskerne, der her indeholdtes, vare en sand Lækkerbidsken, — og ikke blot for Franskmænd. De blev da ogsaa tilbørligt exploiterede, — og ikke blot af den franske Presse. Den franske Forfatter var, og med god Grund, indigneret over de Ærefornærmelser, hans Landsmænd maatte døje fra en Nation, der selv ikke var ren, og altsaa ikke burde kaste Sten paa Andre. Han vilde nu hævne sig; — det var forstaaeligt, men vist neppe ædelmodigt eller videre nyttigt. Vidt og bredt udbredte han sig om Tyskernes Lastefuldhed; men han var dog ærlig nok til udtrykkeligt at fremhæve én Dyd hos dem: en stærkt udviklet Selvkritik. I fremmede Blade fandt denne Egenskab ingen hædrende Omtale, hvorimod Raabene mod den tyske, navnlig berlinske «Sittenlosigkeit» — det var aldeles overvejende den, der var Gjenstand for hans Omtale, — fandt beredvillig Optagelse. Og siden da kan man høre Enhver, der har været i Berlin, og Mange, som ikke have været der, jamre sig over Berlin som over Nutidens Sodoma. Paa dette Navn har Berlin dog endnu ikke første Adkomst, uagtet selvfølgelig Ingen kan benægte, at «die öffentliche Sittenlosigkeit» griber om sig med en uhyggelig Hurtighed. Men hvad venter man egentlig at udrette ved bestandigt at omtale denne? I Løbet af nogle faa Aar er Berlin voxet op fra en halv til en hel Million; denne raske Fremvæxt, der ikke har noget Sidestykke i Evropa, har bragt store Goder med sig: det intellektuelle Liv rører sig stærkt og stedse stærkere, og alle en «Grossstadt»'s gode Egenskaber indfinde sig hurtigt i Berlin. Uundgaaeligen følge de slette Egenskaber med. Vil man opnaa Storbyens Goder, maa man give den uundgaaelige Betaling herfor. At fremhæve, at ogsaa Berlin har givet denne Betaling, synes temmeligt overflødigt. Har man fremhævet, at Berlin nu er rykket op blandt Millionbyerne, saa har man ogsaa dermed givet et Bidrag til Bedømmelsen af Sædernes Fordærvelse. I Stedet for

at yde sin Skjærv til de tidsspildende Deklamationer over den berlinske «Sittenlosigkeit», gjør man bedre i at fæste sin Opmærksomhed paa det, der virkelig er karakteristisk for den os nærmest liggende Millionby.

Først da et Ord om Indvaanertallet. — Ifølge den sidste Folketælling, Folketællingen af 1875, havde Berlin da endnu ikke naaet Millionen; det havde kun 968,634 Indv. Men nu er det store Maal naaet og overskredet. Julius Faucher, der har skrevet en Bog om «de fire europæiske Millionbyer», mener, at «den Dag, da en By opdager, at den huser over en Million, har en saa stor Betydning ikke blot for selve Byen, men for Kulturhistorien overhovedet, at den egentlig burde fejres som en Festdag. Der burde foranstalles en Millionfest. En Million paa et og samme Sted levende Mennesker betyder uendelig meget mere for Kulturen end ti Tusinde Døde paa et andet Sted.» Denne Millionfest burde da for Berlins Vedkommende have været fejret i Ugen 21—28 April d. A.; thi i denne Uge overskredes Millionen, — saafremt den ikke allerede tidligere var bleven overskreden, hvad ikke er urimeligt. 18 Aar før udgjorde Befolkningen ikke engang en halv Million! Denne Fremgang er, navnlig for de senere Aars Vedkommende, saa rask, at ingen anden europæisk Stad kan opvise noget Tilsvarende. Selv London bliver betydeligt tilbage. Og i sin Begejstring herover giver Berlinereren sig til at udregne, at i Aaret 1900, om kun lidt over 20 Aar, vil Berlin være godt paa Vejen henad — de tre Millioner! Det er noget Andet end det Berlin, der for noget over to hundrede Aar siden, efter Trediveaarskrigen, kun havde 6000 Indvaanere.

Hvordan vilde det gaa, naar hele Preussen eller vel endog hele det tyske Rige skulde holde Skridt med en saadan Opvæxt? Men herom kan der selvfølgelig ikke være Tale. Mellem de to Folketællinger 1871 og 1875 er Berlins Indvaanertal steget med 17 pCt.; men Preussens Indbyggertal steg kun med 4,80 pCt. (o: til 25,7 Mill.), og hele det tyske Riges endog kun med 4,19 pCt. (o: fra 41,06 Mill. i 1871, til 42,72 Mill. i 1875). Befolkningstilvæksten skyldes for hele Rigets Vedkommende kun Fødslernes Overskud over Dødsfaldene, ikke

Indvandring, der tværtimod har været betydeligt mindre (over 300,000) end Udvandringen; men indenfor Rigets Grænser har der været en stærk Tilstrømning til de større Byer paa Landets og de mindste Byers Bekostning. I de fire Aar mellem 1871 og 1875 har, som sagt, hele Riget haft en Befolkningsstilvæxt af 4,19 pCt.; men i Landsbyerne udgjorde Tilvæksten ikke engang én Procent, nemlig kun 0,79; i Flækkerne (o: Byer med mellem 2000 og 5000 Indv.) hævede den sig kun lidt over Gjennemsnittet, nemlig til $5\frac{1}{2}$ pCt., og en stor Mængde baade af dem og af Landsbyerne ere gaaede stærkt tilbage i Indvaanertal. Komme vi derimod til de 593 «Smaabyer» (o: Byer med fra 5—20,000 Indv.), se vi, at kun 53 ere gaaede tilbage, og gjennemsnilligt ere disse Byers Indvaanertal taget til med 10,7 pCt. Af de 88 «Mellembyer» (o: med fra 20 til 100,000 Indv.) have kun 2 (Metz og Glauchau i Sachsen) tabt i Indvaanertal; for de øvrige er Fremgangen saa stærk, at Gjennemsnitstilvæksten bliver 12,4 pCt. Endelig er der de 12 «Storbyer», o: Byer med over 100,000 Indv.; af dem har ikke en eneste tabt, og Gjennemsnitstilvæksten er her 14,8 pCt., — for Millionbyens Vedkommende endog over 17 pCt. Man ser heraf, hvorledes Befolkningen stedse mere koncentrerer sig: jo større en By er, desto stærkere voxer den, og Følgen bliver da, at de svagere befolkede Steder — relativt taget, og tildels endog absolut taget — blive stedse svagere. Landet, Landsbyerne og de mindre Provinsbyer affolkes. Endnu (o: efter Folketællingen af 1875) bor der i «Storbyerne» kun lidt over 6 pCt., i «Mellembyerne» mellem 8 og 9 pCt., i «Smaabyerne» 12 pCt. og i «Landsbyerne» over 60 pCt.; endnu kjender det tyske Rige ikke en saadan Fordeling mellem Land og By som den engelske; endnu mangle de tyske Storbyer meget i at kunne tage det op med deres engelske Forbilleder; — men Bestræbelserne gaa dog ogsaa i Tyskland i Retning af at trække Befolkningen fra Landet ind i de store og navnlig de største Byer. Denne Udvikling har jo sine Fordele og sine Mangler: Fordelene ved Koncentreringen ere let iøjnefaldende; men den har visselig ogsaa betænkelige Mangler, og der er endog dem, der mene, at Manglerne opveje Fordelene.

Det mener imidlertid ikke Berlinerne. De ere glade over Tilstrømningen til deres By. De betvivle ikke, at de fremadskridende Germaners Hovedstad snart har overfløjet de tilbagegaaende Gallers, og de Dristigere blandt dem skue vel endog den Tid imøde, da selve London maa vige for den ny Verdensstad, den nys fødte Millionby.

Disse Forhaabninger være mere eller mindre vel grundede, — sikkert er det, at Berlins Udvikling i det sidste Tiaar eller Femaar har været overraskende. Selv fra det mest overfladiske Besøg i Berlin hjembringer man Indtrykket af en Fremgang uden Lige. De nysanførte Tal, der udtrykke Befolkningens Tilvæxt, findes rigtignok ikke malede paa Gadehjørnerne; men selv den flygtigste Turist vil dog ved at gennemstrefte Byen, dens Museer o. s. v. modtage et Indtryk, der ikke staa i Strid med det Faktum, at Berlin i en halv Menneskealder fordobler sin Befolkning. Hvad der først slaar ham, er vel Færdslen paa Gaderne. Denne mangler endnu særdeles meget i at kunne maale sig med Færdslen i London; men naar man sammenligner ikke Berlin med London, men Berlin 1877 med Berlin 1867, — vil man i denne Henseende bemærke en Hurtighed i Udviklingen, som London ikke kan opvise Magen til. Og forsaavidt angaar visse ejendommelige Former af Færdslen, for Exempel Sporvognsfærdslen, staaer Berlin endog over baade London og Paris. Paa visse Punkter i den ydre Del af Staden, navnlig ved «Hallesches Thor», er der en saadan Sporvogns- og Omnibustrafik, et saadant Virvar af hinanden krydsende Linjer, at Tanken om de Betæneligheder, vi i Kjøbenhavn oftere have haft ved Anlæg af forskellige Sporveje, her ikke vil undlade at fremkalde et Smil. Men endnu er Berlinerne ikke tilfredse: de berlinske Sporveje ligge navnlig i Byens ydre Dele, og man forlanger nu — og med god Grund — at de føres ind i Byens Centrum, og at der i hver blot nogenlunde bred Gade bliver anlagt Sporvej. Hertil vil det ogsaa komme. De berlinske kommunale Avtoriteter have, ligesom de kjøbenhavnske, vist en for stor Ængstelighed ligeoverfor Sporveje; man har oprindeligt forbudt Anlægget af Dobbeltspor og kun tilladt Enkeltspor, forsynede med Afvige-

spor; men efterhaanden er man gaaet videre og videre i sine Indrømmelser med Hensyn til Anlæg af Dobbeltspor og af Spor i befærdede Gader, — efterhaanden som Færdslen er stegen, d. v. s. efterhaanden som Pladsen er bleven mindre. At forbyde Anlægget af Dobbeltspor, naar Pladsen hertil er god, og at tillade det, naar Pladsen er blevet indskrænket, — det er Bureaukратиets praktiske Sans, — en praktisk Sans, der saa ganske minder om de kjøbenhavnske Avtoriteters!

Det er et «Allgemeine Berliner Tramway-Gesellschaft», der navnlig i de senere Aar har forsynet Berlin med Sporveje. Dette Selskab har hos Avtoriteterne mødt en langt større Imødekommen end de tidligere; men ogsaa det har maattet kæmpe med stor Modstand, saaledes mod det besynderlige Forbud mod Anlæg af Sporvej i «Unter den Linden», — netop den bredeste af alle Berlins Gader! — I de indre Dele af Byen, hvor Sporvognene endnu kun ufuldstændigt ere trængte ind, maa man hjælpe sig med Omnibusser og Drosker. Af disse sidste skal der findes ikke mindre end c. 7000. Julius Faucher, der har gjort Berlins Befordringsvæsen til Gjenstand for en noget streng Kritik, fremhæver ved Omtalen heraf, at i Petersborg og Moskov, hvor der forholdsvis findes flere Drosker end i andre Byer, og hvor man kører meget billigt, gives der ingen Drosketaxi. Ret har han i, at Spørgsmaalet om Gjennemførelsen af Frikonkurrenceprincippet ogsaa paa Droskevæsenets Omraade kunde fortjene at lages i Betragtning; — men de nu dominerende Anskuelser gjøre det nok ikke hensigtssvarende for Tiden at røre herved.

Næstefter Livet i Gaderne plejer Turisten at fæste sin Opmærksomhed paa Museerne. Ogsaa her vil det samme Fænomen iagttages: man kan i andre Byer finde Samlinger, der ere mere udsøgte og mere værdifulde end de berlinske; men man kan neppe i andre Byer finde en saa energisk Museumsudvikling som den Berlin efter den fransk-tyske Krigs Afslutning har at opvise. Det Opsving, der er karakteriserende for de berlinske Forhold i Almindelighed, har ikke mindst grebet Museerne, — og dette maa vi dog vel, i hvad Retning vore Sympathier end forøvrigt maatte gaa, yde noget

Bifald. De største og mest besøgte Museer skulle, som ikke værende af væsentlig nationaløkonomisk Interesse, her ikke nævnes; derimod maa jeg henlede i alt Fald vedkommende Fagmænds Opmærksomhed paa det mindste, det mindst besøgte og mindst kjendte, det yngste af alle de berlinske Museer, Reichspostmuseum. Museet, der findes indstalleret i Generalpostamt'ets store Bygning i Leipzigerstrasse, er bestemt til at indeholde Kortsamlinger, Samlinger af Modeller og Tegninger af alt Postmateriel, Samlinger af alle postale Værdipapirer, Frimærker, Brevkort, Postanvisninger m. m. M., overhovedet en saa vidt muligt fuldstændig Oversigt over alt Transport- og Postvæsenet Vedrørende. Endnu er Museet, paa Grund af sin Ungdom, yderst beskedent; men Ideen er bifaldsværdig og staar i god Samklang med den Udvikling, det tyske Postvæsen under Generalpostdirektør Stephans Ledelse fremviser. — Et andet Museum, — ligeledes et af de yngre og kun sparsomt, altfor sparsomt besøgt, — som jeg ønsker at henlede Læsernes Opmærksomhed paa, er det tyske Industrimuseum, Deutsches Gewerbemuseum. Det indeholder en Samling af kunstindustrielle Gjenstande fra forskellige Steder og forskellige Tider, der i og for sig er betydelig og interessant, om den end endnu staar tilbage for flere lignende Samlinger i andre Byer. Men naar jeg har tilladt mig specielt at fremdrage dette Museum, er det dog ikke saa meget paa Grund af selve Samlingens indre Værd som paa Grund af dens Historie; thi denne vidner om Bestræbelser, der, naar de fortsættes, som de ere begyndte, ville føre henimod det Resultat, som Prof. Reuleaux ønskede at fremkalde ved sin skaanselsløse Kritik af den tyske Industri. For kun en halv Snes Aar siden — altsaa paa en Tid, da Industrimuseerne i London og Paris og maaske flere Byer allerede havde et langt og indholdsrigt Liv at se tilbage paa — eksisterede det tyske Industrimuseum endnu ikke eller var i alt Fald kun lige i sin Vorden. Men efter den Tid, og navnlig i de allersidste Aar, er der arbejdet saa stærkt, at Museet nu har Krav paa stor Opmærksomhed, paa en meget større end den, der — i alt Fald at dømme efter Erfaringerne fra mine Besøg — skjænkes det af Publikum, og der er vist

neppe nogen anden berlinsk Institution, der i det sidste Decennium har udviklet sig med saa stor Kraft. Altsaa kunde der vel være Grund til at give dette Museum en hædrende Omtale, og til snarere at fremdrage det end andre Forhold, der i en mindre Grad særtægne Berlin.

Det vil være forklarligt og tilgiveligt, naar Mænd, der staa en saa livfuld Institution nær, gjøre sig til Talsmænd for Anskuelser, der ville befindes at være altfor optimistiske. Dr. Julius Lessing — Direktøren, hvis jeg mindes ret, for det tyske Industrimuseum — udtaler sig saaledes med en overdreven national Selvfølelse om en tysk Renaissance i Nutidens Kunstindustri. I vide Kredse — siger Dr. L. — er den Følelse bleven levende, at den tyske Industri ved strængt Arbejde maa bøde paa Fortidens Forsømmelser: «det nationale Opsving i det politiske Liv har gjort os Følelsen af Afhængighed til Udlandet i alle kunstindustrielle Henseender dobbelt trykkende; stedse mere levende bliver Forlangendet ikke blot om smagfuldere, men ogsaa om ejendommeligt tyske Kunstformer!» Dr. L. er ganske vist ikke blind for Farerne ved en «falsk anbragt Patriotisme»; men han er dog selv temmeligt smittet heraf, og slutter sig til en vis Grad til det almindelige Forlangende om «en egen tysk Kunst-Stil, — et Forlangende, der paa sine Steder optræder med samme Heflighed som Forlangendet om tysk Enhed, tysk Musik, ren tysk Lovgivning og tysk Sprogenhed.» Hvorledes skal nu Maalet naas? Nogle have ment, at den ny tyske Stil kunde opfindes som noget fuldstændigt Nyt; Andre have trot at kunne hente den færdig og færdig i Fortiden. Dr. L. viser det Fejlagtige i begge Opfattelser: paa den ene Side lader en Kunststil sig lige saa lidt udfinde som et Sprog; den udvikler sig gradvis, og det absolut Ny spiller overhovedet en aldeles forsvindende Rolle i Kunsten; — paa den anden Side er det lige saa umuligt uforandret at overføre en Tids og et Steds Kunstform til en anden Tid og et andet Sted. Man har anbefalet at gjenindføre den rene Gothik, fordi den betragtes som «national»; eller man har tilraadet at vende tilbage til de klassiske Former (Schinkel har i Berlin efterladt sig talrige Minder om sin Virken

for Hellenismen). Begge Dele ere umulige: Nutidens Fornødenheder, Anskuelse, Teknik og Materialier tillade ikke at gjenoptage Fortidens Former i uforandret Skikkelse. Hvis man fandt det heldigt at gjenindføre det kunstneriske Udtryk for en middelalderlig Aandsretning, kunde man vel under en modificeret Skikkelse gjenoptage Gothiken, da de klimatiske Forhold ikke modsætte sig den; men «Hellenismen med sine aabne Søjlehaller, med sine paa en sydlig klar Himmel beregnede vinduløse Rum, med sine efter Marmor afpassede Former, staa i en bestandig Strid med vort Klima og vore Materialier». Uforandret er det umuligt at gjenoptage hvilkensomhelst af Fortidens Former; thi «enhver Stil var i sin Tid kun derfor god og dygtig, fordi den havde sikker Rod i den paagjældende Tids Fornødenheder og Anskuelse», og at vi ikke kunne vende tilbage til Fortidens Anskuelse og Kulturstandpunkt, er selvfølgelig. At lempe Kunstformerne efter de forskellige Tiders og Steders Behov er ikke at «fordærve» Stilen; — Nødvendigheden byder ligefrem at slaa Noget af paa Stilens «Renhed». Naar man nu i Tyskland raaber paa, at man i «den tyske Renaissance» har fundet «den Tryllestil, der skal gjøre Ende paa den nuværende Forvirring, og som er bestemt til at afgive den ny nationale Stil», saa opfordrer Dr. L. dog til nogen Forsigtighed lige overfor den Tillidsfuldhed, hvormed der tales om «at tilføre den hjemlige Kunst en bestemt Stil»; — netop den Omstændighed, at de fra Renaissance overleverede Former behandles paa en temmelig egenmægtig Maade, og at der begaas, hvad Nogle maaske ville kalde «Stilfejl», vil være det Livselement, hvorpaa den ny tyske Renaissance skal støtte sig. Men omend L. advarer mod altfor stor Tryghed, saa tror dog ogsaa han, at Vejen, ad hvilken der skal bringes hele Tyskland en livskraftig national Stil, er funden i «Tilslutningen til Renaissanceens bedste Former». Men det er ikke den italienske Renaissance, der skal tages til Udgangspunkt. «Hvad der gjør den saakaldte tyske Renaissance i Modsætning til den italienske særlig anbefalelsesværdig, er det samme Forhold, som vi iagttagte i Forskjellen mellem den italienske Renaissance og Antiken. Ligesom den italienske Renaissance vilde danne antike Former

og neppe bemærkede, at den i Overensstemmelse med sine Fornødenheder gradvis omformede dem, saaledes gik det ogsaa Tyskerne i det 16de Aarh., at de ved Efterligningen af de sydlandske Former indførte gradvise Ændringer, der ikke vare blot tilfældige, men stemmede med Landets Væsen og Livsfornødenheder. I Arkitekturen kunde man ikke bruge det italienske Palads's flade Tag; den høje spidse Gavl maatte bevares, og den medførte en gennemgribende Forandring i Bygningens Forhold; Vinduernes Stilling og Antal, Anlægget af Trapper, Benyttelsen af det indenlandske Træ og af Teglsten, i Stedet for det italienske Marmor, — alt maatte indvirke bestemmende. Da de klimatiske og mange af de øvrige Forhold omtrent ere de samme for Nutidens Tyskere som for Tyskerne i det 16de Aarh., er det aabenbart meget lærerigt at se, hvorledes de italienske Former dengang naivt omdannedes i Overensstemmelse med tyske Formaal.* Men selvfølgelig bør man under denne Tilslutning til den «tyske Renaissance» se at fjerne de Misforstaaelser, der tidligere opstod ved det mangelfulde Kjendskab til de italienske Forbilleder. Og ingen Stil egner sig bedre end Renaissanceen for videre Uddannelse og Omændring i den ene eller anden Retning, fremad og tilbage, til den ene Side og til den anden. Men kunne vi nu ogsaa være sikre paa, at den paa alle Steder begyndende Optagelse af de tyske Renaissanceformer virkelig er Udgangspunktet for Udviklingen af en national Stil? Dr. Lessing svarer, at hvis man i Tyskland ikke gjorde Andet end efterligne de gamle tyske Renaissancearbejder, saa vilde han ikke kunne besvare dette Spørgsmaal bekræftende; men netop den Omstændighed, at de tyske Kunsthåndværkere ikke slavisk efterligne den ældre tyske Renaissance, men tillade sig vilkaarlige Ændringer, uden dog at tabe Formens Totalkarakter af Sigte, giver ham Haab om Reformens Varighed.

Om Dr. L.'s Forhaabninger, som jeg her har gjengivet, ere grundede, det skal jeg hverken bekræfte eller benægte; men jeg bør tilføje, at den Ære, at have fremmet og klart forstaaet den Reform, han haaber paa, tilkjender han «en Anstalt, som Tyskland ikke kan være taknemlig nok, det af

Eitelberger, Falke og Bucher ledede østerrigske Museum og Kunst og Industri». Det tyske Industrimuseum, der endnu er saa ungt og endnu ikke er naaet ind i Manddomsalderen, har selvfølgelig hidtil ikke paa nogen meget iøjnefaldende Maade kunnet støtte de her omtalte Reformbevægelser; men at det om ikke lang Tid vil gjøre det, at Berliner-Museet og den tyske Kunstindustri fremtidig ville træde i et nøjere Forhold til hinanden, derom tvivle neppe Mange af dem, der have iagttaget dets Udvikling.

Selv den ellers saa strenge, den kritiske Direktør for det berlinske Industri-Akademi, Prof. Reuleaux betvivler ikke, at Tyskerne ville gjenfinde og gjenudvikle Kunstindustrien, og fremhæver udtrykkeligt, at, takket være Kunstkolerne og Museerne, spores der i de sidste Aar en betydelig Fremgang i Tyskland, omend Filadelfia-Udstillingen har bevist, at der endnu er meget at indhente. At Tyskerne, som Nogle paastaa, overhovedet skulde mangle Smag, og at de gjøre bedre i helt at opgive den kunstindustrielle Produktion, da de dog ikke heri ville kunne konkurrere med andre Nationer, — det vil han slet ikke gaa ind paa. I Kunstindustrien «kommer et Folks Stræben efter ideale, højere Maal til Udtryk», og denne Stræben gaar det ikke an at frakjende Tyskerne. De have i tidligere Dage udrettet overordenligt meget for Kunstindustrien, og ligesom Englænderne efter Udstillingen i 1851 — hvor deres Præstationer paa Smagens Omraade vare yderst tarvelige — tog sig sammen og arbejdede sig op til et anset Standpunkt, saaledes ville ogsaa Tyskerne nu, ved Flid og Anstrængelser, kunne indhente det Forsømte. Det er ogsaa Reuleaux's Mening! Herom og om hans øvrige opmuntrende og rosende Udtalelser om den tyske Industri har man troet det formaalistjænligt at tie stille. Men hans nedsættende Domme ere blevne refererede med stor Samvittighedsfuldhed. Det er i alle Læseres Erindring, hvorledes Reuleaux i den berlinske «National-Zeitung» erklærede, at den tyske Industri paa Filadelfia-Udstillingen havde lidt et svært Nederlag; at dens Grundprincip var «billig og slet»; at Tyskerne i deres industrielle og bildende Kunster ikke kjende andre Motiver end tendentios-

patriotiske; at ogsaa Industrien synes at godtgjøre, at Chauvinisme og Byzantinisme blomstre i Tyskland; og at man paa Industriens Omraade kunde lære hos alle Nationer, — kun ikke hos Tyskerne. Disse Udfald ere, som sagt, blevne refererede med stor Omhu; de ere gaaede Verden rundt, og hvad Reuleaux kun havde tænkt sig skulde være en «Hausgespräch» om den tyske Industri, blev til en «Weltgespräch». Det kan gjerne være, at de ikke vare ganske ugrundede, om end noget forceerede; — men hvad betyder egentlig den slet skjulte eller slet ikke skjulte Glæde, hvormed bl. a. danske Blade have aftrykt dem? Man anser det formodenligt for «patriotisk» at fremdrage Alt, hvad der paa en eller anden Maade kan være Tyskerne ubehageligt. Men i alt Fald for Nationaløkonomer er det noget vanskeligt at se, hvad Glæde vi kunne have af, at Industrien er slet i det Naboland, der har størst Betydning for os.

At Reuleaux har høstet Ros i de mod Tyskland fjendtligt sindede Lande, vide vi. Men hvorledes er det gaaet ham i hans eget? Ogsaa dér have nogle sluttet sig til ham, dels fordi de vel i og for sig tillræde hans Kritik, dels fordi de mene, at en alvorlig Kritik, selv om den er noget for streng, altid er gavnlig, og i ethvert Fald er at foretrække for for megen Ros. Flere have dog angrebet ham. En Del af Angrebene have været meget vel motiverede, og have været rettede mod aabenbare Fejl i hans «Breve fra Filadelfia». Af Fejl findes der her ikke saa faa; jeg behøver blot eksempelvis at henvise til hans nationaløkonomiske og handelspolitiske Doktriner. Andre Angreb synes derimod at være af et noget tvivlsomt Udspring. Man har paastaet, at han ved sine «Breve fra Filadelfia» har ført ét Bevis til for sin Uvederhæftighed. Det ene Angreb styrter ind paa ham efter det andet og søger at reducere ham til et Nul. Man paastaar, at hans sociale Stilling — Gehejmerraad, Professor, Direktør for det berlinske Industri-Akademi m. m. m. — og hans videnskabelige Betydning aldeles ikke passe sammen. Som Maskin-Theoretiker, men ogsaa kun som Maskin-Theoretiker, nyder han en stor Anseelse hos alle dem, der ikke forstaa sig paa Maskinvæsen.

Men Maskinkyndige erklære, at hans „Theoretische Kinematik“ er en daarlig Bog. Forbitrelsen imod ham er stigende. Man har opdaget, at hans Navn er fransk; heri vil man nu finde Forklaringen af hans Kritik af den tyske Industri. Et enkelt Sted steg Forbitrelsen endog saa højt, at man mente at gjen-drive hans Filadelfiabreve ved at opbrænde dem! At han troede at gavne sit Land ved at sige det, hvad han ansaa for Sandheden; at han mente, at hans strenge Kritik af den tyske Industri vilde virke fremmende paa denne, — har hans Modstandere intet Hensyn taget til. I Tyskland, ligesom i andre Lande, betragtes af Mange den Mand, der finder Fejl i sit eget Land og Dyder i et ikke-afholdt Land, som en daarlig Patriot. At anerkjende Fortjenester hos et Folk, som man ikke lever paa god Fod med, og at sige sit eget Folk Sandheden, er højst upatriotisk.

Sandsynligvis har Reuleaux været vel streng; men at den tyske Industri frembyder Stof til Kritik, derom er dog de Fleste enige. Man er enig om, at Industrien paa flere Punkter staar længere tilbage, end den burde: men man er ikke enig om, hvad der skal gøres for at raade Bod derpaa. Den Ene forlanger Beskyttelse, den Anden Frihandel; den Ene vil have Industrilove af en Art, den Anden af en anden Art; den Ene vil nøje sig med Gjennemførelsen af en enkelt Forholdsregel, den Anden forlanger et helt Komplex af reformatoriske Love. Det Parti, slet ikke at gøre Noget, tæller ingen Tilhængere; thi ogsaa Manchestermændene ville jo gøre Noget, omend dette Noget gaar i modsat Retning af Beskyttelsesmændenes Bestræbelser. I det sidste Par Aar er der navnlig én Ting, man har sværmet for: en Reform af Patentlovgivningen. Et stort Parti har ønsket en ny Patentlov og har troet, at en saadan vilde have vidunderlig heldbringende Virkninger. Ønsket er blevet opfyldt for faa Maaneder siden; Spørgsmaalet er nu, om de forventede Virkninger ville indfinde sig. Herom en anden Gang.

Ny udenlandsk Literatur.

To socialistiske videnskabelige Tidsskrifter.

Die Zukunft. Socialistische Revue. Heft 1. 1. Oct. 1877.
Berlin, Allgem. deutsche Associat.-Buchdr.

Paa Socialistkongressen i Gotha i Maj d. A. besluttedes Udgivelsen af et socialistisk Tidsskrift, hvis Opgave det skulde være videnskabeligt at fremstille og forsvare den demokratiske Socialismes Væsen og Maal. «De socialistiske Bestræbelser have», mener «Die Zukunft», det i Henhold til den nævnte Beslutning nu stiftede Tidsskrift, «til nærmeste og vigtigste Formaal en retfærdig Fordeling af Goderne»; og herved forstaas: «en lige Fordeling af den menneskelige Lykke, saavidt den er hindret ved de nuværende Samfundsformer og kan hidføres ved disses Omdannelse». Tidsskriftet vil, siger det, «støttende sig til indgaaende Studier, godtgjøre, hvorledes nutildags en Del af Jordens Befolkning undertrykkes og exploiteres af den anden i politisk, aandelig og navnlig materiel Henseende»; det vil bevise, at kun da kan Uretfærdigheden oprykkes med Rode og en bedre Samfundsorden træde i Live, naar en Del af den af Individerne i Kampen om den bedste Tilværelse hensynsløst brugte Vilkaarlighedsmagt tages fra dem og overdrages til Fællesskabet»; det vil, navnlig i større Originalartikler, skildre, anbefale og forberede «en saadan Stat, hvis Hovedkjendetegn ville være: i politisk Henseende det rene Demokratis Virkeliggjørelse; i økonomisk Henseende Afskaffelsen af det bestaaende privat-kapitalistiske Erhvervs- og Lønningssystem». Selvfølgelig vil det ogsaa «bekæmpe enhver religiøs Overtro og søge at erstatte Religionen ved Videnskab og filosofisk Verdensanskuelse; de nu gjældende Moralsystemer vil det fordomsløst prøve efter Oprindelse, Væsen og Værd og aabent udtale, hvorvidt de stemme med eller stride mod den socialistiske Bestræbelse at fremme Retfærdigheden og Samfundets Lykke». Endelig vil det beskæftige sig med de socialistiske Bevægelers Historie.

En videnskabelig Belysning og Prøvelse af de socialistiske Fordringer forekommer ogsaa os interessant, hvad enten den fremkommer fra fjendtlig eller fra venskabelig Side. For saa vidt kan det ny socialistiske Tidsskrift, hvis første Hefte er bleven sendt os til Anmeldelse, altsaa imødeses med Interesse.

Men om det vil lykkes det at hævde en virkelig videnskabelig Stilling, er mildest talt lidt tvivlsomt. Det synes dog at være noget naivt, at Tidsskriftet betegner sig selv som «videnskabeligt» og samtidigt angiver de Resultater, hvortil det vil lade sig føre af sine «videnskabelige» Undersøgelser. Tidsskriftet har sine Konklusioner fixe og færdige, endnu inden det er begyndt paa sine Undersøgelser! Men vi forstaa ikke den Videnskab, hvor Konklusionen drages, før Præmisserne ere givne.

Ogsaa Redaktionen af «Die Zukunft» har godt følt det Paafaldende i at træde frem «i et politisk Partis Navn» med et Tidsskrift, der gjør Krav paa «videnskabeligt» at «forsvare» (ikke blot «forklare») «Grundtrækkene i dette Partis Politik». I Spidsen for Tidsskriftet har den derfor stillet en Artikel, kaldet «Socialismen og Videnskaben», der skal bevise, at det vil kunne holde sig paa Videnskabens Standpunkt. Den «Orientering» og «Retfærdiggjørelse», der her tilsigtes, har imidlertid ikke overbevist os. — Heflets næste Artikel indeholder et Referat og tildels Kritik af P. F. Lundes Forslag til Arbejderspørgsmaalets Løsning. — Den tredje Artikel (ved Jules Guesde) forklarer de franske Socialisters Holdning lige overfor Regeringsforandringen af 16de Maj. «Videnskab» have vi ikke opdaget meget af i denne Artikel. — Endvidere indeholder Heflet det første Afsnit af en længere Artikel (ved en «Dr. med.») om «Gewerbe-Hygieine». Der gives her Oplysninger om, hvad der i forskellige Lande er gjort for Arbejdersanitetsvæsenet, samt en Paavisning af, hvad der burde gøres. Det er et interessant og betydningsfuldt Emne, der her er valgt. — Endelig slutter Heflet med et Par Recensioner og Smaanolitser.

«Die Zukunft» vil udkomme to Gange maanedlig i et Hefte paa to Ark, tospaltet Lex.-Form. Blandt Medarbejderne findes bl. A. anført: J. Ph. Becker, Leo Frankel, Liebknecht, Malon, Rittinghausen, Most, C. A. Schramm, de Paepe o. s. v. En Artikel «om den danske Arbejderbevægelses Historie» findes bl. A. bebudet.

Die neue Gesellschaft. Monatsschrift für Socialwissenschaft. Herausgegeben von Dr. F. Wiede. Erster Jahrgang. Erstes Heft. Oktober 1877. Zürich.

Nok et nyt socialistisk videnskabeligt Tidsskrift, der dog vist vil blive ikke saa lidet forskjelligt fra det ovenfor nævnte.

Allerede Forordet antyder en højere Karakter. Det ny «Maanedsskrift for Socialvidenskab» vil, «i Overensstemmelse med Socialvidenskabens Maal, vise, hvorledes dennes Resultater

skulle anvendes til Samfundslegemets størstmulige materielle, intellektuelle og moralske Fuldkommengjørelse». Det «skal vise, om dets ophøjede Motto:

Alle Menschen, gleich geboren,
Sind ein adliges Geschlecht,

kan blive til Sandhed, — det Digterord, som, anvendt paa det nuværende gamle Samfund, lyder som skingrende Haan». Men det «skal ogsaa med videnskabelig Sandhedskjærlighed hensynsløst tilintetgjøre enhver utopisk Forestilling, der mener, at det socialistiske ny Samfund vilde involvere den definitive Løsning af Menneskehedsproblemet. Tidsskriftet vil tværtimod godtgjøre, at det ny Samfund kun er en højere Kulturepoke, ud af hvilken der atter vil fremgaa yderligere og højere Kultur-epoker, saaledes som vi paa analog Maade se det i Fortidens og Nutidens Kulturhistorie». Det lover, at det aldrig vil lægge an paa at blive en «Socialistibibel», og det har derfor udsendt sin Indbydelse til Medarbejde ikke blot til Tilhængere af en bestemt Skole, men ogsaa til socialistisk sindede Tænkere og Lærde af forskjellig Retning. Redaktionen har saaledes ansøgt om literær Medvirken baade Marx og Engels paa den ene Side, og Dühring og Schöffle paa den anden Side, saa vel som L. Büchner, Dietzgen, Douai, Dulk, Liebknecht, Most, Stamm o. fl. A.». Socialøkonomien vil, som Socialvidenskabens Hoveddisciplin, være Gjenstand for Tidsskriftets specielle Opmærksomhed; men ogsaa Socialfilosofiens og Socialvidenskabens andre Grene og Hjelpevidenskaber ville her blive behandledes.

Allerede det, at Tidsskriftet ikke vil forpligte sig til at forfægte en bestemt Skoles Anskuelse, og at det ikke søger at blive en «Socialistibibel», giver det Krav paa større Interesse; men hvad der endnu mere vil henlede Opmærksomheden paa det er: Navnet Schöffle. Den berømte Nationaløkonom, den tidligere østrigske Minister i Kompagniskab med Marx og Engels, med Most og Liebknecht! Hvad vil man sige dertil? Naar Schöffle tidligere indtog en, om end noget kritisk, saa dog hensynsfuld Holdning lige overfor Socialismen, — saa vakte allerede det Anstød. Nu har han uforbeholdent ladet sig indrullere blandt Medarbejderne ved et udpræget socialistisk Tidsskrift; nu vil han arbejde sammen med erklærede Socialister og Socialdemokrater! Det kan man kalde Mod; thi at han ikke vil faa Lov til at «dø i Synden», har han maattet sige sig selv.

Allerede til det første Hefte har Schöffle leveret et Bidrag, første Afsnit af en Artikel om «det naturlige Parringsvalg i det menneskelige Samfund». I Spidsen for Artiklen stilles den Betragtning, at den indre Revolution i Folkelivets aandelige og

materielle Betingelser før eller senere ogsaa vil nødvendiggjøre en Revolution af de ydre Former. Til Bestemmelsen af det «ny Samfund», der ikke vil udeblive, har Schaffle med Benyttelse af darwinske Synspunkter villet levere nogle Bidrag. At det «ny Samfund» ikke kan blive «en fuldkommen stridløs Tilstand af formløs Solidaritet og Broderlighed», udtaler han strax. Hans Arbejde har netop det Formaal at vise, «at den grundige Renoncieren paa denne utopisk-idealistiske Illusion kan forliges med den mest glødende Attraa efter og det mest klippefaste Haab om en social Reform». Hvorvidt og hvorledes det er lykkedes Forf. at vise dette, derom kan der først have en begrundet Mening, naar Afhandlingen er sluttet.

Ogsaa af Afhandlingerne: «Strømningen i Samfundet imod Socialismen» (af Dr. A. Dulk), «Arbejderbevægelsens Historie i Østrig» (af J. Most), og «den medicinske Videnskab og Socialreformen» (af Dr. A. T. Stamm) giver det foreliggende Hefte kun første Afsnit. Foruden disse Bidrag indeholder Heftet en kortere Notits om «det juridiske Studiums Halvhed», som enhver Nationaløkonom vil kunne billige.

Endelig meddeler Heftet en Artikel af Dr. Ludv. Büchner om «Nutidens videnskabelige Kjætterforfølgelser med Henblik paa de tyske Universiteters Fremtid». Det er den dühringske Affære, der har givet Anledning til denne Artikel. Den indeholder en meget skarp Kritik af de bestaaende Universitetstilstande, og tilraader Dannelsen af fri Universiteter. Forf. stiller sig i den dühringske Remotionssag ganske paa Dührings Side og finder, at hans Udfald mod Universitetstilstandene snarere have været for milde end for skarpe. Büchner har for sit personlige Vedkommende heller ikke Grund til at elske de bestaaende Universitetsforhold: han har ganske som Dühring været Gjenstand for «Udhungringsforsøg», for «Collegenneid» o. s. v.: for 22 Aar siden blev Büchner fordrevet fra sin Stilling som Privatdocent ved Tübinger-Universitetet. Han kjender altsaa af personlig Erfaring «Nutidens videnskabelige Kjætterforfølgelser», og han finder dem langt værre end de middelalderlige. Nutildags lægger man de videnskabelige Kjættelere paa en intellektuel og moralsk (og tildels materiel) Pinebænk, hvor de kan faa Lov at tilbringe deres halve Liv; Sokrates derimod havde snart tømt sit Giftbæger, og Giordano Brunos og Michel Servets Baal var snart udbrændt. Det middelalderlige Opbrændingssystem var i Virkeligheden «en halv Velgjerning» i Sammenligning med Nutidens raffinerede Marterredskaber!

A. P.

Vore Bankforhold.

Fragmentariske Bemærkninger.

Af William Scharling.

I det nys udkomne 4de Hefte af «Danmarks Statistik» har nærværende Forf. søgt at samle alle de Data, som kunne tjene til at belyse Bankvirksomheden her i Landet siden Nationalbankens Oprettelse og da navnlig Udviklingen i de sidste Tiaar. Ved Bearbejdelsen af det saaledes foreliggende Materiale har der uvilkaarligt paatrængt sig Forf. forskjellige Betragtninger, som det dog af Hensyn til det Ønskelige i at holde en rent statistisk Fremstilling saa objektiv som muligt er anset for rettest at holde tilbage, om det end tør antages, at de paa lignende Maade ville paatrænge sig den kyndige og opmærksomme Læser som umiddelbart fremgaaende af selve Sammenstillingen af de paagjældende Data. Som en for mindre sagkyndige Læsere bestemt supplerende Kommentar til det blot statistiske Materiale kunne disse fragmentariske Bemærkninger dog her passende finde en Plads, og det vil da findes naturligt, at de fremsættes i den Rækkefølge, som den statistiske Behandling, hvortil de slutte sig, nærmest giver Anledning til. Idet vi da først gjøre

Nationalbankens Seddelemission

til Gjenstand for nogle Bemærkninger, maa det strax fremhæves, at der her ej skal rejses Spørgsmaal om, hvorvidt det Banken indrømmede Seddelmonopol kan anses for heldigt og principrigtigt eller ej, men at vi ville gaa ud fra den ved Oktroyen givne Ordning, der jo maa bestaa usvækket til 1908. Ej heller er det Hensigten her paa Ny at drøfte det Spørgsmaal, om de bestaaende Regler for Sedlernes Fundering kunne siges at stemme med sunde og rigtige økonomiske Principer; i saa Henseende henvises til, hvad der alt tidligere er gjort gjældende i dette Tidsskrifts 7de Bind (S. 126—33). Vi ville her stille os ganske paa det for Øjeblikket givne Funderingsprincip: at kun en vis bestemt Del af Seddelmængden tør funderes paa Fordringer og Værdipapirer, medens der for det overskydende Beløb skal henlægges et nøjagtigt tilsvarende Beløb i Guld. Hvad vi her alene skulle undersøge lidt nærmere, bliver da det Spørgsmaal, hvorefter hint Beløbs Størrelse bør bestemmes, samt hvor stort det faktisk bør være efter de nu for Haanden værende Forhold.

Den Grundbetragtning, hvorpaa vore nugældende Funderingsbestemmelser ere byggede, er da den, at der aldrig vil kunne blive Tale om, at samtlige Sedler blive præsenterede til Indløsning, men at Omsætningen altid vil fastholde et vist Beløb, fordi den ikke kan gaa tilstrækkelig let fra Haanden, om den helt og holdent skulde effektueres ved Hjælp af klingende Mønt, medens alle de Kreditmidler, der til daglig Brug benyttes som Omløbsmidler ved Siden af Sedlerne, Vexler og Anvisninger, heller ikke i et givet Øjeblik ville kunne træde i deres Sted. Det er da Opgaven at bestemme, hvor stort dette Beløb er. At afgjøre dette i al Almindelighed, lader sig ikke

gjøre. Der kan ikke her opstilles et almengyldigt Princip, knap nok almindelige Regler. Thi da det er givet, at baade klingende Mønt og andre Kreditmidler kunne udføre Sedlernes Funktion, vil Spørgsmaalet om, i hvilket Omfang dette vil kunne ske, væsentlig afhænge af Befolkningens Vaner og Tilbøjeligheder saa vel som selve Omsætningsforholdenes Beskaffenhed og den for ethvert Land ejendommelige Udvikling. Hvor Befolkningen først har vænnet sig til Brugen af Sedler, vil Sølv mønt ikke let kunne fortrænge dem fra de større Omsætninger eller blot fra det daglige Livs middelstore Omsætninger; derimod vil i disse sidste Guld mønter uden Vanskelighed kunne indtage Sedlernes Plads, medens de ikke let ville kunne erstatte dem i de større Omsætninger. I disse ville derimod Anvisninger og Vexler kunne træde i Sedlernes Sted, og for en Del beror det ligefrem paa tilfældige Omstændigheder, om Sedler eller Anvisninger ere blevne et Lands almindelige Omsætningsmiddel. I denne sidste Henseende er der derfor til en vis Grad Mulighed for en suksessivt indtrædende Forandring i de tilvante Forhold; der er indenfor den samme Befolkning Mulighed for, at Brugen af Vexler og Anvisninger kan blive mere almindelig og efterhaanden finde Anvendelse i Omsætningskredse, hvor nu udelukkende benyttes Sedler (eller Mønt), og Trangen til disse vil saaledes i Tidens Løb kunne blive mindre, end den nu er. En saadan Forandring vil imidlertid efter Sagens Natur altid kun langsomt og suksessivt indtræde, og der vil næppe ved Fastsættelsen af det Seddelbeløb, der bør være udækket, være Grund til at tage synderligt Hensyn til Muligheden af, at en mere almindelig Benyttelse af andre Kreditmidler vil indtræde. Thi dels vil en saadan Forandring foregaa, som

fremhævet, saa langsomt, at der altid vil være Tid nok til at tage Hensyn til denne Forandring og til at foreskrive andre Funderingsregler, inden der bliver nogensomhelst Risiko for et for stort udækket Seddelbeløb, og dels vil netop denne Risiko formindskes derved, at selve den almindeligere Benyttelse af andre Kreditmidler staar i nøjeste Forbindelse med en stærk Forøgelse af Omsætningerne og dermed af Trangen til Omsætningsmidler. Det bliver derfor alene Muligheden af, at Guldet i større Omfang pludselig kunde indtage Sedlernes Plads i Omsætningen, som der bliver at tage Hensyn til ved Fastsettelsen af det Beløb, der tør funderes alene paa Effekter.

At ogsaa Guldet langsomt og lidt efter lidt kunde træde i Sedlernes Sted, idet der efterhaanden udbredte sig en større Tilbøjelighed til at bruge Guld, er selvfølgelig ligeledes en Mulighed; men med Hensyn hertil gjælder ganske det Samme, som nys er anført med Hensyn til Vexler og Anvisninger. Erfaringen fra de Aar, der ere forløbne, siden vi fik Guldmonter, synes ogsaa at vise, at Befolkningens tilvante Forkjærlighed for Sedler ikke har lidt noget Skaar ved Indførelsen af Guldmonter. Hovedspørgsmaalet bliver derfor i ethvert Tilfælde dette: I hvilket Omfang maa en pludselig indtrædende Tilbøjelighed til at foretrække Guld for Sedler antages at kunne gjøre sig gjældende? Det maa da i saa Henseende bemærkes, at en saadan Tilbøjelighed kun kan ventes at ville indtræde, naar der af en eller anden Grund opstaar Mistillid til Sedlerne, altsaa navnlig Frygt for, at de ikke ville blive indløste paa Anfordring. Men en saadan Frygt synes ikke let at kunne opstaa under vort nærværende Seddelfunderingssystem, og skulde den desuagtet indtræde — en egentlig Panik er jo altid ubegrundet —, vil sikkert den

prompte Indløsning af alle de Sedler, der blive præsenterede til Betaling, hurtig bringe den til at ophøre. Tages da endvidere i Betragtning, at selve Omvexlingen, selv om der aldeles ingen Vanskeligheder lægges i Vejen for samme fra Bankens Side, dog altid kræver saa megen Tid, at der i Løbet af nogle Dage, som ordentligvis ville være tilstrækkelige til at hæve Paniken, næppe vil kunne blive udtalt ret mange Millioner, synes der næppe at være Grund til af dette Hensyn at kræve Tilstedeværelsen af mere end nogle faa, allerhøjst 10, Millioner Kroner ud over, hvad der vilde kræves til at reducere Seddelømløbet til dets sædvanlige Minimum. De 12 Millioner Kr. i lovlig gangbar Mønt, som Metalfonden altid skal indeholde, naar Seddelmængden udgjør 48 Mill. Kr., eller derover, tør saaledes sikkert antages altid at ville være mere end tilstrækkelige til at stille en pludselig opkommende Panik.

Spørgsmaalet bliver saaledes ført tilbage til det rent Erfaringsmæssige: hvor stort er det Beløb af Sedler, som Omsætningen har vist at udkræve som Minimum? De i det foreliggende Hefte af «Danmarks Statistik», S. 305—6 og 317—26 meddelte Data give fuld Oplysning herom. Efter at Banken i 1859 har faaet Tilladelse til at overskride det tidligere Maximumsbeløb af 48 Mill. Kr., har den emitterede Seddelmængde kun i Aarene 1869—70 (Febr.—Novbr. 1869 og Jan.—Juni 1870) været under dette Beløb og er i det nævnte Tidsrum gaaet ned til 41,8 Mill. Kr. Dette er altsaa det absolute Minimum for de sidste 20 Aar. Men spørges der, om det er sandsynligt, at Seddelmængden atter vil kunne synke ned til dette Beløb under ordinære Forhold (d: bortset fra en Seddel-Panik), maa det vistnok siges, at dette er højst usandsynligt. Betragte vi nemlig Seddelemissionen i den

følgende Tid, finde vi, at den siden Novbr. 1871 — altsaa i de sidste 6 Aar — ikke har været under 54 Mill. Kr. og i de sidste 5 Aar kun aldeles undtagelsesvis (i én Maaned) under 58 Mill. Kr. Grunden til den betydelige Stigning i Seddelemmissionen, som udmærker de sidste fem Aar, maa nu søges i flere Omstændigheder; men den Hovedgrund er Pengenes i Aarene 1870—72 stærkt sunkne Værdi, der har gjort en større Mængde af dem absolut nødvendig. Da den gennemsnitlige Prisstigning har udgjort ca. 20 pCt., vil det ses, at selv en Tilbagegang i Circulationsforholdene til, hvad de vare i 1869—70, nu vilde kræve en Seddelmængde af 48—50 Mill. Kr. Ganske vist tør en Stigning i Pengenes Værdi, hvorved de tilbagevinde Noget af det Tabte, ikke anses for umulig; men efter Sagens Natur vil den dog i hvert Fald foregaa betydelig langsommere og medtage en Tid, der efter al Sandsynlighed yderligere vil modvirke en Tilbagevenden til de tidligere Circulationsforhold, end det alt er bleven Tilfældet. Det maa nemlig erindres, hvad ogsaa Forholdenes Udvikling her i Landet bekræfter, at Omsættningens Krav stige med den tiltagende Befolkning og en tiltagende Velstand. Selv bortset fra den sidste vil det samme Seddelbeløb pr. Individ føre til en jævnt stigende Seddelcirculation. Seddelemmissionen har nu pr. Individ udgjort (i Kroner)

1840—47	24,80 Kr.
1847—49	28,86 —
1850—54	27,72 —
1854—59	31,04 —
1860—69	28,42 —
1870—76	32,44 —

hvilket ret vel stemmer med de paagældende Perioders

forskjellige Velstandsforhold, udtrykt i den samme nominelle Værdimaaler under Hensyn til dennes indre Forandring. Selv om vi nu tænke os denne Forandring, Værdinædgangen, tilbageført og Velstandsforholdene ligeledes reducerede til, hvad de vare i Tiaaret 1860—69, ville vi dog med en Seddelemmission af 28,42 Kr. pr. Ind. for en Befolkning, der til Febr. n. A. efter den hidtil forudsatte Tilvæxt tør anslaaes til ca. 1,940,000, komme til en gennemsnitlig Seddelmængde af ca. 55 Mill. Kr. Og gaa vi ud fra Minimum af det tidligere Seddelbeløb, 41,8 Mill. Kr., hvilket for Befolkningen i 1869 giver ca. 23,6 Kr. pr. Ind., komme vi nu til et Seddelminimum af ca. 45,8 Mill. Kr. Dette vilde altsaa under Forudsætning af, at den økonomiske Udvikling og Velstandsforholdene gik tilbage til samme Standpunkt som i 1869, da Omsætningens Krav var paa sit laveste Punkt i de sidste tyve Aar, nu blive Minimum af Seddelmængden — dersom Pengene ogsaa samtidig gjenvandt deres tidligere gennemsnitlige Værdi. Men hertil er der vistnok ikke megen Udsigt; og selv om vi forudsætte, at den stedfundne Værdiforringelse formindskedes fra ca. 20 til kun 10 pCt. — hvad der ikke just er sandsynligt —, vilde vi dog komme til et Minimum af ca. 50 Mill. Kr. Betænker man nu, at vi for Øjeblikket efter et Par Aars fortsatte Stagnation i Forretningerne og med en i længere Tid vedholdende særdeles høj Diskonto dog stadig have en Seddelemmission af 59 Mill. Kr. — hvilket allerede er 5 Mill. Kr. lavere end i de nærmest forudgaaende 3 Aars Sptbr. (og 8 Mill. Kr. lavere end i Sptbr. 1873) —, vil man vistnok indrømme, at der ikke er megen Rimelighed for, at Seddelemmissionen (hvis Minimum aldrig har været mere end 6 Mill. Kr. under Omløbet i Sptbr.) nu skulde kunne synke under 50 Mill. Kr. Dette tør saaledes

vistnok nu betegnes som det sandsynlige Minimum under ordinære Forhold; regner man saa endvidere, at en under et saadant Minimum indtrædende Seddelpanik, der i sig selv er i den Grad usandsynlig, at den ikke vides at være opstaaet i al den Tid, vi have haft indløselige Sedler, vilde kunne reducere Seddelmængden med indtil 10 Mill. Kr., vil der altsaa selv under slige abnorme og lidet sandsynlige Forhold ikke være nogen Fare ved ikke at have metallisk Dækning for 40 Mill. Kr. Det maa jo nemlig ikke tabes af Sigte, at disse saakaldte «ufunderede» Sedler ere funderede paa Effekter, der ikke blot i saa Fald i Tide vilde kunne realiseres, men som tildels selv stadig forfalde og bringe Penge ind i Banken.

Betragte vi nu paa den anden Side Metalfonden og den Størrelse, som denne formentlig bør have for at kunne opfylde sit Øjemed, bliver Spørgsmaalet naturligen: hvilket er dette Øjemed? Det er da et dobbelt: dels at garantere Sedlernes Indløselighed, dels at være den Beholdning, hvor de fornødne Kontanter til Saldering af vor Udenrigshandel kan faaes. Disse to Øjemed falde i det Væsentlige sammen; thi ordentligvis er det netop til sidstnævnte Brug, at Sedler i større Omfang søges indløste med Guld. Til at holde Sedler i pari Kurs er en Metalfond uforuden, saasnart Seddelcirkulationen er begrændset til det Minimum, som Omsætningen nødvendig kræver. I saa Fald ville selv uindløselige Sedler ikke synke i Kurs. Det er derfor netop ved at frembyde Muligheden for en Formindskelse af den omløbende Pengemængde ved Omvexling af Sedler mod Guld til Bortsendelse til Udlandet, at Metalfonden virker til at opretholde Sedlerne i pari Kurs. Men paa den anden Side er det ogsaa klart, at Nødvendigheden af et vist Seddelminimum til at fyldest-

gjøre den indenlandske Omsætnings Krav sætter en bestemt Grænse for det Quantum Guld, som ad denne Vej kan faaes til Saldering af den udenrigske Handel. Det vilde saaledes nu være rent umuligt ved en saadan fortsat Indløsning af Sedler mod Guld til Udførsel at drive Seddelbeløbet ned til 30 Mill. Kr. Allerede inden man naaede dette Punkt, vilde der indtræde en saadan lokal Stigning i Pengenes Værdi og dermed følgende Prisfald for Varerne, at al Indførsel blev umulig og selv en Gjenudførsel af de alt indførte Varer fordelagtig. Det viser sig jo ogsaa nu, da der i det forløbne Aar er udført saa overordentlig lidt, at en kontant Saldering i stort Omfang er nødvendig, at Seddelemmissionen dog holdes oppe paa 59 Mill. Kr. (ved Udgangen af Sptbr.), og med de Krav for Øje, som i Oktbr.—Decbr. ordentligvis stilles til Omsætningsmidlerne her i Landet, er det lidet sandsynligt, at Begjæret efter Guld til Udførsel vil kunne drive Seddelmængden yderligere ned end til dette Punkt, der allerede er 10—15 Mill. Kr. under, hvad Seddelemmissionen plejer at være i Oktbr.—Decbr. Men er dette det Laveste, som vi paa denne Tid af Aaret kunne komme til, saa ligger der ogsaa allerede heri en Antydning af, at vi næppe paa nogen Tid af Aaret ville kunne komme ned under en Seddelmængde af 50 Mill. Kr., saa længe ikke en forandret Tilbøjelighed fører til at foretrække Cirkulation af Guld i Indlandet for Sedler i større Omfang end nu. Men i saa Henseende maa det ikke tabes af Sigte, at en Guldudførsel kan tages enten af Bankens Beholdning eller af de cirkulerende Guldmønter. En Udvidelse af den indenlandske Guld-cirkulation paa et Tidspunkt, da der er stærkt Begjær efter Guld til Udførsel, er derfor ikke meget sandsynlig.

Det viser sig da ogsaa, at Nationalbankens Metalbeholdning siden 1864 aldrig nogensinde er gaaet ned til 16 Mill. Kr. og kun undtagelsesvis har nærmet sig hertil. Og efter at den seneste Forandring i Pengenes Værdi er foregaaet, hvorved der behøves ca. 20 pCt. flere Sedler og altsaa en — absolut — lige saa meget større Metalfond, er denne endog aldrig gaaet ned under 27 Mill. Kr. Og i nærværende Øjeblik ligger der endog i Bankens Kjældere ca. 32 Mill. Kr., som efter det nys Anførte ikke kunne røres, uagtet der er stor Trang til Guld til Udførsel, fordi Opretholdelsen af den indenlandske Seddelcirkulation i dens nærværende Omfang gjør Tilstedeværelsen af saa stor en Metalbeholdning nødvendig ifølge de gjældende Funderingsbestemmelser. Altsaa: 32 Mill. Kr. i Metal, som den udenrigske Handel ikke kan faa fat paa af Hensyn til den indenlandske Cirkulation, og som denne ikke paa nogen Maade har Brug for! Er dette ikke en urimelig Luxus? Der er intet Spørgsmaal om, at allerede det Halve heraf vilde være mere end tilstrækkeligt til at garantere Sedlernes Indløselighed — men desuagtet kræve Funderingsbestemmelserne, at dette dobbelte Beløb skal henlægges som en nødvendig »Reserve» — en Reserve, der har den mærkelige Egenskab, at den aldrig tør bruges.

Det er ikke vor Agt her at ville andrage paa en principiel Forandring af vore lidet forstandige og overordentlig uhensigtsmæssige Funderingsbestemmelser Princip; men hvad der er al Grund til at forlange, det er, at man i alt Fald gennemfører det valgte Princip i dets naturlige Konsekvens. Principet er dette, at fritage Banken for med Guld at dække den Seddelmængde, der fornuftigvis aldrig kan ventes at ville komme til Indløsning.

Konsekvensen af dette Princip er da nødvendigvis en paa en omhyggelig Undersøgelse grundet Fastslaaen af, hvilket Beløb der til enhver Tid maa antages faktisk at være uindløseligt. At fastslaa et Beløb for evige Tider uden Hensyn til selve Omsætningsforholdenes Beskaffenhed og den Udvikling og Forandring, de i Tidens Løb nødvendig maa undergaa allerede paa Grund af den tiltagende Befolkning, er aldeles meningsløst. Dette har man ogsaa tidligere erkjendt her i Landet. I 1847 satte man det »udækkede» Beløb op fra 20,6 til 25 Mill. Kr., i 1854 fra 25 til 27 Mill. Kr. — nu at blive staaende til evige Tider ved dette sidste som et helligt, urørligt Tal vilde være i fuldkommen Strid saa vel med det til Grund for Funderingsbestemmelserne liggende Princip som med den tidligere Forstaaelse og praktiske Gjennemførelse heraf. En Forhøjelse af det med Effekter dækkede Beløb bør nu finde Sted; Spørgsmaalet er kun, hvor meget det bør forhøjes. Tages Hensyn til Forholdene, som de for Tiden ere, vil man af det Foregaaende have set, at man efter vor Formening uden nogensomhelst Risiko kunde tillade dette Beløb at gaa op indtil 40 Mill. Kr., paa hvilket Beløb Seddelmængden ikke har været nede siden det i 1854 tillodes Banken at gaa op herover. Tages imidlertid den rigtig nok meget fjerne Mulighed for, at Pengene atter kunde gjenvinde endel af deres tabte Værdi og at Befolkningen istedenfor fremdeles at tiltage, kunde aftage, samt endvidere at en større Tilbøjelighed til at bruge Guldmonter saa vel som en mere udstrakt Brug af Vexler og Anvisninger som almindelige Omløbsmidler kunde indtræde, med i Betragtning, vilde det næppe være rigtigt helt og ubetinget at fritage mere end 35 Mill. Kr. fra metallisk Dækning. I ethvert Tilfælde vil det ganske vist nu være urimeligt

at fastsætte den betingede Grænse for den «udækkede» Seddelmængde under dette Beløb*).

En Frigjørelse af 8 Mill. Kroner i Guld af den i Bankens Kjældere henliggende Kapital vil netop i Øjeblikket være en særdeles hensigtsmæssig Foranstaltning og en meget forstandig Økonomi. Thi disse 32 Mill. Kr. i Guld, som nu henligge der, ere en Reserve, som Landet i gunstigere Tider har opsparet og som ikke kan faa nogen bedre Anvendelse end at dække noget af den Gjæld, som det nu er i, tildels paa Grund af en ualmindelig daarlig Høst, der har reduceret den sædvanlige Udførsel af ca. $2\frac{1}{2}$ Mill. Tdr. Korn omtrent til 0, d. v. s. har formindsket vor sædvanlige Udførsel med et Beløb, der efter de sidste 5 Aars Gjennemsnit maa ansættes til over 38 Mill. Kr. eller, hvis vi blive staaende ved de sidste 3 Aar, over 32 Mill. Kr. At formindske dette Udslag med 8 Mill. Kr. eller $\frac{1}{4}$ vil allerede have en ikke saa ringe Betydning, og der vil være saa meget mere Grund hertil, som disse 8 Mill. Kr. i deres nuværende Anvendelse ikke blot ikke gjøre den allerringeste Nytte, men vistnok endog tvinge vore Banker til at gjøre Gjæld i Udlandet for at skaffe det fornødne Guld til Saldering af vor Indførselsgjæld. Men hvilken forstandig Husholder vilde stifte et kostbart Laan for dermed at indfri en Gjæld, hvis Betaling ikke mere

*) Det vil maaske være rigtigst allerede her at fremhæve, hvad Etatsr. Levy først under Debatten gav mig Anledning til udtrykkelig at gjøre opmærksom paa, at den gjældende Bestemmelse om, at der altid skal være mindst $\frac{2}{3}$ af Seddelmængden dækket med Metal, jo vil medføre, at det med Effekter dækkede Beløb kun da vil kunne gaa op til 35 Mill. Kr., naar Seddelmængden gaar op over 56 Mill. Kr., medens det maa holdes imellem 27 og 35 Mill., naar denne gaar ned herunder, men saa dog ikke behøver at gaa ned nøjagtigt i samme Forhold. Jfr. Efterskriften S. 369.

kan opsættes, naar han selv havde det paagjældende Beløb liggende i sine egne Skuffer? Selv som en rent midlertidig Foranstaltning vilde en saadan Frigjørelse af 8 Mill. Kr. i Guld anbefale sig, dersom nemlig Forholdene vare saadanne, at man vel i Øjeblikket kunde undvære dem, men forudsaa, at der vilde komme et Tidspunkt, hvor deres Tilstedeværelse i Banken vilde være nødvendig. Hvor meget mere Grund er der da ikke nu til at frigjøre dem, da der kun er Udsigt til, at de fremdeles Aar efter Aar ville henligge urørte.

Fæste vi nu endelig Blikket paa

Nationalbankens Virkemidler,

bliver der endnu mere Grund til en saadan Modifikation af Funderingsbestemmelserne. Det er nemlig saa langt fra, at Oprettelsen og Udvidelsen af flere private Banker i det sidste Tiaar har muliggjort en Indskrænkning af Nationalbankens Virksomhed, at tværtimod Kravene til denne snarere ere voxede. Men til en saadan Udvidelse kræves forøgede Virkemidler — og saadanne har Banken saa godt som ikke faaet og kan efter Forholdenes Natur kun faa i en meget ringe Grad. Banken kan nemlig vanskelig konkurrere med de andre Banker, hvor det gjælder om at drage Indlaan til sig; thi da dens Diskonto altid er lavere end disses, kan den næppe byde sine Indlaanere saa gode Renter som hine. Vi finde da ogsaa, at Indlaan og Konto-Kurant-Midler tilsammen i Juli 1877 kun vare ca. 8,08 Mill. Kr. imod ca. 9,84 Mill. Kr. i Juli 1870. De øvrige Virkemidler ere ikke undergaaede nogen væsentlig Forandring, kun Bankens «Overskud» er bleven forøget med ca. $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. Der er da kun to Veje til at forøge Bankens Virkemidler: enten at forøge Aktiekapitalen eller at

forøge den Effekt-dækkede Seddelmængde. Til at forhøje Aktiekapitalen er der sikkert ingen Grund; den er snarere for stor end for lille. En Forøgelse af Aktiekapitalen vil nemlig kun kunne forringe det sædvanlige Udbytte for Aktionærerne, da det ordentligvis ikke vil være muligt at forskafe en saadan Forrentning af denne nye Kapital, som svarer til det nu sædvanlige Udbytte af 8 à 9 pCt. Men det maa erindres, at dette Udbytte kun kan siges at holde Aktionærerne skadesløs for tidligere bragte Offre; som oplyst i «Danmarks Statistik» (S. 336—37) udgjør det samlede Udbytte, som Aktionærerne indtil Dato have oppebaaret, i Gjennemsnit kun ca. 4 pCt. af den nominelle Aktiekapital. Og det maa yderligere erindres, at den reelle Aktiekapital nu er 10 pCt. større, idet der efterhaanden er opsamlet en Reservefond, der omtr. er 10 pCt. af Aktiekapitalen. For hvert 100 Kr., en Aktionær har Aktier for i Banken, har han i Virkeligheden indskudt 110; et Udbytte som iaar af $8\frac{1}{2}$ pCt., er saaledes i Virkeligheden kun knap $7\frac{3}{4}$ pCt. Og endelig og navnlig maa det erindres, at hele den sidste Tids Udvikling paa Bankomraadet har gjort det nødvendigt for Nationalbanken at holde en større Kassebeholdning, og fremdeles gjort det højst ønskeligt at kunne til Stadighed holde en endnu større Kasse, end det i de senere Aar altid har været muligt, da Beholdningen ikke sjældent er gaaet ned til under 2 Mill. Kr. Thi Nationalbankens Kassebeholdning fungerer nu ikke blot for den selv, men ogsaa for de andre Banker, der betragte deres Fordringer paa Nationalbanken som en Del af deres Kassebeholdning. En Forøgelse af denne er derfor i høj Grad ønskelig og det er navnlig til en Udvidelse af denne Del af Aktiva, at For-

øgelsen af Virkemidlerne er paatrængende. Men en Forøgelse af Aktiekapitalen vil saa langt fra gjøre det muligt for Banken at forege sin Kassebeholdning, at den tvertimod vil indeholde en Opfordring til saa vidt muligt at indskrænke den. Det er slaaende eftervist af «Economist» at den Utilstrækkelighed af den engelske Banks Seddelreserve (Kassebeholdning), hvorover dette Blad saa ofte har klaget, væsentlig er begrundet i den store Aktiekapital, der gjør det umuligt for Banken at skaffe Aktionærerne en passende Dividende, naar der skal holdes en Kassebeholdning, der ikke er langt fra at være af samme Størrelse som Aktiekapitalen. En Forøgelse af Kassebeholdningen vil derfor aldeles ikke kunne tilvejebringes ved en Forøgelse af Aktiekapitalen og lige saa lidt vil den blive Følgen af en Tilvæxt til Indlaanskapitalen, der maatte søges tilvejebragt ved en forhøjet Rente af Indlaanene. En Forøgelse af Kassebeholdningen vil kun kunne tilvejebringes ved en Udvidelse af den udækkede Seddelemmission — og kan da ogsaa fordres at skulle blive Følgen af denne, i hvilket Tilfælde det da ogsaa vil ses, at den egentlige Seddelcirkulation ikke bliver forøget med hele det frigivne Beløb. Hvad der da sker, er for en Del kun, at en Del af Metalreserven forvandles til en Seddelreserve, til en forøget Kassebeholdning. Men i denne Skikkelse ville de paagjældende Millioner gjøre langt mere Nytte og i langt højere Grad sikre og betrygge vore Omsætningsforhold, end i deres nærværende. Muligheden af, at Banken skulde blive ude af Stand til at indløse sine Sedler, ligger nemlig uendelig langt fjernere end Muligheden af, at den kunde blive ude af Stand til øjeblikkelig at fyldestgjøre sine øvrige Forpligtelser, og denne sidste Kalamitet vilde i

Virkeligheden være langt større og række langt videre end hin, ligesom den uundgaaelig vilde føre til en Seddelpanik. Sedlernes Indløselighed betrygges saaledes ulige mere ved en bestandig stærk Kassebeholdning, end ved en stor Metalbeholdning. Tillod man Nationalbanken at foretage det ikke af Metal dækkede Seddelbeløb med 8 Mill. Kr., medens man til Gjengjæld forlangte, at dens Kassebeholdning ordentligvis ikke maatte gaa ned under 5 Mill. Kr., vilde man paa én Gang lette og betrygge Om sætningsforholdene. Man vilde forvandle en død og fuldstændig unyttig Kapital til en frugtbringende Reserve, som Landet netop i Øjeblikket har den allerstørste Trang til at tage i Brug.

Vende vi os nu til Betragtningen af

de private Banker,

møde vi strax en ikke ringe Vanskelighed ved Bestræbelserne for at faa et samlet Overblik over disses Virksomhed, idet Regnskabsformen dels er forskjellig for dem, dels af en saadan Beskaffenhed, at man ikke let kan naa til fuld Klarhed over deres Forhold. I første Henseende maa det fremhæves, at man ved de forskjellige Banker dels følger forskjellige Posteringsmaader, dels — hvad der særlig er uheldigt — forstaar de samme Konto-Betegnelser paa forskjellig Maade. Omstaaende Sammenstilling af Maanedsopgjørelserne for Sept. 1877, (hvorved bortses fra den forskjellige Rækkefølge, hvori disse Konti forekomme), vil nærmere vise Lighederne og Ulighederne (Overensstemmelserne ere betegnede ved „do. do.“, refererende sig til den i samme Tværrække foranstaaende Betegnelse; — angiver, at den paagjældende Konto fattes):

Landmandsbanken.
Handelsbanken.
Privatbanken.
Nationalbanken.

Nationalbanken.		Privatbanken.		Handelsbanken.		Landmandsbanken.		Priv. Laanebank.		Industribanken.	
Aktiva.											
Laan i faste Ejend.	—	do. do.		do. do.		Udlaanskonto.	—	do. do.	—	do. do.	—
Laan mod haandf. Pant.	—	Udlaan i løb. Regn.	—	do. do.		do. do.	—	Vexel-konto.	—	do. do.	—
Vexler paa Indl.	—	do. do.		do. do.		do. do.	—	do. do.	—	do. do.	—
Vexler paa Udl.	—	—		—		—		—	—	—	—
Korrespond. i Udl.	—	—		—		—		—	—	—	—
Obligationer og Aktier.	—	Obligations-K.	—	Fonds-og Mønt-K.	—	Oblig.-K.	—	Fonds-K.	—	do. do.	—
—	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
Diverse Debitorer.	—	do. do.		do. do.		Mont- og Kupons-K.	—	do. do.	—	do. do.	—
—	—	—		—		Kasse-Kredit-K.	—	do. do.	—	do. do.	—
Bygnings-K.	—	Omkostnings-K.	—	—		—		—	—	do. do.	—
Kassebeholdning.	—	do. do.		do. do.		—		—	—	do. do.	—
—	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
Seddelgæld.	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
Bank-Sola-Vexler.	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
Konto-Kurant-K.	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
—	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
Indlaans-K.	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
—	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
Obligationsgæld m. M.	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
Forskjell. Kreditorer.	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
—	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
Aktiekapital.	—	—		—		—		—	—	do. do.	—
Reservefond.	—	—		—		—		—	—	do. do.	—

Der er, som det vil ses, bortset fra Kassebeholdning samt «Diverse Debitorer og Kreditorer» næppe en eneste Konto, som gjennemgaaende findes i samme Form ved samtlige Banker. Selv hvor Uoverensstemmelserne ved første Øjekast synes helt forsvindende og nominelle, fremkalder denne Uoverensstemmelse ved nærmere Betragtning en Tvivl, om der ikke herunder skjuler sig en reel Forskjel. Naar saaledes Industribanken blot har en «Vexel-Konto», medens de andre Banker enten have en udtrykkelig Konto for «Vexler paa Indlandet» eller dog ved Siden af «Vexel-Konto» have «Fremmede Valutaer», lades man i Uvished, om hin Vexel-Konto udelukkende er Vexler paa Indlandet eller ogsaa indbefatter Vexler paa Udlandet. Betegnelsen «Fremmede Valutaer» lader den Mulighed aaben, at herunder ogsaa er indbefattet fremmede Mønter, idet der kun ved to Banker er en særlig Mønt-Konto, eller maaske «Korrespondenter i Udlandet», som kun findes særlig opførte ved Nationalbanken. Om disse ved andre Banker henføres under «Forskjellige Kreditorer» eller, som antydtes, under «fremmede Valutaer», lades man i Uvished om. Paa lignende Maade synes «Udlaans-Konto» ved første Øjekast at være synonym med «Udlaan mod haandfaaet Pant»; men ved nærmere Overvejelse finder man, at denne afvigende og videre Betegnelse maaske netop er brugt for at angive, at den ogsaa omfatter Laan uden haandfaaet Pant; og Mistænksomheden voxer, naar man ser den Forandring, som i Marts—April 1876 foregik med den paagjældende Konto i Privatbanken, der dog udtrykkelig betegnede sine Udlaan som «U. mod haandfaaet Pant» (s. Danmarks Statistik S. 341 *). Endnu mindre heldigt er det dog, at flere af de enslydende Konti ikke betegne det Samme: hvad én Bank kalder Konto-Kurant, er ingen-

lunde det Samme som, hvad en anden Bank henfører under Konto-Kurant, og at finde en bestemt og for alle Bankerne gjældende Adskillelse imellem Folio, Konto-Kurant, Indlaan og Sparekassেমidler er næppe muligt.

Føjes nu hertil, at disse mere eller mindre enslydende Konti opstilles i forskjellig Rækkefølge og sammenblandede med forskjellige for de enkelte Banker ejendommelige Særkonti, vil det ses, at det ingenlunde er nogen let Sag, hvad det dog burde være, blot ved at lade Blikket glide hen over Bankopgjørelserne at faa et samlet Overblik over deres samlede Status og en nogenlunde klar Forestilling om den Forandring, som denne undergaar fra Maaned til Maaned. Allerede Fjernelsen af de nysnævnte Særkonti vilde være et lille Fremskridt i Retning af hurtigt Overblik og let Sammenligning, saameget mere, som flere af disse i sig selv ere meningsløse eller i alt Fald for det større Publikum maa synes saa, saasom naar (t. Ex. i Sptbr. 1877) «Konto for Udbyttet» opføres for den priv. Laanbank med 545 Kr. og for Industribanken med 457 Kr., «Vinden- og Tabs-Konto» henholdsvis med 160 og 511 Kr. — en Detailpostering, som synes ligefrem latterlig, naar man har en Konto for «Diverse Kreditorer», der gaar op i Hundredtusinder af Kroner.

Denne sidstnævnte Konto, «diverse Kreditorer», til lige med den tilsvarende «diverse Debitorer», er dog nær ved at være Regnskabernes største Fejl og at gøre disse i deres Helhed til en stor Meningsløshed. Medens disse Konti ved Nationalbanken med en samlet Omsætning (Aktiva og Passiva) af et Par hundrede Millioner Kr. sjældent gaar op til 2—3 Mill. Kr. eller m. a. O. sjældent til 2 pCt. af henholdsvis Aktiva og Passiva, udgjorde «Forskjell. Kred.» ved Udgangen af Septbr. d. A. i Privat-

banken ca. 25 pCt. af Passiva, «Forskjellige Deb.» ca. 12½ pCt. af Passiva, i Landmandsbanken henholdsvis ca. 43 og ca. 26 pCt., ved Handelsbanken henholdsvis 36 og 12½ pCt. Tilsammen var saaledes af disse tre Bankers samlede Aktiva og Passiva, i Alt ca. 178 Mill. Kr., ca. 46 Mill. Kr. eller 26 pCt. henført under disse Intet oplysende Rubriker. Det er navnlig i de sidste Aar, at disse Konti ere naaede op til at udgjøre saa væsentlig en Del af Bankregnskaberne: endnu i 1870—71 udgjorde «Diverse Kreditorer» ved samtlige københavnske Banker ordentligvis kun 2 à 3 Mill. Kr., i 1872 var Kontoen kun undtagelsesvis under 4 Mill. Kr., i den sidste Halvdel af 1873 var den ordentligvis over 10 Mill. Kr., i Maj—Juni 1874 naaede den 14 à 16 Mill. Kr., har siden Marts 1875 kun i 1 Maaned været under 14 Mill. Kr., naaede i Oktober 1875 over 26 Mill. Kr. og har i indeværende Aar i Gjennemsnit været over 19 Mill. Kr. Bliver den fremdeles ved at udvikle sig i en tilsvarende Grad, vil den tilsidst ende med at opsluge alle de andre Konti, og Bankregnskaberne ville da kunne reduceres til den nemme og ganske vist let overskuelige Form:

Aktiva:	Passiva:
Forskjellige Debitorer . . . — Kr.	Aktiekapital og Reservefond . . . — Kr.
Kassebeholdning . . . . . — Kr.	Forskjellige Kreditorer . . . — Kr.

Overfor saa uoverensstemmende og i sig selv saa lidet oplysende Regnskabsopgjørelser, kan man ikke Andet end i høj Grad ønske at det her i Landet, ligesom Tilfældet er i Sverige, maatte blive paalagt Bankerne alle at opgjøre deres maanedlige Status efter et ensformigt, af Regeringen fastsat Schema, der gav fuld og paalidelig Oplysning om Beskaffenheden af Bankens Virkemidler saa vel som af Dispositionerne over disse. Kreditsiden

opløser sig i disse svenske Opgjørelser — bortset fra de
Seddeludstedelsen vedrørende Rubriker — i følgende Konti:

Indestaaende paa { Til- og Fraskrivning (3: Folio).
Deposition (3: Indlaan).

Optagne Laan.

I Mellemregning med indenlandske Banker og Bankiers.

I Mellemregning med udenlandske Banker og Bankiers.

I anden løbende Regning.

Grundfond.

Reservefond.

Delcrederekonto.

Bevilgede Kassakreditiv.

Og Debetsiden opløser sig i følgende Konti — for-
uden Grundfondshypothek, Reservefondshypothek, Bygnin-
ger og Inventarier — :

Kassa { a) lovlig gangbar Mønt.
b) anden Guldmonet og Barrer.
c) anden Mønt (Sølv) og Rigsbanksedler.
d) andre private Bankers Sedler.

Fordringer:

Anvisninger, kort Sigts Vexler, udenlandske Banksedler.

Rentebærende Obligationer.

Diskonterede og købte Vexler { indenlandske.
udenlandske.

Udestaaende Laan { mod Hypothek i fast Ejendom.
mod Hypothek af rentebærende Obligationer.
mod Hypothek af Aktier.
mod Hypothek af Varer eller anden Realsikkerhed.
mod Hypothek i simpel Gjældsfor skrivning.
mod Kaution.

Udestaaende paa Kassa-Kreditiv.

Udestaaende i Mellemregning med indenlandske Banker og Bankiers.

Udestaaende i Mellemregning med udenlandske Banker og Bankiers.

Udestaaende i anden Mellemregning.

Fordringer afhængige af { Procesforfølgning.
Konkursbehandling.

Da nu tilmed samtlige Bankers Opgjørelser offent-
liggjøres under Et med Opsummering af hver enkelt Konto
for samtlige Banker, faaes herved et let og hurtigt Over-
blik saavel over hver enkelt Banks særlige Status som

over Pengemarkedets samlede Status, for saa vidt det repræsenteres af Bankerne, hvorved altsaa tillige Overblikket over de fra Maaned til Maaned foregaaede Forandringer overordentlig lettes. Det vilde være særdeles ønskeligt, om noget Lignende kunde ske her i Landet.

I nær Forbindelse hermed skal jeg endvidere fremhæve det Ønskelige i, at Nationalbanken noget hyppigere, mindst hver 14de Dag, mulig, ligesom de større udenlandske Seddelbanker, hver Uge, vilde offentliggjøre sin Seddelreserves Status. Det er dog denne, der er normgivende for Diskontosatserne, og det er af de Bevægelser, den udviser, at man skal kunne slutte sig til, om en Diskontoforandring er at vente i en nærmere Fremtid eller ej. Men at Forretningsverdenen selv kan danne sig en sikker og begrundet Formening herom, er vistnok af ikke ringe Betydning. Nu kan det i alt Fald kun være Gjenstand for Gisninger og underhaands-Beretninger, hvilke Forandringer Seddelreserven undergaar i Maanedens Løb, og slige Beretninger ere ikke lige tilgængelige for Alle. Ogsaa til Opklaring af det overordentlig vigtige Spørgsmaal, hvilken Indflydelse en Forhøjelse eller Nedsættelse af Diskontoen øver paa Seddelreservens og Bankens Status i det Hele, vilde en saadan hyppigere Redegjørelse være overmaade ønskelig.

Betragte vi nu til Slutning

de private Bankers Stilling og Virkemidler, maa det strax springe Enhver i Øjne, at vi her i Danmark bevæge os paa en mærkelig Maade imellem to Yderligheder af Banksystemer: Banker uden Aktiekapital og Banker med en urimelig stor Aktiekapital. Hvad der imidlertid er endnu mere paafaldende og i højeste Grad

forbausende, det er, at Publikum synes at skjænke den første Klasse af Banker en ulige større Tiltro end den sidste Klasse. Ved Banker uden Aktiekapital menes selvfølgelig Sparekasserne, der jo i Virkeligheden kun ere en egen Slags Banker, der kun adskille sig fra almindelige Banker dels ved Beskaffenheden af de Midler, der deponeres i dem, dels ved Beskaffenheden af de Dispositioner, der kunne træffes over disse Midler som Følge af deres særlige Beskaffenhed. Denne har sin Grund deri, at det her ikke skulde være ledige Kapitaler, der blot midlertidig søge en Anbringelse, indtil de kunne finde en anden industriel eller kommerciel Anvendelse, men derimod saadanne langsomt opsparede Smaasummer, der paa Grund af deres Lidenhed ellers ikke vilde kunne anbringes paa en frugtbringende Maade og hvis Besiddere derhos efter deres hele Stilling have vanskeligt ved at finde en saadan Anbringelse for dem saa vel som ved selv at bestyre de suksessivt tilvejebragte Midler. I samme Grad, som denne de indsatte Midlers Karakter forandrer sig, maa Sparekassens Dispositioner forandre sig og mere og mere faa en bankmæssig Karakter. Det er nu notorisk, at vore to store Hovedstads-Sparekasser, hvortil vi i det Følgende nærmest skulle holde os, efterhaanden mere og mere have antaget en bankmæssig Karakter, derved at ingenlunde blot egentlige Spareskillinger søge en Anbringelse i dem, men ogsaa i et ikke ringe Omfang midlertidigt ledige Kapitaler. Istedendfor en kontant, fast indestaaende Masse af Sparemidler og et forholdsvis lille fluktuerende Beløb af indsatte og atter paa Grund af forandrede Forhold tilbagefordrede Indskud, finde vi ved begge vore Sparekasser en saa livlig Omsætning, at et Beløb, der endog overstiger hele den indestaaende Masse, aarlig

ind- og udbetales. I Sparekassens tredje Afdeling, hvori der d. 11. Novbr. 1875 indestod ca. 27 Mill. Kr., blev der i det paafølgende Sparekasseaar indskudt ca. 35 Mill. Kr. og atter udtaget et omtrent tilsvarende Beløb. I Bikuben, hvor der d. 1. Jan. 1875 indestod ca. 20 Mill. Kr., blev der i Aarets Løb indskudt og tilskrevet i Rente ca. 29 Mill. Kr. og tilbagebetalt et ligesaa stort Beløb. I Forbindelse hermed kan det fremhæves, at Størrelsen af de enkelte Konti i Sparekassen naaede indtil over 40,000 Kr. og at der den 11. Novbr. 1876 fandtes ikke mindre end 249 Konti paa over 10,000 Kr. hver — tilsammen med ca. 5,4 Mill. Kr. At Sparekassernes Dispositioner over saadanne Midler, der aabenbart aldeles ikke høre hjemme i en Sparekasse, derved efterhaanden antage en mere bankmæssig Karakter, er selvfølgelig i sin Orden, og skulde der bebrejdes Bestyrelserne Noget, er det snarest, at de ikke endnu mere søge en bankmæssig Anbringelse for disse Midler, idet t. Ex. Sparekassen i Novbr. 1876 havde anbragt ikke mindre end $28\frac{3}{4}$ Mill. Kr. af de i samme indestaaende ca. $34\frac{1}{2}$ Mill. Kr. dels i Panteobligationer, dels i Obligationer og Aktier, og kun ca. $3\frac{1}{3}$ Mill. Kr. i Udlaan mod haandfaaet Pant.

Hvilken Garanti byder nu disse særlige Bankinstituter deres Deponenter? Fra først af byder en Sparekasse i Almindelighed slet ingen Garanti; først efterhaanden opsamler den Aar efter Aar et «Overskud», der er dens egen Kapital og tjener til Garanti for Sparerne. Kjøbenhavns Sparekasse har saaledes nu en Overskuds-Kapital af 1,6 Mill. Kr., der naturligvis tjener som Garantifond for Sparerne; Bikuben har paa en lignende Maade tilvejebragt en Reservefond paa lidt over $\frac{1}{2}$ Mill. Kr., men har desforuden en indbetalt Garantifond paa 2 Mill. Kr. Overfor disse to

Instituter med en samlet Garantifond af lidt over 4 Mill. Kr. staa nu — bortset fra Nationalbanken — 5 private Banker med en indbetalt Aktiekapital og Reservefond af tils. ca. 40 Mill. Kr. Hvorledes fordele nu Indlaanene sig imellem disse to Klasser af Banker?

De i «Danmarks Statistik» S. 345 og 353 meddelte Oversigter over Bankernes Virkemidler i 1851—77 udvise dette, og følgende Uddrag heraf vil stille Hovedresultatet klart for Øje. Der indestod henholdsvis i

	Bankerne	Sparekassen og Bikuben.
1860	20,0 Mill. Kr.	7,6 Mill. Kr.
1870	21,2 — —	30,7 — —
1872	42,9 — —	42,1 — —
1877	46,9 — —	55,3 — —

i Tiaaret 1860—70 forøges Bankernes Indlaanskapital kun med 1,2 Mill. Kr., medens 20 Mill. Kr. ty til Sparekassen og Bikuben. I de to Aar 1871—72 forøges der imod Bankernes Indlaanskapital til det Dobbelte eller med ca. 21,7 Mill. Kr.; men samtidig faa dog de to Sparekasser i disse to Aar en Forøgelse af ca. 11½ Mill. Kr. Og i de følgende fem Aar modtage de 6 Banker tilsammen kun yderligere 4 Mill. Kr., medens 13,2 Mill. Kr. gaa til Sparekassen og Bikuben. Denne Sammenligning viser, hvor vanskeligt det er for Bankerne under Konkurrencen med disse to Instituter at trække de disponible Midler til sig.

Betragte vi derfor Udviklingen af Bankernes Virkemidler i denne Periode, da se vi, at de vel ere stegne fra 80,8 Mill. Kr. i 1860 til 144,6 i 1877. Men Forøgelsen skyldes saa overvejende en Forøgelse af Bankernes egen Kapital, at denne — bortset fra de i ovenstaaende Beløb medregnede 27 Mill. Kr. i ufunderede Sedler — er voxet

fra 33,8 til 74,0 Mill. Kr. (Decbr. 1876), medens Indlaanskapitalen kun er voxet fra 20,0 til 45,5 Mill. Kr.

Dette Forhold er særdeles ugunstigt for Bankerne og i dobbelt Retning uheldigt. For at kunne byde Deponenterne den behørige Garanti for de indskudte Midler, tilvejebringe Bankerne en betydelig Aktiekapital; Hensynet til Aktionærerne, der selvfølgelig skulle have en passende Rente af deres Penge, som disse selv ikke kunne give, naar en Del af dem skal anvendes til en ufrugtbar Kassebeholdning og de tilmed skulle bære Administrationsomkostningerne, nødsager da til at holde Renten af Indlaan noget lavere end den Rente, der kan erholdes ved en bankmæssig og betryggende Disposition over disse Midler, altsaa navnlig noget lavere end den af Nationalbanken satte Diskonto. Men Deponenterne skjønne saa lidet paa den Garanti, som Aktiekapitalen giver dem, og agte saa lidet paa, om denne er stor eller lille, at de hellere gaa til Instituter, der efter deres særlige Øjemed ere oprettede aldeles uden Garantikapital og som Følge heraf kunne give en højere Rente af Indlaanene, fordi de ikke have nogen Aktiekapital at forrente. Forholdene have derved udviklet sig saaledes, at vore private Bankers store Aktiekapital i Grunden er en Ulykke for dem selv, og at den, tvært imod hvad Øjemedet dermed skulde være, i Virkeligheden tvinger Bankerne til Dispositioner, som gjøre deres Stilling usikker.

Kaster man et Blik paa den Tabel, hvormed hele Afsnittet om Bankvirksomheden slutter, vil man se, at der for de fleste Bankers Vedkommende er et Misforhold imellem deres egen Kapital og deres samlede Virkemidler (Passiva). Det fremgaar heraf, at de 6 Hovedstadsbankers egen Kapital ved Udgangen af 1876 udgjorde paa det

Nærmeste 40 pCt. af deres samlede Passiva — altsaa at de fremmede Kapitaler kun vare omtr. $\frac{1}{2}$ Gang større end Bankernes egen. For de enkelte Banker varierede Forholdet noget: gunstigst var det for Privatbanken, hvor dens egen Kapital kun var 31 pCt., altsaa de fremmede Midler omtrent dobbelt saa store; ogsaa Nationalbankens Stilling var bedre end den gennemsnitlige (36,5 pCt.), men kun fordi den funderede Seddelgjæld er medregnet, medens ved Landmandsbanken Forholdet paa det Nærmeste var det gennemsnitlige (39,8 pCt.); men til Gjængjæld vare de fremmede Midler ved Industribanken og Handelsbanken kun af samme Størrelse som Bankernes egen Kapital (denne udgjorde henholdsvis ca. 48 og ca. 52 pCt. af de samlede Passiva), og ved den private Laanebank udgjorde denne endog 87,4 pCt. Naar man nu betænker, at Aktiekapitalen, anvendt til Diskontering og bankmæssige Udlaan, ordentligvis kun kan regnes at ville give en Rente af 4 à $4\frac{1}{2}$ pCt. (— i Tiaaret 1861—70 var Gjennemsnitsdiskontoen for bedste Vexler 4,26 pCt., i fire Aar deraf imellem $3\frac{1}{2}$ og 4 pCt. —), at en Del deraf maa henligge som ufrugtbar Kassebeholdning, samt at der endvidere af dette Udbytte skal afholdes de ikke ubetydelige Administrationsudgifter, vil det ses, at der kun kan være Tale om at skaffe et nogenlunde passende Udbytte af Aktiekapitalen — blot omtrent 5 pCt. —, naar der paa fremmede Kapitaler kan fortjenes et saa stort Beløb, at det ikke blot dækker de to sidstnævnte Poster, men tillige kan bringe den samlede Fortjeneste op over den ordinære Diskontofod. Da det imidlertid er klart, at der kun kan være Tale om en meget lille pro Ct. i Fortjeneste paa disse fremmede Kapitaler, nemlig kun Forskjellen imellem, hvad der kan udbringes af dem ved deres bankmæssige

Anbringelse og hvad der maa betales i Rente til Deponenterne, vil dette kun kunne ske, naar Indlaanene langt overstige Aktiekapitalen. Ere de kun af samme Størrelse som denne, vil den indvundne Differens ordentligvis kun akkurat opveje den Formindskelse af denne Forrentning, som hidrører fra de nysnævnte Omstændigheder (Kassebeholdning og Administration), og selv den dobbelte Mængde vil kun i en ringe Grad bringe Aktionærernes Udbytte op over den ordinære Rentefod. Men af en Aktiekapital vil og skal man forlange Mere. Hvorfra skal dette Overskud da komme? Sammenregnes Alt, hvad der findes deponeret saavel i de sex københavnske Banker (paa Folio, Konto-Kurant, Indlaan og Sparekasseindskud) som i Sparekassen og Bikuben, med Tillæg af Kontoen »Diverse Kreditorer«, faa vi i Gjennemsnit for de sidste Aar ca. 120 Mill. Kr. (s. Danm. St. S. 355) — og heraf toge de to Sparebanker uden Aktiekapital ca. 50 à 55 Mill. Kr. Alt, hvad Bankerne kunne gjøre Regning paa at faa til Raadighed, bliver da højst omtr. 70 Mill. Kr. — eller netop det samme Beløb som deres samlede Aktiekapital. *)

Det er altsaa den givne Situation, hvorfra der maa gaaes ud: et Beløb af ca. 120 à 130 Mill. Kr. synes at være Alt, hvad der for Tiden kan ventes stillet til bankmæssig Disposition — det er i alt Fald Maximum for hele den forløbne Tid. Selv om nu Bankerne kunde paaføre de to Sparebanker en virksommere Konkurrence, end det faktisk viser sig at være muligt, vilde der dog sikkert være for lidet til at kræve en samlet Aktiekapital paa ca. 70

*) Naar det ovenfor er anført, at Bankernes samlede Passiva var ca. $1\frac{1}{2}$ Gang saa store som Aktiekapitalen, var dette begrundet i, at den funderede Seddelmængde var medregnet. Denne burde maaske helst være holdt ude af Betragtningen.

Mill. Kr. og i hvert Fald alt for lidet til at skaffe et passende Udbytte ud af en saa stor Kapital ved rent bankmæssige Dispositioner over disse Beløb. Holde vi Nationalbanken udenfor Betragtningen, faa vi til Disposition for de 5 andre Banker en Indlaanskapi tal af Alt i Alt ca. 55 Mill. Kr., eller netop det samme Beløb, som de to Sparebanker disponere over. Men medens disse kun have en samlet Garantikapital af ca. 4 Mill. Kr., have hine en samlet Garantikapital af ca. 42 Mill. Kr. Naar nu de to Sparebanker ikke have anden Opgave end at forrente Indlaanskapi talen og, efter Dækning af Administrationsomkostningerne, udbringe et passende aarligt Overskud til Forrentning og jævn Forøgelse af Garantikapitalen — og faktisk udbringes der, t. Ex. i Aaret 1875—76, ikke mere hertil end i Alt knap 160,000 Kr. —, hvorledes skulle saa Bankerne bære sig ad med at skaffe et passende Udbytte af en Aktiekapital paa 42 Mill. Kr.? Et Overskud af 160,000 Kr. er knap 0,4 pCt. af denne Kapital — det bliver altsaa alt det Tillægsudbytte, som kan lægges til den ved en bankmæssig Benyttelse af Aktiekapitalen indvundne Diskonto. Da gives der kun én Vej at gaa, naar man vil skaffe Aktionærerne et noget større Udbytte, end den ordinære Rentefod beløber sig til — at anvende enten selve Kapitalen eller de fremmede Midler paa ikke-bankmæssig Maade, til mere frugtbringende, men ogsaa mere risikable eller i alt Fald mere bundne Anbringelser. Vore Bankers nærværende Status afgiver formentlig tilstrækkelig Bevis herfor — de have mere eller mindre løbet deres Kapital fast i Foretagender, hvoraf den ikke let kan faaes ud igjen; deraf kommer deres i Øjeblikket trykkede Stilling. Det er saaledes vistnok en Fejl, der er begaaet ved Oprettelsen og Udvidelsen af vore private Hovedstadsbanker,

at Aktiekapitalen er gjort saa stor. At den ikke behøver at være saa stor for at give Publikum den Garanti, det forlanger, derom afgiver den stærke Benyttelse af de to Sparebanker et slaaende Vidnesbyrd. Paa den anden Side maa det ganske vist indrømmes, at Aktiekapitalen næppe burde ansættes blot til det Minimum, som Publikum vilde vise sig tilfreds med. Men at den maa afpasses nogenlunde efter det Arbejde, som der er at gjøre, synes uomtvisteligt. Og dette er vistnok ikke sket. Rette vi til en Sammenligning Blikket paa de svenske Banker — hvorved vi aldeles ville se bort fra disses Seddeludstedelse og Lovreglerne for denne —, vil et helt andet Forhold imellem Aktiekapital og Passiva vise sig. Samtlige 28 «enskilda Banker» havde saaledes i Aug. d. A. et samlet Beløb af Passiva — bortset fra «bevilgede Kassakreditiv» — af ca. 332 Mill. Kr., hvoraf Grundfond og Reservefond udgjorde ca. 68 Mill. Kr., altsaa kun lidt over 20 pCt. I de 15 «Aktiebanker» og «Kreditaktiebolag» udgjorde til samme Tid Passiva ca. 133 Mill. Kr., hvoraf Aktiekapital og Reservefond m. v. ca. 32 Mill. Kr., altsaa ca. 24 pCt. Men gaa vi til de enkelte Hovedbanker, som benyttes stærkest og nyde den største Tillid, finde vi, at t. Ex. Stockholms enskilda Bank med Passiva til Beløb 34 Mill. Kr. kun har en egen Kapital af ca. 2,6 Mill. Kr., altsaa ca. 8 pCt.; Stockholms Intecknings-Garanti-Aktiebolag med Passiva af 23 Mill. Kr. har en egen Kapital af 3,12 Mill. Kr., altsaa knap 14 pCt. De egentlige Deposita (Folio, Indlaan og Sparekassemidler) i de 6 Stockholmske private Banker udgjorde ca. 47 Mill. Kr. — altsaa omtrent hvad der tilfalder de københavnske Banker; men deres samlede indbetalte Aktiekapital udgjorde kun 7,66 Mill., hvortil kommer i Reservefond og Delcredere-Konto 2,62 Mill. Kr., tilsammen

10,28 Mill. Kr. imod 42 Mill. Kr. i Kbhvn. Jeg skal her ikke indlade mig paa nogen Undersøgelse om, hvorvidt Seddelfunderingsbestemmelserne for de enkelte Banker tør anses for fuldt betryggende; men om selve Bankernes Soliditet tror jeg ikke, der hersker Tvivl. Denne beror jo ogsaa i Virkeligheden langt mindre paa Aktiekapitalens Størrelse end paa de over de deponerede Midler truffene Dispositioner.

Det maa saaledes vistnok betragtes som en Hovedfejl ved de kjøbenhavnske Banker, at deres Aktiekapitaler ere uforment store og navnlig alt for store i Forhold til de Midler, der kunne tilflyde Bankerne til Disposition. Nu at raade Bod herpaa, er maaske vanskeligt, dog vel næppe ugjærligt. Men i ethvert Tilfælde bør en saadan Forandring, om den skulde finde Sted, helst foregaa paa en saadan Maade, at den engang givne Garanti ikke svækkes eller forringes. En Fremgangsmaade, der derfor maaske vilde være at anbefale, vilde da være at erstatte en Del af Aktiekapitalen med Obligationer, deponerede af Aktionærerne til eventuel Disposition, altsaa som et Slags Reserve. Bankerne anse det jo alle for rigtigt at anbringe en Del af deres Midler i et Obligationsfond, der nærmest er bestemt til at tjene som Reserve og til at realiseres i pengeknappe Tider. En saadan Fond kunde lige saa godt tilvejebringes direkte fra Aktionærernes Side. Istedendfor t. Ex. at sætte Aktiekapitalen til 12 Mill. Kr., hvoraf ca. 4 Mill. anvendes til Indkjøb af Obligationer, vilde man kunne sætte Aktiekapitalen til 8 Mill. Kr. og tilpligte Aktionærerne at deponere 4 Mill. Kr. i Obligationer, der vedblivende ligge for deres Regning og hvoraf Rentebeholdet tilfalder dem, men som hæfte som en Garanti for Opfyldelsen af Bankens Forpligtelser i paakommende Tilfælde,

dersom det viser sig, at Aktiekapitalen skulde være utilstrækkelig hertil. En anden Fremgangsmaade, hvorved man har søgt at skaffe Bankens Kunder den fornødne Garanti samtidig med, at man afpassede den effektive Aktiekapital efter Forretningernes Omfang, har jo været, kun at kræve en vis Kvotadel af den tegnede Kapital indbetalt; dette er jo endnu Tilfældet for Handelsbankens Vedkommende. Men det vil let ses, at den rent personlige Garanti, der saaledes gives med Hensyn til, at en Del af Aktiekapitalen i Nødstilfælde skal blive indbetalt, let kan blive illusorisk, naar der ikke er truffen særlige Foranstaltninger til at sikre, at den Paagjældende virkelig hæfter for det manglende Beløb, saasom at fordre, at Aktierne kun maa lyde paa Navn og at alle Transporter skulle noteres i Bankens Bøger. I modsat Fald vil det i Tilfælde af en Katastrofe kunne blive overmaade vanskeligt at sikre sig, at den resterende Del af Aktiekapitalen virkelig kommer tilstede. Det vil da ses, at den her foreslaaede Vej, hvorved Garantien faar en reel Form, idet der deponeres Obligationer for den Del af Aktiekapitalen, der ikke er nødvendig til Forretningens behørig Drift og hvis Tilstedeværelse kun vil vanskeliggjøre Aktiekapitalens behørig Forrentning, paa én Gang afgive en langt større Sikkerhed for Bankens Fordringshavere og muliggjøre en passende Begrænsning af Aktiekapitalen. At Aktionærerne ville være bedre tjente med dels at indskyde en kontant Sum som Aktiekapital, dels at deponere et Obligationsbeløb som Garanti end ved at indbetale dette samlede Beløb kontant, er utvivlsomt. Tænke vi os saaledes, at t. Ex. Handelsbanken atter vilde føre sin Aktiekapital tilbage til et Beløb af 8 Mill. Kr. og tilbagebetale Aktionærerne 4 Mill. Kr. imod at disse deponerede et tilsvarende

Beløb i Obligationer, der vedblivende tilhørte dem og af hvilke de fremdeles oppebære Rente, men som skulde hæfte for Bankens Forpligtelser, hvis en Aktiekapital af 8 Mill. Kr. viste sig utilstrækkelig hertil, vilde dette sikkert være en Fordel for Aktionærerne, der snart vilde vise sig i Aktiernes stigende Kurs, uden at Bankens Soliditet i nogen mærkelig Grad forringedes. At et saadant System imidlertid navnlig vilde være at anbefale ved Oprettelsen af nye Banker, er formentlig indlysende.

Efterskrift.

Efter den i Nationalekonomisk Forening stedfundne Diskussion finder jeg Anledning til, for endnu yderligere at opklare Forholdet og saa vidt muligt forebygge enhver Misforstaaelse, at tilføje Følgende om Nationalbankens Seddelemmission:

Efter hvad der forlyder — og hvad der skimter igjennem Etatsraad Levys Udtalelser —, har Bankbestyrelsen hos Regeringen andraget paa, at det i Aaret 1854 fastsatte (og i 1859 og 1873 fastholdte) Beløb, som tør dækkes med Effekter, der skulle overstige dette Beløb med 50 pCt., maa blive forhøjet fra 27 til 30 Mill. Kr., med Bibeholdelse af den subsidiære Bestemmelse, at Metalbeholdningen dog aldrig maa udgjøre mindre end $\frac{1}{2}$ af Seddelmængden. Sker dette, vil Dækningsforholdet altsaa blive følgende: Saafremt Seddelmængden er under 48 Mill. Kr., kan kun $\frac{1}{2}$ af Beløbet dækkes med Effekter; er det altsaa t. Ex. 44 Mill. Kr., kunne 27 $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. dækkes af Effekter, og skulde Seddelmængden synke til 43,2 Mill. Kr.

eller derunder, bliver Dæknings-Forholdet fremdeles ganske det samme, som det nu er. Er derimod Seddelmængden 48 Mill. Kr. eller derover, — og dette vil den nu, som foran paavist, efter al Sandsynlighed ordentligvis altid være — kan Banken dække 30 Mill. Kr. (37,5 pCt.) med Effekter og kun for det overskydende Beløb skal der da have Metal, altsaa t. Ex. ved en Cirkulation af 60 Mill. Kr., som den i Øjeblikket er, 30 Mill. Kr. eller netop det Halve (50 pCt.). Stiger Seddelmængden fremdeles, bliver en bestandig større Kvota deraf dækket med Metal, saaledes ved en Cirkulation, som vi stundom have haft den, af t. Ex. 75 Mill. Kr., 60 pCt.

Den foranstaaende Undersøgelse (S. 338—47) gaar nu ud paa at vise, at der ikke vilde være nogensomhelst Fare ved at fastslaa, at et Beløb af 35 Mill. Kr. altid turde dækkes blot med Effekter (der selvfølgelig ligeledes skulde overstige det nævnte Beløb med 50 pCt.); men, idet ogsaa jeg fastholder den subsidiære Bestemmelse om, at $\frac{2}{3}$ af Seddelbeløbet altid skal være dækket med Metal, gaar mit Forslag kun ud paa, at ved en Seddelemmission af 56 Mill. Kr. og derover tør et Beløb af 35 Mill. Kr. være dækket med Effekter (til en samlet Værdi af 52,5 Mill. Kr.). Synker Seddelmængden under 56 Mill. Kr., skal $\frac{2}{3}$ af Beløbet være dækket med Metal. Forsaavidt altsaa Seddelmængden skulde synke under 48 Mill. Kr., hvilket den dog vistnok i Fremtiden kun undtagelsesvis vil gjøre, vil Dæknings-Forholdet blive ganske det samme efter mit som efter Bankbestyrelsens (formentlige) Forslag, og ved en Seddelemmission af 48 Mill. Kr. skal der efter begge Forslag være 18 Mill. Kr. i Metal tilstede. Men medens Bankbestyrelsens Forslag vil medføre, at enhver Forøgelse af Seddelmængden ud over 48 Mill. Kr. skal ledsages af

Henlæggelsen af en nøjagtig tilsvarende Metalmængde, gaar mit Forslag ud paa, at dette først skal ske, saafremt Seddelmængden overstiger 56 Mill. Kr., hvilket den vistnok i Fremtiden som oftest vil gjøre. For det imellem 48 og 56 Mill. Kr. liggende Beløb skulde derimod Reglen om $\frac{3}{8}$ dels Dækning fremdeles gjælde, d. v. s. skulde der henlægges $\frac{3}{8}$ Mill. Kr. i Guld for hver Million Kr. i Sedler, der udstedtes. Der vilde altsaa blive

af 48 Mill. Kr.	ved en Seddel- mængde	20	22	24	26	18 Mill. Kr. i Metal (37,5 pCt.)	18 Mill. Kr. i Metal (37,5 pCt.)
- 50	—	—	—	—	—	(40 —)	18 $\frac{3}{4}$ — (37,5 —)
- 52	—	—	—	—	—	(42,5 —)	19 $\frac{1}{2}$ — (37,5 —)
- 54	—	—	—	—	—	(44,5 —)	20 $\frac{1}{4}$ — (37,5 —)
- 56	—	—	—	—	—	(46,5 —)	21 — (37,5 —)

At det nu i de sjældnere Tilfælde, i hvilke Seddelmængden for Fremtiden vil gaa ned under 56 Mill. Kr., skulde være tilstrækkeligt at have 37,5 pCt. af Beløbet eller ca. 20 Mill. Kr. liggende i Metal, vil næppe Nogen for Alvor paastaa. At det overhovedet, naar først Seddelmængden er bragt ned til 56 Mill. Kr., vil være mere end tilstrækkeligt at have 21 Mill. Kr. i Metal, turde være behørig godtgjort ved den foranstaaende Undersøgelse.

Den ny tyske Patentlov.*)

Af **Aleksis Petersen.**

Mine sidste Notitser «Fra Tyskland» sluttede med en Bemærkning om, at Tyskernes Ønske om en ny Patentlov i indeværende Aars Sommer er blevet opfyldt. Et Blik paa denne Lov og paa Patentspørgsmaalets Historie i Tyskland vil have sin Interesse, aldenstund det samme Spørgsmaal, om end med en noget anden Betydning, har været fremme i Danmark, og vel vil komme frem igjen for at finde en Afgjørelse, det være nu i den ene eller den anden Retning. Og naar Regeringen næste Gang forelægger et Patentlovforslag, tør det antages, at den ikke som forrige Gang vil udarbejde det med det franske System som Mønster, men at den fortrinsvis vil tage Hensyn til den ny tyske Ordning.

Hvad der opfordrer Danmark til at søge en Forandring af den bestaaende Ordning, er baade det, at denne Ordning ikke er nogen Lovordning, og det, at de gjældende Regler for Patentmeddelelsen i og for sig ikke ere tilfredsstillende. I Danmark afhænger Erhvervelsen af Patent ganske af Administrationens Forgødtbefindende,

---

*) Tildels et Foredrag holdt i Industriforeningen d. 17. Oktober 1877.

og selv om Administrationen er nok saa samvittighedsfuld og nok saa meget vogter sig for rent vilkaarligt at fravige de Regler, Praxis har uddannet, saa synes dog saavel Hensyn til de særlige industrielle som til de almindelige politiske Forhold at kræve, at ogsaa Patentvæsenet inddrages under Lovgivningens Omraade. Efter de Regler, den administrative Praxis har uddannet hos os, gaar der forud for Patentets Meddelelse en Undersøgelse af Opfindelsen, navnlig af dens Nyhed, — en Forundersøgelse, der besørges ved Indenrigsministeriets tekniske Konsulent i Forening med Bestyrelsen for den polytekniske Læreanstalt; — men Patentet meddeles dog paa Opfinderens eget Ansvar, saaledes at det anses for tabt, naar det bevises, at nogen Anden forinden har bragt Opfindelsen til Udførelse her i Riget. Patentet hjemler Opfinderen udelukkende Ret til Førfærdigelse af Opfindelsens Gjenstand, men derimod ikke til Forhandling af den, saa at altsaa Enhver fra Udlandet kan indføre og forhandle aldeles lignende Gjenstande som de patenterede. Der gjøres en aldeles umotiveret Forskjel mellem Indlændinge og Ud-
lændinge, idet Varigheden af de Patenter, der indrømmes Førstnævnte, udstrækkes til 5, 10, undertiden til 15 Aar, medens der i Reglen ikke tilstaas de Sidstnævnte en længere Eneret end 5 Aar. Fristen for Opfindelsens Udførelse vakler mellem 1 og 2 Aar. For Indgreb i Patenthaverens Rettigheder savnes Straffebestemmelser. Forretningsgangen ved Patentmeddelelsen er vidtløftig og uforholdsmæssig langvarig, og dette føles desto mere trykkende jo mere Eneretsbevillingernes Tal er i Tilvæxt. Over hovedet: jo mere Patenternes Tal tage til, desto mere føelig bliver Trangen til en fyldestgjørende Patentordning. (I 1840 meddeltes kun 10, 1850: 38, 1860: 36, 1870: 77,

1871: 115, 1872: 132, 1875: 160, 1876: 172. Ansøgn-
ningernes Tal var ikke saa lidt større; i 1872—75 indkom
der saaledes c. 250 Patentansøgninger aarlig; i 1876 endog
300). — I det Forslag til en lovbunden Ordning af Pa-
tentvæsenet, som Regeringen forelagde Rigsdagen 1874-75,
søgte navnlig disse Principer gennemførte: at Beskyttel-
sen ved Patentet skal være en Ret for Opfinderen (rettere:
Opfindelsens Anmelder) og for ham alene, at der skal
hjemles Patenthaveren en fuldstændigere Beskyttelse end
den, han har efter de nugældende Regler, at Patentet
skal udstedes uden nogen forudgaaet Undersøgelse af Op-
findelsens Beskaffenhed, paa den Søgendes eget Ansvar,
og uden Garanti for Opfindelsens Virkelighed, Nyhed eller
Værdi eller for Nøjagtigheden af den indsendte Beskriv-
else af samme; at det skal gjælde fra den Tid, da Be-
gjæringen om Patentet under Iagttagelse af de foreskrevne
Former indleveres til rette Vedkommende, og at i Reglen
alle Spørgsmaal om Patentets Gyldighed og Virkninger
skulle afgjøres af Domstolene. Patentet skulde meddeles
for et Tidsrum af 15 Aar. I de første fem Aar skulde
der erlægges en Kjendelse af 20 Kr. pr. Aar; i de følgende
fem 40 Kr. og i de sidste fem 60 Kr. pr. Aar (ialt altsaa:
600 Kr.) — I Landstinget, hvor Forslaget indbragtes af
Regeringen, blev det imidlertid saaledes omændret, at
Anmeldelsessystemet blev forvandlet til et Forundersøgel-
sessystem; og i Folketinget vilde det sagtens være under-
gaaet flere Forandringer — hvad det ogsaa trængte til, —
hvis det der var naaet gennem alle tre Behandlinger;
men der naaede det kun til Udvalgsbetænkningens Af-
givelse, og senere har Rigsdagen ikke hørt Noget om
denne Sag.

Som anført var det fortrinsvis det franske System,

som Regeringen havde haft for Øje ved Udarbejdelsen af sit Patentlovforslag. Det franske System (Hovedpatentlov af 5. Juli 1844) er en Gjennemførelse af Anmeldelsessystemet. Den, der vil have Patent («brevet») paa Noget, han paastaar at have opfundet, behøver kun at anmelde og indgive en nøjagtig Beskrivelse af sin Opfindelse. Et Patent paa en alt patenteret Gjenstand er ligefrem ugyldigt. Lades Patentet ubenyttet i to Aar, fortabes det. Dets Varighed er 5, 10 eller 15 Aar. Gebyret er 100 fr. pr. Aar, for 15 Aar altsaa 1500 fr. (c. 1080 Kr.). — I Frankrig er man meget misfornøjet med dette Anmeldelsessystem. Man klager over, at det giver Anledning til Patentering af en Masse saakaldte Opfindelser, der, uden at besidde nogetsomhelst virkeligt Værd, kun hæmme den fri Bevægelighed paa Industriens Omraade. Gebyret, 100 fr. om Aaret, er altfor lavt til at kunne danne nogen videre Modvægt mod Udtagelsen af en overvældende Mængde af Patenter. Med Patentoversvømmelsen følger uundgaaelige talrige Processer; Christoffes 167 Processer ere bekendte nok. At Patentudfærdigelsen er nem, kan ikke veje op mod de Besværligheder, Systemet paafører Industrien og Samfundet. (Italien og Belgien have Patentsystemer, der ligne det franske. I sidstnævnte Land er Patentvarigheden 20 Aar, den længste der kjendes).

Ogsaa England har et Anmeldelsessystem (Lov 1852). Patentansøgningerne offentliggøres i et Blad, og i et Tidsrum paa 21 Dage fra denne Offentliggørelse at regne kan man melde sig med Indsigelser mod Patentmeddelelsen. Patentvarigheden er 3, 7 eller 14 Aar (der under visse strenge Betingelser kan forøges med 7 eller 14 Aar). Gebyrene løbe i Alt op til henved 200 £ (3 à 4000 Kr.). — Ogsaa her er Misfornøjelsen stor. Rigtignok medfører

Gebyrernes stærke Stigning, at de allerfleste Patenter falde bort i Løbet af 3 eller 7 Aar; men Gebyrerne ere dog ikke høje nok til at forhindre Udtagelsen af Patenter paa mange unyttige Ting. Ogsaa her klages over utrolig mange Processer. En hel Prokuratorklasse, der lever udelukkende — og godt — af Patentprocesser, har uddannet sig.

Det nordamerikanske System (af 1836 og 1861) er et strengt Forundersøgelsessystem. Der fordres nøjagtig Beskrivelse, Tegninger og Modeller af de Ting, der skulle patenteres. Meningen med Patentmeddelelsen synes her ikke saa meget at være Samfundets Interesse som den enkelte Opfinders «Belønning». Derfor maa han afgive en højtidelig Erklæring paa Tro og Love om, at han tror at være den virkelige «Opfinder», en Fordring, der i og for sig er urimelig, og som i Praxis medfører forskellige Misligheder. Senest 1½ Aar efter Patentmeddelelsen skal der begyndes paa Udførelsen af Opfindelsen, ellers fortabes Patentet. Patentvarigheden er 17 Aar. Gebyrerne kun 120 Dollars; altfor lidt. — Ogsaa i de fleste andre Lande (Østrig, Rusland, Spanien, Sverig, Norge) gjælder Forundersøgelsessystemet. (Kun Schweiz og Holland have intet Patentinstitut). Er man nu fornøjet i disse Forundersøgelseslande? Paa ingen Maade. Man lider vel ikke under Anmeldelseslandenes Onder, men man har andre Ting at klage over. Man er misfornøjet med det Tab af Tid og Penge, hele det Besvær, en Forundersøgelse medfører. Man er endnu mere misfornøjet med, at Forundersøgelsen ligesom giver sig ud for at afgjøre Noget, den ikke kan afgjøre: afgjøre om en Opfindelse er ny, kan den i Virkeligheden ikke; den kan kun nu og da opdage, at nogle Opfindelser, der

søges patenterede, ikke ere ny; en saadan negativ Betydning kan den have, men en positiv Forsikring om, at Opfindelsen er ny, kan den ikke give. Selv dér, hvor man — som nu i Tyskland — har troet at maatte fastholde Forundersøgelsen, indrømmer man, at denne i alt Fald ikke bør strække sig meget vidt, da den dog ikke vil kunne forebygge mange af Patentvæsenets Ulemper.

I Tyskland fremtraadte det Patentspørgsmaal, der nu har fundet sin Afgjørelse, under en ejendommelig Skikkelse: Uoverensstemmelserne mellem de forskjellige tyske Staters Patentlovgivninger. Nogle af Staterne — Mecklenburg, Hamborg, Bremen og Lübeck — havde slet ingen Patentlovgivning. De fleste øvrige Smaastater fandtes kun en højst ufuldstændig Lovgivning. Elsass-Lothringen havde det franske System. Bayern, Sachsen, Württemberg, Baden, Hessen-Darmstadt og Preussen havde hver sin Lov. (Fælles for dem var dog Forundersøgelsessystemet.) Altsaa maatte Patentreformen i Tyskland fremfor Alt gaa ud paa, at tilvejebringe Enhed. Allerede i Fyrreerne tænkte man herpaa, men uden Held. I Halvtreds'erne og Tres'erne forhandlede der gjentagende Gange om en fælles tysk Patentlovgivning. Forgjæves! Og de Forsøg, som de lovgivende Myndigheder før faa Aar siden gjenoptog, og som i indeværende Aars Majmaaned førte til et Resultat, syntes en Tidlang at skulle enten strandes eller føre til en slet og ret Ophævelse af Patentinstitutionen. Man giver Preussen en Del af Skylden for de tidligere Forsøgs Glippen; man paastaar, at særlig i de preussiske Regeringskredse fandtes de mod Patentvæsenet fjendtligt sindede Anskuelser repræsenterede. Den preussiske «technische Deputation für Gewerbe», hvem det paahvilede at

prøve Begjæringerne om Meddelelse af Patent, viste sig gennemgaaende meget vanskelig ligeoverfor Patentsøgerne. Kun gennemsnitligt 16 pCt. af dem kunde i Aarene 1857—68 opfylde de Fordringer, der stilledes til dem. Ogsaa de følgende Aar meddeltes der forbavsende faa Patenter. Først i 1873 naaede Patenternes Tal op til 125, — altsaa ikke en Gang saa mange som der meddeltes i det lille Danmark: I de tre følgende Aar, 1874, 1875 og 1876 steg Tallet til resp. 187, 261 og 463. Selv disse Tal, de højeste Preussen nogensinde havde kjendt, vare forbavsende smaa. I mindre Stater meddeles der ofte mange flere. I de Forenede Stater i Nordamerika aarlig gennemsnitlig 13,000! Og man maa ikke mene, at det ringe Patenttal i Preussen skulde skyldes Mangel paa Opfindsomhed. Det er tvært imod bevist, at flere Opfindelser af største Betydning (f. Ex. Bessemer-Processen, der har haft den allerstørste Betydning for den tyske Jernindustri) ikke have kunnet bestaa for den preussiske Patentkommissions Forundersøgelser. Omvendt har den patenteret saakaldte Opfindelser, der senere viste sig at være hverken ny eller originale. Forundersøgelsessystemet har just ikke sanket Lavrbær i Preussen! Gjentakende Gange havde den preussiske Regering paatænkt en Systemforandring. I 1863 tog Handelsminister Itzenplitz Sagen for igjen og forelagde — under Henvisning til Bestræbelserne i andre Lande — Handelskamrene disse to Spørgsmaal: 1. overveje Manglerne, der erfaringsmæssigt følge med det bestaaende Patentsystem, ikke de Fordele, Meddelelsen af Patent overhovedet frembyder? 2. trænges der til en saadan Opmuntring af Opfindsomheden, som den Patentinstitutionen tilsigter? Af 47 «Handelsvorstænde» udtalte ikke mindre end 31 sig imod Bibeholdelsen af

Patentvæsenet! Og nu de tyske Nationaløkonomer, hvorledes stillede de sig til disse Spørgsmaal?

I September samme Aar som den preussiske Handelsminister stillede disse to Spørgsmaal, holdt de tyske Nationaløkonomer deres sjette Kongres (i Dresden). Her diskuteredes Patentsagen. Med stort Flertal vedtog Kongressen en af Prince-Smith foreslaaet Udtalelse saalydende: «I Betragtning af, at Patenter ikke begunstige Fremkomsten af Opfindelser, men tvært imod vanskeliggøre den; at de hæmme den hurtige almindelige Anvendelse af nyttige Opfindelser; at de i det Hele bringe selve Opfinderne mere Skade end Gavn og derfor ere en højst bedragerisk Form for Belønning, — beslutter de tyske Nationaløkonomers Kongres at erklære: Opfindelsespatenter ere skadelige for Almenvellet.» Kongressens Mindretal, med Max Wirth til Ordfører, ønskede vel ogsaa de c. 25 forskellige tyske Patentlove snarest muligt afskaffede, men ansaa ikke Patentvæsenet som i og for sig skadeligt men tværtimod som ret gavnligt, saavel for Opfinderen som for Almenvellet, og forlangte derfor de bestaaende Patentlove afløste af en eneste for hele Tyskland fælles Lov. De der, som Max Wirth, forsvarede Patentbeskyttelsen, forlangte imidlertid — i Modsætning til den tidligere gjældende Opfattelse —, at Opfinderen som en Erstatning for den Begunstigelse, der ved Patenterhvervelsen blev ham til Gode, skulde forpligtes til at offentliggjøre sin Opfindelse. Modstanderne af Patentbeskyttelsen svarede, at man vel dog kun søgte Patent paa saadanne Opfindelser, som man, naar de bragtes til Udførelse, dog ikke kunde holde hemmelige. «Den Opfinder,» bemærkede Michaelis, «der kan udbytte sin Opfindelse og tillige kan holde den hemmelig, er en Nar, hvis han

alligevel vil betale et Patent for sin Opfindelse, — et Svar der dog ikke er afgørende. Af andre af Patentbeskyttelsens Modstandere, saaledes Jul. Faucher, fremsattes Ønsket om at lade Nationalbelønninger træde i Stedet for Patentmeddelelsen, — et Ønske, der dog i Betragtning af Sagens praktiske Vanskeligheder indtil Videre maa henregnes til de fromme.

I 1863 var altsaa Flertallet paa den tyske nationaløkonomiske Kongres imod Patentbeskyttelsen. Deraf følger ikke nødvendigvis, at Flertallet af de tyske Nationaløkonomer var herimod, eftersom anti-nationaløkonomiske Opfattelser oftere have gjort sig gjældende paa disse Kongresser; men man tager dog neppe fejl, naar man siger, at denne Gang var den nationaløkonomiske Kongres et temmeligt paalideligt Udtryk for den da herskende nationaløkonomiske Opfattelse.

Hvad havde da vore tyske Kolleger imod Patenterne? Læserne ere vel ikke ganske ukjendte med deres Indvendinger: de have jo tildels fundet Gjenlyd i Danmark, under Rigsdagsforhandlingerne om Patentlovforslaget i 1874—75, i Prof. Scharlings Foredrag under Industriudstillingen i Aarhus ifjor, og ved andre Lejligheder. En Korrespondent har i vort Tidsskrifts 8de Bind S. 121—130 meddelt Hovedpunkterne af Prof. Scharlings Foredrag, til hvilket Læserne henvises. Til hvad der findes anført, knytte vi Følgende:

Den første principielle Indvending mod Patentvæsenet lyder saaledes: Alle Opfindere bygge i den Grad paa deres Forgængeres og Samtidiges Arbejde, at Opfindelsen umulig kan betragtes som Resultat af rent individuelle Bestræbelser; den er for en meget stor Del Resultat af et socialt Arbejde; at give Eneret til den Mand, der maaske ganske

tilfældigt er slumpet til Opfindelsen, vilde i mange Tilfælde blive en Belønning, der ikke stod i Forhold til hans Arbejde, og vilde i alle Tilfælde være en Krænkelser af hans Medarbejderes Ret. — Indvendingen er rigtig; men naturligvis kan man svare, at der overhovedet ikke eksisterer nogensomhelst Produktion, der er rent individuel, og ved hvilken det sociale Arbejde ikke spiller en betydelig Rolle. Svaret er, ligesom Indvendingen, rigtigt, men er neppe nogen Gjendrivelse af den. Naar Forsvarerne af Patenterne fremhæve, at det sociale Arbejde dog ikke er Alt, at tvært imod Opfinderens Arbejde i mange Tilfælde har en ikke ringe Selvstændighed, saa er dette naturligvis ogsaa rigtigt; men dermed er jo aldeles ikke godtgjort, at Patentbelønningen i samme Grad respekterer alle de i Opfindelsen Lodtagne Ret.

At analogisere Patentbeskyttelsen — hvad dens Forsvarere holde af at gøre — med Beskyttelsen af den kunstneriske og literære Ejendom, er ikke altid tilstedeligt. Efter den bestaaende Ordning — og forøvrigt ogsaa efter den danske Regerings Patentlovforslag — gaar Patentbeskyttelsen langt videre end den kunstneriske og literære Ejendomsret. Skulde hin kun indrømmes i samme Omfang som denne, vilde der for det Første ikke kunne gives Patent paa Principer, Ideer, Metoder; for det Andet vilde der heller ikke kunne gives Eneret paa Anvendelsen af Principerne, Ideerne, Metoderne. Kunstnerne og Forfatterne have aldrig faaet — fordi det var umuligt at give dem det — Eneret paa deres Ideer og Metoder eller paa Anvendelsen heraf. Kun de bestemte, materielle Gjenstande, de materielle Redskaber og industrielle Produkter maa gøres til Gjenstand for en individuel Ejendomsret. Om man indenfor disse Grænser vil tilstaa

Eneret, bliver væsentligt et Hensigtsmæssighedsspørgsmaal: det bliver at undersøge om Fordelene ved en »industriel Ejendomsret«, der er lige saa stærkt begrænset som den literære og kunstneriske, overveje Manglerne. I sit nuværende Omfang savner i ethvert Fald Patentinstitutionen et afgjørende theoretisk Forsvar, samtidigt med at den frembyder store praktiske Misligheder.

Som den vigtigste Fordel ved Patentsystemet anfører man, at Patentmeddelelsen er den mest praktiske Maade, paa hvilken Opfinderen kan belønnes for den Tjeneste, han har gjort Samfundet ved at fremkomme med sin Opfindelse. Her maa det strax indrømmes, at den baade i den danske Rigsdag, af tyske Nationaløkonomer og Andre forsvarede Tanke om at lade Nationalbelønninger træde i Stedet for Patentmeddelelsen maa betragtes som uigjennemførlig. Og andre Belønnings-Maader kjendes ikke. Skal Opfinderen direkte belønnes af Staten, synes Patentmeddelelsen altsaa at være den mest praktiske Maade. Men ogsaa denne Maade viser sig strax at være højst mangelfuld. For det Første: er man sikker paa, at den tilsigtede Belønning tilfalder rette Vedkommende? Opfindelsen gjøres ofte af Flere paa én Gang; men kun En faar Patentet; de Andre faa ingen Belønning; — eller Opfinderen falder i Hænderne paa en Spekulant, der for en Bagatel afkøber ham en indbringende Opfindelse; — eller Fabrikherren tilsniger sig den Opfindelse, der faktisk skyldes en af hans Arbejdere; — eller Patentet, der kun meddeles for et vist Antal Aar, udløber, inden Opfindelsen har begyndt at betale sig (netop ved flere af de mest epokegjørende Opfindelser, hvor Opfinderen har Krav paa den største Belønning, indtræder denne Mislighed, da Samfundet netop her ofte har ondt ved hurtigt at fatte Op-

findelsens Rækkeevne). Disse og lignende Forhold medføre, at Hensigten ofte ikke opnaas. Og for det Andet: Hvis Patentmeddelelsen skal betragtes som en Belønning, saa maa det være en Belønning af en vis Pengeværdi (— blot for «Ærens» Skyld søges, under vore Samfundsforhold, Patentet af Ingen). Men i saa Fald synes nogle af de Betingelser, hvorunder Patentet gives, at være noget modsigende. For Patentet skal der betales en Afgift, — i Danmark kun en Bagatel, et Expeditionsgebyr paa 34 Kr., i England derimod Afgifter paa over 3000 Kr. og efter den ny tyske Lov endog 4700 Kr. Hvorledes vil man bringe det i Samklang med Belønningstanken? Om Opfinderen kan staa sig ved at modtage sin «Belønning», det maa han først udregne. Ved Patentmeddelelsen giver Staten ham en Sum Penge, som han kan stikke i den ene Lomme, — men forlanger saa til Gjengjæld, at han af sin anden Lomme skal levere den en Sum Penge. Det tager sig lidt underligt ud. At Patentaafgiften set fra andre Synspunkter har sin gode Berettigelse, skal ikke bestrides; men med Belønningstanken synes den ikke rigtigt at harmonere. Hvis man ikke vil tillægge denne Indvending nogen videre praktisk Betydning, staar dog den førstnævnte — at Belønningen ofte ikke kommer i de rette Hænder — fast, og det maa derfor siges, at vil man forsvare det nubestaaende Patentsystem, gjør man bedst i at se sig om efter flere «Fordele» ved det end den her omtalte; thi den alene er ikke tilstrækkelig overbevisende.

Men man leder længe, inden man finder nogen anden. Thi at Opfindsomheden trænger til at ansøres ved Patenter, er der ikke Mange, der ville tro paa; selv Patenternes Forsvarere tør ikke benegte, at industrielle

Opfindelser ville fremkomme, om saa hele Patentinstitutet oprykkedes med Rode. I Stedet for Fordele finder man derimod mange Mangler. Det Reklamevæsen, Patentinstitutet har befordret, er maaske endog en af de mindre. Betænkeligere er det Indgreb i den industrielle Frihed, Patentet i sin Egenskab af Monopol medfører. Og i de store Lande, hvor der aarlig udtages en stor Masse, store og smaa, Patenter, kan det være ligefrem farligt for Fabrikanten at indføre en lille Forbedring ved sin Maskine, da han yderst let risikerer at støde an mod et ham ukjendt Patent. Gjør han det, kan det skaffe ham en Proces. I de store Patentlande vrimler der af Processer i den Grad, at Industrien virkelig generes betydeligt deraf. Det er i det Hele taget overvejende i de Lande, hvor der meddeles Masser af Patenter, at Manglerne træde stærkt frem. Men dér vise de praktiske Misligheder ved Patentinstitutet i Forening med de principielle Indvendinger herimod sig ogsaa i saa stærkt et Lys, at Fordele ved den problematiske «Belønning» af Opfinderen og ved den ganske overflødige «Opmuntring» af Opfindsomheden saa temmelig forsvinde. Nej, saa have de snarere Ret, der mene, at Patentbeskyttelsen vil kunne benyttes ikke som en Anerkjendelse af en «Opfinderret», men som et Middel til Almenvellets Fremme, idet Den, der modtager Patentbeskyttelsen, derved forpligter sig til at offentliggjøre sin Opfindelse, til at udføre den, til eventuelt at indrømme Andre en Medbenyttelsesret m. m. Det er dette Synspunkt, som den ny tyske Lov nærmest har søgt at stille sig paa. Men herom nedenfor.

Det var de her omtalte utvivlsomme Mangler og tvivlsomme Fordele, der opfordrede de tyske National-

økonomer til at stemme imod Patentsystemet. Og naar de saa hen til de i de industrielle Kredse raadende Anskuelse, kunde de ikke blive Andet end bestyrkede i deres Tro paa dets Forkastelighed. De tyske Industri-drivende og Teknikere, altsaa de i Spørgsmaalet nærmest Interesserede, stillede sig — med Undtagelse af den tyske Ingeniør-Forening — i Tres'erne temmeligt lunkne lige-overfor Patenterne. Nogle af dem gik endog saa vidt at mene, at Patentvæsenet egentlig kun var til Patentagent-ernes Profit. Endel af de Industridrivende ønskede nok Patentinstitutets Bestaaen, men vilde have et andet System end det gjældende. I Preussen gjaldt, som anført, Forundersøgelsessystemet, og inden Patentet kunde meddeles, maatte det af «den tekniske Deputation» undersøges, om der virkelig forelaa en Opfindelse, som det var værdt at give Monopol paa, og om Opfindelsen var ny; — men Deputationen var, som ovenfor bemærket, yderst vanskelig at tilfredsstille, og herover blev de tyske Patentsøgere ærgerlige, og forlangte det engelske System. Men medens man i Tyskland sagde, at det tyske System var slet og det engelske bedre, sagde man i England, at det engelske var slet og det tyske Forundersøgelsessystem langt mere rationelt. Deraf uddroges den Slutning, at det var lidt vanskeligt at finde en tilfredsstillende Løsning af Sagen, og at det Sikreste var ikke at indlade sig med noget af Systemerne. Og lettere blev Sagen ganske vist ikke, naar det af Patentforsvarerne gjordes gjældende, at Patentinstitutet kun er et Gode under den Betingelse, at Patentvæsenet er undergivet en for alle Industrilande fælles international Lovgivning; thi at denne Betingelse indtil Videre maa betragtes som uopfyldelig, turde være givet. Endelig var hele den Retning, Friheds-Retningen eller,

om man vil, den manchesterlige, der paa det angivne Tidspunkt i en overvejende Grad raadete blandt National-økonomerne, kun lidet gunstig for Godkjendelsen af Patent-monopoler.

Men mellem de tyske Nationalekonomer af 1862 og af 1877 er der en lille Forskjel. Man har opdaget, at paa den tidligere stærke Frihedsudvikling maatte der følge en Reaktion; thi — hedder det — »af disse to Faktorer er det virkelige, solide Fremskridt sammensat.» Det kan maaske være rigtigt nok; ogsaa vi kunne billige, at den tidligere saa yndede Manchestertheori undergives et Eftersyn, der dog navnlig vil gjælde Theoriens Anvendelse; thi denne har utvivlsomt været højst mangelfuld og højst inkonsekvent. Men fordi man nu erkjender, at Statens Rolle tidligere er bleven urigtigt opfattet, behøver man dog ikke at ønske »Beskyttelse» paa alle de Punkter, hvor man tidligere ønskede Frihed. Men Tyskerne ere uhyre systematiske: i deres System maatte de nødvendigvis give Patentinstitutet en Plads; ellers, mente de, vilde Systemet gaa i Stykker, og uden System kunne de ikke leve. Altsaa blev Patentinstitutet betegnet som »en Etappe paa denne Vej: Stats-Anerkjendelse af alle berettigede Enkeltstandpunkter og disses systematiske Indlemmelse i Statens Retsordning.» (Kathedersocialisten, Patentforsvareren Dr. Jul. Schulze). Hvem der ikke ubetinget vil slutte sig til denne velklingende, men ikke ganske klare Frase, har dermed betegnet sig selv som »gammeldags» eller maaske som noget endnu værre. — Som Udgangspunktet for det her berørte Omslag i den offentlige Mening med Hensyn til Patentvæsenet har man angivet Patent-Kongressen i Wien 1873. Ogsaa paa dette Punkt viste saaledes Kathedersocialismen snart sine Virkninger. Men

inden vi komme hertil have vi at fremdrage endnu et Par Punkter af det tyske Patentspørgsmaals tidligere Historie.

Endnu paa den Tid, da Flertallet af Handelsstanden og af Nationaløkonomerne samt en god Del af de Industri-drivende og af Teknikerne saa med Uvilje paa Patent-væsenet, kom der et Indlæg til Bedste herfor fra «det berlinske Kjøbmandskabs Ældste-Kollegium». Det Moment, der her særligt fremdroges, var dog ikke Opfinderens problematiske «Belønning», men «det Almenes Interesse.» Efter Kollegiets Opfattelse skulde en Patentlov først og fremmest se at gavne Samfundets Interesser ved at bevirke en «hurtig, tilforladelig og fuldstændig Offenlig-gjørelse af den patenterede Gjenstand» og, ved at «tvinge Opfinderen ved hans egen Interesse til at ofre Tid og Midler paa Uddannelsen, den praktiske Gjennemførelse og almindelig Indførelse af hans Opfindelse». Fremdeles skulde gennem Undersøgelses-Systemet og ved et progressivt Afgiftssystem Udtagelsen af altfor mange Patenter forebygges. — Ogsaa den tyske Ingeniør-Forening, der allerede tidligere havde indlagt et godt Ord for Patent-væsenet, indskærpede i 1865 Nødvendigheden af at sørge for, at Opfindelserne offentliggjordes og kom til almindelig Kundskab. Og fire Aar senere lod den nævnte Forening udarbejde et «Udkast til en Patentlov for det tyske Rige» I Indledningen hertil hedder det bl. A.: «Patenters Nytte bestaar væsenligt deri, at Patentbeskyttelsen beforder Offenliggjørelsen af ny Opfindelser. . . . Loven skal bekæmpe Opfindelsernes Hemmeligholdelse ved de Forudsætninger, til hvilke Meddelelsen af Patent knyttes. . . . Naar Opfindelsens Offenliggjørelse er den Modydelse, ved hvilken Opfinderen tilkjøber sig Patentbeskyttelsen, maa denne være saa virksom, at der foreligger en tilstrækkelig

Opfordring til at søge Patent; . . . derfor maa, vel ikke Indførslen af, men Handelen med patenterede Gjenstande forbydes.» Senere har Ingeniør-Foreningen udskrevet en Konkurrence og derefter udgivet sex Prisskrifter om Patent-sagen.

Samme Aar, 1872, som dette Lovforslag fremkom, beskæftigede den tyske Rigsdag sig med en Petition, der forlangte en almindelig Rigs-Patentlov. Regeringen udtalte sig ikke gunstigt for Patentinstitutet: det bestaaende preussiske System var uholdbart; de franske, engelske og nordamerikanske vare heller ikke tilfredsstillende; Anmeldelsessystem-Landene vare misfornøjede med Anmeldelsessystemet; Forundersøgelsessystem-Lande med Forundersøgelsessystemet; overalt Misfornøjelse med det Bestaaende: »skulde Rigsdagen af den foreliggende Petition tage Anledning til at udtale sig til Gunst for Patentbeskyttelsens Ophævelse, saa troede Rigskanslerembedets Repræsentant (Regeringsr. Jungermann), at en saadan Beslutning hverken vilde være Rigskanslerembedet eller den preussiske Regering uønsket.» Rigsdagens Forhandlinger vare heller ikke gunstige for Patentbeskyttelsen. Navnlig Prince-Smith paaviste Manglerne herved, og hvorledes »Belønningen» i saa mange Tilfælde gaar de rette Opfindere forbi og komme uberettigede Personer til Gode.

Det næste Aar var det, at den internationale Patentkongres samledes i Wien (under Verdensudstillingen). Patentbeskyttelsen havde her dygtige Modstandere i Proff. F. X. Neumann og Marchet; men dens Tilhængere vare i afgjort Majoritet, og med stort Flertal vedtoges en Udtalelse om, at alle civiliserede Nationers Lovgivning maa indrømme Patentbeskyttelse. Men man ønskede tillige en international Patentlovgivning. Og

Kongressen anbefalede, at «der træffes Lovgivningsbestemmelser, ved hvilke Patenthaveren kan foranlediges til, i saadanne Tilfælde hvor den offentlige Interesse forlanger det, mod en passende Godtgjørelse at overlade alle skikkede Ansøgere sin Opfindelse til Medbenyttelse.» Vi bede Læserne særlig mærke sig denne Tanke om en Medbenyttelsesret. Gjennemført paa en forstandig Maade, vil den væsenlig kunne bidrage til at svække Betænkeligheden ved Patentmonopolet.

Denne Kongres gav det følgende Aar, 1874, Anledning til Dannelsen af en «tysk Patentbeskyttelsesforening.» Af denne Forening nedsattes der en Patentkommission, som udarbejdede og i 1875 forelagde Forbundsraadet et Patentlovforslag, der i 1876 blev noget omarbejdet. Udkastet sluttede sig i det Væsenlige til Ingeniør-Foreningens tidligere Forslag og til det paa Patentkongressen Vedtagne.

Kort efter besluttede den preussiske Regering, der imidlertid havde forsonet sig med Tanken om Patentbeskyttelse, at foranstalte afholdt en Enquête i Patent-sagen (d. 27. April 1876). Denne Enquête førte til et for Patentbeskyttelsen gunstigt Resultat. Paa Basis heraf udarbejdede Rigskanslerembedet et Patentlovforslag, der i en omarbejdet Skikkelse forelagdes den tyske Rigsdag ved Udgangen af Februar d. A. I Motiverne hedder det, «at under den samvirkende Indflydelse af forskellige Forhold har Patentbeskyttelsens Godkendelse vundet ubestridt Herredømme i den offentlige Mening.» Om Industrien virkelig vil befordres saa stærkt ved Patentbeskyttelsen som Mange mene, lades uafgjort; men Tyskland kan, hedder det, i ethvert Fald ikke afskaffe Patentbeskyttelsen,

aldenstund det er sikkert, at ingen anden Industristat vil følge et saadant Skridt. Og selv Patentbeskyttelsens principielle Modstandere kunde indrømme, at dens fuldstændige Ophævelse i Øjeblikket neppe var praktisk.

I Rigsdagen fandt Regeringsforslaget en gunstig Modtagelse. Af det manchesterlige Parti talte En imod det, en Anden for det, — en faktisk Imødegaaelse af den første Talers, Ackermanns, Angreb paa det nævnte Parti. Lovforslaget sendtes i Udvalg. (Dette valgte til Sekretær Dr. Gensel, fra hvis grundige Arbejde om Patentloven nogle faktiske Oplysninger i det Foregaaende ere hentede.) I Udvalget og i Rigsdagen fremskyndedes Arbejdet med al Kraft, og kun to Maaneder efter Lovforslagets første Behandling vedtoges det ved tredje; — samme Dag (3. Maj) som Rigsdagen sluttedes. Tre Uger efter (d. 25. Maj 1877) kundgjordes den ny tyske Patentlov. (Af Udvalget var der stillet Forslag om at opfordre Rigs-kansleren til at overveje Oprettelsen af et Museum for Modeller og andre Fremstillinger af ny Opfindelser, og til at anvende Patent-Forvaltningens mulige Overskud i et saadant Museums Tjeneste eller i ethvert Fald kun til Fremme af nyttige ny Opfindelser. Men dette Forslag forkastedes, efter at der var blevet gjort opmærksom paa, at det stred mod Husets Praxis forud at bestemme fremtidige Indtægter for visse Udgifter.)

Den ny tyske Patentlov bestemmer, at «Patenter tildeles for ny Opfindelser, der tilstede en industriel «Verwerthung»». Allerede disse Lovens første Ord fremkalde Tvivl: Hvad skal forstaas ved «Opfindelse»? Man svarer, at det staar i Modsætning til «Opdagelse», men at det forøvrigt bliver Videnskabens Sag nærmere at bestemme disse to Begreber. Hvad skal forstaas ved «industriel»?

Man svarer, at den «industrielle» Verwerthung staar i Modsætning til den «videnskabelige», til den «kommercielle», til den «økonomiske», og maaske til endnu flere Arter af «Verwerthung». Og hvad skal der forstaas ved dette Ord? Man svarer, at det med Flid er sat i Stedet for det mere omfattende «Verwendung». Opfindelser, der stride imod Naturlovene (f. Ex. et perpetuum mobile) mulliggjøre ikke «eine gewerbliche Verwerthung»; altsaa kan der ikke gives Patent paa dem, og et udtrykkeligt Forbud mod Meddelelse af Patent paa dem, som man oprindeligt havde tænkt at indsætte i Loven, er saaledes overflødig. Nogen theoretisk Bestemmelse af disse tre Begreber giver Loven ikke; det overlades til Praxis at finde det Rette; men Praxis er ofte noget vilkaarlig.

Udtrykkeligt undtagne fra Patentmeddelelsen ere:
 «1. Opfindelser, hvis Verwerthung vilde stride mod Lovene eller gode Sæder. 2. Opfindelser af Nærings-, Nydelses- og Lægemidler, saa vel som af Stoffer, der fremstilles ad kemisk Vej, saavidt Opfindelserne ikke angaa en bestemt Fremgangsmaade til Frembringelsen af Gjenstandene» (§ 1). Forbudet mod Patenter paa Opfindelser, der stride mod «gode Sæder», vil vel almindeligvis blive betragtet som ganske naturligt. Men ogsaa Begrebet «gode Sæder» er noget vagt. Den tyske Rigsoverhandelsret har i indeværende Aar givet et Exempel paa, hvor strengt den fortolker dette Begreb: Et Fabrikmærke, der paa den franske Tricolore's Farver fremstillede et flammende opretstaaende Sværd med Retfærdighedens Vægtskaal ved Hftet og omgivet af Bogstaverne F. A. L. (o: France, Alsace, Lorraine), — blev af Overhandelsretten forbudt som «Aergerniss erregend» og stridende mod «gode Sæder». — At Stoffer ikke ere patentmod-

tagelige, har ogsaa, hvad den tyske Regeringskommissær erklærede i Rigsdagen, været de preussiske Autoriteters Praxis.

Med de anførte Undtagelser kunne altsaa alle ny industrielle Opfindelser være Gjenstand for Patent. Men hvad skal forstaaes ved «ny». § 2 har søgt at bestemme, hvad der i alt Fald ikke er nyt: «En Opfindelse betragtes ikke som ny, naar den allerede paa den Tid, da den i Følge Loven anmeldes, allerede er beskrevet saaledes i offentlige trykte Skrifter eller allerede benyttes saa aabenlyst i Indlandet, at dens Benyttelse ved andre Sagkyndige viser sig som mulig.»

Hvem er det nu, der har Krav paa Patentmeddelelsen? Efter Belønnings-Theorien er det «Opfinderen». Den tyske Lov har imidlertid været saa praktisk at opgive denne Theori, i alt Fald til en vis Grad. Den véd, at Opfindelser ofte gjøres samtidigt af mange Personer, at Den, der i Verdens Øjne tager sig ud som «Opfinder», i Virkeligheden ofte kun har stjaalet, hvad han behager at kalde sin Opfindelse, og at Opfindelsens Fremkomst ofte forudsætter saa mange forskellige Arbejders Samvirken, at det bliver umuligt at føre Opfindelsen tilbage til en enkelt bestemt Person. I Betragtning heraf har den tyske Lov opgivet de haabløse Forsøg paa at «belønne» den virkelige Opfinder; den har ikke haft ham men Almenvellet for Øje, og den tror, at dette fremmes ved at fingere, at Opfindelsens første Anmelder er Opfinderen. Trods megen Kamp har Loven opretholdt det Princip, at det Afgjørende er Opfindelsens første Anmeldelse, hvorimod det ikke kommer an paa, at den første Anmelder er den virkelige Opfinder: «Paa Meddelelse af Patent har Den Krav, der først anmelder Opfindelsen.» Til Støtte for

denne Bestemmelse anfører Motiverne: den bevirker, at Opfinderen faar Interesse i sin Opfindelses hurtigst mulige Anmeldelse, og bidrager saaledes til at indskrænke Opfindelsernes Hemmeligholdelse og til at fremme deres almindelige Benyttelse. Det er, som man ser, ikke den individuelle Opfinders, men hele Samfundets Interesse, der her haves for Øje. Paragrafen (§ 3) indeholder dog en Begrænsning af den anførte almindelige Regel, idet Patentsøgeren ikke har Krav paa at opnaa Patent, naar hans Anmeldelses væsenlige Indhold er taget af en Andens Tegninger, Beskrivelser, Indretninger o. s. v., og denne Anden gjør Indsigelse. Yderligere Forsøg paa at styrke Formodningen for, at den første Anmelder ogsaa er den virkelige Opfinder (f. Ex. ved at kræve Edsaflæggelse, hvad der bruges i Nordamerika) har den tyske Lov været praktisk nok til at opgive.

Patentet har (efter § 4) den Virkning, at Ingen uden Patenthaverens Tilladelse er beføjet til industrimæssigt (altsaa derimod nok f. Ex. i et videnskabeligt Øjemed) at fremstille, at bringe i Omsætning eller at forhandle Patentets Gjenstand. Er en Fremgangsmaade eller en Maskine eller Redskab Gjenstand for Opfindelsen, saa rammer Patent-Forbuddet desuden Fremgangsmaadens Anvendelse og Redskabets Brug.

Patentet virker (i Følge § 5) ikke ligeoverfor Den, der allerede paa Anmeldelsens Tid havde taget Opfindelsen i Benyttelse eller truffet Foranstaltninger til dens Benyttelse. Af Hensyn til Hæren og Flaaden og overhovedet det offentlige Vel kan der ogsaa gjøres Indskrænkninger i Patentrettighederne, mod passende Erstatning.

Patentets Varighed er 15 Aar. Tilsigter Opfindelsen en Forbedring af en Opfindelse, hvorpaa Patentsøgeren

allerede tidligere har faaet Patent, saa kan han søge om et Tillægspatent, der udløber med Patentet paa den ældre Opfindelse (§ 7).

For hvert Patent betales der ved Meddelelsen et Gebyr paa 30 M. For hvert Patent (med Undtagelse af Tillægspatenterne) er der desuden at betale ved Begyndelsen af det andet og hvert af de følgende Aar et Gebyr, der første Gang udgjør 50 M. og for hvert Aar stiger med 50 M. (§ 8). For et femtenaarigt Patent vil der saaledes i Alt blive at betale 5300 M. eller omtr. 4750 Kr. Der er Mange, som have fundet disse Afgifter for høje; men der er ogsaa Nogle, der have fundet dem for lave. Da de betales Aar for Aar og med en jævnt stigende Progression, ville de dog neppe føles som meget trykkende.

I England faas Patentet først paa 3 Aar og koster saa c. 450 Kr., derefter paa 4 Aar til mod et Gebyr paa 900 Kr., og endelig paa 7 Aar til mod en Betaling af 1800 Kr. I Frankrig fornyes Patentet kun hvert femte Aar. Dette er aabenbart mere trykkende end den tyske Fornyelse pr. 1 Aar. Og i nogle Lande maa Patenthaveren jo ligefrem regne Omkostningerne ved de uundgaaelige Patentprocesser med til det, Patenterhvervelsen staar ham i. — For det tyske System anfører man, at virkelige gode Opfindelser godt kunne bære gradvis stigende, om end ret betydelige, Afgifter. Og den gradvise Betaling befrier efterhaanden Industrien for den store Mængde af unyttige, og derfor skadelige, Patenter: i England bliver kun en Tredjedel af Patenterne tre Aar gamle, og knap en Tiendedel syv Aar, — alle de øvrige falde bort, fordi de ere saa værdiløse, at det ikke kan svare Regning for Patenthaveren at betale Gebyrerne.

Patentet erklæres for ugyldigt, naar det viser sig, at

Opfindelsen ikke var patentmodtagelig, eller at Anmeldelsens væsentlige Indhold er taget fra en Andens Beskrivelser, Tegninger, Modeller o. s. v. (§ 10).

Den følgende Paragraf (11), som man har betegnet som Lovens vigtigste, bestemmer: «Patentet kan efter Udløbet af tre Aar tages tilbage: 1. naar Patenthaveren undlader at bringe sin Opfindelse i tilbørligt Omfang til Udførelse i Indlandet eller dog at gjøre Alt, hvad der udfordres for at sikre denne Udførelse; 2. naar den offentlige Interesse synes at kræve, at der meddeles Andre Tilladelse til at benytte Opfindelsen, men Patenthaveren alligevel vægrer sig ved at meddele denne Tilladelse mod passende Erstatning og fyldestgørende Sikkerhedsstillelse.» Det er atter den offentlige Interesse, den tyske Lov her har søgt at hævde; det er Monopolmisbrugene, den søger at ramme. Paragrafen tænkes vel ikke hyppigt anvendt; men den advarer Patenthaveren mod at bruge sit Monopol til Almenhedens Skade. Den tidligere tyske Lovgivning fordrede Patentets Udførelse inden Udløbet af en vis Frist; men denne Fordring blev ofte omgaaet, og var desuden i andre Retninger ufyldestgjørende. I Frankrig erklærer Loven, at den Patenthaver, der fra Udlandet indfører de for ham patenterede Gjenstande, mister sit Patent. I England og Amerika søger man ligeledes at bekæmpe de Patenthavere, der ville benytte deres Monopol paa en for Almenheden skadelig Maade. Overalt har det vist sig ønskeligt under visse Betingelser at forpligte Patenthaveren til at give Andre Lov til at medbenytte Opfindelsen («Licence»). I Nordamerika har der — uagtet Loven ikke siger noget om en Licencetvang — uddannet sig den Retspraxis, at mod en Klage over Patentkrænkelse tages den Indsigelse for gyldig, at Patenthaveren trods tilbudt

Erstatning har vægret sig ved at indrømme Medbenyttelsesret: Howe er, f. Ex., bleven forpligtet til at tillade Andre at fabrikere hans Symaskiner mod en Erstatning af 1 Doll. pr. Maskine. Under de i Paragrafen angivne Betingelser «kan» (ikke: skal) Patentet tages tilbage. Med Hensyn til dette svagere Ord fremhævede Prof. Dr. Klostermann allerede paa Patentkongressen i Wien 1873: «Bestemmelsen virker mindre ved sin Anvendelse end derved, at den eksisterer. En saadan Bestemmelse virker derved, at den gennem den truende Eventualitet tvinger Opfinderen til at imødekomme den offentlige Interesse, idet han ved egen Virksomhed eller ved Indrømmelsen af Licencer gjør sin Opfindelses Produkt almindelig tilgængeligt.» Det maa dog haabes, at Avtoriteterne ikke ville krympe sig ved at hævde Paragrafen i dens fulde Omfang, og det havde været ønskeligt, om den i og for sig sunde Tanke, der ligger bagved Bestemmelserne, havde faat et skarpere Udtryk. — Neppe nogen anden Lovgivning indeholder Bestemmelser, der ganske svare til denne Paragrafs; men i enhver ny Patentlov bør der indføres saadanne. De østrigske, belgiske, spanske, italienske og franske Love indeholde kun den utilstrækkelige Bestemmelse, at Patentet fortabes, naar det ikke bringes til Udførelse inden Udløbet af en vis Frist (1 à 2 Aar).

Den næste Paragraf (12) indeholder Bestemmelser om udenlandske Patenthaveres Repræsentation. En saadan kan være nødvendig; men forøvrigt kræver Hensynet til Almenvellet, at Principet om Ind- og Udlændinges Ligestilling gennemføres saa følgestrengt som muligt.

Patenternes Meddelelse, Ugyldighedserklæring og Tilbagetagelse sker gennem et saakaldt «Patentamt» (Patent-

kommission). Herom indeholdes der Bestemmelser i §§ 13—19.

Anmeldelse af en Opfindelse, i det Øjemed at opnaa Patent, sker skriftligt til Patentkommissionen. Anmeldelsen skal være ledsaget af Tegninger, Modeller o. s. v., Opfindelsen skal beskrives saa nøjagtigt og udførligt, at dens Benyttelse ved andre Sagkyndige viser sig som mulig. (§ 20). Betragter Patentkommissionen Anmeldelsen for fyldestgørende og Tilladelsen af et Patent for ikke udelukket, træffer den Bestemmelser om Anmeldelsens Bekjendtgjørelse. Dermed træde Patentets retlige Virkninger i Kraft midlertidig (einstweilen): indtil den endelige Beslutning fattes). Er Kommissionen af den Mening, at der ikke foreligger en efter §§ 1 og 2 patentabel Opfindelse, tilbagevises Anmeldelsen. (§ 22). — Ved denne Paragraf er Forundersøgelsessystemet blevet anerkjendt (dog saaledes, at Forundersøgelsen ikke skal angaa Opfindelsens Nytte, men kun se, om Opfindelsen opfylder Betingelserne i §§ 1 og 2). I Motiverne hedder det ved denne Paragraf: «De Bekymringer, en Del af de industrielle Kredse knytter til Bekjendtgjørelsen, ere kun for saa vidt begrundede, som Anmeldelsens Gjenstand, naar der efter Bekjendtgjørelsen nægtes den Patentbeskyttelse, priggives til almindelig Benyttelse, medens den i Tilfælde af Hemmeligholdelse maaske fremdeles vilde være forblevet en værdifuld Fabrikhemmelighed til Bedste for Patentsøgeren. Men denne Privatinteresse, der forøvrigt ogsaa kun har praktisk Betydning for en forholdsvis lille Kreds af Industridrivende, kan ikke opveje de Fordele, det foreslaaede System yder den almene Interesse.» — Ifølge § 23 bekjendtgjøres Anmeldelsen saaledes, at Patentsøgerens Navn og det væsenlige Indhold af hans i Anmeldelsen

indeholdte Andragende offentliggøres i «Reichsanzeiger.» Samtidigt fremlægges Anmeldelsen med samtlige Bilag i Patentkommissionen til Eftersyn for Enhver. — Efter Udløbet af 8 Uger at regne fra Offentliggjørelsen har Patentkommissionen at fatte Beslutning om Patentets Meddelelse. Indtil da kan der gjøres Indsigelse herimod. Indsigelsen maa enten være støttet paa at Opfindelsen ikke er ny, eller paa at Anmeldelsens væsenlige Indhold er taget af den Protesterendes Beskrivelser, Tegninger eller Indretninger. (En Indsigelse, der blot gaar ud paa, at Anmelderen slet ikke er den virkelige Opfinder, tager Loven intet Hensyn til. Atter her har den været saa praktisk at tilsidesætte Hensynet til «Opfinderens».) Før Kommissionen fattet sin Beslutning kan den lade Patentansøgningen bedømme ved Sagkyndige (§ 24). — De følgende §§ 25—33 indeholde Bestemmelser om Klager over Patentkommissionens Beslutninger, om Bekjendtgjørelsen af Kommissionens Beslutninger, om Patentets Ugylldighedserklæring og Tilbagetagelse, om Appel af Kommissionens Dekreter m. m. — §§ 34—44 indeholde Bestemmelser om Straf og Skadeserstatning saavelsom Overgangsbestemmelser. — Endelig er ifølge § 45 den tyske Patentlov traadt i Kraft d. 1. Juli d. A.

En udførligere Redegjørelse for de enkelte Paragrafers Indhold vilde neppe være af tilstrækkelig Interesse og vilde maaske borttage Opmærksomheden fra det, der er Hovedsagen. Hovedsagen er den Stilling, Loven indtager ligeoverfor Spørgsmaalet om «Opfinderens Ret» og Samfundets Vel.

Tidligere var der med Hensyn til dette Punkt megen Meningsforskjel; — Forhandlingerne i Tyskland om Patent-

spørgsmaalet have nu i alt Fald haft det Udbytte, at der her er tilvejebragt en temmelig fuldstændig Enighed, — og allerede dette Resultat har sin Betydning! Tidligere søgte Patenternes Forsvarere et Argument i Sætningen: «en Arbejder er sin Løn værd», medens Modstanderne gjorde gjældende, at Patentmeddelelsen i og for sig var en «Løn» af en højst tvivlsom Beskaffenhed, og at den i mange, maaske de fleste Tilfælde ikke vilde tilfalde den Arbejder, der virkelig havde præsteret det «belønnede» Arbejde. Nu have Patentforhandlingerne ført til det Resultat, at Belønnings teorien er bleven forladt ogsaa af sine tidligere Tilhængere. Ogsaa de Industridrivende, ogsaa den tyske Patentbeskyttelsesforening have udtrykkeligt indrømmet, at Belønnings teorien, saaledes som den hidtil søgtes realiseret, førte til, at Patentet blev «et med Opfindelsens Hemmeligholdelse forbundet Monopol», og disse Patentvæsenets stærkeste Forsvarere tilføje, at et saadant Monopol ikke blot «indskrænker den industrielle Frihed», men tillige «hemmer Industriens Fremskridt», og det «uden at skaffe Opfinderens tilsvarende Fordele.» Med andre Ord: det er nu blevet indrømmet ogsaa af de Industridrivende, hvad Nationaløkonomerne allerede tidligere havde paaapeget, at Forsøget paa gennem en Patentmeddelelse at belønne Opfinderens faktisk fører til et Resultat, hvorefter Opfinderens Belønning stiller sig som mere tvivlsom end Samfundets Tab.

Altsaa: «Opfinderens Ret» er forladt, Almenhedens Vel fastholdes. Hvorvidt dette vil fremmes ved den tyske Lov, staar til Erfaringen at vise. Det engelske, franske og nordamerikanske Patentsystem har ikke virket til almindelig Tilfredshed; om det tyske System vil have

bedre Held med sig, kan endnu ikke afgjøres. Det er tvivlsomt, om den tyske Lov har været heldig i sin Bestemmelse, af hvad der kan være Gjenstand for Patent; det er muligt, at den her ikke har draget tilstrækkeligt snævre Grænser; dog har den sikkert ogsaa paa dette Punkt været heldigere end det danske Regeringsforslag. Men Ret har den tyske Lov i, at skal Almenvellet fremmes, saa er den hurtigst mulige Anmeldelse af Opfindelserne ønskelig, og denne vil ogsaa kunne opnaas med et moderat Forundersøgelsessystem. Den har fremdeles Ret i, at tilsigte Opfindelsernes hurtige og fuldstændige Offenliggjørelse, hvorimod det danske Regeringsforslags Bestemmelse om Opfindelsens Hemmeligholdelse i sex Maaneder var ganske forkastelig og stod i aabenbar Strid med Patentinstitutets Formaal, saaledes som det nu forstaas. Den har endvidere Ret i de Bestemmelser, hvorefter Patenthaveren kan tvinges til at afstaa sit Patent. Den fortjener endelig Anerkjendelse for sin Hævdelse af Principet om en Medbenyttelsesret til de patenterede Opfindelser. Ogsaa i sin Ordning af Patentafgifterne og paa flere mere underordnede Punkter har den vist været ret heldig. Den staar i det Hele langt over det danske Regeringsforslag, og Danmark vil, næste Gang det tager denne Sag frem, gjøre vel i at skænke flere af den ny tyske Lovs Bestemmelser nogen Overvejelse.

Nationaløkonomisk Forening

afholdt Tirsdagen den 30. Oktober 1877 sin aarlige **General-forsamling**. Bestyrelsens Medlem, Fuldmægtig Marius Gad afgav Beretning og meddelte Regnskabet. Dette udviser af Indtægter 676 Kr. i Medlemskontingenter og 35 Kr. 44 Ø. i Renter. Udgifterne beløbe sig til 304 Kr. — Til Medlemmer af Bestyrelsen gjenvalgte Fuldmægtig Marius Gad, Prof. Falbe Hansen, Etatsraad, Nationalbankdirektør Levy og Prof. Scharling ved Akklamation; endvidere valgtes med 15 af 27 afgivne Stemmer Statsrevisor, Bankdirektør Levy.

Efter Generalforsamlingen indledede Prof. W. Scharling en Diskussion om

Nationalbankens Seddelemmission og de private Bankers Virkemidler.

Indledningsforedraget findes trykt foran S. 337 noget udførligere, end det blev holdt, da Taleren af Hensyn til Tidens Knapthed maatte afkorte flere Partier, saaledes navnlig det om de private Bankers Regnskabsform. Til Foredraget knyttede der sig følgende Diskussion:

Docent Dr. **Julius Petersen** fremsatte et Par Spørgsmaal, der besvaredes af **Indlederen** og Overretssagfører **Wulff** fremhævede det Ønskelige i en skarp Afsondring mellem Sparekasser og Banker, i at der uddannedes Instituter der udelukkende var Sparekasser, og i Vedtagelsen af en Lov, der kunde virke hen til, at Sparekasserne holdt sig indenfor deres bestemte Omraade, — hvortil **Indlederen** bemærkede, at Ønsket om at vi fik Sparekasser, der udelukkende vare Sparekasser, — hvilket ogsaa deltes af ham — ikke stod i Strid med Fordringen om, at der blev truffet Dispositioner i Overensstemmelse med Forholdene, saaledes som de nu engang faktisk havde udviklet sig.

Professor **Falbe Hansen** bemærkede, at der ikke var nogen

Tvivl om, at Indlederen havde Ret i, at den danske Omsætning nu kunde bære en langt større ufunderet Seddelmængde end paa den Tid, fra hvilken Funderingsbestemmelserne skrev sig. Det vilde være af en overordenlig Betydning, om man kunde forøge den disponible Kapital paa én Gang med 8 à 10 Mill. Kr. Den forrige Høst havde givet en Mindreindtægt paa c. 30 Mill. Kr. (280 Mill. i Stedet for 310 Mill. Kr.), og om end en Del heraf var indvunden ved større Sparsommelighed, saa vilde en Forøgelse af den disponible Kapital paa 8 à 10 Mill. Kr. dog altid være af stor Betydning. Spørgsmaalet var kun, om man nu skulde beslutte sig til en Forøgelse, eller om man skulde vente endnu nogen Tid, til Forholdene blev endnu vanskeligere. Besluttede man sig hertil, maatte man selvfølgelig gaa frem med stor Forsigtighed, og Diskontoen burde holdes højt. — En Forøgelse af Kassebeholdningen tillagde han ikke den Betydning som Indlederen. Det Naturligste var, at Kassebeholdningen svingede stærkt, og det vilde neppe være heldigt at bidrage til, at den blev mere konstant. Der var ingen Grund til at forære Bankens Aktionære et rentefrit Laan paa 8 Mill. Fik Banken Lov til en saadan Forøgelse, burde den svare Staten Rente. Fordelen herved burde tilføres, ikke Aktionærerne, men hele Samfundet.

Scharling havde hverken foreslaaet at forøge Kassebeholdningen eller at gjøre den konstant; han ønskede kun, at den ordentligvis ikke sank under dens nærværende Størrelse. Faktisk stilledes der nu større Fordringer til Banken i Retning af Kassebeholdning end tidligere. Hvad Spørgsmaalet om Profitten for Aktionærerne ved en eventuel Forøgelse angik, maatte han dog fremhæve, at det hidtil ikke havde været særligt profitabelt at være Aktionær i Nationalbanken; det gennemsnitlige Udbytte udgjorde kun 4 pCt. Ved Forøgelsen vilde der neppe gives Aktionærerne en utilbørlig Fordel, især naar hans Forlangende om en større Kassebeholdning skete Fyldest.

Etatsraad Nationalbankdirektør **Levy** vilde ikke gennemgaa alle de Spørgsmaal, der var komne frem, af hvilke hvert for sig var meget stort; han skulde kun knytte nogle Bemærkninger til enkelte af dem. Først maatte han bemærke, at han

ikke kunde anerkjende Udtrykket «ufunderede Sedler» ligeoverfor Nationalbankens. Den danske Nationalbanks Sedler vare alle funderede, delvis i Metal, delvis i gode Effekter; det maatte nemlig erindres, at der altid skulde være en Metalbeholdning, svarende til $\frac{2}{3}$ af Seddelmængden, hvor ringe denne end blev. Naar Spørgsmaalet blev om at tilføre Staten Fordelen ved en eventuel Seddelforøgelse, maatte han advare mod at optage Bestemmelserne fra den tyske Bank om, at Banken skulde betale Staten 5 pCt. Rente af hvad der udstedtes ud over et vist Beløb; thi disse Bestemmelser, der maatte medføre, at Banken forhøjede Renten af sine Udlaan, var netop noget af det uheldigste ved den tyske Bank, hvilket man ogsaa nok vilde lære at indse. — Naturligvis kunde Funderingsbestemmelserne ikke være givne for evige Tider; de maatte modificeres efter Tidernes Krav, og her i Landet var der da ogsaa gjentagne Gange blevet gjort Forandringer. En Forøgelse af Seddelbeløbet i den af Scharling anbefalede Maalestok kunde han ikke tilraade; en Forøgelse paa 8 Mill. var unødvendig. Han kunde ikke godkjende, at Forøgelsen netop skulde staa i Forhold til Prisstigningen og Omsættningens Tiltagen, da de i de senere Aar oprettede Banker, Sparekasser, Benyttelsen af Folio m. M. iildels erstattede Sedlerne. I England, hvor Prisstigningen og Omsættningens Tiltagen jo ogsaa havde været særdeles betydelig, var Seddelcirkulationen paa ingen Maade bleven forøget i samme Forhold; Seddelcirkulationens Forøgelse havde der i de sidste ti Aar endog været forholdsvis ubetydelig. At der ikke vilde blive Spørgsmaal om en væsentlig yderligere Indskrænkning af den nu cirkulerende Seddelmængde, var vel sandsynligt; men naar Hensyn toges til Nedgangen i det sidste Aar, fra 72 Mill. til 60 Mill., maatte den dog betragtes som mulig. Naar Talen var om en Forøgelse paa 8 Mill., burde man dog mindes, at man ikke kunde tvinge de 8 Mill. Sedler ud i Befolkningen. Forsøgte man at tvinge de 8 Mill. ud, vilde de meget snart komme tilbage til Indløsning. Man skulde paa dette Omraade gaa meget lempeligt frem for ikke at rokke Publikums Tillid. Der kunde nok være Anledning til at gjøre Noget, men det maatte ske meget varsomt og forsigtigt. — Størrelsen af

Bankens Kassebeholdning maatte rette sig efter de Midler, der indsattes i Banken. Hvor trykkende Forholdene end havde udviklet sig, havde Banken dog ikke, kun af Hensyn til sin Kassebeholdning, vægret sig ved at diskontere nogen solid Vexel. Og Laan havde den bevilget meget rundeligt. Scharling havde sikkert taxeret Bankens Kassebeholdning vel lavt. — Vort Sparekassévæsen trængte til at reformeres, hvadenten dette nu kunde ske ad Lovens eller ad Frivillighedens Vej. Vore Sparekasser trindt om i Landet (ikke særligt i Kjøbenhavn) vare ordnede paa en saa mærkværdig Maade som neppe i noget andet Land. Sparekasserne lod sig her i Landet altfor meget lede af Konkurrencehensyn. De anvendte deres Midler under en mindre heldig Form. De burde vænne sig til at opsamle passende Reserverfond. De burde se at komme overens om en fælles Form for Regnskabsaflæggelsen, saaledes at man kunde faa et klart Blik paa Stillingen.

Dirigenten, Fuldmægtig Marius Gad, ønskede Diskussionen om Sparekassespørgsmaalet udsat til et senere Møde.

Scharling bemærkede ligeoverfor Levy, at ogsaa han mente, at man paa ingen Maade kunde forcere 8 Mill. Sedler ud, naar Omsætningen ikke trængte til dem; men hans Forslag gik heller ikke ud herpaa; ja medførte ikke engang som en nødvendig Konsekvens en saadan Forøgelse af Seddelcirkulationen paa 8 Mill. Hans Forslag gik jo nemlig kun ud paa, at Banken skulde kunne udlevere 8 Mill. Kr. af sin Guldbeholdning uden at behøve at formindske Seddelmængden med et tilsvarende Beløb, hvad der for Øjeblikket ikke lod sig gjøre. Spørgsmaalet om Kassebeholdningens Størrelse skulde han af Hensyn til den fremrykkede Tid ikke komme nærmere ind paa, men fastholdt sin fremsatte Anskuelse.

Paa Mødet optoges følgende ny Medlemmer:

Postexpedient T. Faber.

Grosserer Harry Levin.

Grosserer de Fine Olivarius.

Grosserer Schouboe.

Bankassistent Skrike.

Ny udenlandsk Literatur.

L. Walras: *Éléments d'économie politique pure*. (2det Afsnit). Lausanne 1877.

I Tidsskriftets 6te Bind S. 68 fgg. have vi gjort det første Afsnit af Léon Walras's «*Eléments d'économie politique pure*» til Gjenstand for en udførligere Anmeldelse. Vi gjorde ogsaa dér Rede for hele Værkets Plan og Karakter. Værkets andet Afsnit, et Bind paa omtrent 200 Sider, have vi nu modtaget. I dette Afsnit vil Læseren finde en saakaldt «Produktionens og Forbrugets naturlige Theori»; fremdeles en Udvikling af «det økonomiske Fremskridts Betingelser og Følger»; endelig en Paaavisning af «de naturlige og nødvendige Virkninger af Samfundets forskjellige økonomiske Organisationsmaader.»

Professor Walras er, som Læserne mindes, en erklæret Tilhænger af den mathematiske Methode og har bragt den til Anvendelse i det foreliggende Værk. Idet vi haabe ved en senere Lejlighed at kunne levere et Bidrag til Spørgsmaalet om denne Methodes Anvendelighed, indskrænke vi os idag til at henlede Læsernes Opmærksomhed paa det nu udkomne Afsnit.

A. P.

Bibliografi.

Falbe Hansen & Will. Scharling, Danmarks Statistik, 3dje—
4de Hefte. Forlagsbureauet.

Schwartz, Staten og dens Udviklingsformer. Hagerup. (253 S.)

Faber, Grundideen i Frimærkesystemet anvendt i et Postspare-
kassesystem. (16 S.)

Norges officielle Statistik (udg. 31. Juli 1876—30. Sept. 1877)
indeholder:

A. No. 1. Beretning om Skolevæsenets Tilstand i Norge
for 1875.

— 2. Fattigstatistik for Aaret 1874.

B. No. 1. Kriminalstatistiske Tabeller for Aaret 1874.

— 2. Tabeller vedkommende Skiftevæsenet i 1874.

— 3. Beretning om Strafarbejdsanstalterne for 1875.

C. No. 1. Folkemængdens Bevægelse i 1872.

— 1. — — — - 1873.

— 3a. Konsulatberetninger for Aaret 1875.

— 3b. Tabeller vedkommende Norges Handel i 1875.

— 3c. Tabeller vedkommende Norges Skibsfart i 1875.

— 4. Beretning om Sundhedstilstanden og Medicinal-
forholdene i 1873.

— 4. Beretning om Sundhedstilstanden og Medicinal-
forholdene i 1874.

— 5. Tabeller over de Spedalske i Norge i 1875.

— 5. — — — — - 1876.

— 5b. Oversigt over Sindssygeasyllernes Virksomhed i
1875.

— 5b. Oversigt over Sindssygeasyllernes Virksomhed i
1876.

— 6. Beretning om den højere Landbrugsskole i Aas
for 1874—75.

C. No. 8. De offentlige Jernbaner i Aaret 1875.

— 9. Beretninger om Norges Fiskerier i Aaret 1875.

— 10. Kommunale Forholde i Norges Land- og Bykommuner i 1872 og 1873.

— 12. Tabeller vedk. Bergværksdriften i 1871—73.

— 14. Statist. Oplysn. om Stemmeretsforslagenes Virkninger.

D. No. 1. Oversigt over Norges Indtægter og Udgifter i 1875.

F. No. 1. Den norske Statstelegrafs Statistik for 1876.

Bagge, Tables statistiques des divers pays de l'univers pour l'année 1877. Hachette et Cie. 2 fr.

Galopin, Crédit sans remboursement, ou la Gratuité du crédit par la création du capital. Guillaumin et Cie. 2 fr. 50.

Grad, Considérations sur les finances et l'administration de l'Alsace-Lorraine sous le régime allemand. G. Ballière et Cie. 7 fr. 50.

Lambsdorff, Le Budget international de la Russie. Guillaumin et Cie. 2 fr.

Legoyt, Forces matérielles de l'Empire d'Allemagne, d'après les documents officiels. In-12. E. Dentu. 5 fr.

Le Pelletier de Saint-Remy, Le Questionnaire de la question des sucres. Guillaumin et Cie. 5 fr.

Rozy, Traité élémentaire d'Économie politique. In-12. Guillaumin et Cie. 3 fr.

Tomin, La Question sociale et le Congrès ouvrier de Paris. M. Blanc. 3 fr. 50.

Ségala, La Bourse à risque limité. Traité élémentaire et pratique des primes et de leurs applications. A. Ghio. 2 fr.

Bagehot, Articles on the Depreciation of Silver and on Topics connected with it. Reprinted from the «Economist.» (146 S.) Henry S. King. 5 sh.

Cobden, Recollections of Richard Cobden and the Anti-Corn Law League. By Henry Ashworth. (420 S.) Cassell. 7 sh. 6.

Walker, The Wages Question: A Treatise on Wages and the Wages Class. (408 S.) Macmillan. 14 sh.

- Contzen, Geschichte der socialen Frage. (404 S.) 7 M. 50.
 Dieffenbach, Elsass-Lothringen u. der Freihandel. (70 S.)
 Strassburg, Schneider. 1 M.
 Fellmeth, zur Lehre v. der internationalen Zahlungsbilanz,
 namentlich üb. die Wirkgn. der 5 Milliarden. (139 S.)
 Heidelberg, C. Winter. 3 M. 60.
 Friedberg, die Besteuerung der Gemeinden. (107 S.) Berlin,
 Puttkammer & Mühlbrecht. 2 M. 40.
 Grothe, die Industrie Amerika's [Vereinigte Staaten v. Nord-
 amerika], ihre Geschichte, Entwickl. u. Lage. (386 S.)
 Berlin, Burmester & Stempell. 25 M.
 Kawelin, die bäuerliche Gemeindebesitz in Russland. Aus
 dem Russ. übers. u. hrsg. v. Iwan Tarassoff. (94 S.)
 Leipzig, Brockhaus. 2 M.
 Lexis, zur Theorie der Massenerscheinungen in der mensch-
 lichen Gesellschaft. (95 S.) Freiburg i. Br., Wagner.
 2 M. 40.
 Lilienfeld, Paul v., Gedanken üb. die Socialwissenschaft der
 Zukunft. 3. Thl. A. u. d. T.: Die sociale Psychophysik.
 (489 S.) Mitau, Behre. 10 M.
 Oechelhaeuser, die Nachtheile d. Aktienwesens u. die Re-
 form der Aktiengesetzgebung. (87 S.) Berlin, Springer.
 2 M.
 Sammlung nationalökonomischer u. statistischer Abhandlungen
 d. staatswissenschaftlichen Seminars zu Halle a. S., hrsg. v.
 Prof. Dr. Joh. Conrad. 1. Bd. 1. Hft. Jena, Duffl. In-
 halt: Agrarstatistische Untersuchungen üb. den Einfluss d.
 Zuckerrübenbau's auf die Land- u. Volkswirthschaft, unter
 besond. Berücksicht. der Prov. Sachsen. Von Dr. Gust.
 Humbert. (114 S.) 2 M. 80.
-

Industrispørgsmaal.

I.

Socialpolitikkerne og Industrireformen. Prof. Schmöller om «Strømninger» i Næringslovgivningen. Prof. Marchets Forskjel mellem Fabrik og Haandværk. Industriefrihed og Industriorganisation. Industrielle Korporationer. Industrielle Stridigheder. Ludlow om Arbejdsgiveres og Arbejderes Troværdighed. Undersøgelser af økonomiske Forhold.

Cohn, Stieda og Embden om Organisationen af saadanne

Undersøgelser.

Af nationaløkonomiske, socialpolitiske og socialistiske Kongresser, Fagforeningskongresser og andre Arbejderkongresser, Kongresser for «the promotion of social science» eller «pour l'avancement des sciences sociales», Kongresser for Forbedringen af Kvindens Stilling og for alle mulige andre sociale Ojemed — er der i det sidste Efteraar, maaske i endnu højere Grad end i tidligere, blevet afholdt en stor Mængde i Tyskland, Østrig, Frankrig, England, Belgien og Schweiz. At levere Referater af Forhandlingerne paa den franske Arbejderkongres, den tyske do. i Gera, de engelske «trades-unions», de tyske «Gewerkvereins» «Verbandstag», «Frauentag»'en i Hannover, den socialistiske «Verdenskongres» i Gand og hvad alle de andre nu hedde, — vilde føre altfor vidt, og er heller ikke nødvendigt, forsaavidt vi ad anden Vej end gennem Referater kunne fremføre de behandlede Spørgsmaal og

Forhandlingernes Resultater for Læserne. Som to af de Kongresser, der ligge os nærmest, maa nævnes de østrigske Nationalekonomers (anden) Kongres i Gratz (i September) og de tyske Socialpolitikeres (femte) «Generalforsamling» i Berlin (i Oktober). Men hvad den første angaar, gjorde den baade i kvalitativ og kvantitativ Henseende Fiasko, hvorfor det ikke kan lønne sig at standse ved den, og hvad den sidste angaar, saa skulle vi idag, — uden at holde os til Referatets Form og medtagende nogle andre herhenhørende Emner —, fremdrage den ene Gruppe af de dér forhandlede Sager, nemlig de «die Gewerbeordnung» vedrørende Spørgsmaal. Derimod lade vi de to andre forhandlede Sager, nemlig Kommunal-skattespørgsmaalet og Spørgsmaalet om en tysk-østrigsk Handelstraktat, foreløbig hvile. —

Forhandlingerne paa Socialpolitikernes Møde om «die Reform der Gewerbeordnung» sluttede med Vedtagelsen af følgende af Prof. Schmoller foreslaaede Resolution: «Den for Tiden nødvendige Reform af Industriordningen kan hverken bestaa i en Gjenopliven af Lavsvæsenet eller i en almindelig Statsorganisation af Industrien eller af de industrielle Foreninger, men den skal forsøge at underkaste de Punkter af vort industrielle Liv, der fremvise betydelige Misligheder og følelige Huller, hvilke ikke kunne rettes eller udfyldes alene ved Sædvanerne og det private Foreningsliv, en i sin Aand ensartet retlig Ordning, der stemmer med den moderne Teknik og vor Tids politiske og moralske Ideer.» — Saaledes lyder den vedtagne Resolution. Havde Forhandlingerne ikke bragt andet Udbytte end den, havde de i Grunden slet intet Udbytte bragt; thi Resolutionen er jo i Virkeligheden ganske intetsigende. At der ikke kan

være Tale om at gjenindføre det gamle Lavsvæsen, at en almindelig Statsorganisation af Industrien ikke gaar an, og at de Lovgivningsbestemmelser Industrien vedrørende, der maatte blive givne, bør stemme med Tidens Krav — det er Truismer, det er Sætninger, som ethvert fornuftigt Menneske maa godkjende. Af Interesse vilde det derimod have været at faa at vide, hvorledes de tilstedeværende Misligheder tænkes afhjulpne, og ved hvilke specielle Lovgivningsbestemmelser man agter at «udfylde Hullerne», — men derom melder Resolutionen Intet. Resolutionen er af en saadan Beskaffenhed, at Alle, baade Socialpolitikere og orthodoxe Nationaløkonomer, maatte kunne enes om den; hvorimod der naturligvis paa ingen Maade var Enighed om alle de enkelte Opfattelser, der gjordes gjældende under Forhandlingerne.

Disse indledes af Prof. Schmoller. Han aabnede sit Foredrag med nogle Bemærkninger om de «fire Strømninger», der have gjort sig gjældende: Lavstvangen, den bureaukratiske Retning, Næringsfriheden og den sociale Reform. Lavsvæsenet gav Indlederen den Kompliment, at det bidrog til at haandhæve Standsfølelsen og til at give Lavsledlemmerne Sans for Haandværkets Værd, at det muliggjorde Kontrol med Læringlevsvæsenet, Svendeforholdene o. s. v. Det fulgte imidlertid ikke med Tiden, og afløstes ganske naturligen af Næringsfriheden; men uheldigvis var dennes Fordringer udgaaet fra Doktrinære og Idealister; Doktrinen blev uddannet til Trossætninger; hvad man lovede, saa man sig ikke i Stand til at holde, og selv den ubetingede Friheds mest enragerede Ordførere blev efterhaanden nødte til at indrømme Nødvendigheden af forskellige Indskrænkninger i den industrielle Frihed. Efter dette Udfald mod Manchesterdoktrinen fandt Taleren

sig opfordret til at forsikre, at han ikke kæmpede imod den fri Konkurrence, som han tværtimod betragtede som «et af Fremskridtets vigtigste psykologiske Momenter, men kun som et psykologisk Moment, der kun gjaldt saa længe (!) som der ikke viste sig Skyggesider». Paa mange Punkter kunde, indrømmede han, den fri Konkurrence være velsignelsesrig; men hvor totalt forskellige Samfundsklasser med grundforskjellig Dannelse stod ligeoverfor hverandre, var den ikke paa sin Plads; dér fordrede han Statens Beskyttelse; han forlangte Retsskranker, og at Staten skulde holde fast paa sit *nobile officium*: de Svages Beskyttelse. Han indrømmede, at Industrireformen maatte gaa ud fra, at den tidligere Modsætning mellem lavsmæssigt Haandværk og fabrikmæssigt Arbejde definitivt var afskaffet, og forsaavidt en Graduering var nødvendig ved de enkelte Reformers Gjennemførelse, burde man holde sig til ydre Kjendetegn (Brugen af Damp- eller Vandkraft, Arbejdernes Tal, bestemte tekniske Apparater o. s. v.). Den hele Haandværks-, Fabrik- og Arbejdslovgivnings Enhed burde vel være det Maal, der skulde stræbes efter; men de enkelte Forretningers tekniske Natur fordrede dog mere end tidligere en Speciallovgivning.

Men — maa man her rigtignok spørge — hvad Værdi kan der tillægges disse «ydre Kjendetegn»? Ogsaa Prof. Dr. G. Marchet gjør sit Bedste for at statuere en væsenlig Forskjel mellem Haandværks- (Gewerbe) og Fabrikdrift (Industrie) i sit Skrift «Die Aufgabe der gewerblichen Gesetzgebung» (Weimar, 1877), — et Skrift, der ingenlunde er baaret af nogen stærk Frihedsaand (snarere det Modsatte), men som har den Fortjeneste at give dem, der ikke have Tid og Lejlighed til at sætte sig ind i de

saa talrige industrielle Enkeltspørgsmaal, en kort sammentrængt Oversigt over disse Spørgsmaal i deres Sammenhæng. Prof. Marchet anerkjender, at de sædvanlige Skjelnemærker mellem Fabrik- og Haandværksdrift (— hvorefter der hist skulde arbejdes med Maskiner, her kun med Redskaber; hist med Damp, her uden Hjælp af saadanne Naturkræfter; hist med en vidtdreven, her kun med en tarvelig Arbejdsdeling; hist med Maskiner baade som Motorer og Værktøjsmaskiner etc.) — ere ganske utilstrækkelige. Og hvad angaar det af de fleste Lovgivninger (den franske, østrigske, engelske, belgiske, sachsiske, schweiziske o. s. v.) brugte Skjelnemærke (Arbejdernes Tal), saa forkaster han ogsaa det, bl. A. fordi alene den Omstændighed, at en Forretning antog én Arbejder til eller afskedigede én kunde medføre, at den med ét Slag blev forvandlet til en Fabrik resp. til et Haandværk, og derved undergivet helt andre Lovgivningsbestemmelser, selv om Forretningens Karakter forblev ganske uforandret. Marchet indrømmer derfor, at det er umuligt at drage nogen sikker formel Grænse mellem Fabrik og Haandværk; men han fastholder, at der er en indre Forskjel herimellem, og han anser det baade for muligt og for nødvendigt, at Lovgivningen skjelner herimellem. Forskjellen bestaar da deri, at i Haandværket er Producentens og Konsumentens Subjekt specifikt individuelt, hvorimod ikke Individet men Kapitalen optræder som producerende Kraft i Fabrikdriften. Som andre Mærker anfører han det forskellige Forhold mellem Arbejdsherre og Arbejdere, den forskellige Stilling ligeoverfor Lærlingevæsenet etc. Men han beviser rigtignok ligesaa lidt som Prof. Schmoller, hvorledes der kunde tillægges disse Skjelnemærker Andet end en højst be-

grænset Værdi, og han synes ikke ret at have tænkt over Vanskelighederne ved den praktiske Anvendelse.

Naar de individuelle Kræfter ret skulle udfolde sig, saa maa — det indrømmes af begge de nævnte Professorer — Frihedens, *in casu* Næringsfrihedens Princip respekteres. Men «Industriefriheden er langt fra at være en Indusriordning; Friheden i og for sig er ingen Løsning, men kun et ubesvaret Spørgsmaal.» «Organisation» er en Nødvendighed, og uden ret at gjøre sig klart, hvorlangt denne Fordring fører, forlanger Marchet Industriens «Organisation». «Denne Trang til Organisation, der i den nyere Tid udtales stedse tydeligere og begrundes stedse dybere, har Østrig samtidigt med Proklamationen af den industrielle Frihed» til en vis Grad søgt at tage Hensyn til, idet den østrigske Næringslov af 20de Decbr. 1859 lod de gamle Lav blive afløste af ny industrielle Tvangsforeninger. Disse Foreninger, som Marchet omtaler med en vis Velvilje og betegner som et «Specificum Oesterreiches» (den tyske Næringslov af 1869 kjender dem ikke), ere dog ikke fyldestgørende. Marchet ønsker Indførelsen af industrielle Korporationer, der (maaske paa en lignende Maade som de saakaldte «Hamburger Innungen») skulle omfatte baade Mestre og Medhjælpere. Men Schmoller fremhæver, at der endnu mangler ethvert brugbart Forslag, hvorefter de industrielle Korporationer kunde underkastes en gennemgribende Statsorganisation; derimod forlanger han, at man ved en Lov indeholdende Normativbestemmelser skal sikre Arbejder- og Arbejdsgiverforeningerne saavel som de Foreninger, der omfatte baade Arbejdere og Arbejdsgivere, Muligheden af en normal Udvikling, fremme den harmoniske Samvirken mellem Arbejdere og Arbejdsgivere,

bestemme Foreningernes Kontrolret med Hensyn til Lærlingevæsenet, det industrielle Skolevæsen o. s. v. I Sammenhæng med disse Foreninger staar Spørgsmaalet om Haandværksdomstole, industrielle Voldgiftsretter, Arbejdskamre o. L. I Marchets Skrift anføres der Adskilligt om disse Korporationers Betydning og Virkemaade, om Statens Stilling til dem m. m., hvorpaa vi dog ikke her skulle gaa ind. Marchet synes at mene, at Afgjørelsen af, om en Forretning er Haandværk eller Fabrik, skal overlades til disse Korporationer, saa at Lovgivningen bliver fritaget for at indlade sig paa den vanskelige Definition af disse over i hinanden flydende Begreber.

At «Enighedskamrene» kunne virke ret gavnligt, det mene ikke blot Schmoller og Marchet, men det antages ogsaa af Mange, der staa paa et andet Standpunkt end de nævnte Socialpolitikere. Men — bemærker Marchet meget rigtigt — skulle Enighedskamrene kunne virke i Overensstemmelse med deres Bestemmelse, maa det gøres dem muligt at erhverve et nøje Kjendskab til de faktiske Forhold, der udgjøre Præmisserne for den Slutning, der skal drages. De maa derfor bemyndiges til at afhøre Vidner, anstille Undersøgelser over de industrielle Forhold o. s. v. Her komme vi da til Spørgsmaalet om «Undersøgelsen af Industri-stridigheder», til hvis Belysning Foreningen for Socialpolitik nylig har udgivet et iille Bidrag, som vi passende kunne omtale i denne Sammenhæng.

Dette Bidrag er en Oversættelse af et for en Del Aar siden holdt Foredrag af den af det engelske Arbejderspørgsmaals Udvikling højt fortjente J. M. Ludlow. De samme Grunde, der have bestemt den tyske Forening for Socialpolitik til nu at offentliggjøre en Oversættelse af et

femten Aar gammelt Foredrag, opfordre os til her at meddele et Resumé af det.

De industrielle Stridigheder, — der, under hvor forskellige Former de end fremtræde, i Grunden altid til Syvende og sidst ere et Spørgsmaal om Fortjeneste, om Muligheden af at afgive noget af Fortjenesten, om Nødvendigheden af at faa større Fortjeneste etc. — interessere ikke blot de stridende Arbejdsgivere og Arbejdstagere men ogsaa det ikke-industridrivende Publikum. At faa Stridsspørgsmaalet belyst paa en saa paalidelig Maade, at det bliver muligt at træffe en retfærdig Afgjørelse, er imidlertid forbundet med mange Vanskeligheder. Vi skulle høre, hvad en med Arbejderforholdene saa fortrolig Mand som Ludlow mener herom.

Under sædvanlige Forhold — bemærker Ludlow — ville vi, naar vi ville have Oplysninger om industrielle Forhold, henvende os til Arbejdsgiveren. Ham staa vi, der indlade os paa saadanne Undersøgelser, i Almindelighed nærmere, og ham er det os lettere at faa fat paa. Han er ofte en dannet Mand, i alt Fald i det Ydre; han er ofte indflydelsesrig, og forsikrer han Noget «paa Ære», saa kavtionerer den Frakke, han bærer, for hans Udsagns Paalidelighed. Hans Opfattelse af Stridsspørgsmaalet blive vi lettere bekendt med, og tillægge den ganske *a priori* en vis Troværdighed. Og i mange Henseender giver selve Stillingen som Arbejdsgiver den ogsaa en virkelig Troværdighed. Arbejdsgiveren er paa Grund af sit højere og mere centrale Standpunkt langt bedre end Arbejderen i Stand til at skaffe sig et almindeligt Overblik, til at forstaa Forholdet mellem de enkelte Dele, og mellem Produktion og Konsumtion, ligesom han ogsaa i Reglen er dygtigere og besidder langt mere al-

mindelig Intelligens. Det er altsaa forsaavidt ganske naturligt, at vi gjerne tillægge Arbejdsgiverens Udsagn stor Vægt. Men uheldigvis holder Arbejdsgiveren i Almindelighed ikke af at sige Alt, og gjør han det, er det oftest under Tavsheds Løfte, hvorved det bliver os umuligt at prøve hans Opgivelsers Nøjagtighed. Navnlig Frygten for Konkurrenterne gjør, at Arbejdsgiveren saa godt som aldrig udtaler sig udtømmende og fuldt oprigtig. Som almindelig Regel kan man slaa fast, at Formodningen er for, at hans Udsagn ikke er afgjørende eller fuldstændigt, og at det trænger til et Supplement. — Som anført indtager Arbejdsgiveren en mere central Stilling, og dette er jo ganske vist et Fortrin; men uheldigvis er hans Erfaringskreds i Almindelighed meget snæver: han kjender kun sin egen Industriegren, og selv den kjender han ofte kun indenfor meget snævre Grænser. Alligevel holde Arbejdsgiverne meget af at tale om de industrielle Forhold og Arbejdsforholdene i Almindelighed. Men hvad véd de derom? Fabrikherren kjender sin egen Fabrik; men Konkurrencehensyn holder ham ofte ude fra Kjendskab til Andres Fabriker. I Fabriker, hvis heldige Drift afhænger af Maskinernes Fuldkommenhed eller af særlige Fabrikationsprocesser, findes der Afdelinger, og det er netop de interessanteste, hvortil yderst faa Fremmede og saa godt som aldrig andre Fabrikanter faa Adgang. Faktisk kjender derfor Fabrikanten foruden sin egen Fabrik sjældent mere end nogle faa andre Fabrikanters, med hvilke han staar i særligt Venskabsforhold. En Undtagelse udgjøre kun de Fabrikanter, der have erhvervet sig deres Arbejderes Tillid, og ved Hjælp af dem faa en Kundskab om Arbejdsforholdene i andre Fabriker, som de aldrig vilde kunne have skaffet sig ved egne Anstrengelser. Som

anden Regel slaa vi derfor fast, at den Beretning, Arbejdsherren giver, kun kan betragtes som korrekt for hans egen Fabriks og nogle faa andres Vedkommende. — Nu vil man maaske indvende, at selv om Arbejdsgiverens Erfaring kun er begrænset, saa følger dog ikke deraf, at den er utilstrækkelig. En Mursten kan godt være en Prøve paa en stor Mængde af Mursten, og én Fabrik kan give en tilstrækkelig Forestilling om en stor Mængde af Fabriker af samme Art. Vi mene dog, at det er voveligt, at uddrage almindelige Slutninger af en enkelt Fabrikants Udsagn. De Fabrikanten, der overhovedet ere villige til at aflægge Vidnesbyrd i et omtvistet industrielt Spørgsmaal, høre oftest hjemme blandt de hæderlige Fabrikanten, og kjende kun lidet til de Kneb, der bruges af deres uhæderlige Kolleger. Det kan vistnok som Regel siges, at de Oplysninger, der fortrinsvis skaffes tilveje, kun gjælde de oprigtigste og mest velmenende Arbejdsherrers Praxis. — Ved meget omfattende Fabriker eller hvor Alder, Svagelighed el. L. nøder til at opgive den personlige Kontrol, kan det endog blive umuligt for Fabrikherren at kjende sin egen Fabrik i det Enkelte. Værkførere, Formænd og andre med Tillidsposter betroede Personer tillade sig ofte Ting, der ganske stride imod Fabrikbestyrelsens øvrige Aand, — uden at Fabrikherren faar Noget at vide herom. Det er utvivlsomt, at selv de mest energiske Fabrikherrer ikke vide Alt, hvad der foregaar i deres Fabriker, og at Folk med blot gennemsnitlig Energi ikke have den ringeste Anelse om mange Ting, som Værkførerne tillade sig, — og alligevel afgive de ganske bestemte og positive Erklæringer om hele Forretningsgangen i deres Fabrik. Og har Fabrikanten paa Grund af Alderdom overladt den største Del af Forretningsførelsen til

en yngre Kompagnon, en Søn eller en anden Nærstaaende, saa kan han, da hans velmenende Sind ikke har forandret sig, slet ikke begribe, at der er sket den mindste Forandring i Fabrikbestyrelsen, selv om de indførte Forandringer ere meget radikale. Maaske gjøre Sønnerne Nar af den Gamles slet anbragte Velvilje og udsuge Arbejderne paa det Ubarmhertigste. Naar saa tilsidst al ven-skabelig Forbindelse mellem Arbejdsgiver og Arbejdere er ødelagt, og Arbejderne en skjøn Dag nedlægge Arbejdet i den Fabrik, der maaske har været berømt for en halv-hundredaarig Fred, — saa kan den gamle Herre kun slaa Hænderne sammen over Arbejdernes Utaknemmelighed, og naar han saa vender sig til Publikum, vil han anføre tyve Aar gamle Data, uden at ane, at de nu have tabt al Betydning. Heraf følger, som fjerde Regel, at Arbejdsgiverens Udsagn selv indenfor hans Erfaringers Grænser, hvor oprigtigt det end er, dog ikke altid er korrekt. — Endelig er der Grænser for Arbejdsgiverens Sandfærdighed. Selvfølgelig er hans Udsagn, omend ubevidst, farvet af Privat- eller Klasseinteressen; han er forudindtaget og ensidig, og har ofte overordenlig ondt ved at bøje sig for Kjendsgjerninger. Da han ofte i højere Grad end Undersøgeren har Forstand paa det, der er Gjenstand for Undersøgelsen, véd han hvad han kan sige og hvad han maa tie stille med, og forstaar, selv uden at gjøre sig skyldig i direkte Usandhed, at lede Undersøgeren ind paa et Spor, der fører til urigtige Slutninger. Og hvor det drejer sig om Stridigheder mellem Arbejdsgiver og Arbejder, ere vi næsten altid tilbøjelige til hellere at betragte hin end denne som en Mand af Ære. Dog mindes vi, naar vi have Forretninger med Arbejdsgiveren, kun altfor ofte om, at han ikke er det. Vi burde ved en

upartisk Vurdering af Arbejdsgiverens Udsagn, mindes, at Brugen af falske Fabrikmærker, falsk Vægt og Maal, Forfalskning af Varer, uhyre Reklame for forholdsvis værdiløse Artikler o. s. v. ere Kneb, der ikke blot høre hjemme blandt de lavest stillede Fabrikker, men ogsaa findes blandt de største. Vi have ikke den ringeste Ret til kun da at lade være med at tro en Fabrikant, naar han overalt bekendtgjør, at hans Vare afgjort er den allerbedste, — og saa i det næste Øjeblik fuldstændigt tro ham, naar han paastaar, at han betaler den højeste Løn i sin Industriegren, men at hans Arbejdere ere en Bande Skurke og Løgnere. Den Omstændighed, at der i mange Forretninger bruges bedrageriske Kneb, burde dog gjøre os lidt forsigtige ligeoverfor Udsagn af Arbejdsgivere, forsaavidt disses Karakter ikke garanterer deres Paalidelighed. Og endnu dette: Det er muligt, at de mest hæderlige og mest velmenende blandt Arbejdsgiverne i Reglen, da de Intet have at skjule og Intet at maskere, ere de mest beredvillige til at give Oplysninger om de industrielle Forhold; men næst dem findes de mest talelystne blandt dem, der under en rigelig Ordstrøm og vildledende Tale haabe at skjule og maskere det Meget, de have at skjule og maskere. Herimod kan der ikke angives noget positivt Beskyttelsesmiddel; men i Reglen gjør man vist vel i at optage med Mistro Udtalelser af ganske overordenlig Velvilje mod Arbejderen. Den mest fordomsfulde Forkæmper for Arbejdsgivernes Klasseinteresser, den mest lidenskabelige Angriber af Arbejdernes Tyranni og Uærlighed er ofte i sine faktiske Opgivelser paalideligere end den tilsyneladende mest blødhjertede Arbejdsgiver, der fortæller, at hans eneste Livsmaal er at være sine Ar-

bejderes Velgjører, og som sukker efter den Dag, da de ville være tilstrækkeligt dannede til at indse det Taabelige i deres Fagforeninger og deres Striker.

Den udenforstaaende Forsker henvender sig ikke saa let til Arbejderen som til Arbejdsgiveren. Vel kommer der fra Arbejderne, efterhaanden som de skaffe sig Organer i Pressen, stedse flere Bidrag til Belysning af de industrielle Stridigheder, sete fra Arbejder-Standpunktet; men Adgangen til Arbejder-Verdenen er dog fremdeles i mange Henseender lukket for Udenforstaaende. Arbejderens Mangel paa Dannelse berøver ham de ydre Tegn paa Respektabilitet, der i Almindelighed synes at tale for Troværdigheden af Arbejdsgiverens Udsagn. Men selv om han er i Besiddelse af større Dannelse, saa maa dog hans Stilling som Arbejder stærkt begrænse Værdien af hans Vidnesbyrd; thi denne Stilling er en underordnet, holder ham ude fra Forstaaelsen af Forretningen i dens Totalitet, og bringer ham kun i Berøring med Enkeltheder, der i hans Øjne maa faa en overdreven Betydning. Da hans Hovedtanke er rettet mod Lønningsspørgsmaalet, er han tilbøjelig til at bedømme Alt, hvad Fabrikherren gjør, i Forhold til Lønningen, og han gaar ud fra, at Fabrikherren ikke spekulerer paa Andet end paa at finde Midler til at nedsætte Lønnen. Derved føres han til at betragte alle Forandringer — ogsaa saadanne, der slet ikke berøre hans Stilling eller vel endog forbedre den — med et højkonservativt Had. Avles der Misforstaaelser ved denne Betragtningssmaaade, saa modvejes de dog ved Omstændigheder, der give Arbejderens Udsagn en forholdsvis højere Værdi. Har man overbevist Arbejderen om, at man ikke søger Oplysninger om hans Kaar i det Øjemed at skade ham, vil han i Almindelighed være i høj Grad aaben-

hjertig: han har jo Intet at holde hemmeligt, og ønskede han at holde sin Løn hemmelig, saa vilde han dog ikke kunne gjøre det, da hans Medarbejdere ville kunne give Oplysning herom. Uden Tvivl er Arbejderen næsten altid tilbøjelig til at angive sin Fortjenestes Minimumsbeløb, medens Arbejdsgiveren, forsaavidt han overhovedet nævner noget Tal, angiver Maximum; men de Vildfarelser, der skrive sig herfra, kunne dog let korrigeres. Som Regel kunne vi slaa fast, at under behørig Kontrol vil Arbejderens Udsagn om hans egen Fortjeneste være korrektere end Arbejdsgiverens, thi Arbejderen har hverken dennes Opfordring eller Lethed til Hemmeligholdelse. — Men ikke blot om sin egen, øjeblikkelige Fortjeneste giver Arbejderen Oplysninger, hvis større Nøjagtighed er sandsynlig. Medens Fabrikherren lægger an paa Stabilitet, er Arbejderen netop det Modsatte af stadig: han vandrer fra det ene Sted til det andet, og skaffer sig derved forskelligeartede Erfaringer, paa en saadan Maade, at han oftest er en langt kompetentere Bedømmer af Arbejdsbetingelsernes Gjennemsnitsforhold og Svingninger end Arbejdsgiveren. Overhovedet gjør man altid bedst i til Arbejdsgiverens Oplysninger at føje Arbejderens. Dog betone disse sædvanligvis Skyggesiderne vel stærkt. Ogsaa maa det bemærkes, at de Arbejdere, der ere de mest beredvillige til at afgive Vidnesbyrd, ikke saa meget høre hjemme blandt de bedst stillede, men snarere blandt de mest utilfredse. Arbejderen taler mest om de mindre gode Forhold, medens Arbejdsgiveren kun taler om de bedste; derfra Forskjellen mellem deres Angivelser. Gjennemsnitslinjen maa drages noget over det Niveau, Arbejderne angiver, og ganske sikkert under det, Arbejdsgiveren anfører. — Naar imidlertid Arbejderen taler om

Andet end Arbejdsforholdene, fortjener hans Udsagn kun liden Tiltro. Navnlig ere hans Oplysninger om Arbejdsherrens Fortjeneste upaalidelige. Oftest er han ganske ude af Stand til at vide, af hvilke Betingelser den afhænger, eller i ethvert Fald ude af Stand til at vurdere disse; han forvexler ofte Brutto- med Nettoudbyttet, og overdriver næsten altid dette stærkt. Dog vilde det være uklogt at forkaste som ganske værdiløse alle hans Bemærkninger om Ting, der ligge udenfor hans umiddelbare lagttagelse, men som berøre Arbejdsgiverens Interesser og Fabrikens almindelige Forhold, da han ofte ad forskellige Veje kan skaffe sig Kundskab herom. — Endelig kan Arbejderens, ligesaa vel som Arbejdsgiverens, Udsagn være ligefremt usandt. Vi have ikke Lov til at glemme, at Arbejderen kun altfor ofte opdrages af sin Herre til Usandhed og Uærlighed. Næsten alle den uredelige Fabrikants Kneb udføres ved Hjælp af hans Arbejdere. Det er en af de værste Følger af disse industrielle Bedragerier, at de, ligesom en Bunke Skarn, der kastes i en Brønd, synke til Bunds og fordærve det ene Samfundslag efter det andet. Urtekræmmeren forfalsker ved Hjælp af sine Butiksdrenge, Bageren ved Hjælp af sine Svende, Fabrikanten lader sig lave falske Fabrikmærker og lader sine Arbejdere klistre dem paa Varerne, lader dem veje med falsk Vægt o. s. v. o. s. v. Paa denne Maade opdrages Arbejderen til Uærlighed, og det er et Held, at hans Fordomme, Lidenskabelighed og Mangel paa Dannelse paa en vis Maade beskytter imod hans Usandfærdighed. Han er ofte for voldsom til at kunne lyve med Overlæg, og selv hans Løgne skuffe kun sjældent. Han er ikke tilstrækkelig oplært til at kunne lyve systematisk, og han er bestandig udsat for den Fare, at hans Udsagn

skal blive berigtiget af hans Kammerater. Og man kan som sidste Regel opstille den Sætning, at de bedre Arbejderes Udsagn, om end ofte fordrejet af Lidenskab eller Fordom, i Almindelighed er oprigtigere end Arbejdsgivernes. Ja, vi kunne gaa endnu videre: Paa Grund af mangelfuld Dannelse er Arbejderen ofte ude af Stand til at give rigtige Anskuelser, som han instinktmæssigt er kommen til, et rigtigt Udtryk. Det er saa langt fra, at det, der i et industrielt Stridsspørgsmaal taler til hans Gunst, utilbørligt fremdrages og farves for stærkt ved hans Rhetorik — hvad man ofte fejlagtigt paastaar —, at han tværtimod ofte overhovedet ikke véd, hvorledes han skal fremføre det, og ofte slet ingen Anelse har om sine Grundes Vægt. Arbejderne ere paa Grund af mangelfuld Dannelse ofte i den Grad ude af Stand til at føre deres Sag og til at belyse de Punkter, der i den allerstærkeste Grad tale i deres Favør, at en industriel Strid kan udkæmpes, uden at Publikum nogensinde faar dens rette Sammenhæng at vide.

Baade Arbejdernes og Arbejdsgivernes Udtalelser om de mellem dem verserende Stridigheder lide altsaa af betydelige Mangler, og det er indlysende, at det vilde være ønskeligt, om man kunde faa dem supplerede og korrigerede ved Udtalelser fra Tredjemænd. En stor Mængde Folk staa i saadan Forbindelse baade med Arbejdere og Arbejdsgivere, at de kunne give nøjagtige og værdifulde Meddelelser. Det behøver imidlertid ikke nogen nøjere Paavisning, at man ogsaa ligeoverfor dem maa være paa sin Post, og vogte sig for uden Videre at tage dem for gode Varer. —

De Arbejdskamre, hvis Opgave det vil være at undersøge, at forebygge eller udjævne Stridigheder mellem

Arbejdsgivere og Arbejdere, ville gøre vel i at overveje, hvad Ludlow siger i sit her refererede Foredrag. Der bør overhovedet skænkes det Eftertanke af alle — officielle saavel som private — Undersøgere af Arbejderspørgsmaal. Men Ludlow har indskrænket sig til Betragtningen af et enkelt Punkt (— Spørgsmaalet om hvilken Troværdighed der kan tillægges Arbejdsgiveres og Arbejderes Erklæringer om industrielle Stridigheder —) og selvfølgelig bliver der mange andre Punkter at tage i Betragtning, naar man skrider til Undersøgelsen af industrielle (og overhovedet økonomiske og sociale) Tilstande. At en saadan Undersøgelse er nødvendig er indlysende. Man forlanger, at Lovgivningsmagten skal «gøre Noget»; men inden den kan skride til Handling, maa dog det Omraade, der paatænkes velsignet med ny Love, være saa godt undersøgt, at Lovgivningsmagten med Rette kan paastaa at kjende det. Naar Undersøgelsen har skaffet det fornødne Materiale tilveje, — først da kan der træffes Bestemmelse om de enkelte Forholdsregler.

I Tyskland har Regeringen for ikke længe siden foranstaltet Enquête'r over forskellige industrielle Forhold, for at det for Afgjørelsen af det omdebatterede Spørgsmaal om en Industrireforms Ønskelighed fornødne Materiale derved kunde tilvejebringes. Man har imidlertid været meget misfornøjet med den Maade, hvorpaa Regeringen har grebet Sagen an, og Foreningen for Socialpolitik har anset det for hensigtsmæssigt at give Regeringen nogle Vink med Hensyn til Equêtevæsenet. Den har derfor i et lille Hefte, sammen med det ovenfor omtalte Ludlow'ske Foredrag, udgivet tre Betænkninger (Gutachten) over denne Sag. Prof. Dr. Gust. Cohn, der allerede tidligere har gjort sig bekjendt ved en Afhandling

om parlamentariske Undersøgelser i England, giver i sin «Undersøgelse af Kjendsgjerninger paa det sociale Omraade» en ypperlig Fremstilling af det engelske Enquêtevæsen. Docent Dr. Stieda giver en ligeledes meget interessant Beskrivelse af Enquêtevæsenet i Frankrig, medens Handelskammersekretær Dr. Embden, støttende sig til sine ved Deltagelse i de seneste tyske Enquêter indvundne Erfaringer, besvarer Spørgsmaalet: hvorledes bør Enquêter organiseres?

Ved en Enquête forstaar Dr. Embden: «en af en ifølge Loven dertil autoriseret Faktor anordnet Fremgangsmaade, hvis umiddelbare Opgave er Konstateringen af økonomiske og sociale Kjendsgjerninger og Aarsagssammenhæng; hvis endelige Maal er Forberedelsen af lovgiveriske eller administrative Beslutninger; og ved hvilken Afhøringen af Vidner og Sagkyndige anvendes som Hovedmiddel til Løsningen af hin Opgave og Befordringen af dette Maal.» Af saadanne Enquêter haves der to forskellige Arter: den «ufuldstændigt organiserede», hvor Enquête-Anordneren (Ministerium, Rigsdag, Kommunalbestyrelse etc.) søger at faa et faktisk Tanke- og Stemningsmateriale over Enquétens Gjenstand, medens han forbeholder Fremtiden og i denne nærmest sig selv at afgjøre, om der i dette Materiale indeholdes Opfordring til legislative eller administrative Beslutninger, — og den «fuldstændigt organiserede», hvor han ikke blot lader samle Materiale for Fremtiden og sig selv, men desuden ønsker Bearbejdning af det Samlede, samt Betænkninger og Anbefalinger paa Basis af det indvundne Totalresultat.

Ønskes der optaget en «ufuldstændigt organiseret Enquête» er det logisk rigtigt, at dennes Anordner selv

udarbejder et detailleret Program af Spørgsmaal, som de afhørte Personer ville have at besvare. Anordneren vil altsaa udelade saadanne Spørgsmaal, som han mener at være underrettet om ad anden Vej, omend den, der afhører Vidnerne, kunde anse disse Spørgsmaals Medtagelse for hensigtssvarende; thi det er hin, ikke denne, der skal belæres. Omvendt kan han medtage Spørgsmaal, som Afhøreren anser for overflødige. — Ved den «fuldstændigt organiserede Enquête», hvorved Afhørerne skulle sættes i Stand til at afgive Betænkninger, fremsætte Forslag o. L., vil Udarbejdelsen af et saadant detailleret Spørgsmaals-Program være en højst ulogisk Forholdsregel. Thi Vidneafhørerne ere i dette Tilfælde Forskere, hvem andre Personers *viva-voce*-Meddelelser skulle være et Erkjendelsesmiddel, og den første Betingelse for ved Spørgsmaal at komme paa Spor efter Sandheden er, at de udfinde de rigtige Spørgsmaal, idet de erkjende at nogle, som de paa Grund af det medbragte Kjendskab til Gjendstanden ved Forhørets Begyndelse gik ud fra, ere irrelevante, at andre maa formuleres anderledes end det oprindeligt skete, og atter andre helt ny maa indskydes, kort sagt: idet de ved at spørge stedse bedre lære, hvorledes de skulle spørge. Altsaa maa Anordneren kun ganske i Almindelighed betegne det Problem, der skal undersøges, og overlade Enkelthederne til Enquêtekommissionen. Det er ved en fuldstændig Enquête umuligt i Forvejen at vide, hvilke Spørgsmaal, der bør stilles: til nogle af de afhørte Personer bør der stilles saadanne eller saadanne Spørgsmaal, til andre ganske andre. Der maa her gives Afhørerne fri Hænder.

Som Afhørere vil, efter Dr. Embdens Anskuelser, ved den ufuldstændige Enquête Embedsmænd i deres Forret-

ningskreds bedst fungere; hvor der skal foretages en fuldstændig Enquête, bør der nedsættes en særlig Kommission. Hvad Optegnelsesmetoden angaar, bør der ved den førstnævnte Art kun føres en lakonisk Protokol; ved den sidstnævnte er en stenografisk Beretning derimod nødvendig. Hvad Slutningsbearbejdningen angaar, bør der hist af en Tredjemand udfærdiges et Excerpt, der ikke kan kontrolleres; hvorimod der her af Kommissionen maa gives en Slutningsberetning, der paa ethvert Punkt lader sig kontrollere. — Det er de Hovedregler, Dr. E. giver for de to forskellige Fremgangsmaader; men han indrømmer, at forskellige Modificationer ere mulige.

Spørges der om, hvilken af de to Grundtyper der bør foretrækkes, saa indrømmer Dr. E., at de begge ere relativt berettigede, og at de begge fremdeles ville komme til Anvendelse. Den Opfattelse, at den saakaldte fuldstændigt organiserede Enquête skulde være absolut fortrinsberettiget, hviler, mener han, paa en Miskjendelse baade af hvad den politisk-historiske Udvikling fordrer og af den indre Nødvendighed. — Den ufuldstændigt organiserede Enquête skylder politisk sin Fremkomst til Embedsmandsstatens Ide. Den hviler paa den Erkjendelse, at det i visse Tilfælde er nyttigt for Statsstyrelsen, naar Øvrigheden giver Undersaatterne, de Regerende de Regerede Lejlighed til efter en bestemt Plan at meddele deres Besværinger, deres Stemninger og Ønsker, for at der derpaa kan træffes en velovervejet Afgjørelse af, om hvad der skal gøres, hvis Noget skal gøres. Benyttelsen af Undersaat-Forstanden i Embedsmandsstaten er den ufuldstændigt organiserede Enquêtes Grundtanke. — Derimod er den fuldstændige Enquête politisk et Barn af Parlamentarismen. Her spørger

ikke en velmenende Regent, om hvor Skoen trykker hans tro Undersaatter, men Statsborgeren ser til, om Love, Administrationsindretninger, Øvrighed og Embedsmænd trænge til Rectifikation. Den er altsaa et af den moderne Stats Kontrol- og Virkemidler. — Imod Forlangendet om den sidstnævnte Grundtypes Eneherredømme, kan der nu for det Første gøres den Indvending, at Bureaukratiet endnu ikke har mistet sin Betydning. Men ikke blot politiske ogsaa indre Grunde retfærdiggjøre begge Formers Bestaaen ved Siden af hverandre: Hensynet til Enquéternes forskellige Opgaver gjør, at snart den ene Form snart den anden vil være at foretrække.

Ved Enquéterne tilsigter man at fremskaffe Materiale for Induktionsslutninger, at revidere de hidtil gjorte Induktionsslutninger og at begrunde ny Slutninger. I de Tilfælde, hvor Vanskeligheden fortrinsvis hviler paa manglende Kjendskab til Kjendsgjæringer, vil Anordneren vælge den ufuldstændige Enquête; i de Tilfælde, hvor Vanskeligheden fortrinsvis er at føre tilbage til Strid om Kjendsgjærningernes Vægt og de Slutninger der bør drages af dem, vil han anordne en fuldstændig Enquête. Thi den ufuldstændige er efter sit hele formelle Anlæg et langt virksommere Redskab end den fuldstændige til at samle store Mængder af Kjendsgjæringer, navnlig naar de ere spredte over et stort Omraade. De nyeste tyske Undersøgelser af Arbejdsforhold have medført Afhøringen af i det Mindste ti tusinde forskellige Personer paa 559 forskellige Steder; det er heraf klart, at med Hensyn til Muligheden af at samle faktisk Materiale staar en saadan ufuldstændig Enquête langt over den fuldstændige, og at den med Hensyn til Iagttagelsernes Masseagtighed nærmer sig de statistiske Bureaurs Arbejder. Der-

imod er den fuldstændige Enquête langt forud for den ufuldstændige med Hensyn til Kjendsgjerningernes Diskussion, med Hensyn til en mangesidig, indsigtfuld og kontrolleret Induktion. Naar det nu erindres, at allerede inden den officielle Undersøgelse af Læringsforholdene var Spørgsmaalets faktiske Grundlag saa temmelig bekjendt, hvorimod der meget stredes om, hvilke Slutninger Lovgiveren skulde drage af Kjendsgjerningerne, saa kan det ikke forundre, naar vi i Slutningsberetningen over denne Undersøgelse læse: «Hvor omfangsrigt Undersøgelserne end have været anlagte, saa have de dog ikke fremkaldt en stor Mangfoldighed af Ideer og Forslag». Naar der her foreligger en uhyre Sum af Enquête-Arbejde men kun meget ringe Berigelse for Tanken, saa er dette Misforhold ligefrem begrundet deri, at ved denne Lejlighed blev Enquéten ikke anvendt i den Form, der svarede til dens Opgave. Her forelaa der nemlig et Problem, med Hensyn til hvilket Kjendsgjerningerne for største Delen vare bekjendte, hvorimod der var de største Meningsforskjelligheder med Hensyn til deres Forstaaelse og med Hensyn til de Slutninger, der burde drages af dem. Her trængtes til Diskussion, ikke til Indsamlen af Kjendsgjerninger. Naar det havde behaget Forbundsraadet, i Stedet for den af det anordnede Fremgangsmaade, at nedsætte en Kommission paa maaske ni Personer, bestaaende af Arbejdsgivere, Arbejdere og nogle juridisk og økonomisk dannede uafhængige Personer, og at betro dem det Hverv efter Afhøring af Sagkyndige og i Sagen interesserede Personer at afgive Beretning om de omspurgte Forhold og om Tilraadeligheden og Formen for en Revision af de paagjældende Bestemmelser i Industriordningen; naar denne Kommission da paa en fuldstændig

fri Maade grundigt havde afhørt ikke 10,000 men blot 50 til 100 Personer fra alle Dele af Landet, og sluttelig paa Basis af de stenograferede Udsagn selv var traadt sammen til Raadslagning for at konstatere Dissensen i sin egen Midte og maaske blive enige i nogle Punkter; naar kort sagt der var blevet valgt den med Enquétens Opgave stemmende Form, — saa tror jeg (Dr. E.) ganske vist ikke, at de til Læringlevæsenet og Arbejdsforholdene sig knyttende Stridsspørgsmaal strax vare blevne udjævnede; men derom er jeg overbevist, at Regeringen sluttelig snarere vilde have haft Ret til at beklage sig over alt Andet end over Mangel paa Ideernes og Forslagenes Mangfoldighed; og for usandsynlig anser jeg det, at der i Rigsdagen efter Afgivelsen af Beretningen over saadan en Enquête kunde finde Debatter Sted, i hvilke man slet ikke mærkede, at Undersøgelsernes Udbytte havde øvet nogen Virkning paa Lovgivernes Anskuelser.» Som Exempel paa en omvendt Incongruens mellem Opgave og Form anfører Dr. E. den fuldstændigt organiserede Enquête, der i England optoges over Hungersnøden i Orissa 1866. Blaabogen herover forøgede kun Rækken af tidligere Rædselsberetninger af samme Art; men med Hensyn til Midlet imod fremtidige Hungersulykker bragte Orissa-Undersøgelsen intet Nyt; en senere ufuldstændigt organiseret Enquête, foranstaltet af Chefen for det statistiske Bureau i Bengalen, Hunter, viste sig i saa Henseende langt mere praktisk. —

Prof. Cohn indskærper, under Benyttelsen af engelske Exempler, forskellige Regler. Bl. A. fremhæver han Fordele ved Undersøgelsernes Specialisering og ved de mundtlige Vidneforhør. Ogsaa fremhæver han Betydningen af stenografiske Referater og af Undersøgelsernes Offen-

liggjørelse. Den engelske Presse opmuntres ofte ligefrem af Autoriteterne til hurtigt at bringe Referater og nyder i saa Henseende betydelige Begunstigelser. Er Undersøgelsen tilende, bør hele Materialet snarest muligt trykkes og udbydes til Salg mod en ubetydelig Pris; — naar man i Tyskland, og andre Lande, behandler Materialet «confidentielt», forstaar C. ikke Meningen hermed. Endelig anbefaler han en paa det store Publikum beregnet Bearbejdelse af Materialet, der i sin ubearbejdede Skikkelse jo oftest vil findes at være for omfangsrigt og for ufordøjeligt for de Fleste. — Ogsaa Docent Stieda giver under sin Fremstilling af det franske Enquêtevæsen flere nyttige Vink. Men hverken til hans eller til Cohns, Embdens og andres Sagforstandiges Fordringer er der af den tyske Regering blevet taget meget Hensyn, og Følgen er da bleven, at Resultatet af de nyeste tyske Enquêtes*) af alle Parter betragtes som lidet fyldestgørende. Manglerne i Arbejdsforholdene have de vel bekræftet, men om Tilstedeværelsen af dem var man jo saa temmelig paa det Rene; — af Bidrag til deres Afhjælpning angives der ikke mange, og dertil var det jo netop, at der trængtes. Nogle af de Spørgsmaal, der, naar de faktiske Tilstande ere blevene retteligt undersøgte og tilbørligt prøvede, ville komme for, skulle vi nævne i en følgende Artikel.

A. P.

---

*) Jfr. de hos C. Heymann i Berlin udkomne: «Ergebnisse der über die Frauen- und Kinderarbeit in den Fabriken auf Beschluss des Bundesraths angestellten Erhebungen, zusammengestellt im Reichscanzler-Amt», og «Ergebnisse der über die Verhältnisse der Lehrlinge, Gesellen und Fabrikarbeiter auf Beschluss d. Bundesraths angest. Erhebungen» etc.

Nationalbankens Seddelemission.

Supplerende Bemærkninger.

At William Scharling.

Under 2den Novbr. d. A. har da Nationalbankens Bestyrelse erholdt Tilladelse til at udvide det saa kaldte «udækkede» Seddelbeløb med de 3 Mill. Kr., som det i forrige Hefte blev antydet at være Bestyrelsens Agt at søge det forøget med, og Bankbestyrelsens Motivering af det Andragende, som desangaaende er rettet til Kongen, foreligger nu trykt i Ministerialtidenden (B. S. 916 ff). De Betingelser, hvortil den givne Tilladelse er knyttet, og selve Bankbestyrelsens Indstilling give Anledning til forskellige Bemærkninger, hvormed vi skulle tillade os at supplere de i forrige Hefte fremsatte Betragtninger om dette Anliggende.

At vi fuldstændig billige den stedfundne Forhøjelse af Grænsen for det effekt-dækkede Beløb og finde den baade tidssvarende og stemmende med Forholdenes naturlige Udvikling, ville Læserne vide; vi beklage kun, at den er bleven saa stærkt begrænset. Erkjendte man det overhovedet for rigtigt nu at gjøre en Forandring i Funderingsbestemmelserne af 1873, burde man sikkert have

givet denne Forandring et saadant Omfang, som stemmede med selve Forholdenes forandrede Natur, og selv om man fandt, at der kunde være Grund til ikke paa én Gang at gjøre en altfor stor Forandring, behøvede den dog næppe at være saa ringe og lidet betydende, som den nu er bleven. I Virkeligheden godkjender Bankbestyrelsen ganske de Betragtninger, som vi i forrige Hefte have fremsat, idet den udtaler, at «Følgen af den foreslaaede Forandring blot vil være den, at det for Metalfunderingen foreskrevne Minimum af $\frac{3}{8}$ vil indtræde, naar Seddelemmissionen gaar ned til 48 Mill. Kr. eller derunder» og hertil føjer: «Tages der imidlertid Hensyn til det betydelige Omfang, Seddelmassen efterhaanden har faaet som en naturlig Følge af Omsættningens stærkt forøgede Værdi, saa svinder enhver Formodning om, at der vil kunne indtræde en saadan Nedgang i Seddelemmissionen, at Metalfonden vil synke til det nævnte Minimum. Nu kan en Seddelemmission af 60 Mill. Kr. anses for lav».) Enhver vil sikkert heri finde en fuldstændig Bekræftelse af vor Paastand om, at Seddelmængden nu kun undtagelsesvis kan antages at ville gaa ned under 56 Mill. Kr. og at det vil være saa vanskeligt at bringe den ned herunder, at en Metalbeholdning af $\frac{3}{8}$ af dette Beløb maa anses for fuldt tilstrækkelig. Det maa stadig erindres, at der jo kun er Tale om at fritage det paa-gjældende Beløb (de 30 Mill. Kr. — efter mit Forslag 35 Mill. Kr.) for Metaldækning under den Forudsætning, at Seddelmængden overstiger henholdsvis 48 eller 56 Mill. Kr., samt at under denne Forudsætning henholdsvis 18 eller 21 Mill. Kr. ville henligge som en død Kapital. Det maa

---

*) Udhævet af os.

derfor anses for en meget overdreven Forsigtighed, naar man ikke har ment at turde gaa videre end til 30 Mill. Kr. som Norm for det effekt-dækkede Seddelbeløb. Herved skulle vi imidlertid ikke dvæle længere, henholdende os til Udviklingen i forrige Hefte.

Derimod skulle vi her med faa Ord berøre den Betingelse, der efter Bankbestyrelsens Forslag er bleven knyttet til den givne Tilladelse, at der nemlig af Bankens opsparede Midler dannes en extraordinær Reservefond paa 3 Mill. Kr., som Bestyrelsen i den Tid, Oktrøjen er i Kraft, ikke skal kunne formindske uden Kongens Samtykke. Vi kunne nemlig ikke Andet end finde denne Dannelse af en urørlig Reservefond paa 3 Mill. Kr. for højst uheldig i enhver Henseende.

At der ikke her er Tale om en Reservefond i Ordets almindelige Betydning, er klart. I Virkeligheden er det en Forøgelse af Aktiekapitalen, der forlanges til Gjengjæld for den tilstaaede Udvidelse af det «udækkede» Seddelbeløb. Thi Meningen er jo, at denne Reservefond kun maa røres i de samme Tilfælde, i hvilke det bliver nødvendigt at angribe Aktiekapitalen, d. v. s. dersom der ved Nationalbanken skulde indtræde en saadan Situation, som i forrige Aar indtraadte i Industribanken, nemlig dersom Bestyrelsen skulde forvalte de deponerede Midler saa slet, at et større Beløb af disse gik tabt end der kan dækkes af Aarets Indtægt tilligemed den til enhver Tid tilstede-værende virkelige Reservefond. Aktiekapitalen er jo nemlig ikke Andet end en Garantifond, en subsidiær Reservefond. Var der nu da Grund til at forøge denne Garantifond? Paa ingen mulig Maade. Selve den Eventualitet, at man skulde blive nødsaget til at angribe Aktiekapitalen, er i sig selv lidet sandsynlig; men den var saa godt som

utænkelig netop saa længe man havde en virkelig Reservefond af henved 3 Mill. Kr., den saa kaldte Overskuds-Konto. Dennes Bestemmelse var jo netop at dække saadanne Tab, som ikke kunde dækkes af det løbende Aars Indtægt uden at nedbringe Aktionærernes Udbytte under den almindelige Rentefod, og paa denne Maade blev den ogsaa anvendt i Bankaarene 1851—53, da ekstraordinære Tab rammede Banken. Senere har det derimod aldrig været nødvendigt; selv i de nærmeste Aar efter Krisen i 1857 vare Tabene ikke større end, at de kunde afholdes af Aarets løbende Indtægt og dog lade et Udbytte af 5 pCt. blive tilbage til Aktionærerne. Forandringen af Overskuds-Kontoen til en urørlig Reservefond vil altsaa sige, at indtræffende Tab i den nærmeste Fremtid skulle afholdes helt og holdent af Aarets Indtægt, selv om Aktionærernes Udbytte herved skulde reduceres til 0. For at undgaa denne ganske vist lidet sandsynlige Mulighed agter Bankbestyrelsen da ogsaa ved den aarlige Fastsættelse af Udbyttet at henlægge «et klækkeligt Beløb af Aarets Fortjeneste til Overskuds-Kontoen, for i en ikke altfor lang Aarrække atter at faa opsamlet paa denne en disponibel Reserve, der kunde erstatte den Sum, som ifølge Forslaget vil overgaa til den ekstraordinære Reservefond». M. a. O.: Bankens Aktionærer skulle tvinges til at forøge deres Aktieindskud med 11,15 pCt., som i de nærmeste Aar blive at indeholde i det aarlige Udbytte — det er Meningen med den trufne Ordning. For saa vidt er denne i god Overensstemmelse med Bankens Historie, som Aktionærerne jo oprindelig bleve tvungne Interessenter i Banken; dengang paalagde man dem en Prioritet, som skulde forrentes og afdrages, indtil Aktiebeløbet herigjennem var indbetalt; nu paalægger man dem i en Aar-

række at give Afkald paa en Del af det aarlige Udbytte, indtil Aktiekapitalen herigjennem er bleven forøget med 3 Mill. Kr., og man har saa travlt med at tilvejebringe denne Forøgelse, at man for en Sikkerheds Skyld strax lægger Beslag paa den i en lang Aarrække opsamlede Reservefond. Men i 1813 var der ganske vist en streng Nødvendighed for at gaa den Vej, man gik, hvorimod der nu næppe kan paavises nogensomhelst Grund til de trufne Tvangsforanstaltninger. Thi der kan ikke paavises nogen virkelig Nødvendighed for at gjøre Aktiekapitalen, Bankens Garantifond, større end den nu er, og vilde Nogen spørge Bankbestyrelsen, om den da mener, at der nogensinde skulde kunne lides saadanne Tab, at de 27 Mill. Kr. skulde vise sig at være en utilstrækkelig Garantifond, da vilde den sikkert anse en saadan Spørger for gal. Derimod kan det naturligvis siges, at Banken trænger til forøgede Virkemidler, der ville kunne tilvejebringes ad denne Vej, og Bestyrelsen peger da ogsaa paa, at der «herved vilde opnaaes den Fordel, at der fremdeles suksessivt vilde opsamles Midler til at tilfredsstille de yderligere Krav, som maatte rejse sig af en jævnt fremskridende Udvikling.» Men hertil maa svares, at det dog bør være en aldeles frivillig Sag, om Folk ville anbringe deres Penge i nye Aktier eller ej; men en Udvidelse af Aktiekapitalen, der foregaaer ikke ved Tegningen af nye Aktier, men ved at forøge hver enkelt Akties Indskudsbeløb ved at indeholde Noget af det Aktionæren tilkommende Udbytte og saaledes efterhaanden forhøje Aktiebeløbet fra 100 til 110 og 120 pCt., er og bliver en Tvangsforanstaltning, der kun kan forsvares ved en haard Nødvendighed. Det maa jo erindres, at enhver Udvidelse af Aktiekapitalen medfører en Forringelse af Udbytte; thi den saaledes ind-

skudte Kapital vil kun kunne give den almindelige Diskonto i Rente. Det er ved en Forøgelse af de deponerede Midler, at Banken skal søge at udvide sin Virksomhed, og det er herved, at Aktionærerne skulle kunne vinde et større Udbytte af deres indskudte Kapital, end de kunde erholde ved at anbringe den i Prioritets- eller Stats-Obligationer. Hertil udfordres, at Deposita udgjøre et klækkeligt Beløb i Forhold til Aktiekapitalen; men dette er saa langt fra Tilfældet i Nationalbanken, at de kun svare til omtrent $\frac{1}{4}$ af Aktiekapitalen, langt mindre end i de allerfleste andre Banker. Nu at forøge denne er da at tilvejebringe et for Aktionærerne endnu ugunstigere Resultat. Andre Banker — og det selv Banker, der ikke have noget Seddelmonopol — kunne paa Grund af det særdeles gunstige Forhold imellem Deposita og Aktiekapital, d. v. s. fordi denne kun udgjør en Brøkdelen af, hvad Deposita beløbe sig til, ikke blot give deres Aktionærer et lige saa stort og større Udbytte som vor Nationalbank; men man ser ikke saa sjældent, at de foruden et stadigt aarligt Udbytte af ca. 10 pCt. fra Tid til anden have kunnet udbetale en extra-«bonus» til Aktionærerne, hvorved disse efterhaanden have faaet en væsentlig Del af deres indskudte Kapital tilbagebetalt og dog vedblivende ere Aktionærer for det samme Beløb. Vor Nationalbank, som trods sit Seddelmonopol næppe giver saa stort et aarligt Udbytte som hine, gaaer den modsatte Vej; naar der omsider er bleven opsparet et saa stort Overskud, som i Almindelighed anses for et rimeligt Maximum af Reservefond (10 pCt. af Aktiekapitalen), hvorfor man standser al yderligere Henlæggelse og fremtidig fordeler hele Aarsudbyttet, konfiskerer den hele Overskudskontoen til Fordel for Aktiekapitalen — og lader Aktionærerne be-

gynde forfra med at danne en ny Reservefond. Og denne Fremgangsmaade er saa meget uheldigere, som den skjuler Aktiekapitalens sande Størrelse og giver Udbyttet Udseende af at være større, end det virkelig er. Dersom Overskudskontoen ligefrem tilgodeskreves Aktiekapitalen med ca. 10 pCt. af hver Aktie og Udbyttet sættes i Relation hertil, vilde det blive klart for Alle, at det Udbytte, der nu kaldes t. Ex. 9 pCt. i Virkeligheden kun er 8 pCt. af den indbetalte Kapital. Under alle Omstændigheder er Forandringen i Øjeblikket en Forringelse af Aktiernes Værdi; thi Aktionærerne havde nu al Grund til at antage, at det Tidspunkt omsider var kommet, da de aarlige Henlæggelser til Reservefonden kunde ophøre og det hele Aarsudbytte fordeles imellem dem — hvad der sikkert ogsaa vilde være bleven Tilfældet, dersom ikke denne Forandring var indtraadt. Forøgelsen af det udækkede Seddelbeløb vil saaledes vistnok saa langt fra vise sig at være en Aktionærernes indrømmet Fordel, at den tværtimod giver dem Udsigt til et slettere Udbytte i Fremtiden, end de uden den vilde have kunnet faa. Kun i det Tilfælde, at det Beløb, der nu fremtidig skal henlægges til den nye Overskuds-Konto, som skal dannes, ikke sættes højere end til Renten af de 3 Mill. Kr., — altsaa til omtrent 120,000 Kr. — vil Aktionærernes Stilling ikke forringes. Vi maa derfor indtrængende opfordre Bankbestyrelsen til at indskrænke det Beløb, der aarlig skal oplægges, til den nævnte Sum, der ogsaa i sig selv vil være fuldkomment tilstrækkelig. At gaa ud herover vilde være en Uret mod Aktionærerne, hvis Tarv Repræsentantskabet dog ogsaa skal varetage.

Man vil maaske nu netop gjøre det gjældende som en Ros for Bankbestyrelsen, at den mere har set paa

Samfundets Tarv end paa Aktionærernes. Men det maa da bestemt hævdes, at den trufne Foranstaltning saa langt fra er i Samfundets Interesse, at den endog snarere let kan blive til dettes Skade. Det er ikke i Samfundets Interesse uden stræng Nødvendighed at kræve Noget gennemført, der truer Aktionærerne med et mindre gunstigt Resultat af Virksomheden end hidtil. Thi Bankbestyrelsen vil da let, for nu ogsaa paa den anden Side at fyldestgøre Aktionærernes berettigede Fordringer, — og Bankbestyrelsen vil være saa meget mere fristet hertil, som den ikke kan undlade at tage Hensyn til det Faktum, at de allerfleste Aktionærer utvivlsomt have kjøbt deres Aktier til en Pris af 160 à 170 pCt. (allerede i 1846 stode Bankaktierne i 170 à 180 og de have siden kun sjældent staaet under 160), og at altsaa et nominelt Udbytte af 8 à 8½ pCt. kun giver Aktionærerne 5 pCt. af deres Penge, eller til, at en yderligere Nedgang i Aktiernes Kurs vil være ensbetydende med en Svækkelse af Bankens Kredit, — fristes til at træffe Dispositioner, der kunne skaffe et bedre Udbytte, men som ingenlunde ere i Samfundets Interesse, saaledes enten ved at holde Diskontoen højere, end nødvendigt — hvad Nationalbanken hertillands utvivlsomt har Magt til —, eller formindske Kassebeholdningen til et betænkeligt Minimum, eller indlade sig paa fordelagtige, men risikable og lidet bankmæssige Dispositioner. Og i saa Fald bliver den trufne Foranstaltning afgjort til Skade for det hele Samfund. Og herpaa maa der lægges saa meget mere Vægt, som der, selv om noget Saadant ikke skulde blive Tilfældet, ikke vil kunne paavises nogen virkelig Fordel for Samfundet ved den trufne Foranstaltning.

Bankbestyrelsen peger imidlertid endnu paa en Grund

til den foretagne Tvangsudvidelse af Aktiekapitalen — og vi fejle maaske ikke ved at antage, at dette vel endog snarest har været Hovedmotivet dertil. «Da en Udvidelse af Seddelmassen paa Basis af Kontingentsystemet, siger den, ikke vil bevirke nogen Forøgelse af Metalfonden, turde der være saa meget mere Anledning til at bevare det Forhold, hvori den ikke fuldt med Metal funderede Seddelmasse staar til Bankens egen faste Kapital. De bestaaende Regler fastsætte den førstnævnte til 27 Mill. Kr., medens Bankens Aktiekapital paa det Nærmeste udgjør eller vil komme til at udgjøre samme Sum. Endskjønt Seddeludstedelsesretten i Forhold til Aktiekapitalens Størrelse her i Landet, saa vidt vides, er mere begrænset end i nogen anden evropæisk Stat, hvor denne Rettighed er lagt i en enkelt Banks Haand, vilde det formentlig dog være rettest og i Overensstemmelse med den hos os hidtil fulgte sunde Bankpolitik at binde som en Banken tilhørende fast Kapital en Sum af samme Størrelse som den, der agtes tilvejebragt ved en større Seddelfrihed, saa at Forholdet imellem de nævnte tvende Faktorer kunde forblive uforandret.» Imod hele denne Udtalelse maa vi nedlægge en bestemt Indsigelse. Vi skulle ikke opholde os ved det noget Besynderlige i at tale om, at den foreslaaede Udvidelse af Seddelemmissionen «ikke vil bevirke nogen Forøgelse af Metalfonden», eftersom den jo netop gik ud paa og havde til Hensigt at frigjøre en Del af Metalfonden og lade denne strømme bort, uden at Seddelmassen derfor maatte formindskes. Men vi maa protestere imod at det skulde være en Konsekvens af den hidtil fulgte Bankpolitik — og overhovedet kræves af en sund Bankpolitik — at der til en Udvidelse af det effektdækkede Seddelbeløb skulde svare en Forøgelse af Aktiekapitalen.

At disse to Størrelser i dette Øjeblik netop vare lige, var en ren Tilfældighed, og det har saa langt fra været «den hidtil fulgte Bankpolitik» at holde dem lige store, at dette kun har været Tilfældet fra 1854 af — d. v. s. at det netop først blev Tilfældet, da man sidst gav nye Funderingsbestemmelser, men ingenlunde tidligere. Og at det overhovedet skulde være en sund Bankpolitik at bevare dem lige store, maa ligeledes bestemt benægtes. Ganske vist er dette Tilfældet i England, som vi uheldigvis have taget til Mønster i vor Bankordning; men det vil næppe findes at være Tilfældet andetsteds. Som et Exempel instar omnium skulle vi nævne den tyske Rigsbank, der netop er mere rationelt anlagt end nogen anden monopoliseret Seddelbank, fordi den ikke som de fleste af disse er oprunden af tilfældige Mellemværender med Regeringen. Dens Aktiekapital blev fastsat til 120 Mill. Rmk., medens den blev berettiget til at udstede et Beløb af 250 Mill. Rmk. uden tilsvarende Metaldækning. Det maa endog siges, at det vilde være alt andet end «sund» Bankpolitik at fastholde, at disse to Størrelser ogsaa i Fremtiden skulde følges ad og holdes lige store. Aktiekapitalen bør afpasses efter den hele Bankvirksomhed og staa i et passende Forhold til de Midler, hvormed denne drives, og herved bliver der da lige saa fuldt at tage Hensyn til dens Deposita som til dens Seddelemmission. Det er overhovedet en Ulykke, at man i Almindelighed endnu ikke har lært at indse dette og i det Hele taget at se, at det er af fuldt saa stor Vigtighed at sikre den egentlige Bankvirksomhed og betrygge Foliokreditorernes Stilling som at sikre Seddelkreditorerne. De Ulykker, som en overdreven Seddeludstedelse har bragt over de fleste evropæiske Lande, have i den Grad indskjærpet

Nødvendigheden af at sikre Samfundet imod en overdreven Benyttelse af Seddelkrediten, at man derover næsten synes at have tabt Synet for, at Misbrug af den almindelige Bankkredit er fuldt saa faretruende for Samfundet og i Virkeligheden mere eller mindre har været den egentlige, dybere liggende, Aarsag til Seddelulykkerne. Man har anset det for rettest i den Grad at binde Bankbestyrelsens Hænder overfor Seddelemmissionen, at denne er bleven en rent mekanisk Virksomhed, man betror ikke Bankbestyrelsen at udstede en eneste Seddel uden at lægge en tilsvarende Mængde Metal istedet — og man synes aldeles ikke at se, at Bankbestyrelsen har det i sin Magt at gjøre akkurat de samme Ulykker ved at udstede Anvisninger og Bank-Sola-Vexler. Og endnu mindre synes man at se, at selv bortset fra disse Kreditmidler kan Bankbestyrelsen bringe Banken i den mest prekaire Stilling af Verden ved sine almindelige Kreditoperationer og særlig sine Dispositioner over de deponerede Indlaan, — at Banken herved i et givet Øjeblik kan blive insolvent, saaledes som Bank of England tre Gange har været nær ved at blive og ufejlbarlig vilde være bleven, om man ikke hver Gang havde ophævet selve de Funderingsbestemmelser, som man betragter som det sikre Værn imod alle Ulykker, — samt at der ingen sikrere Vej gives til fuldstændig at nedbryde Tilliden til Sedlerne og frembringe en Seddelpanik af den værste Art!

Det er nu selvfølgelig ikke vor Mening, at der skulde være nogen virkelig Fare for, at Nationalbankens Bestyrelse begik saadanne Misgreb, eller at man skulde søge at binde Hænderne paa den ogsaa overfor de almindelige Bankoperationer paa samme Maade som overfor Seddeludstedelsen, men tvert imod at paapege,

hvor urimeligt og taabeligt det er, ikke at ville betro den Bestyrelse, til hvis Ledelse af den hele egentlige Bankvirksomhed man blindt og ubetinget fortror sig, den allermindste Myndighed til endog i et meget indskrænket Omfang at øve Indflydelse paa Seddeludstedelsens Regulering efter Omsætningsforholdenes Krav, og at man vedbliver indtil Overflødighed at forøge og atter forøge Garantierne imod Misbrug af Sedlerne, medens man aldeles ikke bekymrer sig om at gøre det Allermindste for paa den øvrige Bankvirksomheds Omraade at forhindre Misligheder, som dog Erfaringen fra 1857 har vist ikke at ligge helt udenfor Mulighedens Grænser. Istedenfor at arbejde paa at give Seddelkreditorerne endnu en yderligere, i Virkeligheden aldeles overflødig Garanti, ved at binde de tre Millioner urørligt for Bankbestyrelsen, havde det været rigtigere at forsøge at sikre Foliokreditorernes Stilling. Og dette kunde være sket, som tidligere antydte, ved at stille Fordring om en stærkere Kassebeholdning end den, der til sine Tider har været tilstede. Overfor Foliokreditorerne er Kassebeholdningen, hvad Metalbeholdningen er for Seddelkreditorerne. Men medens man søger at holde denne paa en urimelig Højde, lader man hin bevæge sig, som den vil, og stundom svinde ind til et ængsteligt Minimum. Thi dette maa det kaldes, naar den — som Tilfældet har været t. Ex. i et Par Maaneder i 1875 og senest i December 1876 — gaar ned under 2 Mill. Kr. Vel protesterede Etatsr. Levy i Nationaløkonomisk Forening stærkt imod at dette blev kaldt en utilbørlig ringe Kassebeholdning, idet han henviste til, at Banken jo desforuden havde sin Vexelbeholdning, hvoraf der daglig forfaldt et ikke saa lille Beløb til Betaling (dog ordentligvis vel kun et Par hundrede tusinde Kroner

om Dagen) og navnlig sit Tilgodehavende hos «Korre-spondenter i Udlandet». Men det maa bestemt hævdes, at dette ikke er nogen virkelig Kassebeholdning, som haves kontant tilstede, men kun en Kassa-Reserve, der dog altid behøver nogle Dage for at komme tilstede — og under ugunstige Forhold maaske ikke komme tilstede. Ikke blot kan en Isvinter — stundom endog blot en Sne-storm — lægge Hindringer i Vejen herfor, men indtræffer en lokal dansk Krise samtidig med, tildels maaske som Følge af en almindelig evropæisk Krise, er det i alt Fald ikke utænkeligt, at Indkasseringen af Tilgodehavendet i Udlandet saa vel som Indbetalingen af forfaldne Vexler blive umulige. Man vil erindre, at det i 1857 ikke var Huset Pontoppidan i Hamburg, der støttede National-banken, men Nationalbanken, der maatte støtte Huset Pontoppidan. Og en Forøgelse af Kassebeholdningen ved Hjælp af de dagligt forfaldende Vexler er enstydigt med en fuldstændig Standsning af Vexeldiskonteringen paa et Tidspunkt, da denne maaske netop stiller store Krav. Og glemmes maa det ikke, at Nationalbankens Kontokurant er af en usikrere Art end de fleste private Bankers, fordi den utvivlsomt for en ikke ringe Del be- staar af de andre Bankers og Sparekassernes Kassebe- holdninger, der netop ved den første Frygt for en Krise i stort Omfang ville blive inddragne.

Det vilde derfor i langt højere Grad have bidraget til at betrygge Bankens hele Stilling, om man havde be- nyttet denne Lejlighed til overfor Foliokreditorerne at gennemføre Analogien af Bestemmelserne om Seddel- funderingen, for saa vidt disse gaa ud paa, at en vis Qvota af Seddelgjælden altid skal være dækket ved Metal, og bestemt, at en vis Qvota af Foliogjælden, — hvorved

det da nærmere maatte bestemmes, hvad der skal henregnes til denne —, altid skulde være tilstede som Kassebeholdning, med Tilføjelse af den yderligere, ligeledes fra Funderingsbestemmelserne hentede Bestemmelse, at det saaledes fastsatte Forhold, for saa vidt det ved en Maanedsopgjørelse viste sig ikke at være opretholdt, skulde være retableret inden den næste Maanedsopgjørelse. Herved vilde der lades Bankbestyrelsen den fornødne Frihed til at angribe denne Reserve i Tilfælde, hvor det netop gjælder om at bruge den og for hvilke den netop er bestemt, samtidig med, at den afholdes fra at formindske den altfor stærkt under rolige og normale Tilfælde, hvor den let forekommer overfladig eller dog mindre nødvendig og Bestyrelsen derfor let fristes til at gjøre en større Del af den frugtbringende og formindske den døde Kapital til det mindst mulige.

Sluttelig kunne vi ikke undlade at berøre en Udtalelse, imod hvis Rigtighed vi ligeledes maa rejse Indsigelse. Med Hensyn til vort Funderingssystem, hvorefter alle Sedler, der udgives ud over 27 Mill. Kr., skulle være fuldt dækkede med Metal, udtaler nemlig Bestyrelsen Følgende: «Hensigtsmæssigheden af dette Systems Anvendelse under vore Forhold er tilstrækkeligt godtgjort ved Erfaringen, navnlig i Henseende til den meget betydelige Fluktuation, der er i vort Seddelomløb før og efter hver Termin, som ofte beløber sig til 18—20 Mill. Kr.» Kan det ikke Andet end forbavse at se en saadan Udtalelse i og for sig fremkomme fra Bankbestyrelsen, maa det dobbelt forbavse at finde den i den samme Indstilling, i hvilken det kort iforvejen er udtalt, at «saa vel i flere af de senere Aars Efteraarsmaaneder som ogsaa i den sidst forløbne Juni-Termin, har Direktionen været nødsaget til ved forskellige

Operationer paa Udlandet (d. v. s. ved at gjøre Laan i Udlandet) midlertidigt at tilføre Banken forøgede Midler for at tilfredsstille de fremkomne Krav, — hvilket anses for uheldigt og betænkeligt, naar det saaledes regelmæssigt gjentager sig Aar efter Aar. Men Bankbestyrelsen kan dog vel næppe være blind for, at det netop er det saa højt priste Funderingssystem, der er den egentlige Gruud hertil og som bærer Skylden for denne virkelig højst beklagelige Nødvendighed, og at det netop er den i vore indre Omsætningsforhold naturlig begrundede «meget betydelige Fluktuation, der er i vort Seddelomløb før og efter hver Termin», som gjør det nødvendigt at optage Laan i Udlandet, som der ellers aldeles ingen Trang vilde være til. Det er da i allerhøjeste Grad at stille Forholdene paa Hovedet, naar man fremstiller det, man selv anerkjender for et uheldigt og beklageligt Forhold, som Bevis for Funderingssystemets Hensigtsmæssighed. Nej, man kan netop ikke forlange noget bedre Bevis for dettes fuldstændige Uhensigtsmæssighed og Urimelighed end det, der anføres af Bankbestyrelsen selv. Enhver, der kjender lidt til vore Omsætningsforhold, vil jo nemlig vide, at den berørte Fluktuation i Seddelmængden, der regelmæssig gjentager sig Aar for Aar og i Gjennemsnit af Bankaarene 1873—77 udgjør en Forskjel af henved 14 Mill. Kr. imellem Seddelmængdens Maximum og Minimum, skyldes en Udvivelse af den indenlandske Omsætnings Krav, der regelmæssig indtræder i Efteraarsmaanederne og — med noget mindre Styrke — henimod Juni Termin, og som følgelig ene og alene kræver en Forøgelse af Seddelmængden, medens en Forøgelse af Guldbeholdningen er aldeles unødvendig og helt overflødig, netop fordi det kun er til Brug i Indlandet, at de forøgede Omsætningsmidler midlertidig

behøves. Hvad der foranlediger Trangen hertil, er jo nemlig dels — for Københavns Vedkommende — Betaling af Husleje i sidste Halvdel af Oktober, dels — navnlig for Landets Vedkommende — Udbetaling af Tyendeløn den første November, dels og fornemmelig Terminen i December. I Foraarsmaanederne April—Juni gjentage om trent de samme Forhold sig; men i Efteraaret optræder den derved opstaaede Trang til flere Omsætningsmidler med saa meget større Styrke, som der da er Tale om Omsætning af Aarets Høst imellem Producenterne og Landets Købmænd. Derfor er Seddelmængden regelmæssig stigende igjennem Oktober og November Maaneder, indtil den i December naaer sit Maximum, der, som anført, i de senere Aar har været 13—14 Mill. Kr. højere end i Aarets mere rolige og normale Tider. Til at iværksætte disse Omsætninger behøves aldeles ikke Guld, og hele Bevægelsen kunde derfor foregaa med den største Lethed af Verden ved Hjælp af en midlertidig Forøgelse af Seddelmængden, — dersom ikke Funderingsbestemmelserne medførte, at en saadan kun kan finde Sted, naar Metalbeholdningen forøges i netop samme Omfang, saa at der altsaa af denne Grund — og ene og alene af denne Grund — maa hidskaffes Guld, hvilket, som Bankbestyrelsen selv oplyser, ofte kun kan ske ved at laane det i Udlandet — for at sende det tilbage igjen, saasnart Terminen er overstaaet!

Hvorledes kan da Bankbestyrelsen heri, i vort Fundingssystems Hovedfejl, finde et Bevis for dets Fortræffelighed? Ved en Betragtning, som vel ikke er absolut urigtig, men som er i høj Grad ensidig og vel skikkaet til at fremkalde Misforstaaelser. Har det end ofte sine Vanskeligheder at tilvejebringe Metal til fuldt at dække

en saadan Forøgelse af Seddelemmissionen,» hedder det i Indstillingen, — og i disse Ord godkjendes fuldt ud den Opfattelse af Seddelforøgelsens Grund og Anledning, som vi have fremsat —, «saa er det paa den anden Side et stort Gode for Omsætningen, at den ved Udførselen af Metal, i Modsætning til, hvad der vilde paahvile Banken under Brøksystemet, ikkun skal inddrages et Seddelbeløb af samme Størrelse som Afgangen paa Metalfonden.» Denne Betragtning er, saaledes fremsat, vel skikkaet til at styrke den hos Lægfolk ikke ualmindelige Formening, at de af Banken udstedte Sedler ikkun vende tilbage til den for at indløses med Guld. Saadanne Folk, der finde, at det gaar let nok for Banken at give dobbelt saa mange Sedler ud, som den lægger Guld hen, men ikke kunne begribe, hvorledes den atter skal kunne indløse 1 Mill. Sedler med $\frac{1}{2}$ Mill. i Guld, ville læse den citerede Udtalelse, som om den gik ud fra den samme Anskuelse. Dette er naturligvis langt fra Tilfældet; thi Bankbestyrelsen véd selvfølgelig bedre end nogen Anden, at det kun er en Del — og oftest endog kun en mindre Del — af de udstedte Sedler, der ad denne Vej vende tilbage. Da nemlig Banken giver Sedlerne fra sig som Laan, vender en stor Del af dem tilbage til den ved disse Laans Tilbagebetaling, uden at der noget eneste Øjeblik har været Brug for det Guld, der har maattet skaffes tilveje som Basis for Seddeludstedelsen, og uden at Nogen af dem, der suksessivt modtage disse Sedler, et eneste Øjeblik har tænkt paa at begjære Guld for dem. Det er nemlig i Almindelighed kun de, der have Betalinger at afgjøre i Udlandet og ikke kunne afgjøre disse ved Hjælp af danske Banksedler, der komme og fordrø dem indløste for at sende Guld til Udlandet. Men de Allerfleste af dem,

der modtage Sedler af Banken, t. Ex. for Vexler, som den diskonterer, modtage dem for dermed at afgjøre Betalinger i Indlandet, og de, der herved atter modtage dem af den oprindelige Ihænde-haver, lade dem paa lignende Maade gaa videre, idet de enten afgjøre en Gjæld dermed eller gjøre Indkjøb af Varer o. s. v. Komme Sedlerne omsider i Hænderne paa En, som ikke har nogen saadan Gjæld at afgjøre og heller ikke har Brug for dem til Indkjøb, men kan lægge disse Penge op, saa indbetaler han dem som Deposita i Banken — eller i en Sparekasse, der atter deponerer dem i Banken —, og saaledes vende ogsaa disse Sedler tilbage til denne, uden al den behøver at give Guld ud for at inddrage dem. Det er derfor en fuldstændig urigtig Forestilling, at Banken kun atter skulde kunne formindske den for en Tid forøgede Seddelmængde ved at indløse de udstedte Sedler med Guld og altsaa vilde komme i Forlegenhed ved ikke at have et netop tilsvarende Beløb af Guld i Behold. Den laaner disse Sedler ud og den modtager dem tilbage igjennem Indfrielsen af disse Laan eller som Deposita. Kun en Brøkdel af dem blive præsenterede til Betaling, og derfor er netop «Brøksystemet» saa fuldkomment stemmende med Forholdenes Natur og vides heller ikke at volde nogen særlig Vanskelighed eller Forlegenhed i de Lande, hvor det er indført. Naar derfor Bankbestyrelsen hentyder til saadanne Vanskeligheder, er det ingenlunde det almindelige, men kun et ganske særligt Tilfælde, som den har for Øje. Ordentligvis volder Brøksystemet ingen Vanskeligheder, fordi der samtidig med, at en Del af de udstedte Sedler præsenteres til Indløsning, strømmer en anden Del tilbage ved Tilbagebetaling af Laan eller Indfrielse af Vexler. En Vanskelighed opstaar altsaa kun,

dersom det Tilfælde indtræffer, at en vis Mængde Sedler præsenteres til Indløsning, uden at en tilsvarende Mængde bliver tilbagebetalt Banken. Men Erfaringen fra andre Lande, hvor Brøksystemet gjælder, viser, at Bankbestyrelsen i Almindelighed uden Vanskelighed kan regulere Seddeludstedelsen ved at bringe disse forskellige Klasser af Udlaan i det rette Forhold til hinanden, og at det ordentligvis aldeles ingen Forlegenhed volder, at enhver Metaludførsel maa ledsages af en mere end tilsvarende Seddelinddragning. Det maa jo ogsaa erindres, at det ikke er nødvendigt eller en Pligt for Banken altid at udstede Sedler i større Forhold, end den har Metal. Derimod er det øjensynligt — og nu ogsaa udtrykkelig anerkjendt af vor Bankbestyrelse —, at vort Funderingssystem, der kræver en Tilførsel af Guld, saasnart der i vore rent udenlandske Omsætninger behøves en større Seddelmængde, ofte bereder Banken Forlegenhed og tvinger til at benytte Bankens Kredit i Udlandet til at gjøre Laan, som i sig selv vare aldeles overflødige. Og dette styrker ikke Bankens Kredit i Udlandet og kan gjøre det vanskeligt for den at rejse Laan i Udlandet under Forhold, der virkelig gjøre saadanne til en Nødvendighed.

Herpaa vilde der altsaa netop raades Bod ved en Forandring af de urimelige, efter Forholdenes egen Natur aldeles ikke afpassede, Funderingsbestemmelser, der i England skyldes en abstrakt Theori, hvis Urigtighed Erfaringen slaaende har godtgjort. Bankens Stilling vilde vinde overordentlig i Fasthed og Sikkerhed, naar der var givet dens Bestyrelse en betinget Myndighed til at udstede det Seddelbeløb, som er nødvendigt til at fyldestgjøre det ekstraordinære indenlandske Omsætningskrav, uden fuld Metal-Dækning. At udfinde Grænserne for dette er ikke

vanskeligt. Et Blik paa de i «Danmarks Statistik» S. 320-25 meddelte Tabeller vil vise, at — som alt berørt — Seddelmængden hvert Aar i en Del af Aaret stiger en Del over det temmelig konstante Beløb, der kan betragtes som det ordinære. Medens Seddelmængden siden Septbr. 1872 i Almindelighed i de otte Maaneder af Aaret bevæger sig imellem 59 og 65 Mill. Kr., er den regelmæssigt i Juni samt Oktbr. — Dcbr. gaaet betydeligt op herover, indtil 74 à 75 Mill. Kr. Dette Overskud skyldes de foran berørte Bevægelser i vore indenlandske Omsætningsforhold; de kunne være mere eller mindre betydelige — i 1867—68 var saaledes Forskjellen imellem Maximum og den ordinære Seddelmængde kun 4,8 à 6,6 Mill. Kr., medens den i 1871—76 har været 8 à 10 Mill. Kr.; i 1877 synes atter det særdeles stærke Tryk, som Banken gennem sin høje Diskonto øver paa Pengemarkedet, at ville tvinge den indenfor snevrere Grænser —, men sikkert er det i alt Fald, at kun en Brøkdel, som oftest en temmelig ringe Brøkdel, af dette ekstraordinære Seddelbeløb vil blive krævet indløst med Guld, medens den overvejende Del deraf atter i Løbet af nogle Maaneder vil strømme tilbage til Banken gennem Indfrielse af de gjorte Laan eller som Deposita. En forstandig og hensigtsmæssig Funderingsbestemmelse vilde derfor give Bankbestyrelsen Myndighed til at udstede dette Seddelbeløb paa noget lignende Vilkaar, som nu gjælde for en eventuel Seddel-emission paa mindre end 48 Mill. Kr., nemlig imod at henlægge en Brøkdel af dette Beløb i Guld og at dække det Øvrige med gode Effekter i et stærkere Forhold. Dersom man saaledes bestemte, at Banken for et Seddelbeløb af 48 Mill. Kr. — for at blive ved det nu fastsatte Beløb — skulde have $\frac{2}{3}$ af Beløbet (18 Mill. Kr.) i Metal,

— at den derefter for et Beløb imellem 48 og 60 Mill. Kr. skulde henlægge et fuldt tilsvarende Beløb i Guld (altsaa indtil 12 Mill. Kr., i Alt for en Seddelmængde af 60 Mill. Kr. altsaa 30 Mill. Kr. i Metal), — og derefter bemyndigede den til ud over 60 Mill. Kr. at udstede Sedler imod at henlægge Halvdelen i Metal (alts. t. Ex. for overskydende 10 Mill. Kr. henlægge 5 Mill. Kr. i Metal, saa at der for 70 Mill. Kr. i Sedler kun behøvedes 35 Mill. Kr. i Metal), — hvorved endnu maa erindres, hvad ovenfor er berørt, at der naturligvis ikke vilde være nogen Forpligtelse for Bankbestyrelsen til at udstede dobbelt saa mange Sedler, som der haves Metal ud over 30 Mill. Kr., — saa vilde man komme til et særdeles hensigtsmæssigt Funderingssystem, der tillige gav vor hele Seddelcirkulation paa én Gang den fornødne Soliditet og den fornødne Elasticitet, og navnlig det første i højere Grad end de fleste andre Banker i Evropa. Til en saadan Reform af vore Funderingsregler tør vi vel endnu en Stund ikke haabe at ville komme; men én Gang vil man dog sikkert frigjøre sig for det Jernbaand, der nu til saa stor Skade for vore Omsætningsforhold er bleven lagt paa Nationalbankens Seddelemmission — og da vil man visselig undres over, at Nogen nogensinde har kunnet anse de nærværende Funderingsbestemmelser for hensigtsmæssige.

Den amerikanske „Social Science Association“.

(Korrespondance fra Saratoga.)

I.

Den amerikanske Social Science Association er stiftet for 12 Aar siden efter den engelske «Associations» Mønster, som var dannet i 1856—57 af Lord Brougham og nogle af hans Venner. Den er, som den engelske inddelt i 5 Underafdelinger: for Opdragelse, Sundhed, Handel og Finanser, social Økonomi og Jurisprudens. Der er kun den Forskjel, at Englænderne slaa «Handel og Finanser» sammen med borgerlig Økonomi, hvad maaske rettest kunde kaldes «huslig Økonomi», til en Afdeling «Økonomi», at de have et Annex for «Kunst», og at de endelig stille Jurisprudens først i Rækken. Amerikanerne sige, at de sætte den sidst, «fordi kun saa lille en Del af Livet i Amerika ordnes ved Lovgivniugen.»

Den amerikanske Association kan allerede pege paa store praktiske Resultater. Den har med største Held virket for Kvindernes højere Uddannelse, den praktiske Emancipation. Den kan foruden mange andre Forandringer i Samfundet og i Løvene pege paa den indgribende Reform, som Præsident Hayes nu har gjort til sin og sit Ministeriums vigtigste Opgave: «Civil Service Re-

form», det vil sige, Ophævelsen af den fordærlige Regel, der for 40 Aar siden indførtes af Præsident Jackson, at Embederne tilhørte det politiske Parti, der sejrede ved Præsidentvalget, og Organisationen af en fast Embedsstand. Den politiske Korruption i Amerika kan neppe skildres med for stærke Farver; den gjør Staternes Bestyrelse omtrent ligesaa dyr som de europæiske Landes, uanset at de næsten ere ganske fri for Udgifterne til Militærvæsenet, og den bringer Immoralitet ind i hele Livet. At Embederne følge den politiske Indflydelse, fordærver baade Embederne og Politiken: det bringer Folk til at være Politikere af Egennytte, som en Forretning og som en Forretning af den værre Slags, og det bringer Folk ind i Embederne, som Intet forstaa, og som ofte intet Andet gjøre end at plyndre og stjele. Nu har Hayes, som bekjendt, taget alvorlig fat paa denne Sag og har navnlig allerede forbudt alle Embedsmænd at være Medlemmer af de ledende politiske Komiteer m. M. Man haaber, at man, naar Reformen først er gennemført i Unionen, ogsaa skal faa den ført igjennem i Staterne og i Kommunerne, hvor det for Tiden gaar endnu værre til end paa Unionens Omraade. Det er Associationen for Social Science, der har bragt denne Sag frem og faaet Folket til at slutte sig til dem.

Associationen har sit faste Bureau i Boston, holder mange Sammenkomster i de enkelte Afdelinger og en Uendelighed af Komitemøder samt to aarlige Møder, et mere Forretningsmøde i Boston ved Nyaarstid og en stor aarlig Kongres i September. Denne holdtes iaar i Saratoga Springs i New York, Amerikas Vichy eller Baden-Baden, hvor man dels finder de største Hoteller i Verden, dels altid i Sommertiden finder en Samling af mange

Mennesker fra alle Dele af Staterne. Denne Gang var foruden den faste Stok fra Ny England, Massachussets, Connecticut o. s. v. samt fra Mellemstaterne, navnlig fra New York, tillige mødt Mange fra Vesten og første Gang efter Krigen tillige en Del fra Syden.

Man arbejdede stærkt i de Dage, man var sammen i Saratoga, fra Morgen til Aften. Mest læste man «papers». Dels er Veltalenheden ikke saa stor, som man skulde tro i et Land med saa gammel en Frihed som Amerika; Dannelsen har ikke været stor nok til at lære Folk at udtale sig med den elegante Form, som man f. Ex. træffer i Frankrig, end sige til at gjøre nogen ophøjet Veltalenhed almindelig. Dels mener man ogsaa at faa bedre Indhold, bedre reelle Bidrag til Sagernes Oplysning, naar Folk omhyggelig nedskrive og overveje, hvad de meddele. Mange af de talrige læste Afhandlinger vare ogsaa virkelig af stor Værdi. Derimod spillede det sociale Element en mindre eller næsten ingen Rolle ved den amerikanske Kongres, medens det ved slige Lejligheder i Evropa endog plejer at være det Vigtigste. Man kjendte ikke fælles Diners eller andre festlige Sammenkomster. Hvor man nuomstunder har slige i Amerika — saaledes ogsaa i Saratoga, hvor man privat spiste sammen — kjender man selv ved de overflødige Maaltider sjælden Vin eller andre Spirituosa, kun Vand. Det er Modsætningen til Drikkeriet ved andre Lejligheder og i andre Klasser, begge Dele lige lidt at anbefale. Kongressen aabnedes ved et Møde en Aften. Men medens man f. Ex. i Tyskland ved slige Kongresser aabner ved en «Bierkommerz» eller, hvis der er Damer med, endog ved en lille Dans, var det her et alvorsfuldt Foredrag af Foreningens Formand, «Honorable» David A. Wells.

Indledningsforedrag af David A. Wells.

Det Æmne, Præsidenten behandlede, var Økonomiens Forhold til den offentlige og private Moral. Han talte udførlig om den demoraliserende Virkning af Fortidens Ufrihed. Selv den amerikanske Frihedskrig skyldtes i Virkeligheden ikke saa meget den theoretiske Skattebevillingsret som den økonomiske Ufrihed, der fulgte med Datidens protektionistiske Anskuelser. Amerikanerne maatte ikke drive Fabriker og ikke, eller kun mod urimelige Afgifter, indføre de vigtigste Produkter. Manden og deriblandt mange af Amerikas første Mænd vare Smuglere. Da Taleren kom ned til den nyeste Tid, anførte han Exempler paa den Demoralisation, der fulgte med de slette Skattesystemer, baade de enkelte Staters direkte Skatter og især Unionens indirekte. Det er Forhold, hvori Taleren kunde tale med saa meget større Vægt, fordi han selv har været en af de høje Embedsmænd i Skattedepartementet. Allerede i Aaret 1864 kostede Korruptionen, der fulgte med det slette indirekte Skattesystem, man indførte under Krigen, Unionen rent ud over 50 Mill. D. Afgiften af Brændevin bragte man efter Haanden op til 1000 pCt. eller til det Tidobbelte af Produktionsværdien; men man fik saa næsten slet ikke Noget ind. Da man satte Skatten ned fra 2 D. pr. Gallon til $\frac{1}{2}$ D., bragte man derimod Udbyttet op fra 18 til 44 Mill. D.

David A. Wells er en udmærket Økonom. Ingen anden nulevende Økonom udmærker sig mere end han ved altid at have Overflod af positive Data og Beregninger paa rede Haand. Han kjender de enkelte Industriers Tilstand til Bunds, forstaar at fremskaffe de positive Data og at anvende dem. Ikke blot forstaar sagtens alle Ny-Englændere sig paa Forretninger; men Wells skal have

saa meget bedre særlig Indsigt, fordi han har begyndt sin Virksomhed som Lærer i anvendt Kemi ved et af Universiteterne. Først sent skal han være blevet omvendt til Frihandel og have slaaet sig paa Økonomi. Men saa meget mere ivrig er han. Han er nu Cobdenklubbens Sekretær for Amerika og den anerkjendte Fører for de amerikanske Frihandelsmænd.

Som saa ofte med Konvertiter, er Wells undertiden næsten altfor ivrig. Han vil i enkelte Tilfælde anvende de økonomiske Grundsætninger, Konkurrencen, hvor det ikke gaar an. Saaledes har han udfundet, at alle Skatter paa enkelte Erhverv væltes over paa Forbrugere, og han vil overbevise de amerikanske Farmere om, at de godt kunne paatage sig hele Skattebyrden; de faa Erstatning for den; ikke blot Huskatten ogsaa Skatten paa Jord skulde blive væltet over. Han har virkelig faaet denne Lære noget udbredt og vil ikke gjerne lade sig overbevise om, at han slet ikke her har Ret, at der her er Noget, som hedder Monopol- og Nødpriser. Saaledes var det ogsaa lovlig stærkt, naar han i nævnte Indledningsforedrag — som før ved andre Lejligheder — udviklede, at Adam Smith var den største Moralist og Reformator efter Jesus Christus. Og det var ungdommeligt og eksklusivt engelsk at tro, at Økonomiens Forhold til Moralens ikke var behandlet før i Videnskaben.

Pengevæsenets Ordning.

Ingen økonomiske Spørgsmaal har i Amerika større Interesse end de to: om Sedlernes Indløsning med ædelt Metal og om Frihandel. Den store Tilbagegang, der her har været i Forretningerne og overalt i den hele Velstand og Fortjeneste i de sidste Aar er en naturlig Følge dels

af Krigen dels af den hele stærke Udvidelse og Spekulation. Men den er i høj Grad blevet forværret ved den forskrækkelige Lovgivning, som har gjort Papirspengene uindløselige, og som har indført en svækkende og demoraliserende Beskyttelsestold. Kongressen har vedtaget en Lov om, at Sedlerne skulle gøres indløselige d. 1ste Jan. 1879, og det Metal, der nu er Basis i Staterne, og som altsaa her maa antages at ville blive benyttet, er Guld. Nu agiterer man imidlertid af alle Kræfter dels mod Indløsningen, dels paa at gøre det billigere Sølv til Basis. Det er især vestlige Stater, hvori disse Anskuelser ere herskende. Man har der Brug for Kapital, laaner og skylder og arbejder, og man mener, at flere og billigere Penge ville fremme Arbejdet og i ethvert Tilfælde hjælpe Debitorerne.

Stanley Jevons, den udmærkede økonomiske Professor ved den lærde Anstalt i Manchester og ved det examinerende Universitet i London, havde sendt en Afhandling, hvori han sagde omtrent Alt, hvad der fornuftigvis kunde siges Amerikanerne for at overbevise dem om det Forstandige i at bevare Guld som Basis: Den Plan for hvilken Italieneren Cernuschi har agiteret saa meget i de forenede Stater, at Nationerne skulde komme overens om et bestemt Værdiforhold mellem Guld og Sølv, er ikke praktisk. Der er ingen Udsigt til, at Tyskland igjen skulde ville forandre sin ny Guld møntfod. Rusland og flere andre evropæiske Stater kunne for Tiden hverken anskaffe sig Guld eller Sølv. Frankrig har kjøbt Guld nok. Og England er altid, endogsaa paa det Urimeligste, konservativ i Pengevæsenet; trods alle øjensynlige Fordele har det ikke en Gang villet indføre Decimalsystemet; det har ikke villet adoptere de fortræffelige skotske Sedler;

det nægtede for nogle Aar siden den ubetydelige Forandring i et Pund, som vilde have ført til et internationalt Møntsystem. Det var derfor ørkesløst at tænke paa et almindeligt dobbelt Møntsystem. Antog de Forenede Stater alene dette, vilde det sige, at de tog det billigste Metal, Sølv, og saaledes skilte sig fra den øvrige civiliserede Verden, ikke blot fra Evropa, men selv fra Australien og Syd-Afrika. Sølv var derimod mere udsat for Forandring i dets Værdi. Han erindrede om Resultatet af en enkelt Mine som Comstock. Ved Sølv virkede Fremskridtene i Mekanik og Metallurgi noget i samme Retning som ved Jernproduktionen. Guldet fandtes spredt over saa uhyre Steder, at det ikke var saa let paa én Gang at forøge dets Frembringelse. Man behøvede paa den anden Side ikke at frygte, at man ikke skulde faa Guld nok. Der var ingen Udsigt til, at Frembringelsen skulde tage meget af. Han var tilbøjelig til med Bagehot ikke at anse Beregningerne over Produktion og Mængder i Brug for det Papir værd, paa hvilke de vare skrevne. Betragter man dem, vise de imidlertid, saaledes Dana Hortons Beregning, en Produktion af 60 Mill. D. Guld mod 30 Mill. Sølv. Til Indløsningen af Sedlerne behøvede man i Virkeligheden ikke meget Guld, kun hvad der udfordredes til Betalinger i Udlandet. Han anførte som Exempel, hvad han havde set i de skandinaviske Lande, hvor man kun havde Guld i Bankerne, Sedler og Skillemønt mellem Folk. I Amerika var det tilstrækkeligt, naar Regeringen vilde gjøre sine Sedler indløselige; det var nok, naar man kunde faa Guld til de udenlandske Betalinger paa nogle af de vigtigste Pladser. Det kunde være godt, som Prof. François Bowen har foreslaaet, at gjøre 5 D. lig med et Pund Sterling; men det var dog et Spørgsmaal, om man ikke hellere for den

kommende Mulighed, et internationalt Møntsystems, Skyld burde gjøre den lidt mindre, lig 25 francs. Men fremfor Alt anbefalede han at holde sig til Guldet og at overlade Sølv et til de østlige Nationer, der ere for fattige eller for uvidende til at indføre Guldet.

B. F. Nourse fra Boston gav i en udførlig Afhandling en Oversigt over Udviklingen af de to Metaller Prisforhold. Det var ubetinget at foretrække at have begge Metaller som Grundvold for Verdens Pengevæsen. Hvad vilde Følgen blive af at formindske de 7000 Mill. D., som man kunde anslaa den samlede Pengemængde til, med 3500 Mill.? England maatte se paa Verdenshandelens og paa Indiens Interesser, der begge krævede Sølvets Anerkjendelse. Skulde en international Overenskomst imidlertid være umulig, maatte Amerika paa ingen Maade alene tage dobbelt Møntfod. Det var det Samme som at tage Sølv alene til Grundlag, vilde gjøre Landets Penge fluktuerende i Værdi og vilde være uklogt og urigtigt overfor Statens Kreditorer. Ved Udtrykket Mønt overfor Kreditorerne havde man kun tænkt paa Guld; Ingen talte om at bruge Sølv, før det faldt i Værdi. De uindløselige Papirspenge havde været den forfærdeligste Nationalulykke. At tage Sølv uden international Overenskomst vilde være det Samme som nye "greenbacks."

En Mr. George A. Potter fra New-York vilde have Sølv adopteret af Amerika uden Hensyn til de andre Nationer. Frankrig havde staaet sig ved at bruge begge Dele. Begge Metaller vare skabte af Vorherre til at blive brugt.

Dr. E. W. Wrigth fra Washington forklarede, at det kun var Bankiererne og Pengemændene i Amerika og i Evropa, i hvis Interesse det var at faa Guld til at spille med.

Mr. Pongne fra Boston holdt ogsaa paa Sølvet og søgte at vise, at dettes Værdi snarere var mindre usikkert end Guldets. Pengene bleve nu ved Overgangen til Guld-møntfoden dyrere og dyrere til stor Skade for Industrien og for Debitorerne.

Disse Herrer bleve kraftigen imødegaaede af Hr. Roach fra Boston og navnlig af den gamle Pengemand Samuel B. Ruggles fra New-York, som paa det mest Indtrængende advarede mod at lade Amerika alene antage den dobbelte Møntfod. Man havde i sin Tid paa den internationale Møntkonference i Paris, hvori han havde taget Del paa Amerikas Vegne, ikke tænkt paa Sølv. Først da det begyndte at falde i Værdi, havde visse Bankierer af Hensyn til deres private Interesse begyndt at holde paa det. Han erindrede om, hvorledes den latinske Mønt-Union, da Sølvet faldt i Værdi, navnlig ved de Parieus Advarsler, blev drevet til at indskrænke dets Udmøntning og derved praktisk at sætte det ud af Systemet. Han ansaa, i Modsætning til Jevons, ikke en international Overenskomst for umulig enten med den latinske Union eller med England, der var nødt til at tage Hensyn til Sølvet i Indien. Overenskomst med en af disse to Magter var nok.

Toldreformen.

Henry D. Hyde, en højere Toldembedsmand fra Boston, meddelte en Afhandling om tekniske Forhold ved Told-væsenet, hvori han navnlig stærkt fremhævede de næsten uovervindelige Vanskeligheder ved Værditolden.

Hamilton A. Hill fra Boston fremstillede de engelske Navigationsloves Historie og paaviste, at det var aldeles

samme Argumenter, man nu anvendte for at bevare Indskrænkningerne i Amerika.

Horace White, den tidligere Udgiver af «Chicago Tribune», talte om Grundene til den i Amerika herskende Krise og Nød. Alene ved Jernværkerne var en Kapital af over 100 Mill. Doll. fuldstændigt ubenyttet, og der var flere Arbejdere uden Beskæftigelse i Amerika end i England og Tyskland tilsammen. De uindløselige Papirspenge havde i sin Tid stimuleret Spekulationen og derved atter forværret Krisen. Nu forhindrede Beskyttelsestolden navnlig Helbredelsen. Den var som en Sandbarre foran en Havn. Amerika trængte navnlig til at sælge; men det kunde det ikke, saalænge det ikke ville købe. Kullene vare billigere i New-York end i London, i Filadelfia end i Manchester, i Pittsburg end i Sheffield. Det var ogsaa overlegent med Hensyn til Frembringelsen af Jern. Dets Levnetsmidler kunde taale 1200 Miles Jernbanefragt og 3000 Miles Transport til Søs. Dets Arbejdere stode i Duelighed og Opfindelsesevne snarere over Englænderne. Landets Dygtighed til at konkurrere var anerkjendt ved Udstillingen ifjor. Beskyttelsesmændene vare ligesaa fornuftige som om de havde ment, at den økonomiske Udvikling vilde blive fremmet ved en Ulykke som Chicagos Brand.

J. S. Moore, Frihandelsforfatter i «Evening Post», meddelte Exempler paa den urimelig høje Beskyttelsestold, der undertiden kunde gaa op til flere hundrede Procent. Kongressen havde ofte ikke vidst, hvad den indrømmede Fabrikanternes Andragender. For Øjeblikket findes der en umaadelig Overproduktion, som trænger til Afsætning. I 1860 frembragte den amerikanske Industri Værdier til Beløb 1800 Mill. Doll., hvoraf der udførtes for

39 Mill. I 1877 frembragtes der lavt regnet for 4000 Mill. Doll., hvoraf der kun udførtes for 78 Mill. Man havde aldrig kjendt en saadan Overflod af Kapital paa Pengemarkedet: man havde ikke Tillid til Anvendelserne i Industrien. Som Exempel paa, hvorledes Salg følger med Kjøb, nævnte han Handelen med Venezuela, hvis Artikler, Kaffe og Huder, vare blevne gjort toldfrie i de Forenede Stater i 1870 og 72. I 1876 var baade Indførsel til og Udførsel fra Venezuela omtrent tre Gange saa stor som i 1870. I endnu større Forhold kunde ved en forandret Toldlovgivning, Udførslen til Avstralien, Chili og Indien forøges.

Foreningen for «Social Science» har som saadan ikke villet tage Parti i Frihandelssagen. Da den fremmer Videnskaben, arbejder den imidlertid middelbart for Frihandel. Da Foreningen imidlertid ikke kunde optræde ligefrem som Agitationsforening, havde man fundet det rigtigt at indbyde til et særligt Møde af Frihandelsmænd, i hvilken Anledning man suspenderede «Social Science Associations» Møde i nogle Timer.

Dannelsen af en almindelig amerikansk Frihandelsforening.

Frihandelsmødet leledes af Nathan Appleton fra Boston og endte med Udnævnelsen af en Komité paa 13 Medlemmer med David A. Wells som Formand og Abraham L. Earle som Sekretær og med Vedtagelsen af en Række Resolutioner, der blev bragte i Forslag af en Komité, bestaaende af David Dudley Field, en bekjendt fremragende Advokat og Politiker fra New-York, Parke Godwin, en bekjendt Forfatter og Literat fra New-York, Horace White

og Francis A. Walker, en ung General fra den store Krig og en fremragende Nationalekonom og Statistiker.

Resolutionerne erklærede, at den nuværende økonomiske Tilbagegang tildels skyldtes den uheldige økonomiske Lovgivning, som forhindrede Landet fra at udføre Overskuddet af sin Produktion og som ligeledes forhindrede billigt Indkøb af og billig Bygning af Skibe. Man maatte tage Hensyn til de Interesser, der vare voxede op under de sidste sexten Aars uheldige Lovgivning; men man var overbevist om, at Beskyttelsen allerede havde gjort alt, hvad muligt var, for disse Interesser og at ogsaa de trængte til en alvorlig Revision af Tarifen. Man anbefalede Handelstraktater med de forskellige Lande og en liberal Fornyelse af Traktaten med Kanada. Man opfordrede til Dannelsen af lokale Foreninger som igjen skulde samles i en større.

Parke Godwin talte om Kampen for fri Jord, frit Arbejde og fuld Frihed i Erhverv. Man skulde føje denne sidste Frihed til de to andre og vise sig værdig den stolte Gave, som Franskmændene havde skjænket Amerika, den kolossale Frihedens Statue, hvis Fakkelt snart skulde oplyse Indløbet af Amerikas første Havn.

David A. Wells anførte som Exempel paa Omsætning, der vilde kunne gøres med Fordel, Handel med Kina: det Stykke Bomuldstøj, der udgjør en simpel Kinesers hele Klædning, koster i Kina en Mands Arbejde i en Maaned, i Amerika en Mands Arbejde i en Dag, nemlig en Tredjedel af en Dags Arbejde til selve Arbejdet, en Tredjedel til Materiale m. m., en Tredjedel til Transporten. Han erindrede fremdeles om Urimeligheden af Afslutning paa den lange Grænse overfor Kanada. Han vilde give

sit Hoved paa, at Velvære skulde vende tilbage i Landet, inden fire Aar vare gaaede, naar man maatte faa Lov at afskaffe visse skadelige Love.

De ovennævnte Resolutioner vedtoges enstemmigt.

I Frihandelssagen, hvor hele Syden og samtlige vestlige Stater paa en enkelt nær ere enige med Intelligensen og Handelsstanden i de østlige Stater, er man overbevist om, at man allerede i den kommende Kongres vil opnaa betydelige Resultater.

„Det tyske Socialdemokrati: Dets Historie og dets Lærdomme.“

Franz Mehring: Die deutsche Socialdemokratie. Ihre Geschichte und ihre Lehre. Eine historisch-kritische Darstellung. Bremen, Schünemann, 1877. (230 S.)

Om Franz Mehring, en talentfuld Journalist og Føljetonist, er eller har været Politispion og en af Reptiliefondets Stipendiater — hvad hans Fjender blandt Socialdemokraterne paa-staaa —, derom kan Anm. ikke vide noget Sikker. Imod denne i og for sig lidet rimelige Antagelse taler den foreliggende Bog, forsaavidt den i en endog ikke almindelig Grad gjør Indtryk af at være skrevet af en ærlig Mand; for Rigtigheden af de socialdemokratiske Beskyldninger kunde maaske tale det ganske vist ikke helt almindelige Personalkjendskab, Forf. viser sig at være i Besiddelse af; men dette har han vel tildels erhvervet sig derved, at han en Tidlang har staaet i Forbindelse med det socialdemokratiske Parti, omend denne Forbindelse aldrig er gaaet ud over den levende, men rent menneskelige Interesse, med hvilken han fulgte Socialdemokratiets Skjæbne i det Enkelte. Forf. har i sin Ungdom næret Beundring for Lassalle og haabet, at der af Lassalle'ismen kunde udvikle sig et nationalt Arbejderparti. Hin Beundring har han bevaret nogle Rester af; dette Haab har han maattet lade falde; men han mindes dog endnu, at der ogsaa blandt Socialdemokraterne findes mange begejstrede, ædle, forstandige

og dygtige Mænd. Forf. hører nu til Socialdemokraternes bestemte Modstandere, til «den frisindede og patriotiske Borgerstand»; men han søger dog at bekæmpe dem paa en anstændig Maade, og indrømmer, at hans nuværende Venner jævnlig fuldstændig misforstaa Socialdemokratiet, ligesom de ogsaa for en stor Del betjene sig af en baade uklog og utilstedelig Bekæmpelsesmaade (Politifølgelsen). Bogen skjæmmes ved nogle Selvmodsigelser og andre Fejl; men Forf.s Bestræbelser for at yde Modstanderne Relfærdighed, hans Anerkjendelse af hans Venners Fejl, Maadeholdet i hans Domme, i Forening med hans Personalkundskab og den ret tiltalende og dygtige Fremstillingsmaade gjør hans Bog ikke til et meget betydeligt Værk men til et ret læseværdigt lille Skrift.

Bogens historiske Afsnit omfatter navnlig Tidsrummet 23. Maj 1863 (o: Stiftelsen af «den almindelige tyske Arbejderforening», der saa beskedent begyndte med kun at forlange almindelig Valgret) til d. 26. Maj 1875 (o: Proklamationen af det yderligt gaaende Gothaer-Program). Lassalle er altsaa det første Navn, der træder os imøde; «det er,» siger Forf. med en betydelig Overdrivelse «ved denne autokratiske Mands energiske Vilje, at det tyske Socialdemokrati blev stampet frem af en endnu steril Jord.» Hvad der navnlig giver Forf. Sympathi for Lassalle, er det, at denne holdt paa det Nationale, paa den «skjønne» nationale Ide; — for den «marvløse» internationale Marx'ske Socialisme, har Forf. ingen Forstand. Det, hvorefter Nationalekonomerne, i det Mindste af Frihandels-skolen, dog ellers plejer at være enige, at de forskellige Lande ere solidariske, betegnes af Forf. som en «Frase». Da Marx nu i Overensstemmelse med de liberale Nationalekonomer hylder den «iskolde» Kosmopolitisme, kan han, «den internationale Kommunist», ikke glæde sig ved en saa skaansom Behandling som Lassalle, «den nationale Socialist.» Alligevel har i de sidste Aar Marxianerne vundet Terræn fra Lassalle-anerne: Vel har Internationales organiserende Virksomhed været meget ringe i Tyskland; men en ideel Propaganda er dog udgaaet fra den: «Tyskerne har nu altid en uovervindelig Tilbøjelighed til at generalisere, at theoretisere, at opfatte alle

Ting i det mest principielle, filosofiske, dybsindige Lys, — og hvad vilde Lassalles beskedne Program sige imod Internationales paradisiske Fremtidsbilleder.» — Efter at have i skildret os Lassalle og Marx, den «almindelige tyske Arbejderforening» og «Internationale», fortæller Forf., hvorledes v. Schweitzer ikke uden Held søgte at bringe Orden i den Forvirring, der opstod efter Lassalles Død. Schweitzer kaldes «den Værdigste» efter Lassalle og omtales i det Hele med ikke ringe Anerkjendelse. At den flintdannede, begavede, kundskabsrige Adelsmand, hvis Væsen var gennemtrængt af verdensmandsagtig Skepsis og Nydelsessyge, kunde bekvemme sig til at indlade sig med Socialdemokraterne, synes gaadefuldt. Han gjorde det maaske, fordi han i det politiske Liv fandt samme Pirringsmiddel som i Spil; — Schweitzer havde nydt Alt, Alt hvad der kan nydes indenfor Lovlighedens Grænser, og «maaske lidt til»; — nu vilde han ogsaa smage Politiken. Arbejderpartiet bragte han paa Fode igjen; men naturligvis lønnedes han med den sædvanlige Utaaknemmelighed: han stemples med Navnet «Forræder», og tilsidst fandt han det behageligere at ombytte Stillingen som Arbejderfører med Stillingen som Theaterdigter. Schweitzer hørte til den nationale og centraliserende Retning, Liebknecht derimod til den internationalistiske. Alligevel indrømmer Forf., at ogsaa Liebknecht personlig er særdeles agtværdig; «hans Privatliv er i alle Retninger mønsterværdigt.» «Han er — i Modsætning til Lassalle, Marx og Schweitzer — født fattig og forbleven fattig; han nøjer sig med det Tarveligste, naar han kan leve for sin Ide; og han forsmaar det redeligste Erhverv, naar det kunde lede ham bort fra hans Livs Vej. I denne Henseende er han uantastelig; Bebrejdelsen for urene Motiver naar ham ikke til Skosaalen. Men hvor det gjælder hans Sag, vil man i Tyskland forgæves søge den Mand, der med samme Ligegyldighed fører de giftigste og foragteligste Vaaben. Efter at han som Begynder beruste sig i St. Simons Skrifter, stormer han nu med aandeløs Hast efter den kommunistiske Stats Gjøglebilleder, der bestandig vise sig for hans op-hidsede Fantasi; hvad der træder ham hindrende i Vejen, søger han at ødelægge med ethvert, ja med ethvert Middel der blot

lader sig haandtere af brutal Ødelæggelseslyst. Ingen Bagvaskelse er ham saa gemen, at han vilde genere sig for at kaste den i Hovedet paa en politisk Modstander; ingen Kjærlighedens Kaabe finder han for vid, naar det gjælder at dække hans Partis værste Udskejelser; den samme Haand, der hellere vilde visne end besudle sig med nogle Skillinger uretfærdigt Gods, forsvarer det mest æreløse Pengeerhverv, den infameste Korruption. Og det er ikke bevidst Slethed, — ellers kunde han ikke være noget personligt anstændigt Menneske; det er en aandelig Forvildelse, der kun formaar at se Tingene saaledes som de opfattes af en forkvaklet Verdensanskuelses fordrejende Spejl. Og dertil kommer: Liebknecht har de bedste Aar af sit Liv været Emigrant: hvorhen han kommer lugter han Spioner og spører Forrædere. Der er noget uendeligt Tragikomisk i denne Skikkelse: komisk i den ydre Fremtræden, tragisk i det indre Væsen; det er Landsforvisningens usalige Forbandelse, der har forvandlet en oprindelig ædel og ren Karakter til en saa sørgelig Karikatur.» Og om Bebel siger Forf.: «Bebel er, som bekjendt, en simpel Drejer, uddannet i Landsby- og Søndagsskoler og paa Haandværkssvendens lange Rejser. Den vidtludbrede Anskuelse, hvorefter Bebel er den socialdemokratiske Bevægelses ledende Hoved, er højst fejlagtig: «i aandelig Henseende er han ikke Andet end en Skabning af Liebknecht. Hvad der udmærker ham og har skaffet ham saa store Resultater, ligger i hans Naturs ægte og oprindelige Gehalt: han er paa en vis Maade det legemliggjorte Ideal af en moderne Arbejder i god Forstand. Fordringsløs, beskeden, tarvelig har han en altid levende Lyst til at lade sig belære og en uovervindelig Tilbøjelighed til alvorlig Eftertanke; derhos holder han sit Haandværk i Ære, og han, der havde tusinde Gange mere Ret dertil end Most, Sack, Vahlteich *et hoc genus omne*, har aldrig ladet sig lokke bort fra sit ærlige Arbejdes sunde Grund for at søge en i det inderste Væsen løgnagtig Tilværelse som professionel Folkelærer og Skribent. Hans Indflydelse paa Arbejdermassen er meget stor; han besidder en folkelig Veltalenhed og er altid kun nogle faa Skridt forud for sine Tilhørere, saa at han netop udtaler det, der i deres Sjæl

uartikuleret søger at forme sig. I Sandhed, for at citere et meget misbrugt Ord, en Mand af Folket, der i sit Væsen klassisk afspejler nogle karakteristiske Sider af vor Arbejderbefolkning; derhos en Mand med naturlige Gaver, klart Blik, skarp Forstand, hurtig næsten instinktiv Tænkning. Den Maade, hvorpaa han i Rigsdagen førte sin Kamp mod Lasker og Simson, havde virkelig kun faa Parlamentarikere gjort ham efter. Hans historiske Betydning — thi en saadan besidder han — ligger deri, at han er den første og hidtil eneste Haandværker i Tyskland, der bevæger sig i Forgrunden paa den politiske Scene, en Ligeberettiget mellem Ligeberettigede.» Og Hasenclever, der fulgte Schweitzer som Præsident for den almindelige tyske Arbejderforening, skildres som «en gennemgaaende beskeden og tarvelig, godhjertet og vakker, brav Natur, der slet ikke sætter Pris paa hule Theaterfraser.» Men hans Begavelse er ringe, og han formaaede ikke at holde sammen paa Arbejderforeningen. Hans højre Haand, Hasselmann, havde, da han begyndte sin socialdemokratiske Løbebane, «noget Kjækt og Friskt ved sig; Arbejderne saa ham gjerne og kaldte ham «den lange Student»; og dengang holdt han det ikke for uværdigt for en fremtidig Høvding i den røde Republik at vise sig paa Gaden i anstændig Frakke og ren Skjorte»; men «i Løbet af faa Aar blev han en af det offentlige Livs sørgeligste Karrikaturer, en uordenlig Fyr, der gjorde et formeligt Studium af Urenligheden i ydre og indre Henseende.» — — En hel Del andre socialdemokratiske Personligheder omtales, og gennemgaaende sporer man Ønsket om at udtale relativt retfærdige Domme.

Ogsaa Fr. Mehring ønsker at imødegaa Socialdemokratiet; kun mener han, at de hidtil fulgte Kurmetoder have vist sig at være unyttige eller skadelige. Socialdemokratiet har udviklet sig paa en ganske naturlig Maade af de bestaaende økonomiske, politiske, sociale Tilstande; det er ikke et Kunstprodukt fremkaldt af en Flok Banditer, og lader sig ikke bringe ud af Verden ved Hjælp af Politifølgelser (af hvilke de fleste tilmed have været, ikke blot ukloge, men ligesom stridende mod Loven) eller ved Hjælp af ærekrænkende Beskyldninger mod

Førerne — af hvilke mange ere velmenende Mænd — eller mod Partiets Medlemmer, der netop for Størstedelen høre til Arbejderklassens Elite. Heller ikke den Splid, der saa jævnlig opstaar blandt Socialdemokraterne indbyrdes, have disses Modstandere forstaaet at benytte paa en forstandig Maade; thi den Maade, hvorpaa den anti-socialdemokratiske Presse oftere har forsøgt at gjøre Kapital af enkelte Socialdemokraters Frafald eller Lign., viser i Almindelighed kun, hvor grundigt Pressen mangler Forstaaelse af den socialdemokratiske Bevægelse. En Sygdom, der har sat sig saa fast som den socialdemokratiske, fjernes hverken ved Politifølgelser eller ved Talemaader. Den Marx'ske Socialisme faas ikke ud af Verden ved nogle dumme Bemærkninger om, at den indeholder «Angreb paa Ejendommen, Familien og Religionen»; «den moderne Ridder St. Georg, der bruger den Slags Vaaben, dræber den socialistiske Drage saa lidt, at han tværtimod kun beviser sin egen, fuldstændige Uvidenhed om Stridens første Elementer.» «Lad os dog være retfærdige mod os selv: Hvis Socialdemokratiet virkelig var «Vanvidet i og for sig», det «rene, skjære Vanvid», saa vilde den Kjendsgjerning, at maaske en Million af vore Medborgere slutter sig til det, være en saa haard og tyngende Bebrejdelse mod vor Kultur, vort Folk, vor Tid, at den ikke med god Samvittighed kunde udholdes længere. Nej, hvor forkert den socialdemokratiske Verdensanskuelse end er, saa raader den dog over visse Begreber, som man maa forstaa, over visse Data og Kjendsgjerninger, som man maa kjende, naar man ikke blot vil bestride men ogsaa gjendrive den. Man kan nære hvilke Anskuelser man vil om Arbejderspørgsmaalet, og i denne Henseende kan der herske meget forskellige mellem forstandige og veltænkende Folk, — derom burde alle Forstandige og Veltænkende dog være enige, at der maa gjøres en Ende paa denne dumme Trækken paa Skuldrene, paa denne hovmodige Ignoreren, paa denne superkloge Haanen, kort sagt paa denne dybe Uvidenhed, der vil forhøje Prisen paa Fremtidsreligionens sibyllinske Bøger i en saadan Grad, at selv en saa kraftig Nation som den tyske tilsidst ikke vil kunne overkomme den. Den, der vil fælde en Modstander, maa stille sig paa samme

Grund som han; ellers rammer Vaabnene ikke, og man kæmper i det Tomme. At sige, at Socialdemokratiet er Vanvid, er Intet; det gjælder at bevise det! Vil man bekæmpe det med Held, maa man skille de blændende Vildfarelser og glimrende Halvsandheder ud af det socialdemokratiske Væv; i vor arbejdsomme og ædruelige Tid findes der ikke længere noget glimrende Alexandersværd, der kunde overhugge den gordiske Knude.» I det Øjemed nu at bidrage til Sagens sande Forstaaelse, behandler Forf. i sin Bogs theoretiske Afsnit disse Hovedspørgsmaal: Lassalles Historiens Filosofi, den jernhaarde Lønningslov, Produktionsforeninger med Statskredit, Stats- og Selvhjælp, det internationalistiske Spørgsmaal, Fagforeningerne, den Marx'ske Værditheori, den kapitalistiske Produktionsmaade og den socialistiske Fremtidsstat. Han udtaler sig i dette Afsnit meget stærkt imod de socialistiske Lærdomme, og imod dem er han i det Hele meget haardere end imod Personerne. Forf. søger først at gjøre Rede for «det historisk-filosofiske Grundlag» for den lassalleske Arbejderagitation, og leverer i dette Øjemed et Referat af Lassalles «Arbeiterprogramm». Dette Afsnit forbigaa vi i Tavshed. — Derefter vender han sig til «den jernhaarde Lønningslov», og holder sig her navnlig til Lassalles «Offene Antwortschreiben», «et Mesterstykke af agitatorisk Veltalenhed, til hvilket den tyske Literatur neppe kan opvise Magen.» Heller ikke her ville vi standse: vi have alt tidligere fremhævet, at denne (ricardoske) Lønningslov blev galt anvendt af Lassalle: naar *standard-of-life* Momentet fastholdes, og naar det staar fast, at *standard of life* ikke blot kan forandres, men faktisk under normale Forhold i det Hele hæver sig, taber Loven det «Grusomme» og bliver i Grunden temmelig intetsigende, og naar det erkjendes, at Loven gjælder ikke blot Arbejdere i populær Forstand (o: Haandens Arbejdere) men alle Arbejdere i videnskabelig Forstand (altsaa ogsaa Aandens Arbejdere), bliver en Exploitering af den i Lassalles Aand ikke mulig. — Denne meget omtalte Lov beviste for Lassalle Nødvendigheden af Oprettelsen af Produktivassociationer med Statskredit. Ogsaa dem er Forf. en Modstander af, og han paa-viser de forskjellige Fejl, det lassalleske Forslag led af. Vi

underrettes dog her om, at han heller ikke sværmer for den Humbug, der er bleven drevet med Schulze-Delitzsches Opordringer til den hungrende Arbejder om at »spare».

Derefter gaar Forf. over til en Belysning af Internationales Statuter (1864) og Chemnitzer Programmet (1866). Hvad de første angaar, kan han, uagtet det Internationalistiske netop er ham særligt modbydeligt, ikke negte, at de ere godt skrevne, ja »ubetinget det Bedste af hvad Karl Marx har præsteret i den agitatoriske Genres Stil.» Chemnitzer Programmet, der kun er to Aar yngre end Internationales Statuter, er væsenligt et Produkt af Marx's Tilhængere Liebknecht og Bebel; men det indeholder dog ikke meget af den internationalistiske Kommunisme, men egentlig kun det, man har betegnet som »Socialdemokratiets berettigede eller delvis berettigede Fordringør», — nemlig: almindelig Valgret, Folkevæbning i Stedet for staaende Hær, Ophævelse af Stands-, Fødsels- og Konfessionsforrettigheder, Kirkens Adskillelse fra Staten, Skolens Adskillelse fra Kirken, Statsskoler, Næringsfrihed, kommunal Selvstyrelse, Nævninger, offentlig og mundtlig Retspleje, Forsamlings- og Foreningsret. Disse Fordringer, der tildels gaa igjen i Eisenacher-Programmet (1869) og i Gothaer-Programmet (1875), synes i en særlig Grad at opvække Forf.s Forbitrelse. Han indrømmer vel, at de ikke have noget at gjøre med den socialistisk-kommunistiske Tanke i og for sig; men han finder dog, at de udspringe fra en politisk Radikalisme, der, naar den blev gennemført i sit fulde Omfang, godt en skjøn Dag kunde bringe os ind i den socialistiske Stat. De nævnte Fordringer ere, som bekendt alle skrevne ud af nordamerikanske, schweiziske eller engelske Love. Hertil bemærker nu Forf. Følgende: »Det er visselig taabeligt at bebrejde et Parti, at det retter sine Fordringer efter andre Landes Erfaringer, men man kan da i det Mindste forlange, at det omsætter disse Fordringer fra Udlandet i Landets Mønt, og at det afpasser dem efter Hjemmets ejendommelige Forhold. Men derom er der ikke Tale ved Socialdemokratiet; den Drømme-Fantastik, der er ligesaa ejendommelig for den tyske »proletarisk-videnskabelige Kommunisme» som de sværmeriske Gjøglerier for de ældre franske

Socialister, hindrer enhver Følelse for konkret Bestemthed. Hist tager Socialdemokratiet Tanker af politisk-radikale Programmer, her Paragrafer af amerikanske, engelske, schweiziske Love; dypper saa disse Grene af det levende Træ saa længe i Fraseskedevandet, til alle Spor af organisk Liv ædes bort, og kaster saa dette Knippe tørre Kviste hen til det bestaaende Samfund med dette elskværdige Alternativ: «Dér! Dette er de mest oplyste Aanders ædleste Tanker. Dette er de bedste Bestemmelser af de bedst regerede Landes bedste Love. Antag dem, velan saa sikrer I Jer maaske et fredeligt Forløb af den sociale Revolution. Antager I dem ikke, *tant mieux*, saa denunciere vi Jer for Arbejderne, fordi I ikke kan eller vil hjælpe, — og alt Blødet komme over eders Hoveder!» Dette er de «berettigede Fordringers Bersærkerlogik». Forf. tilføjer, at selv den socialistiske Arbejderbeskyttelseslov, der for nogle Maaneder siden forhandlede i den tyske Rigsdag, at selv denne Lov — «uden Spørgsmaal Partiets formelt og materielt bedste legatoriske Præstation» — kun havde et agitatorisk Formaal. Og han slutter sin Diatribe imod de «berettigede Fordringer» med den Paastand, at det slet ikke nytter at gaa ind paa dem, da Socialdemokraterne slet ikke mener det alvorligt med dem, men kun bruger dem som Skalkeskjul.

Her kan der nu være Anledning til at indskyde et lille Spørgsmaal. Paa hvad Maade har Fr. Mehring og alle de Mange, der dele hans Opfattelse af de «berettigede Fordringer», egenlig tænkt sig at bekæmpe Socialismen og Socialdemokratiet? (thi om Kamp herimod er man jo enig). Den negative Bekæmpelsesmaade duer ikke. Ved Politifølgelser kan man vel opnaa øjeblikkelige Resultater; men noget varigt Udbytte kunne de ikke skaffe. En aandelig Magt undertrykkes ikke ved fysiske Midler, ved Politistokke, Fængsel, Krudt og Kugler; og naar det socialdemokratiske Arbejderparti først faar den faste Organisation som det hidtil har savnet, vil det kunne udfolde en fysisk Magt, som det vist vil være de andre Partier lidt vanskeligt at knække. Hvorledes man saa vender og drejer Sagen, viser den negative Bekæmpelsesmaade sig som ubrugelig eller i det heldigste Tilfælde, som kun af rent forbigaende Nytte.

Det er altsaa, hvad ogsaa M. andetsteds indrømmer, en positiv Bekæmpelsesmaade, der bør følges. Men skulde den ikke netop bestaa deri, at der søges tilvejebragt saadanne Samfundstilstande, at Borgerne ikke længere ere «berettigede» til at klage? Netop medens vi skrive dette, modtage vi Referat af Forhandlingerne paa den «første tyske Arbejderkongres», der i Slutningen af Oktober afholdtes i Gera. Vi se der, hvorledes denne anti-socialistiske Forsamling gjorde gjældende — vi tro med fuld Ret —, at Grunden til, at Kampen med Socialdemokratiet hidtil har været saa resultatløs, maa søges i den taabelige Bekæmpelsesmaade, man har fulgt: istedetfor den negative Bekæmpelsesmaade burde Kampen føres positivt: skulle Arbejderne forsone sig med Samfundet, maa deres berettigede Fordringer anerkjendes. Vil man vinde Arbejderne, maa man komme dem imøde. For denne Sandhed synes Mehring ikke ret at have faaet Øjet op.

Hvad Strikespørgsmaalet angaar, fremhæver Forf. Lassalles fjendlige Holdning ligeoverfor det. Lassalles Efterfølger, Schweitzer, søgte derimod at organisere Strikerne, fordi den kloge Mand vel indsaa, at «det store Mavespørgsmaal maatte overføres fra den politiske Theori i det daglige Livs Praxis». «Den Tanke, udødeligt at sammenknytte Arbejdernes industrielle Interesser med deres politiske «Treiben», er det eneste Spor, som Schweitzer har efterladt i det tyske Socialdemokratis Theori, men det bærer ganske denne klart seende Aands Præg. Principielt er det, set fra Lassalles Standpunkt, et slemt Tilbageskridt; praktisk har det nyttet Bevægelsen i høj Grad.» Over de socialdemokratiske Fagforeninger bryder Forf. Staven; men overfor de Hirsch-Duncker'ske er han forøvrigt ikke en Smule mere anerkjendende. — Under Omtalen af Eisenacher- og Gotha-Programmet giver han derefter nogle Bidrag til Spørgsmaalet om Arbejderens Ret til «det fulde Arbejdsudbytte», om Marx's Værdilære og om den kapitalistiske Produktionsmaade med dens Fordele og Mangler. Endelig slutter han sin Bog med nogle Betragtninger over den «socialistiske Fremtidsstat.» Naturligvis har han Ret i, at de Forestillinger, Socialisterne gjøre sig om Fremtidssamfundet, ofte ere naragtige og

barokke, og altid ere yderst uklare. Men naar de vægre sig ved at skildre Fremtidens Stal og Samfund, saa har han ikke Ret til at bebrejde dem det: sikkert er det, at Samfundet og dets tre »Grundpiller« ikke ere ubevægelige; der udvikler sig, og vil bestandig udvikle sig ny Samfundsformer; det 19de Aarhundredes Samfund er et andet end det 18des, og det 20de Aarhundredes vil aller være forskjelligt fra det 19des. Saa meget kunne vi sige med Sikkerhed, men heller ikke mere. Socialisternes Fejl bestaar ikke i, at de vægre sig ved at udmale Fremtidssamfundet, men snarere i det Modsatte.

A. P.

Smaa Meddelelser.

Prisopgave om Kjøbenhavns Udviklingshistorie. Tiden fra 1807 til 1857 er et vigtigt Afsnit af Kjøbenhavns Historie. Tidsrummet begynder med store Ulykker, fremkaldte ved Bombardementet 1807, en ødelæggende Krig, en grænseløs Pengeforvirring og Adskillelsen fra Norge. Sørgelige Agerbrugsforhold, der knuge hele Landet, virke derpaa i en Række Aar lammende ogsaa paa Hovedstaden. Fra at have været en Stad med en forholdsvis omfattende oversøisk Handel synker den ned til i sin Omsætning ganske at være afhængig af hamborgske Kapitaler. Kommunal og privat Fattigdom hindrer Udførelsen af større Foretagender. Medens Folkets aandelige Kræfter i denne Enevældens Slutningstid stærkere end nogensinde tidligere, udfolde sig paa Literaturens og Kunstens Omraade, hersker der et snævert Syn paa økonomiske ikke mindre end paa politiske Forhold. — Fra dette Stade hæver Kjøbenhavn sig imidlertid lidt efter lidt. Gunstigere Aar for Landets Agerbrug danne Udgangspunkt for et nyt materielt Opsving, der er bygget paa en fastere Grund end det forrige Aarhundredes asiatiske og vestindiske Handel, og dygtige Kjøbmænd vise en Foretagelses-aand, der forbereder den Tid, da Kjøbenhavns Handel kommer til at staa selvstændig: Det kraftigere politiske og nationale Liv, som i Tiden fra 1831 til 1848 vaagner rundt omkring i Landet, rører sig særlig stærkt i Hovedstaden. Dette faar Indflydelse paa den Kommunalordning, der 1ste Januar 1840 gives Kjøbenhavn, og hvorefter det bliver muligt for Stadens Borgere virksommere at deltage i, hvad der kan fremme dens Tarv. Fremragende Mænd iblandt Kjøbenhavns næringsdrivende Borgere ere med om at gaa i Spidsen for hele den Udvikling af det danske Folk, som sætter Frugt i den enige og stærke Kamp for Fædrelandet 1848 til 1850. Under bevægede politiske Forhold vedbliver Stadens materielle Opsving ogsaa i den følgende Tid, og de friere Forfatningsformer, der indførtes ved

Grundloven af 5te Juni 1849, øve deres Virkning paa Udviklingen af Kjøbenhavns kommunale Forhold, da en ny Lov (4de Marts 1857) væsenlig lægger Stadens Styrelse i dens egne Ombuds Hænder. — I den allersidste Tid er Mindet blevet fornyet om en Mand, der i disse halvhundrede Aar ved sin Arbejdskraft, sit friere aandelige Syn og sin Karakters Alvor og Fasihed ej blot har ydet sit Bidrag til, at Kjøbenhavn er gaaet frem i kommunal og økonomisk Retning, men ogsaa har haft stor Indflydelse paa Opsvinget af Sansen for kommunal Selvstændighed og politisk Frihed. Den Maade, paa hvilken Kjøbenhavns Kommune har hædret Mindet om denne Mand, har bragt en Kjøbenhavnsk Borger, hvem dette Minde maatte være særlig dyrebart, til at udsætte en Præmie paa 4000 Kroner for det bedste Skrift om: Kjøbenhavns Udviklingshistorie i Tiden fra 1807 til 1857. — Skriftet, der ventes offentliggjort, forbliver Forfatterens Ejendom. — Tusind Kroner udsættes tillige som en Anerkjendelse til det Skrift, der uden at kunne vinde Præmien, dog giver gode Bidrag til Opgavens Løsning. — En Komité (Etatsr. C. A. Broberg, Gehejme-etatsr. Dr. Fenger, Højesteretsadv. Henrichsen, Prof. Dr. E. Holm og extr. Højesteretsass. Dr. Krieger), som efter Giverens Ønske er traadt sammen for at bedømme de Skrifter, der blive indsendte som Besvarelse af Opgaven, indbyder herved dem, der maatte føle sig oplagte til at udarbejde et saadant Skrift, til i Løbet af 3 Aar, regnede fra den 27de Oktober 1877, at indsende deres Arbejder til Komiteens Formand, Højesteretsassessor Krieger.

Bibliografi.

- Tabelværk til Københavns Statistik. Nr. 2. Velgjørenheden i København. Udg. af Kbs. Magistrat. 463 S.
 Gamborg, Om Byerne og Landet. 80 Øre.
 —, Seddelbanken. 3 Kr.
 Herizberg, Kreditens Begreb og Væsen. 1 Kr. 60 Ø.
 —, Seddelbanken. 1 Kr. 60 Ø.
 Kjær, Skibsfartens økonomiske Forhold. 2 Kr.
 —, Seddelbanken. 3 Kr.
 Schönberg, Arbetsreformen. Översatt med tillägg af C. O. Montan. Stockholm. 1 Kr. 50 Ø.
 Buzzetti, teoria del commercio internazionale. Milano, Hoepli. (164 S.)
 Bright (John) Speeches delivered in Bradford on the occasion of the Inauguration of the Cobden Memorial, July 25, 1877; together with a Sketch of the History of Cobden, Bright, and the Anti-Corn Law League. pp. 52. Heywood (Manchester). Simpkin. 1 sh.
 Difficulties of Political Economy. By a Young Beginner. 70 S. S. Tinsley. 2 sh. 6.
 Jervis, The Question of Labour and Capital. 216 S. New York. 6 sh. 6.
 Bilinski, die Gemeindebesteuerung u. deren Reform. (325 S.) Leipzig. Duncker & Humblot. 7 M. 20.
 Bojanowski, Unternehmer u. Arbeiter nach englischem Recht (128 S.) Stuttgart, Colla. 4 M.
 Fries, die sogenannte soziale Frage, od. die neueste Volksverdummung. (91 S.) Zürich, Daneker in Comm. 1 M. 20.
 Gambs, Social-Demokratie, die einzige Form der befriedigten menschl. Gesellschaft. Ein Beitrag zur endl. Lösg. der socialen, kirchl. u. polit. Fragen. [I. Krankheit. — II. Heilung.] (96 S.) Zürich, Verlags-Magazin. 1 M. 20.
 Hitze, die sociale Frage u. die Bestrebungen zu ihrer Lösung. Mit besond. Berücksicht. der verschiedenen socialen Parteien in Deutschland. 3 Vorträge. (320 S.) Paderborn, Bonifacius-Druckerei. 3 M.

Rettelse.

I Pagineringen af Arket 12 er der indløbet den Fejl, at det bærer Sidelallene 181—196 i Stedet for: 177—192.

